

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN

FRÅN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

1919

UNDER REDAKTION

AV

EMIL ECKHOFF

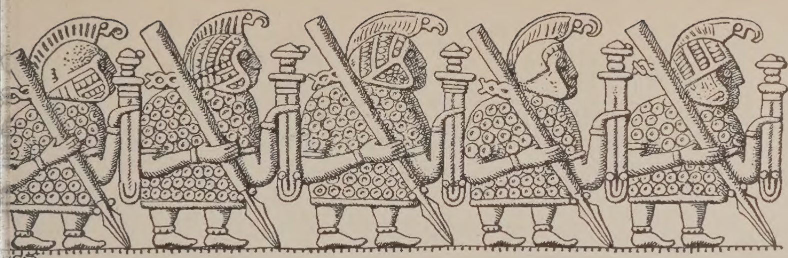

ÅRGÅNGEN
— 14 —

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I)

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN

FRÅN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

1919

UNDER REDAKTION

AV

EMIL ECKHOFF

RGÅNGEN

— 14 —

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

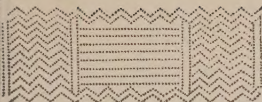

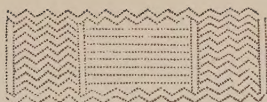
Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I.)

INNEHÅLL:

Stockholm
Cederquists Grafiska Aktiebolag
1922

Gravar från "Vendeltid" vid Lagerlunda i Kärna socken, Östergötland.

Av

T. J. ARNE.

Med anledning av ett meddelande från dr E. Eckhoff att ett för många år sedan gjort fynd av latène-föremål förvarades på Lagerlunda gård i Kärna socken, Östergötland, och att möjligen flera fynd kunde göras i de gravhögar, som lågo invid fyndplatsen, utförde jag här, delvis på bekostnad av baron I. Lagerfelt, utgrävningar dels i slutet av juli och dels i slutet av augusti 1918.

Gravfältet befinner sig på en grusås kallad Kapellsbacken samt belägen sydöst om Lagerlunda gård, på södra sidan om stora vägen till Linköping, och begränsas mot sydöst av vägen Malmslätt—Frössle. Längs i väster avskäres gravfältet av ett större grustag. Dess längd uppgår till omkring 650 m. På ett ställe sträcka sig gravarna över en bredd av 350 m. I åsens kant löper från grustaget mot nordöst den gamla, nu ej mera använda landsvägen. I densammas fortsättning mot nordöst, där ett äldre grustag är beläget, synes latène-fyndet ha blivit gjort.

F. n. synas på gravfältet 86 högar, av vilka 6 äro svårt skadade. De övriga äro emellertid synnerligen väl bibehållna. Fyra äro av mera betydande storlek, c:a 15 m. i diameter och 2 m. i höjd. Det stora flertalet mäter mindre än 10 m. i diameter och 1 m. i höjd (Fig. 1, karta).

Överstycket: djurfigur från Åloppe-fyndet, lerkärlsornament från skånsk gånggrift.

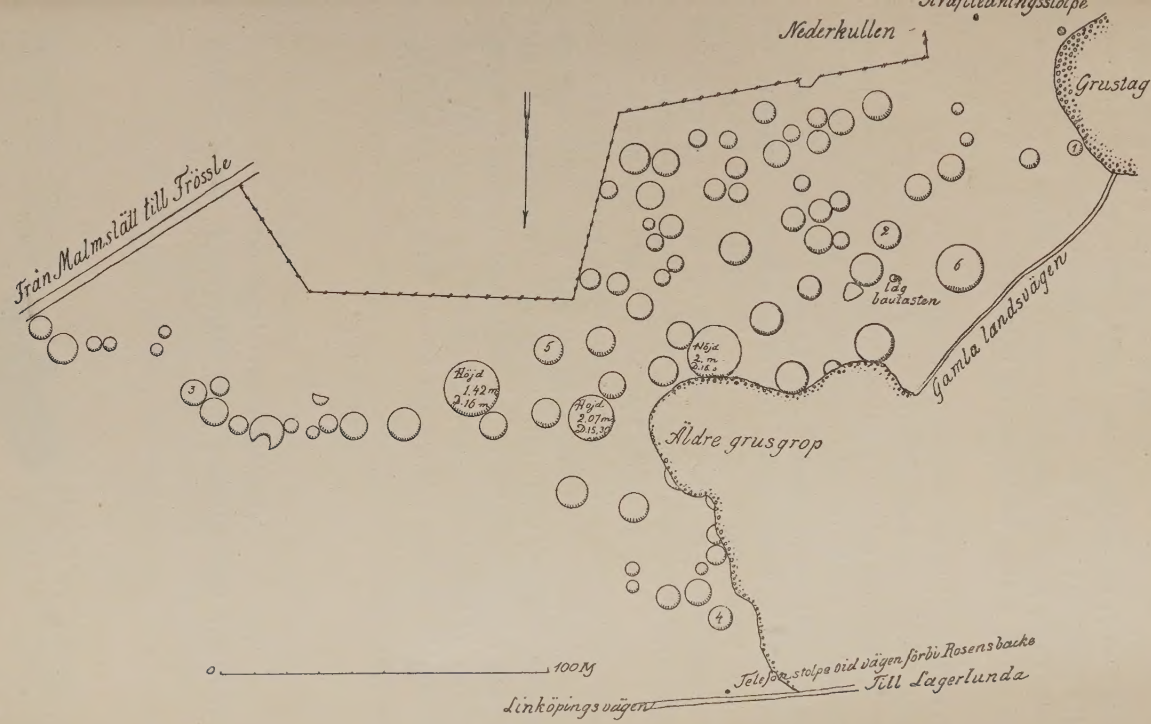

Fig. 1. Gravfältet på Kapellsbacken.

På andra sidan (norr om) Linköpingsvägen ligger i rät vinkel mot här nämnda gravfält och i SSO—NNV riktning ett annat dylikt på omkring 35 högar, till en del förstörda. Platsen kallas Rosens backe. Här ses först närmast landsvägen ett par bautastenar, kallade Rosens stenar, därefter ett 10-tal potatisgropar, som tydligen anlagts i äldre gravhögar, vidare

Fig. 2. Gravhög på Rosens backe.

ett 10-tal tydliga högar, delvis utgrävda, så en stor hög, 13,50 m. i diameter, med 24 kantstenar (Fig. 2), 1 fyrkantig hög med kantstenar (6 × 6,60 m.) samt 15 runda högar.

På Kapellsbacken undersöktes 5 högar.

Hög 1 låg i kanten av grustaget i väster. Diam. 3,20 m. Från 0-punkten i öster räknat mätte högen, som hade en svacka i mitten, 12 à 14 cm. i höjd. Motstående rand låg —24 cm. Högen var ett jordblandat röse.

Vid och under dettas bas iakttogs ett kolblandat lager av 1,5 m. diameter och c:a 30 cm. tjocklek. I detta hittades c:a

—30 cm. en del brända ben kringströdda samt smälta pärlor av glas, brons- och järnfragment.

Gravinnehåll: En röd *glasflusspärla* av nästan cylindrisk, mot en ända avsmalnande form. Längd 1,6 cm. (Fig. 3).

8 stycken av smälta *glaspärlor.*

En liten *hake* med två armar av tunnt bronsbleck.

2 fragment av samma *hake.*

6 smälta *bronsfragment* och ett stycke av en spiraltrådspärla.

Ett litet stycke av en *järnkniv.* Längd 4,25 cm.

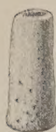

Fig. 3.

En krökt *järnspik* av 5,5 cm. längd.

Brända ben av människa, hund och fågel.

Hög 2 låg inemot 60 m. NO om den föregående och 70 m. NNV om gården "Nederkullen". Ytterst fanns ett humuslager bevuxet med gräs, därunder rätt stora stenar blandade med sandjord. Diameter 8,5 × 7,5 m. Höjd c:a 1 m. Nära högens mitt stod med bottnen +14 cm. ett lerkärl (Fig. 4). Därunder till —14 cm. ett kretsformigt 1 1/4 m. brett lager av brända ben och aska utan egentlig kolblandning. I detta lager hittades brända lerbitar, ett järnstift, en kniv av järn, en kambit av ben och en liten järnnit med 2 huvuden.

En av stenarna i högen var ganska klotformig, en annan vattensvarvad lik en "seite".

Gravinnehåll: Ett cylinderformigt *lerkärl* av jämförelsevis tunnt gods med en största diameter av 14,3 cm. och en höjd av 10,8 cm. Mynningsdiameter 13 cm. Bottendiameter 13,7 cm. (Fig. 5 a)

De brända benen i kärlet tillhörde huvudsakligen kraniet.

En lång smal *järnkniv.* Längd 8,5 cm. (Fig. 5 b).

Ett kort *järnstift* med rund genomskärning och något utplattade ändar. Längd 2,20 cm. (Fig. 5 c).

En kort *nit av järn* med ett fyrsidigt huvud och ett runt, avslaget. Längd 2 cm. (Fig. 5 d).

Ett stycke av ryggen till en *nitad benkam.* Längd 3,4 cm. Bredd 1,95 cm. (Fig. 5 e).

Ett fragment av smält, slaggartat *glas*.

Ett par bitar av *bränd lera*, det ena med avtryck av trä (?).

En stor mängd *brända ben* av människa och djur.

Hög 3 låg i östra delen av gravfältet. Högen utgjordes av sand och jord med ett mittröse av ett 10-tal större stenar

Fig. 4. Hög 2, Lagerlunda.

(Fig 6). Diameter 6,5 m. Höjd +37 cm. Den mot 0-punkten motsatta kanten i väster ligger —15 cm. Det stora stenblock av 1 m:s längd, som befinner sig i mitten, når upp till +50 cm. och dess bas vilar på ±0 cm.

Under och utanför detta stenlager sträckte sig ett brandlager med ben av c:a 2,5×2 m:s diameter. Dess bas befann sig —20 cm. I dess nordöstra del fanns kol, eljes syntes blott mörk jord (Fig. 7).

Under det stora mittblocket stod —20 cm. ett lerkärl, dock starkt skadat. Sidobitar och överkanter lågo spridda runt omkring. Vid sidorna av lerkärlsbottnen funnos 2 järnbroddar

och i nordöst i kanten av stenblocket en järnhäkta. På stenblockets norra sida utanför detsamma hittades —20 cm. ett annat lerkärl med brända ben.

Gravinnehåll: En *häkta* eller ögla av flat, tunn *järnten* med 2 lika långa vinkelben. Längd 4,20 cm. (Fig. 8).

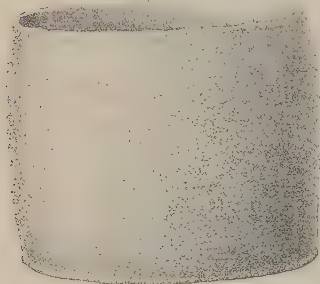

Fig. 5 a.

Två broddar av järn med spetsen förlagd nära den ena raka kanten. Bredd resp. 3 och 3,2 cm. (Fig. 9).

Ett söndrigt *lerkärl* av grovt, rödaktigt gods, grusblandat, sprickigt, invändigt delvis svart. Tjocklek hos godset nära botten 1,5 cm., vid mynningen knappt 1 cm. Bottnens tjocklek 1,3 cm.

Söndrigt *lerkärl* av blomkruksform men liksom hos föregående kärl med tämligen vertikala väggar. Överkanten något inåtböjd med en svag ränna strax nedanför mynningen. Godset vid mynningen 0,8 cm. tjockt, intill botten 1,9 cm. tjockt. Färgen smutsigt rödbrun.

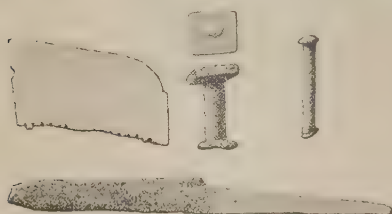

Fig. 5 b—e.

En stor mängd *brända ben* av människa och djur.

Hög 4. Den nordligaste högen på gravfältet belägen nära Linköpingsvägen. Bestod av matjord med stenblandning, huvudsakligen av stenar stora som 2 knytnävar, delvis även större. Väster om mitten lågo några större stenar, av vilka den största nådde upp i högens överkant c:a +30 à 35 cm. Högens diameter 5,30 m. Höjd 0,30 m. På c:a —12 cms djup fanns ett kollager av 3 à 4 cms tjocklek innehållande brända ben. Under den stora stenen funnos satta intill varandra en del smärre

stenar, men inga kol eller ben funnos där. Nära mitten hittades en trekantig järnbit.

Gravinnehåll: En mängd *brända ben* av människa, fågel m. m. En trekantig *järnbit.*

Hög 5. Undersöktes ej.

Hög 6 (Fig. 10). Belägen NO om grustaget, närmare den

Fig. 6. Hög 3, Lagerlunda.

gamla landsvägen och nära hög 2. Högen mäter 15 m. i diameter. Basen sluttar från 0-punkten i NO mot SV till —80 cms djup. Höjden från 0-punkten uppgår till 1,80 m. Högen utgöres av en yttre mantel av sand med någon blandning av smärre stenar samt därunder av en stenkärna (Fig. 11), ett röse av omkring 6 ms diameter och 1 ms höjd (toppen +70 cm. från 0-punkten). Högen var bevuxen med 6 höga tallar, som ej rubbades. Mellan de mellersta tallarna nedgrävdes ett schakt av omkring 4 ms vidd, som därefter vidgades mot V till en bredd av 5,5 m., i samma mån det visade sig, att kol- och benlagret på bottnen sträckte sig hitåt.

Under och i bottnen av stenkärnan, på ett djup växlande mellan —28 och —45 cm., där den sluttande ursprungliga marken nåddes, anträffades ett lager med brända ben (a—c och västligare) av omkring 3 m. i diameter (Fig 12). Någon egentlig kolblandning förekom ej. I benlagret hittades väsentligen genom sållning ett antal spelbrickor av ben, kamläm-

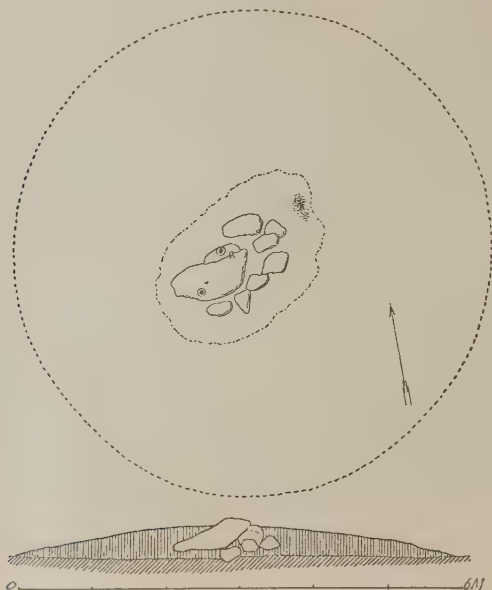

Fig. 7. Hög 3, Lagerlunda.

ningar, bitar av ett glaskärl (c), smärre bronsbeslag, järnbrodd och järnnitar (d) samt ett stycke av en obränd svinkäk (b).

Gravinnehåll: 21 runda eldskadade *spelbrickor av ben,* välvda, rätt höga, på undersidan försedda med ett inborrat hål. Diameter 2 à 3 cm. (Fig. 13).

8 hälvter av dylika *spelbrickor*, som ej kunnat hoppassas.

14 överdelar av dylika *spelbrickor.*

Hela antalet spelbrickor synes ha uppgått till minst 25 à 30 st.

2 *benfragment,* rätt tjocka med en slät yta. Å det ena en punkt med omgivande krets, å det andra 2 punkter med omgivande krets; säkerligen *tärningsfragment* (Fig 14).

9 fragment av *benkam,* därav 5 med 2—4 fina inristade parallella kantlinjer. Ha tillhört en eller flera nitkammar av långsträckt form (Fig. 15).

Fig. 8.

4 små smala bandlika *bronsbeslag* med nitar, det bredaste utan ornering, de övriga med 2 ingraverade längsgående ränder som ornering. Längd 3,9 och 2,8 cm. å de bäst bevarade ribborna (Fig. 16).

4 små *bronsbleckfragment.*

10 bitar av en söndersmält grön *glasbägare.* Ett par bitar visa ett "genomborrat" hål, liksom den förtjockade kanten till bägare funna i Vendelgraven I (Fig. 17 a, b).

8 st. slaggartat *glas,* av pärlor eller av glasbägare.

2 hela *järnnitar* med 2 huvuden (2,5 och 4,2 cm.) och 4 delar av sådana (Fig. 18).

Fig. 9.

Lämningar av 5–7 *järnspikar,* korta med oregelbundet runt huvud (Fig. 19).

Ett par små *järnstift* med kretsformiga, något välvda huvuden (Fig. 20).

Några små flata *nithuvuden.*

En *järnbrodd,* vars båda uppåtvikna armar äro omböjda förbi varandra (Fig. 21).

Ett stycke av en *obränd svinkäk.*

Brända ben av *människa, häst, hund, får* och *svin* (enligt bestämningar, utförda vid Stockholms Högskolas Zootomiska Institut).

Det stora gravfältet vid Lagerlunda är ej okänt för tidigare skildrare av Östergötland. Broocman omnämner det i

sin beskrivning[1], och Widegren[2] säger: "Intill Malmslätten ut på Ledingelunda gärde (Ledingelunda = det ursprungliga namnet på Lagerlunda, ännu bibehållet på en utgård) samt på Utjorden Wikärrs och Hemmanet Kapplets ägor, finnes en myckenhet små Kullar i hwilka, för några år sedan sporrar och värjor samt för icke länge sedan funnits en kruka, innehållande ett swart ämne, men så förmultnad, att hon genast efter upp-

Fig. 10. Hög 6, Lagerlunda.

tagningen sönderföll. Äfwen nu i sommar är en dylik kruka funnen i högarne, och war hon betäckt med en kalkstenshäll."

C. Wessén[3] förtäljer detsamma i sin disputation 1836: "Tumuli etiam ad Ledingelunda, Vikärr et Cappelet frequenter occurrunt, in quibus pluries urnæ integræ, vetustate licet fragiles, sunt repertæ, ut etiam calcaria, cultri, gladii fracti, nullæ vero majoris pretii res. Humiles sunt plerique iidem

[1] C. F. Broocman, *Beskrifning öfver the i Öster Götland bef. städer etc.* 1760. 2 D. sid. 280—285.

[2] P. D. Widegren, *Försök till Ny beskrifning öfver Östergötland,* 1817.

[3] C. J. Wessén, *De paroecia Kärna in Ostrogothia,* Upsala 1836.

parum conspicui, ita ut non insignium clarorumque, sed de plebe hominum cineres tegere illos pæne crederes."

C. F. Nordenskiöld[1] ger en något utförligare beskrifning av gravfältet: "På åsen öster om mangården i nordlig och sydlig riktning förekomma många kullar och stensättningar. En af de förra inneslutes af en fyrkantig stensättning om 20 fots sidor, med 7 stenar i hvarje sida och hörnstenarna störst.

Fig. 11. Hög 6, Lagerlunda.

Intill denna ligger en annan af samma dimensioner ehuru mera plundrad på sina randstenar, efter hvilka endast groparna äro kvar. Enahanda är förhållandet med de andra (4 st.) norrut liggande. Af de söderut på åsen qvarvarande kullarna är den största försedd med fotkedja, af 64 stegs omkrets och 8 stegs sluttningshöjd, något skadad å norra sidan; randen utgöres af klumpstenar. Många kullar äro apterade till potatisgropar. En kulle inneslutes äfven här av en fyrkant

[1] C. F. Nordenskiöld, *Östergötlands Minnesmärken* (*Östergötlands Fmfs Tidskrift* 1875).

med 24 fots sidor. Närmare landsvägen stå vester om statbyggningen 2 st. breda, 4,5 och 5 fots höga bautastenar af granit. Söder och sydost om den vidtager å den s. k. Kapells-

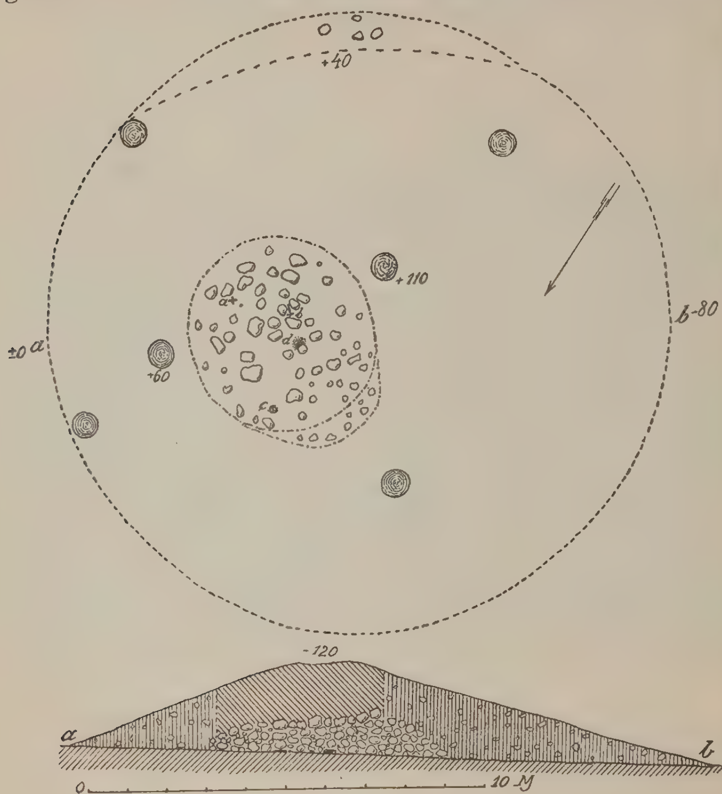

Fig. 12. Hög 6, Lagerlunda.

backen en större flock ättekullar, som sannolikt hängt tillsammans med de nyssnämnda på åsen befintliga.

Emellertid äro de tre ståtligaste kullarne af 10 stegs sluttning och 60 stegs omkrets. Uti en af de till hälften afgräfda kullarne såg undertecknad på 1 fots djup under ytan en lerurna framskymta, liggande på en bädd af smärre klapperstenar samt betäckt och omgiven af fem kullerstenar. En ymnig

svart mörja låg på sidorna; uti själfva urnan af omkring 8 tums öfre och 4 tums bottendiameter (med öfre brädden inviken) och 5 tums djup, lågo några få porösa obrända benbitar samt en järnbit, liknande en fruntimmerskam. På Lagerlunda förvaras fynd från Kapellsbacken: ett hopböjdt jernsvärd, en grafurna, ett kufiskt mynt af Samanidernas ätt."

Ovanstående beskrivningar ha gjort det sannolikt, att gravfältet vid Lagerlunda härrör från den yngre järnåldern. Så är även fallet. Det enstaka fyndet av ett rikt gravinventarium

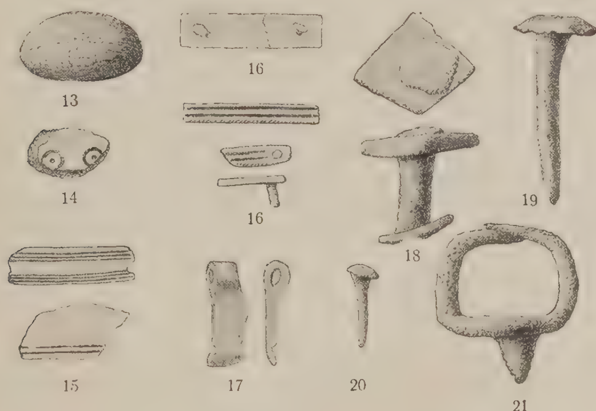

Fig. 13—21.

från latènetiden, förvarat sedan 1843 på Lagerlunda gård och omnämnt ehuru ej daterat av A. Ridderstad[1], har säkerligen ej med gravhögarna att göra. Det härrör från äldre begravningar under flat mark uppe på grusåsen, nu måhända samtliga tillintetgjorda genom grustäkten.

Av särskilt intresse är, att man genom de nu gjorda fynden kan få en närmare tidsbestämning för högarna. B. Schnittger framhåller i en uppsats (*Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken,* III, *Meddel. från Östergötlands fornminnesförening* 1912), att den lucka i gravfynden, som man flerstädes

[1] A. Ridderstad, *Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon öfver Östergötland* 1875—77.

iakttager å Sveriges fastland för århundradena 600—800 e. Kr. torde bero på, "att man ej lärt skilja gravarna från folkvandringstiden från vikingatidens; man rubricerar dem gemensamt som vikingatid och förrycker statistiken. Den ordinära gravhögens anordning och byggnad under tiden 600—800 skiljer sig ej från den ordinära vikingatidsgravhögen", och gravgodset är vanligen för enkelt och obetydligt för att lämna en säker ledning vid tidsbestämmandet.

I min avhandling *Nya bidrag till Södermanlands förhistoria* (1915) har jag visat, att folkvandringstidens vanligaste gravform i detta landskap utgöres av "runda högar av jord eller sand med ett centralröse, som täcker benhögen och är tämligen fritt från jordblandning. De brända benen äro vanliga vita och utan inblandning av kol, samt koncentrerade på en bestämd plats i graven. Dock visar sig redan omkring 600 brandflaket."

Denna södermanländska anordning fanns även i gravhögen nr 6 vid Lagerlunda. De brända benen voro dock ej koncentrerade på en plats utan utbredda på en större yta. Men man kan ej tala om något egentligt brandflak, ty kol saknades. Här rör det sig i fråga om de brända benens förvarande om ett slags öfvergångsform mellan äldre och yngre gravskick. Även hög 3 och i viss mån hög 2 visade anknytning till detta begravningsskick.

Se vi på innehållet i hög 6, ge oss genast metallbeslagen en otvivelaktig vink om tiden. Hjälmarna i Vendelgravarna I och XII äro belagda med figurplåtar, vilka kantas med samma slags refflade bronsribbor som de i Lagerlundahögen funna (Stolpe och Arne, *Gravfältet vid Vendel,* Pl. V, 1, 2 och Pl. XXXVI, 4). Grav 6 skulle alltså härröra från 600-talet. Härför talar även förekomsten av fragmenten till en glasbägare, som synes närmast överensstämma med glaskärl från samma tid, t. ex. i Vendelgraven I (fig. 6 och 8), vilkas förtjockade mynningsrand ibland är ihålig.

Spelbrickor av den typ, som funnits i grav 6 äro mång-

faldiga gånger anträffade i folkvandringstidens gravar och speciellt i 600-talets. Den s. k. Odinshögen vid *Gamla Uppsala* vilken härstammar från 400-talets slut, innehöll under ett litet centralröse 8 liknande spelbrickor med 2 hål på undersidan. I *Vendelgravarna* nr III och XII äro likartade spelbrickor med ett hål hittade, så ock i en stor 600-tals gravhög med centralröse vid *Hersby nära Tureberg i Sollentuna socken*, genomskuren av järnvägen mellan Stockholm och Uppsala (St. H. M. 11642). (Fig. 22, tvärsnitt av högen vid Hersby).

Den berömda Ottarshögen vid *Husby i Vendels socken* är likaledes uppbyggd av grus och sand över en stenkärna.

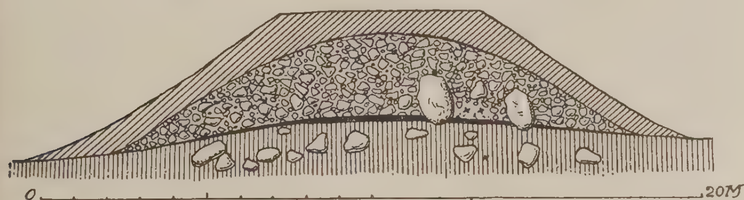

Fig. 22. Hög vid Hersby i Sollentuna sn, Uppland.

Den innehöll bl. a. spelbrickor med två eller tre hål i bottnen samt rester av glasbägare. Högen dateras till 500-talets början (S. Lindqvist, *Ottarshögen i Vendel, Fornvännen* 1—2, 1917). Samma byggnadssätt uppvisar även ett antal gravhögar vid *Ramsjö i Björklinge socken, Uppland* (St. H. M. 15488), vilka jag även på grund av innehållet är hågad att delvis datera till Vendeltid. (Fig. 23, Stenkärna i hög med sandmantel). Här bär också en nu spolierad hög namnet "Kungshögen". Icke heller i Östergötland saknas dylika spelbricksfynd. Vid *Lilla Åby Västergård i Slaka socken* hittades i en 8 m. bred, rund hög med centralröse 4 halvsfäriska spelbrickor av ben med ett hål på undersidan tillsammans med kol och talrika brända ben (St. H. M. 15414). Vid *Jussberg i Heda socken,* där talrika gravhögar finnas, ha 12 dylika spelbrickor påträffats (St. H. M. 11181). En liknande spelbricka förskriver sig även ur en gravhög nära *Kettilstad kyrka i Östergötland* (St. H. M. 11745). Den är fun-

nen jämte ett lerkärl och en pilspets av järn, som möjligen kunna härröra från vikingatid.

I Södermanland äro flera gravfynd gjorda, som innehålla liknande spelbrickor och förskriva sig från samma tid. Vid *Löta i Bettna socken* undersöktes en hög, som mätte 15 m. i diameter och 3 m. i höjd samt bestod av lera med en inre stenkärna. Jämte diverse föremål av brons, ornerade i folk-

Fig. 23. Ramsjö i Björklinge sn, Uppland.

vandringstidens stil I och stil II, hittades bitar av ett glaskärl, glaspärlor, stycken av ett bryne, kam och 11 spelbrickor samt 2 tärningar av ben (St. H. M. 13974, 7). Graven överensstämmer alltså nära till byggnad och innehåll med vår grav nr 6 (jfr T. J. Arne, *Nya bidrag till Södermanlands förhistoria* i *Bidrag till Söd. äldre kulturhistoria* XVI, 1915).

Fynd av spelbrickor, bitar av glaskärl, järnnitar m. m. äro även gjorda i flera gravar med centralröse vid *Ekeby i Tystberga socken, Södermanland* (St. H. M. 14143). En av O. Montelius 1875 undersökt gravhög vid *Näsby* i *Taxinge socken, Söder-*

manland, bör även dateras till 600-talet. Denna hög bestod av jord, som täckte ett ordentligt lagt centralröse. Höjden uppgick till omkring 1,5 m. Ungefär 1 m. under toppen låg en flat sandstenshäll med ett hakkors inristat på ena sidan och 2 koncentriska kretsar samt ett slags dubbelkors på den andra (Fig. 24, a, b). Därunder fanns en kista av sten, 2,5 fot lång och 1,5 bred, som innehöll brända ben av människa och fågel, 2 remsöljor av brons (Fig. 25, den ena nyligen utpre-

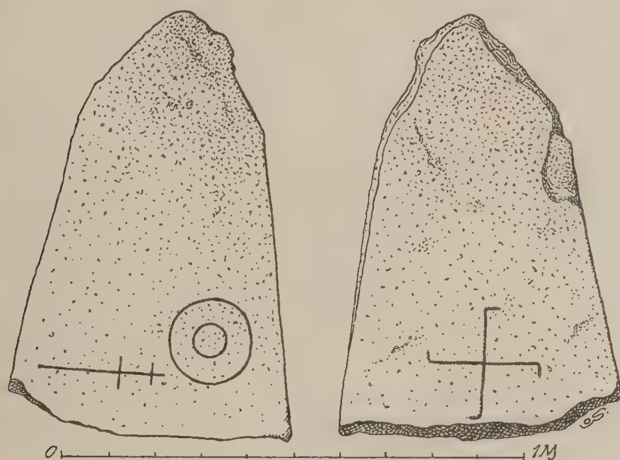

Fig. 24 a, b. Näsby i Taxinge sn, Södermanland.

parerad ur sitt hölje av kol och ärg), minst 26 spelbrickor, 2 bitar av en benkam, en glaspärla och en järnspik (St. H. M. 5566).

Till samma tid böra vi även hänföra en grav vid *Fogelsta i Salems socken, Södermanland,* som jämte ett stort antal spelbrickor innehöll kamfragment samt knappliknande nitar med flata, runda huvuden ornerade med koncentriska kretsar. Dylika små knappliknande nitar med runda, flata eller svagt välvda huvuden synas vara rätt så kännetecknande för 600-talet (St. H. M. 4503)[1].

[1] Den ifrågavarande högen vid Fogelsta bestod huvudsakligen av sand, blandad med mylla samt med stora stenar. Dess diameter uppgick till 30 fot och höjden till 4 fot.

Efter allt att döma, bör även ett gravfynd från *Kumla kyrkby, Kumla socken i Nerike* med 50 någorlunda hela och över 20 fragment av halvklotformiga spelbrickor samt diverse andra föremål räknas till samma period (St. H. M. 11726). Högen mätte 7,50 m. i diameter och 0,90 m. i höjd, och fornsakerna lågo i ett lager av brända ben, som mätte c:a 1 m. i genomskärning. Här funnos ben av människa, häst och hund, bitar av en benkam, en glaspärla och en smält glasklump, 15 nitnaglar, 4 broddar, 1 kniv, ett cirkelrunt nithuvud, 1 spik, ett järnbeslag och ett bryne. Om högens inre byggnad finnes tyvärr ingen uppgift.

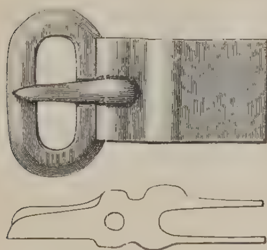

Fig. 25.

Icke häller de övriga föremålen i gravhögen 6 vid Lagerlunda tala mot att datera densamma till 600-talet. De små järnstiften tyckas, som nämnts, vara karaktäristiska för denna tid, och benkammen äger redan då sina motsvarigheter i andra gravfynd. De äldsta spelbrickorna i Sverige härröra från den yngre romerska järnåldern och äro låga, svagt välvda och av tämligen ringa diameter. Folkvandringstidens brickor äro vanligen större, med största bredden vid basen eller något ovanför densamma. De äldsta (Ottarshögen, Odinshögen) äro försedda med 2 hål i basen, de yngre med ett hål. Vikingatidens spelbrickor (t. ex. från Björkö) äro oftast rätt höga med största bredden högt uppe[1]. De jämte nitnaglar och glaskärlsfragment förekommande spelbrickorna torde i regeln kvalificera en gravhög, såsom äldre än vikingatiden, särskilt då den innehåller ett centralröse.

Föregående överblick visar, att de ofta ganska betydande gravhögarna med inre centralröse äro utbredda i Uppland, Södermanland, troligen Nerike och likaså i Östergötland. De

---

[1] Jfr J. Petersen, *Bretspil i forhistorisk tid* (*Oldtiden. Avhandl. tilegnet K. Rygh,* 1914).

torde även finnas i Västmanland och kanske flera mellansvenska landskap.

Av samma byggnad äro de mera anspråkslösa högar från 400-talet, som G. Adlerz undersökt i *Medelpad,* t. ex. vid *Kvarndalen i Indals socken* (G. Adlerz, *Arkeologiska undersökningar i Medelpad* 1898, MBL. 1898—99). Närmast dessa komma i ålder de ståtliga kungshögarna vid Husby i Vendel och vid Gamla Uppsala (c:a 500). Härifrån sprider sig detta gravskick, som i sina större manifestationer till en början tyckes vara förbehållet Ynglingaättens kungar, till vidare kretsar och vinner även insteg i Göta land, väl ett av tecknen till denna landsdels underkastelse under sveaväldet. Av gravhögarna vid Lagerlunda torde ytterligare åtminstone de 3 största med en höjd av omkring 2 m. och en diameter av omkring 15 m. höra till 600-talet.

Även gravar från närmast föregående tid äro i Östergötland mycket sällsynta. O. Almgren har vid *Svensksund i Konungssunds socken* undersökt en stenläggning med brända ben och diverse föremål från 500-talet (O. Almgren, *Undersökningar på Vikbolandet* 1906 i *Meddelanden från Östergötlands Fmf.* 1906) och själv har jag vid *Ljunga i Skönberga socken* utgrävt en hög av sand och jord från senare delen av 500-talet, som jämte ett bronsspänne, en kniv och en sölja av järn innehöll lämningar av ett obränt skelett (T. J. Arne, *Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken, Östergötland,* i *Meddelanden från Östergötlands Fmf.* 1905).

Knut Stjerna har velat göra gällande (*Fasta fornlämningar i Beovulf, Antikv. Tidskrift f. Sverige* XVIII), att den i Beovulfskvädet omtalade gravhög, som uppkastades över Beovulf, till sin byggnad överensstämde med Odinshögen vid Gamla Uppsala och ej kan ha varit yngre än denna. Hos götarna skulle alltså denna art av högar ha varit i bruk redan omkring 500 e. Kr. f. Denna uppfattning står i strid med den, som här utvecklats, men skulle vinna stöd, om det kunde genom arkeologiska undersökningar påvisas, att de stora grav-

högarna i Götalandskapen äro tidigare än Uppsalahögarna eller åtminstone äldre än Lagerlundahögen. Av särskild vikt vore då att undersöka den s. k. Lebergshögen i Lebergs socken, Östergötland, någon av de stora högarna i Västergötland, t. ex. Bäsinge hög i Larvs socken, samt Signes eller Signilds hög i Ysane socken, Blekinge, vilken sistnämnda uppvisar ett centralröse, täckt av en sandmantel.

De övriga undersökta högarna vid Lagerlunda äro troligen yngre än högen nr 6, men gravinventariet tillåter ej en exakt datering. Jag håller dock för möjligt att även de, särskilt högarna 2 och 3, kunna vara äldre än vikingatiden.

I ett nyligen utkommet arbete har dr Gudmund Schütte sökt visa, att under folkvandringstiden bland daner (och geater) förekom en ritual, som krävde, att alla offerväsen och offerföremål (liksom offerplatsen) skulle börja med bokstaven H. Alltså *h*äst, *h*und, *h*ök, *h*afr (= bock), *h*rafor (= korp) etc. Bland svearna skulle bokstaven *S* spela en liknande roll. Man har skäl att ställa sig tvekande till denna hypotes, men den gör i alla händelser tydligt, att det är av vikt att låta undersöka och bestämma det tillvaratagna materialet av brända djurben i gravarna. Detta har skett med innehållet i grav 6, och man skulle i den kunna finna spår av H-ritualen, om man med Schütte ville kalla svinet *hrinnir*. Häst och hund passa också, men knappast fåret. Häst och hund äro emellertid vanliga offerdjur även på svearnes område.

Stockholms Storkyrkas återfunna reliker jämte några arkivaliska bidrag till S:t Göransstatyns datering.

Av

ISAK COLLIJN.

Ett inventarium över de reliker, som under medeltiden förvarades och tillbådos i Stockholms Storkyrka, liknande de förteckningar, som H. Hildebrand[1] offentliggjort bl. a. över domkyrkornas i Uppsala och Lund relikskatter, av vilka särskilt den senare var oerhört rik, har icke bevarats till vår tid. Dock torde det vara otvivelaktigt, att talrika helgonreliker också befunnit sig i Stockholms förnämsta kyrkas ägo och här förvarats vid de olika till ett trettiotal uppgående altarena eller på andra förnämliga platser i kyrkan. I den älsta bevarade räkenskapsboken för Stockholms stad[2], omfattande av borgmästaren Broder Jönsson under åren 1436—41 förda anteckningar rörande stadens förvaltning, omnämnes bl. a., hurusom borgmästare och råd i Storkyrkans sakristia tre veckor före Michaelis år 1440 på stadens vägnar antvardade åt Claus patinomakare omkring 250 olika kyrkan tillhörande dyrbarheter, kyrkokärl, mässkläden, böcker m. m., vilket allt uppräknas. Bland de så specificerade föremålen märkas åtta helgedomakar av silver och två av koppar. Vid 10,000 riddares altare

---

1 *Sveriges medeltid,* del. 3: 5, s. 610 ff.

2 S. Clason, *Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden.* (*Hist. tidskr.,* 1903, s. 52 f.)

fanns ett dylikt helgedomakar av silver vägande 3 lödiga mark 8 lod 1 kvintin[1]. Den relikgömma av silver föreställande den hel. Katherina av Alexandria, som hittats i "borgmästarens åker" i närheten av Linköping och som bär en inskrift, att den år 1509 testamenterades av prebendaten i Storkyrkan Nils Johansson Lenck, kan möjligen också hava tillhört denna kyrkas silverskatt[2].

Ett intressant vittnesbörd om relikanskaffning till Stockholms Storkyrka hava vi vidare i den i *Hist. tidskr.*[3] avtryckta resolutionen av den 3 nov. 1492 på en av Sten Sture och fru Ingeborg hos påven genom Hemming Gadh gjord supplik att få för ett kapell och altare, som de ämnade upprätta i sagda kyrka till sankt Görans, sankt Gereons och stallbröders samt 11,000 jungfrurs ära, förvärva reliker av följande namngivna helgon: "de sancto Georgio, de sancta Birgeta . . ., s:to Pancratio vel sanctorum Cosme et Damiani ac s. Gereone sociorumque eius in Colonia et undecim milium virginum, s. Laurentii in Lucina". Påven beviljade dock endast reliker av den hel. Anastasius.

Det finnes också några uppgifter av senare datum om i Stockholms Storkyrka förvarade reliker. Så i A. J. Grundels dissertation *De Stokholmia,* P. I (1724), s. 31, där på tal om kyrkans skatter följande notis förekommer: "Inter reliqua vero quæ heic conservantur, reliquiæ quædam Pontificiorum exstant, quibus recensendis immorari non licet. Tamen ossa sanctorum quorundam, in capsula quadam conservata haud præterire fas est. Horum singula xylino et holoserico velata sunt. Sarcinulæ autem tales præbent inscriptiones: De Sancto Georgio & Sancto Blasio & Sancto Germano. De Sancto Ciriaco. De Sancto Leone Papa & Sancto Martino. De Sancto Donato

[1] F. DE BRUN, *En vandring genom det medeltida Stockholm.* (*Samf. St. Eriks Årsbok,* 1912, s. 172).

[2] H. HILDEBRAND, a. a., del. 3: 5, s. 639 f. — F. DE BRUN i *Stockh. dagbl.* 1/10 1916.

[3] Årg. 1901, s. 76. Efter av K. H. Karlsson i Vatikanen gjord avskrift, nu i RA.

& Decem Millium Militum". Här uppräknas således benreliker av ett antal helgon med S:t Göran i spetsen, vilka förvaras i en ask. De enskilda relikerna sägas vara inneslutna i små dynor (sarcinulae) av bomull och siden, på vilka inskriptioner finnas, angivande vilka helgons reliker i dem innehållas. Nästa uppgift möta vi hos J. G. Rüdling, *Det i flor stående Stockholm* (1731), s. 26 f., varest bland sevärdigheterna i S. Nicolai kyrka också uppräknas "några gambla Ben, dem man kallar Reliquier, efter S:t Georgium, S:t Blasium, S:t Germanum, S:t Ciriacum, S:t Leonem, S:t Martinum, S:t Donatum och flera Helgon". Ett synnerligen viktigt tillägg till dessa båda uppgifter göres i Fant-Lilljenwalldhs avhandling *De templo urbis Stockholmensis primario, S. Nicolai dicto,* Spec. I (Ups. 1788), s. 10, där vid beskrivning av S:t Göransbilden i kyrkan säges: "In pectore hujus imaginis fuit cavitas quædam vitro tecta in qua olim conservabantur ossa sanctorum quorundam, in sarcinulis xylini et holoserici, quæ tales præbent inscriptiones" (samma förteckning som i Grundels dissertation). Härav framgår, att i bröstet på S. Göransstatyn finnes en ihålighet, som varit täckt med glas och tjänat som relikgömma för de uppräknade helgonbenen.

Samtliga nu citerade notiser gå tillbaka på anteckningar i den Palmskiöldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek, vol. 262, innehållande excerpter och dokument rörande Storkyrkan och Riddarholmskyrkan i Stockholm[1]. Det är följande av Elias Palmskiöld själv nedskrivna notiser, som alltså icke kunna vara tillkomna efter år 1719, Palmskiölds dödsår:

S. 5 f.: "uthi Bröstet på denne Ridder S. Jörans Bildh för hwilket är giordt eth lijtet fönster, hafwa uthi Påwedömet och in till närwarande Tijder een hoop dhe Heligas been legat förwarade och inswepte uthi Linner, hwilke sedermehre therifrån borttagne äre och nu för tijden förwaras i Sacherstijan."

Och utförligare s. 14: "framme på S. Jörans bröst sitter

[1] Hänvisning göres till denna volym under dess gamla nummerbeteckning T. 5 i Fant-Lilljenwalldhs nämnda avhandling.

een ruta glaas, dherinnom itt lijtet rum fördeelt i 4 deelar hwaruti någre Hellgons been liggia inswepte uti bomull och gyllenduuk utanom med sådane inscriptioner i ett Knyte:

de Sancto Georgio et Sancto Blasio et Sancto Germano.

i ett annat: De Sancto Ciriaco.

i ett annat: De Sancto Leone Papa et Sancto . . . Martino.

i ett annat: De Sancto Donato et decem millium militum.

Den sista anteckningen är av särskilt värde, då antalet "sarcinulae" eller "knyten" här med bestämdhet uppgivas till fyra och deras respektive innehåll specificeras. Detta passar ju väl till det fyrdelade rum i Göransbildens bröst, som tjänstgjorde som relikgömma. H. Hildebrand, som lämnat den hittills utförligaste beskrivningen på S:t Göransstatyn[1], omnämner egendomligt nog icke detta rum, utan beskriver endast en på harneskets blottade mittstycke befintlig, avlångt fyrkantig förhöjning, som han anser hava tjänat till att förstärka bröstplåten[2]. Denna förhöjning är emellertid, som nedan skall visas, endast ett i senare tider tillkommet lock, som just täcker själva relikgömman. Denna tidskrifts utgivare, dr E. Eckhoff, har emellertid meddelat mig, att han på grund av den nyss citerade notisen hos Palmskiöld företog en särskild undersökning av statyn den tid denna ännu förvarades i Statens Historiska Museum och därvid konstaterade befintligheten av det fyrdelade rummet i Göransbildens bröst (se fig. 1). Detta har även professor Roosval under sina forskningar gjort, utan att likväl ännu hava haft tillfälle att i tryck närmare ingå härpå. Vid den restaurering av detta märkliga skulpturverk, som på uppdrag av kyrkorådet i Storkyrkoförsamlingen f. n. utföres av konservatorn Allan Norblad under kontroll av en av K. Vitterhets-, Hist.- o. Antikvitetsakademien tillsatt kommitté med professor Roosval som sekreterare, har det varit möjligt att mera ingående studera relikgömman. Det är emellertid icke min avsikt att här föregripa en kommande vetenskaplig redogörelse för de högst

---

[1] *Antiqv. tidskr.*, del 7:4.

[2] Ibid., s. 28.

Fig. 1. Del av S:t Göransbilden med relikgömman i böstharnesket.

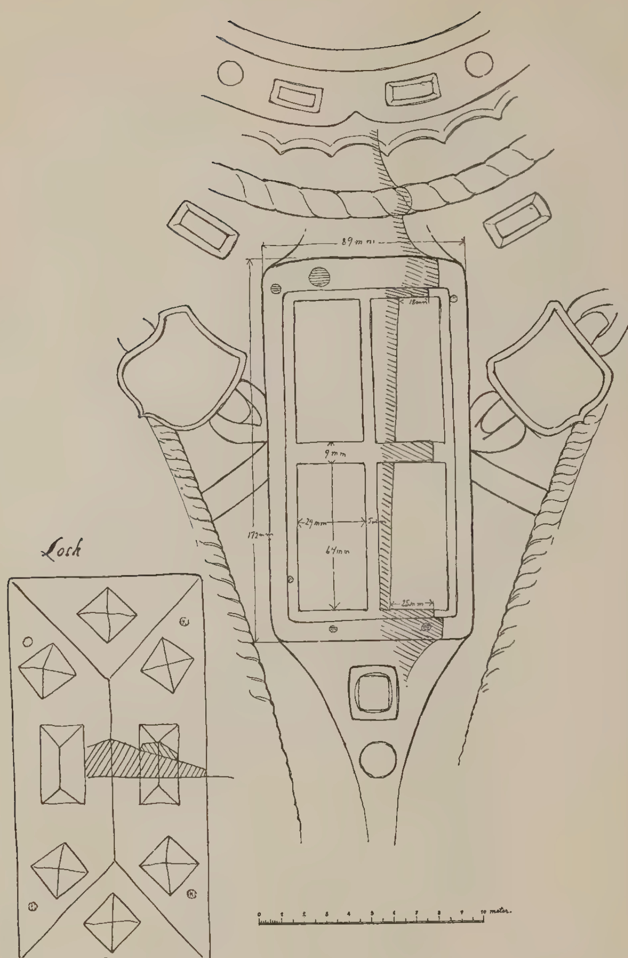

Fig. 2. Uppmätning av relikgömman på S:t Göransbildens bröst.

märkliga resultat, vartill det nu pågående restaureringsarbetet redan lett, men en kortfattad beskrivning på relikgömman torde i samband med framläggandet av ett nyligen gjort fynd av några av de ovannämnda helgonrelikerna, vilka under århundraden här varit förvarade och utställda till en from all-

mänhets beskådande och tillbedjan, vara på sin plats. Konservator Norblad har därför på min begäran lämnat följande beskrivning av relikgömman samt uppgjort den fig. 2 reproducerade uppteckningen av densamma jämte det i senare tider tillkomna locket.

"Det skick, vari relikgömman å S:t Göransbilden i Stockholms Storkyrka för närvarande befinner sig, lämnar endast få hållpunkter för bedömande av hur den ursprungligen sett ut. En omsorgsfull undersökning ger emellertid möjlighet till en rekonstruktion.

Relikgömman är fast inkomponerad i S:t Görans harnesk och utgör en konstruktiv del av bilden. Den är placerad i mitten av bildens bröst strax under hakan. Proportionerna framgå i detalj av bifogade teckning (fig. 2). Facket är inhugget i trästommen och höjer sig 1 cm. över rustningens plan. Det är indelat i fyra rektangulära mindre fack, vari relikerna legat. På insidan av fackets yttre vägg finnes en falsurtagning, som knappast kan ha varit avsedd för något annat än ett glas- eller hornskydd framför relikerna, något som emellertid för närvarande saknas.

Frågan är nu, huru det lock sett ut, som tillslutit relikgömman. Man kan nämligen med lätthet konstatera, att det nuvarande locket ej är original. Redan dess primitiva form och behandling, som knappast höra samman med rustningens utsmyckning, tala härför. Locket är vidare gjort av ett annat träslag än gruppen i övrigt. Medan materialet konsekvent är ek, består det nuvarande locket av björk. Slutligen visar polykromeringen, att locket är av senare datum. Avlägsnar man den målning och förgyllning, som tillkommit vid reparationen på 1700-talet, saknas gruppens originaldekorering inunder.

På överkanten till relikgömmans yttervägg synes i övre högra hörnet ett spikhuvud av en cm:s diameter. Förutom en del spikhål av yngre datum har väggen fyra smärre runda hål (av 3 mm:s diameter), ett i varje hörn, som tydligen gjorts

samtidigt med bilden. I det högra övre hålet kvarsitter ännu rester av den tapp, som en gång i tiden fasthållit locket. Däremot saknas varje antydning till lås- eller gångjärnsanordningar. Det ursprungliga locket torde därför otvivelaktigt ha varit fast anbragt, ej avsett att avlyftas.

Som min personliga mening vågar jag framkasta möjligheten av att det varit ett, måhända gallerdekorerat, korsformat lock, som gjort det möjligt att se relikerna. Det har haft till uppgift att i sin fals fasthålla horn- eller glasskivan, som varit skäligen onödig, om locket ej varit genombrutet. Osannolikt är för övrigt, att relikerna skulle förvarats så helt dolda, att man omöjligen kunnat se dem utan att med våld avlägsna locket".

De reliker, som omnämnts i de ovan citerade källorna, ha enligt notisen hos Palmskiöld varit inneslutna i det för dem avsedda rummet "in till närvarande Tijder", men enligt Grundel (1724) förvaras de då i en ask i sakristian. Antagligen hava de avlägsnats i samband med någon restaurering av statyn i början av 1700-talet. Roosval omnämner en del arbeten, företagna med skulpturverket år 1704[1].

Någon uppmärksamhet synas relikerna under den följande tiden icke hava tilldragit sig, åtminstone omnämnas de icke, så vitt jag hunnit efterforska, i den hithörande litteraturen, förrän författaren August Strindberg, dåvarande e. o. amanuens i Kungl. Biblioteket, på sina strövtåg i Stockholm för insamlandet av material till sina studier i svensk kulturhistoria under ett besök i Storkyrkan bland gamla inventarier fann en träask innehållande relikdynor. Sitt fynd beskrev Strindberg i en artikel i *Nya dagligt allehanda* för den 15 okt. 1881: "På vandring efter spåren af en svensk kulturhistoria" (sedermera omtryckt i *Tryckt och otryckt,* 2, 1890, s. 179—85). Strindbergs beskrivning är något dunkel och bekräftar Elof Tegnérs bekanta yttrande om honom, att han i Kungl. Biblio-

---

[1] *Samf. St. Eriks årsbok,* 1906, s. 59, 68.

teket var mera litteratör än bibliotekarie. Strindberg berättar sålunda, huru han en morgon sammanträffat med kyrkvaktaren i Storkyrkan, som ledsagat honom upp på kyrkvinden ovanför valven samt även [illegible] honom i arkivet, till vilket en trappa "strax till vänster [illegible] ingången strax bredvid sakristidörren" ledde. Här fann nu Strindberg under sina forskningar bl. a. räkenskaper för Danvikens hospital för åren 1556—58 och några följande år häftade i pergament, taget ur medeltidshandskrifter, vidare ett tryckt latinskt psalterium från slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet samt slutligen den nämnda träasken. Jag anför i det följande Strindbergs egen beskrivning på innehållet i asken.

"Med stelnade fingrar och svalnade illusioner öppnar han en rund träask, som, enligt inventariet, skall innehålla "lappar". Den innesluter verkligen sådana af brokad, mörkröd damast (vi skulle kalla) i mönster med inväfdt guld samt några bomullstottar. Men den innesluter äfven några små fingerlånga dynor af samma tyg med påsydda pergamentslappar. Här finns således pergament och här hafva varit plundrare. Han sprättar upp en dyna, och han finner uti bomullstappen en benskärfva i en bit linne och ett pergament omkring det samma, på hvilket står att läsa (på latin): "Anno domini 1490... har Antonius Masth, apostolisk protonotarius och nuntius, öfverlemnat dessa den helige Georgs kvarlefvor för den ädle herren rikets gubernator Sten Stures och hans maka Ingeborgs själa-väl! — och inlagt dem i den bild af Sankt Göran, som samma dag restes". Så ungefär stod där. Således satt han där och höll ingen mindre än Sankt Görans ben i sin frusna hand och läste en egenhändig skrifvelse till Sten Sture d. ä. Det var ju icke så märkvärdigt, men det bekräftar historien om att Sten Sture d. ä. låtit resa S:t Görans bild 1490 eller åtminstone att han stod i intim förbindelse med helgonet. De andra dynorna innehöllo ben och en grön sidenpåse med trämjöl samt påskrifter, att de tillhört helgonen Cyriacus, Herman och Blasius m. fl...."

Strindbergs artikel i Nya dagl. alleh. föranledde arkivarien J. Flodmark att någon gång i början av år 1903 i Storkyrkan göra efterfrågningar efter den av Strindberg beskrivna relikasken. Det kom härvid i dagen, att asken endast några månader förut, i augusti 1902, vid förflyttning av kyrkoarkivalierna från tornkammaren, där de dittills förvarats och där Strindberg haft tillfälle att göra sina forskningar, till den till arkiv inredda ena sakristian på något sätt förkommit. Vid det för-

hör, som med anledning härav anställdes, uppgavs det, att en nummerhängare lämnat en ask till kyrkvaktarens hustru såsom passande leksak för hennes barn. Då densamma emellertid befanns olämplig för ändamålet hade hon kastat såväl innehållet som asken på elden. I inventariet 1885 över Storkyrkans lösegendom finnes upptagen "1 trädask innehållande små lappar af skrudar". Storkyrkans mångårige klockare kunde också om askens innehåll meddela, att överst legat lappar av skrudar, men inunder ett par lillfingerslånga dynor med vidfästade smala med påskrifter försedda pergamentsrämsor jämte åtskilligt "trämjöl". Han erinrade sig även, att dåvarande vice pastorn, hovpredikanten Ruus lämnat författaren August Strindberg tillträde till arkivet i tornkammaren, där denne vistats ensam ganska lång tid. De här anförda uppgifterna äro hämtade ur en av kyrkonotarien, registrator V. Gyllensvärd några år senare uppsatt promemoria, som välvilligt ställts till mitt förfogande. Vid ett i januari i år förnyat förhör med den ännu kvarlevande kyrkvaktaränkan kom intet egentligt nytt i dagen. Dock uppgavs nu den ask hon emottagit hava varit av trä utan lock och innehållit två olika långa granna fransar. Nuvarande förste vaktmästaren erinrar sig emellertid med visshet en massiv rund och låg ask, förmodligen av björk, med hårt tillsittande lock; innehållet var ovanpå "grumsartat" med granna tyglappar inunder.

Huru härmed än må hava förhållit sig, torde det av ovan anförda fakta tydligt framgå, att nämnda ask med sitt dåvarande innehåll så sent som år 1902 genom en olycklig tillfällighet gått förlorad. Av Strindbergs nyss anförda beskrivning synes det också som om asken, redan innan han kom att se den, varit utsatt för skövling. Det framgår dock icke klart, i vilken utsträckning detta varit fallet. Strindberg nämner reliker efter fyra helgon, Göran, Cyriacus, Herman (Germanus) och Blasius m. fl. Enligt notisen hos Palmskiöld ha dessa reliker varit förvarade i de två första av de här nämnda knytena, men Strindberg tyckes hava sett åtminstone tre sådana, nämligen

den, vari S:t Görans reliker jämte legaten Masths egenhändigt skrivna pergamentslapp förvarades, samt “de andra dynorna“. Icke heller torde det vara möjligt att av de vid de olika förhören framkomna uppgifterna leta sig till, vad för slags ask, som kastats på elden. Relikaskar finnas bevarade från vår svenska medeltid såväl av mera enkelt slag som i form av helgedomakar på fot[1]. Asken kan hava varit av det förra slaget; intet talar heller emot, att den kunnat härstamma från medeltiden.

Av en händelse kom undertecknad för någon tid sedan att närmare undersöka innehållet i en låda i ett i mitt ämbetsrum befintligt skåp, som synes ha varit nästan orört allt sedan överbibliotekarien Klemmings dagar. De i lådan förvarade föremålen voro av vitt skilda slag, medaljer, miniatyrer och gipsporträtt, tillhörande den tyvärr under Klemmings tid splittrade Sohmska samlingen, vidare palmblad, gamla spelkort, stereotypplattor, en bit av Schwedenstein vid Lützen m. m. Dessutom fanns här en rund pappask, närmast liknande en större pillerask. Då jag öppnade densamma, fann jag till min överraskning, att innehållet utgjordes av några av Storkyrkans förvarade reliker jämte en av Strindberg på ett halvt brevpappersark gjord anteckning, varav framgick, att han “räddat dem från förstöring ur en skrubb (arkivet) i Stockholms Storkyrka och deponerat dem i Kongliga Biblioteket“. Han tillägger, att de övriga relikerna voro uppsprättade och berövade sitt innehåll, då han år 1880 påträffade dem, och att han då genast gjorde anmälan om saken till överbibliotekarien i Kungl. Biblioteket, vilket hade till följd avgåendet av en skrivelse från denne till kyrkorådet i Storkyrkan. Enligt vad registrator Gyllensvärd meddelat, har emellertid någon sådan skrivelse icke anmälts till kyrkorådets protokoll; ej heller finnes i Kungl. Bibliotekets handlingar koncept till en dylik skrivelse. Strindbergs bibliotekstjänstgöring var icke av det intensivaste slaget, under större delen av åren 1880—82 åtnjöt han tjänstledighet i och för ut-

[1] H. HILDEBRAND, *Sveriges medeltid,* del 3:5, s. 615 f., 636 f.

Fig. 3. De återfunna Storkyrko-relikerna.

vandet av en svensk kulturhistoria, och den 31 aug. 1882 av-
:k han definitivt ur tjänsten. Tydligen har Klemming glömt
rt depositionen eller ansett den så föga värdefull ur biblio-
kets synpunkt, att han ej vidare befattat sig med densamma.

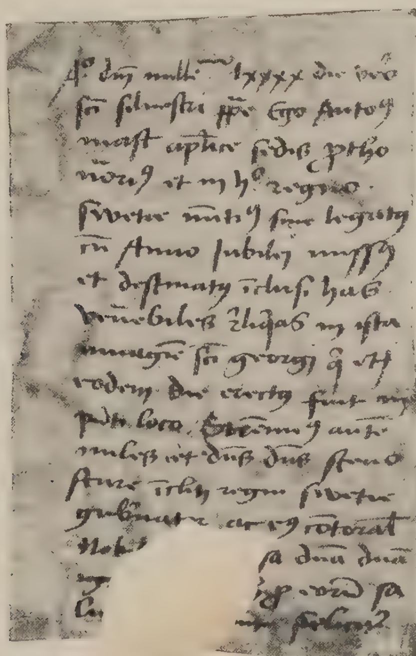

Fig. 4. Den påvlige legaten Masths attest.

Jag lämnar här en beskrivning på askens innehåll:

1. Överst den nyss beskrivna Strindbergsautografen från 1880.

2. En liten påse eller dyna av röd sammets-guldbrokad i
ınatäpplemönster (Venedig 1400-talet) i storlek 65×30 mm.
g. 3: 1). På översidan en med röd tråd fastsydd pergaments-
p (20×26 mm.) med följande anteckning av hand från se-
re hälften av 1400-talet: De Scto Geor | gio et Sancto | blasio
Scto | Germano. Baksidan är uppsprättad (av Strindberg) och

en del av tyget bortrivet. Dynan är inuti fodrad med linne samt fylld med bomull. Längst ned i dynans ena ända ligger en lös linnelapp, som är virad omkring ett stycke bomull, vari några benflisor förvaras (fig. 3: 2) samt ett stycke hopvikt papper (fig. 3: 3), varpå står skrivet: De Sancto Blasio Et || Sancto Germano Ep̄o et | Martiribus (med hand från 1400-talets slut).

I den nu beskrivna dynan ha antagligen också föremålen 3—4 varit inneslutna:

3. En liten påse av grönt siden (fig. 3: 4), upptill hopknuten med röd silkestråd. Inuti finnas några nästan pulveriserade benflisor samt en hopvikt papperslapp (fig. 3: 5) med inskriften: De Sancto | Georgio, av samma hand som föregående.

4. En pergamentslapp i storlek 92×56 mm. (fig. 4) innehållande den påvlige kommissarien Antonius Masths egenhändiga konfirmation, av följande lydelse:

> Anno dominj millesimo [quadringentesimo] lxxxx die vero sancti silvestri pape Ego Antonius | mast apostolice sedis protho notarius et in hoc regno swetie nuntius siue legatus cum Anno Jubilej missus | et destinatus inclusi has || venerabiles reliquias in ista | imagine sancti georgj qui etiam | eodem die erectus fuit in || presenti loco. Strenuus autem | miles et dominus dominus steno | sture inclitj regni swetie | gubernator ac eius contoralis | Nobilis et generosa domina domina || Jnghelborgh pro eorum sa || lute posuerunt feliciter[1].

5. Slutligen fanns i asken en benbit (avbildad fig. 3: 6), invirad i ett stycke modernt papper med följande av Strindbergs hand gjorda påteckning: St. Cyriacus.

Vad Strindberg alltså "räddat" från Storkyrkoarkivet utgöres endast av det första hos Palmskiöld nämnda "knytet"

[1] Några smärre inadvertenser torde här böra påpekas. I årtalet är 400 överhoppat, vidare har i rad 8—9 qui . . . erectus fuit hänförts till georgj i st. f. till imagine.

med reliker av S:t Blasius, S:t Germanus och S:t Georgius och innehållet, om en del eller allt kan icke nu avgöras, av knytet nr 2, som gömt reliken av den hel. Cyriacus. Antagligen har i detta knyte funnits en liten papperslapp, liknande de å fig. 3: 3 & 5 avbildade, med påteckningen "de Sancto Cyriaco", eftersom Strindberg kunnat hänföra den lilla benbiten (fig. 3: 6) just till detta helgon. Det räddade och av Strindberg uppsprättade knytet har antagligen att döma efter anteckningen på den på knytet påsydda pergamentslappen innehållit samtliga de under nr 2—4 beskrivna föremålen, alltså också den av legaten Masth utfärdade attesten, vilkens hoprullade form och storlek i övrigt också överensstämmer med den lilla dynan. Dennas storlek passar fullkomligt till de små rektangulära rummen i relikgömman; de övriga, nu förlorade knytena voro därför säkerligen likartade och av samma storlek.

Ur historisk synpunkt är den Masthska pergamentslappen den intressantaste delen av det gjorda fyndet, ty även om bland relikerna sådana av S:t Göran blivit bevarade, äro ju dessa synnerligen apokryfiska — liksom detta helgon självt — och hava värde endast såsom minnen från ett intressant skede i svensk medeltid[1]. Den Masthska attesten däremot ger oss ett bestämt datum för resandet i Stockholms Storkyrka av Bernt Notkes stolta skulpturverk S:t Göran och draken. På den hel. påven Silvesters dag år 1490 (!) nedlade Masth, såsom han intygar på den lilla pergamentslappen, de vördnadsvärda relikerna i den bild av den hel. Göran, som samma dag restes på det nuvarande stället. Sveriges rikes styresman, den hurtige

[1] Några av de helgon, vilkas nu återfunna reliker bevarats i relikgömman i S:t Görans bröstharnesk, hava dyrkats vid särskilda altaren i Storkyrkan, såsom S:t Blasius (S:t Blasii kor omnämnes 1495 $^{26}/_{1}$), S:t Cyriacus (en hel. Ciriaci præbendatus har jag funnit omnämnd hos Palmskiöld) och S:t Örian (om det till dennes ära vigda altaret se Fant-Lilljenwalldh, s. 10 f. o. *Samf. St. Eriks årsbok*, 1912, s. 169 f.). Beträffande de förlorade relikerna kan nämnas, att den hel. Martinus' altare i Storkyrkan omtalas redan 1337 och att i samma kyrka 1485 $^{4}/_{10}$ instiftades ett altare till 10,000 riddares och 11,000 jungfrurs ära.

riddaren och herren Sten Sture och hans ädla gemål fru Ingeborg reste den för sin frälsning i en lycklig stund[1].

Masths datering nyårsafton 1490 står emellertid i strid med den uppgift angående året för Göransbildens uppsättande i Storkyrkan, som bevarats i vissa samtida källor och enligt vilka detta skulle skett år 1489. Jag anser mig därför i detta sammanhang böra något närmare granska nämnda datum, samtidigt som jag meddelar de upplysningar jag kunnat samla om den påvlige legaten Antonius Masths[2] verksamhet i Sverige. Masth synes nämligen hava spelat en ingalunda oviktig roll i den svenska kyrkans historia under åren 1489—91. Den huvudsakliga uppgiften med hans mission till Norden — i Danmark uppgives han hava varit verksam år 1488[3] — torde hava varit att försälja avlat till förmån för ett av påvestolen planerat korståg mot turkarna. I denna egenskap uppträdde han som underkommissarie för den bekante avlatsförsäljaren och påvlige diplomaten Raymundus Peraudi, från 1493 kardinal av Gurk, vilken vid upprepade tillfällen som generalkollektor dels i egen person, dels genom utskickade ombud hemsökte särskilt Tyskland och Skandinavien. Här i Sverige florerade den Peraudiska "turkskatten" i två omgångar, åren 1489—91, då Masth var hans substitutus, och de första åren av 1500-talet. Från båda dessa perioder finnas i våra offentliga bibliotek talrika av Peraudi utställda tryckta avlatsbrev jämte annat i samband med denna avlatshandel utgivet tryck.

---

[1] Man jämföre detta referat av innehållet med Strindbergs tolkning och hans tal om ett egenhändigt brev till Sten Sture.

[2] I min uppsats *Articuli abbreviati* (*Nord. boktr.-konst*, sept. 1906) finnes en del upplysningar om Masth. På förekommen anledning (*Svenska folkets historia*, I: 2, 1915, s. 381, och K. B. WESTMAN, *Reformationens genombrottsår i Sverige*, 1918, s. 64, där han kallas Magni) anser jag mig böra ånyo påpeka, att denna benämning uppkommit på grund av felläsning av en urkund (se *Art. abbr.*, s. 314). I *Sveriges medeltid*, d. 3: 5, s. 108, kallas han likaledes oriktigt för Most.

[3] E. PONTOPPIDAN, *Annales ecclesiæ danicæ diplomatici*, Th. 2 (1744), s. 690.

Till Sverige synes Masth hava kommit år 1489 "cum anno Jubilei missus et destinatus", såsom han själv uppgiver i den lilla till relikerna fogade pergamentslappen. Med bestämdhet kan dock hans ankomst icke angivas. I RA förvaras ett pappersbrev[1], daterat Qvillinge den 20 juni utan år, i vilket Masth uppmanar abedissan, fru Margareta i Askaby kloster, att på grund av vissa klostret tillkommande privilegier låta herr Öyar anamma platsen som kyrkopräst vid S:t Olofs kyrka i Norrköping. Detta brev har, på vilken grund har jag ej kunnat utröna, blivit fört till år 1489, vadan Masth, om denna datering vore riktig, skulle anlänt till Sverige senast sommaren detta år. Dateringen torde emellertid snarare böra sättas till år 1490, vilket år Masth under sin avlatshandel besökte olika delar av Sverige.

Däremot föreligga exakta uppgifter om Masths verksamhet i Stockholm och om tiden för denna. På första sidan av det stockholmska minoriterdiariet finnes nämligen en anteckning av Kanutus Johannis, gardian i Stockholms franciskanerkloster[2], om de viktigaste tilldragelserna i Sverige under år 1489. Denna anteckning, som även är av vikt för dateringen av S:t Göransstatyn, har förut avtryckts i *Scriptores rer. svec. medii ævi,* T. 1 (1818), s. 67 f. Jag anser mig emellertid böra återgiva den i detta sammanhang, då jag dessutom på ett ställe har en avvikande läsning.

> Anno domini [M]cdlxxxix venit Holmis nuncius apostolicus dominus Anthonius Masth prothonotarius et dominj sanctissimi Innocencij pape octaui cubicularius et mensalis continuus ferens secum ingentissimas ymo inauditas indulgencias plenissimasque a pena et a culpa cum

---

[1] Se bl. a. *Dipl. Norv.,* XVII: 2, s. 1128, nr 1144. Brevet är i sin helhet avtryckt i Ekermans *Diss. de Norkopia,* P. I (1742), s. 75 f.

[2] Se min avh. *Franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen i Stockholm med särskild hänsyn till Kanutus Johannis verksamhet* (I: *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen,* 1917, s. 101—171).

anno jubileo, et crucem predicando contra turchos erexit crucem in summa ecclesia Holmensi eodem anno in die sanctorum apostolorum Symonis et Jude. Eodem anno in die ad vincula Petri colendum prefertur festum beate Katerine filie sancte Birgitte in Vastenis. Eodem anno inueniebatur grandissimum cete in Rodhen. Eodem anno ymago erecta per illustriorem dominum gubernatorem regnj Swecie militem in Gripsholm sancti Jeorgij venit ad ecclesiam nostram Stokholmis.

I vänstra kanten ungefär vid styckets mitt: In die circumcisionis domini crux erecta deponitur eodem anno.

Av denna anteckning framgår bl. a., att Masth kommit till Stockholm år 1489 och att han på Simon och Jude dag (den 28 okt.) detta år under predikande av korståg mot turkarna rest korset i Stockholms Storkyrka, d. v. s. invigt den avlatshandel, som påven Innocentius VIII bestämt skola äga rum i Sverige under det av honom som jubelår proklamerade året 1490[1]. Randanteckningen, enligt vilken korset nedtogs på nyårsdagen samma år (ɔ: 1489), beror antingen på ett förbiseende av skrivaren eller därpå att han räknat med annunciationsstilen, enligt vilken året börjar den 25 mars. Enligt vår tidräkning bör ceremonien med korsets nedtagande hava ägt rum den 1 jan. 1490, vilket även torde stämma med andra uppgifter, vartill jag nedan kommer. Under hela året 1490 synas Masth och hans medhjälpare hava fortsatt avlatshandeln i övriga delar av Sverige och i Finland.

Kanutus Johannis omnämner vidare Katherinas translationsfest i Vadstena, uppgivande som dag för denna "in die ad vincula Petri", d. v. s. den 1 aug. 1489, vilket också stämmer med uppgiften i Nicolaus Ragvaldis samtidiga berättelse om festligheterna vid detta tillfälle. De andra märkliga tilldragelserna utgöras av fångsten av en stor val i Roslagen

[2] JACOB. GISLONIS, *Chronologia seu temporum series* (Stockh. 1592), p. 104.

amt Göransbildens ankomst till bykyrkan i Stockholm[1]. Anteckningen om denna sistnämnda händelse har förut icke tolkats helt riktigt, så läser Hildebrand[2], väl efter utgivaren av Scriptores rer. svec. med. ævi[3], att "ymago . . . sancti Jeorgij venit ad ecclesiam *magnam* Stokholmis", då den rätta läsningen är "ecclesiam *nostram*". Längre upp i samma stycke kallas Stockholms Storkyrka för "summa ecclesia Holmensis". Något egendomligt torde väl knappast ligga i att gardianen i Stockholms franciskanerkloster talar om stadskyrkan såsom *vår* kyrka i Stockholm.

Upptill på samma sida i minoriterdiariet har Kanutus Johannis nedskrivit några svårlästa och även svårtolkade hexametrar, som i sammanträngd form återge innehållet i den ovan anförda annalistiska notisen. I margen kallas de "metra edita per fratrem Kanutum Johannis". Jag har förut avtryckt dem[4], delvis efter en i Kungl. Biblioteket befintlig avskrift, men efter ytterligare prövning av originalet föreslår jag nu följande läs-

---

1 För jämförelses skull kan här anföras vad Sturekrönikan har att berätta om året 1489, avtr. efter KLEMMING, *Sv. medeltidens rimkrönikor* (*SFS* 17), del 3 (1867—68), s. 117:

Tha man scriffuer lxxx och ix ther tiil
tha skeer thet som jak nw säyia wiil
tha skeedde swänskom frögdh
sancta birgitta dotter warth tha ophögdh
helghe brynolff i skara by
fiik och ära i thy
och huru tyman löper och om gaar
tha kom och wiisth gyllene aar
aff syndh och pyna och ganzka stora naadher
hulkit som war eenkanneligha gudz naadher
tha kom och i roodhen een stoor hwall fiisk
thet sägher jak allom för wiisth
thet war storth wndher
böndher huggo honum allan sundher
och om samma aar
kom sancte örian som i bykirkiana staar.

2 *Antiqv. tidskr.*, 7: 4, s. 8.

3 T. I (1818), s. 68.

4 Se a. a. *Franciskanernas bibliotek,* etc., s. 115.

ning och tolkning, varmed även lektor A. Lindhagen godhetsfullt varit mig behjälplig:

> Mcd lux tribus ix quater ad tria Roma stat Holmis:
> Omnisanctorum Jubilei crux eleuatur
> et transportatur regnj manibus pociorum.
> Vinclari[1] (?) festa coli Katerine namque teneri
> precipit ecclesia, quo venit ymago Georgij
> Ast anno pleno, pro qua laus sit tibi Steno.

Första raden innehåller årtalet, som för versens skull bör läsas med uttalande av varje bokstavs namn, icke dess sifffervärde. Mcd lux=Mcd liix=1458, vartill kommer $9 \times 3 + 4 = 1489$. Alltså år 1489 är Rom representerat i Stockholm med tre saker: på allhelgonadagen (den 1 nov.) reses jubelavlatskorset och föres i procession av rikets mäktige, kyrkan förordnar om dyrkandet av Katherinas fest och Görans bild kom, för vilken Sten vare tack. Vad tidsuppgifterna i dessa distiker beträffar, så nämnes för korsets uppresande här allhelgonadagen den 1 nov. i stället för Simon och Jude dag (28 okt.) såsom i prosaanteckningen nedan. Notisen torde väl huvudsakligen avse en på allhelgonadagen företagen procession, i vilken säkerligen också Sten Sture och rikets råd, "regni pociores", deltagit. Av vikt är även tillägget rörande ymago Georgij: när den kom var året fullt, heter det, alltså bör bilden ha rests i kyrkan vid årets slut. Detta stämmer ju synnerligen väl med notisen i den Masthska attesten för relikerna, däri han bekräftar, att han "die vero sancti Silvestri pape", d. v. s. på nyårsaftonen inneslöt de vördnadsvärda relikerna i S:t Görans bild, som samma dag restes på sitt nuvarande ställe. Masth har visserligen skrivit 1490, såsom ovan framhållits, men detta kan hava skett, sedan högtidligheterna nyårsnatten 1489 voro över

---

[1] I originalet vincla^{n} eller vincla^{rj}. Vincla är tydligt skrivet, men tecknet häröver svårtytt. Liksom förf. i rad 2 omnisanctorum för versens skull uteslutit en stavelse, kan han här ha haft för avsikt att antyda vincula Petrj, på vilken tidsbestämning också denna rad otvivelaktigt häntyder.

och det nya året alltså redan inträtt. Härmed torde jämföras marginalanteckningen i minoriterdiariet, att korset nedtogs den 1 jan. "samma år", en oegentlighet, som liksom Masths ovannämnda datering får sin förklaring genom det faktum, att de båda ceremonierna ägt rum vid övergången till ett nytt år. Det torde härmed vara fastslaget, att uppställningen av den märkliga bilden av S:t Göran och draken i Stockholms Storkyrka varit fullbordad på själva nyårsaftonen år 1489. Huru uttrycket, att bilden "venit", "kom" till Stockholm, resp. Storkyrkan, skall förklaras, överlämnar jag åt konsthistorikerna att avgöra.

Masths närvaro i Stockholm år 1489 framgår även av ett i RA förvarat pergamentsbrev, daterat Stockholm den 13 nov. detta år, i vilket han frikänner prebendaten i Strängnäs Laurentius Kanuti för vissa mot honom riktade klagomål. I Vadstenadiariet antecknas vid år 1490, att prästen herr Antonius Masth detta år utövade en påvlig legats funktioner i Sverige och att han här under försäljande av avlat predikade korståg mot turkarna. Masth har i Sverige funnit en god marknad för sitt geschäft, vilket bl. a. framgår av en till vår tid bevarad redogörelse[1] för de inkomster avlatshandeln inbragte på skilda håll i landet. På grund av klagomål från den ovan nämnde generalkollektorn Peraudi avlät påven Innocentius VIII den 3 maj 1491 en skrivelse[2] till Sten Sture, vari han anmodade denne att avfordra Masth redogörelse för inkomsterna av avlatshandeln såväl i Sverige som Finland. En kommission tillsattes bestående av tre riksråd och tio prelater och inför denna avlade Masth den 16 juli samma år fullständig räkenskap för sina inkomster. Här är emellertid icke platsen att närmare ingå på detta ur flera synpunkter intressanta aktstycke, utan hänvisar jag till min förut nämnda uppsats "Articuli abbreviati", där även ett annat i samband med Masths avlatshandel stående dokument avtryckts.

---

[1] Avtr. i *Skand. Handl.*, T. XVIII (1833), s. 194—209.

[2] *Articuli abbreviati*, s. 315.

Senast år 1492 har Masth lämnat Sverige, ty det finnes en urkund från den 2 jan. 1493[1], av vilken framgår, att Antonius Masth, "canonicus ecclesiae collegiatae b. Mariae virginis Antverpiensis", för ärkebiskop Jakob Ulfssons räkning uppgjort kontrakt med klockgjutaren Simon Vaghener i Mecheln om omgjutning av en klocka i Uppsala domkyrka. Masth var således domherre vid Mariakyrkan i Antwerpen, där han också detta år var bosatt. Troligen var han således nederländare till börden. Enligt Peringskiöld[2] fick han vid sin avresa från Sverige av ärkebiskop Jakob en ryggkota av S:t Eriks reliker, som han hade i uppdrag att överlämna till nämnda kyrka i Antwerpen. Ett tacksägelsebrev, daterat den 31 juli 1497, från kyrkans dekan och kapitel för relikgåvan avtryckes likaledes hos Peringskiöld. I brevet omnämnes, att den dyrbara reliken förvaras i ett förgyllt reliquiarium, omgivet av kristall i mitten, för att den skall kunna ses av alla. De reliker, som Masth nedlade i relikgömman i S:t Göransbildens bröst, voro således icke de enda, som gingo genom denne legats händer.

* *
*

Det faller av sig självt, att Kungl. Biblioteket icke är rätta förvaringsorten för de nu återfunna resterna av de reliker, som på nyårsaftonen år 1489 av Antonius Masth nedlades i riddar S:t Görans bröst, och att Strindbergs självtagna deposition ej längre har något fog för sig. De hava därför nu återlämnats till Storkyrkoförsamlingen, som väl kommer att i samband med restaureringen av S:t Göran och draken gå i författning om lämpligaste sättet att bevara dem för eftervärlden. Den största pieteten mot gångna tider skulle kanske iakttagas, om de åter nedlades på det ursprungliga förvaringsstället.

---

[1] Avskr. av ÖRNHJÄLM, Uppsalahandlingar, T. II, s. 1141.
[2] *Monum. Ullerak.*, s. 53. Orig. på perg. i RA.

Från det medeltida Alvastra.

Undersökningarna år 1918.

Av

OTTO FRÖDIN.

I anslutning till den i *Fornvännen* 1918 intagna redogörelsen för de första årens undersökningar av de nyfunna medeltidslämningarna vid Alvastra lämnas härmed ett kortfattat meddelande angående resultaten av 1918 års undersökningar därstädes.

Dessa ha framför allt varit förlagda till "Sverkerskapellet", där den under den senmedeltida nivån liggande marken i och utanför byggnaden systematiskt genomgräfts, ett arbete, som visat sig mera givande, men också mera tidskrävande än väntat var, och som därför ej hunnit avslutas.

Med anledning härav ha de undersökningar, som kunnat utföras på flera av de övriga fyndlokalerna, måst inskränkas till förberedande provgrävningar, avsedda att giva närmare upplysningar om deras karaktär.

I särskild grad gäller detta "Sverkersgården" och dess gravfält. Meningen hade varit att till denna plats med dess många lockande problem framför allt förlägga sommarens arbeten. Här kunde nu endast ett antal provschakt upptagas, radialt utgående från den ovala grundmuren, varvid framgick att c. 7 m. västerut från denna lämningar finnas av en annan, men svagare *mur*, gående ungefär i riktning N—S. Längre mot V tillvaratogs en i åkerytan liggande, upplöjd bit av en

ornerad gravkisthäll av kalksten, liksom de tidigare funna härrörande från det på platsen befintliga gravfältet.

Ej långt härifrån har emellertid en ny fyndplats anträffats, av särskild betydelse för uppfattningen om "Sverkersgårdens" hela fyndkomplex.

Söder om den mot S och SV skarpt markerade terrass, på vilkens högsta krön de nyssnämnda byggnadslämningarna och gravfältet äro belägna (se *Fv.* 1918, fig. 1), vidtager en annan, lägre terrass med mot S och V sluttande sidor[1]. Mitt över den högsta punkten av denna senare terrass och närmare bestämt c. 200 m. S om "Sverkersgårdens" grundmurar, framdrogs ett provschakt, då den här i hög grad stenbundna marken föreföll misstänkt, och därvid visade det sig, att stenarna utgjorde de mycket sönderplöjda resterna av ett *gravröse,* bildat av skarpkantiga smärre stenar med en kantläggning av större klumpstenar. Det höjde sig nu c. 0,5 m. över den omgivande marken, och diametern syntes ha varit 8—10 m. Något SV om centrum och c. 0,3 m. under ytan anträffades ett *brandlager* av c. 0,1 m:s tjocklek och en utsträckning av c. 2 m., innehållande *kol, brända ben* och ett par *nitnaglar av järn.*

Här föreligga sålunda de typiska lämningarna av en *brandgrav från den yngre järnåldern.* Och åtskilliga omständigheter, bl. a. tillvaron av en oredig samling stenar strax i SO, tala för att denna grav under äldre tider, med mindre intensivt jordbruk, ej legat ensam här uppe på höjden.

Men den senare järnålderns gravplatser ligga ju i allmänhet intimt förbundna med boplatserna, och detta berättigar till den slutsatsen, att så varit fallet även här, att den by eller gård, vars lämningar nu kunna spåras uppe på den dominerande terrassen i N, funnits där redan under vikingatiden, m. a. o. att "Sverkersgården" leder sina anor tillbaka till heden tid[2]

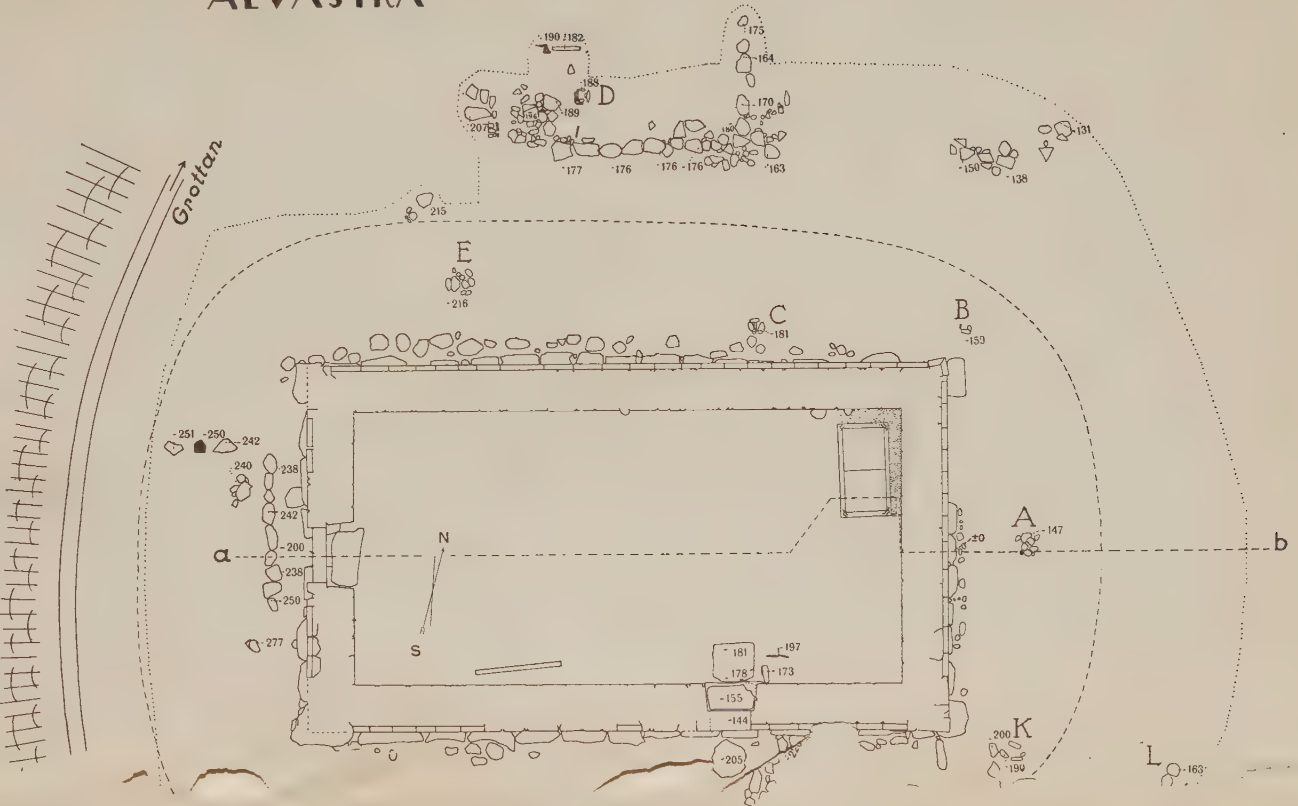
Om, såsom i *Fv.* 1918 antagits, denna gård verkligen varit

---

[1] Synlig å fig. 2 i *Fv.* 1918, mellan "Sverkersgården" och "Sverkerskapellet", som en förhöjning i det mörka åkerpartiet.

[2] Jfr *Fv.* 1918, sid. 121, anm. 3.

Fig. 1. "Sverkerskapellet", Alvastra; plan och skärning.
Vid A—L stolphål; ----- ruinkullens omkrets; .... gräns för det undersökta området.

VID
ALVASTRA
Grottan
A
B
C
D
E
K
L
a
b
N
S

verkerssläktens, skulle vi sålunda kunna säga, att dennas hed-iska medlemmar fått sin vila på den nu funna gravplatsen, ess kristna storbondegeneration åter i 1000-talsgravfältets sten-istor strax i N, dess kungliga ättlingar slutligen några 100 m. ıot S, i kapellet nere vid Vätterns strand. Släktled för släkt-ed genom sekler, som väl annars ingenstädes i vårt land!

Innan jag lämnar "Sverkersgårdens" fyndområde, vill jag ett gonblick dröja vid dess avrättningsplats. Det har förut fram-ållits såväl av professor Nat. Beckman som landsarkivarien arl M. jellberg[1], hur svårförklarligt det är att även ben av arn an äffats här bland benresterna, i ty att barn och kvinnor ned undantag av trollpackor) enligt nordisk rätt voro straffria. rofessor Beckman har nu godhetsfullt fäst min uppmärksam-et på en litterär notis, som synes mig kunna lämna en god örklaring på nämnda förhållande, nämligen en uppgift hos Iyltén-Cavallius av innehåll att man i Värend ännu så sent om år 1599 någon gång kunde praktisera den gammalnor-iska innebränningen, varvid man brände gården "med by och *onde, hustru* och *barn*"[2]. Har denna straffart kunnat före-omma i Småland ännu på 1500-talet, ligger det intet över-askande däri att några 100 år tidigare i Östergötland kvinnor ch barn i särskilt svårartade fall fått undergå dödsstraff.

Vad beträffar anordningen av denna avrättningsplats, kan et måhända antagas, att de tre i trekant stående stenblock, om här höjt sig över marken (se *Fv.* 1918, sid. 106 ff.), ut-jort själva grunden till galgen, och att denna alltså haft tri-ngulär grundplan, såsom fallet ofta var under åtminstone den enare medeltiden[3].

Vid "Sverkerskapellet" har, såsom förut nämnts, under-

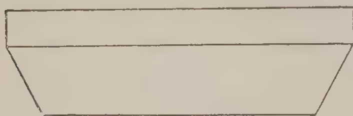

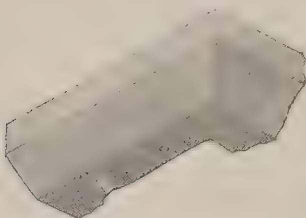
[1] *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening* 917, sid. 10 f. o. 16.

[2] Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, *Wärend och Wirdarne*, II, Stockholm 868, sid. 263.

[3] Så t. ex. galgen på Galgberget utanför Visby. Se även Josef Zemp, *ie schweizerischen Bilderchroniken und ihre Architektur-Darstellungen,* ürich 1897, sid. 359 f.

sökningen fortgått såväl invändigt som utvändigt. I det inre hava därvid anträffats en hel del med byggnaden eller dess inredning sammanhörande föremål[1], framför allt *bitar av de båda västra sarkofagerna,* vidare en större (fig. 2)[2] och några mindre *delar av anfangslister,* tvänne *ljushållare av järn*[3] m. m. I detta sammanhang må ock omnämnas några nu först iakttagna, i putsen på norra murens insida synliga, horisontala rits (fig. 3), tydligen rester av en i putsen uppdragen *kvaderimitation*[4].

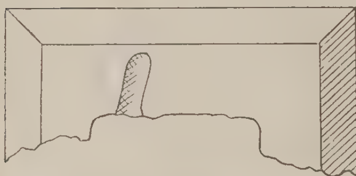

Fig. 2. Del av anfangslist av kalksten. "Sverkerskapellet", Alvastra. 1/10.

Utvändigt ha ytterligare några *stenskodda stolphål* (se *Fv.* 1918, sid. 158 ff.) anträffats, så att dessas antal nu uppgår till 11. De äro å fig. 1 markerade med bokstäverna A—L. I tvänne (A och B) förekommer *huggen kalksten*[5], från kapellets uppförande överbliven och ej från själva byggnaden i senare tid tagen, ty intet antyder, att stolphålen skulle tillhöra tiden för dess förfall[6]. För övrigt har någon närmare undersökning av dem ännu ej företagits.

[1] 1918 års fynd från denna plats hava i Statens Historiska Museum inv.-nr 16192.

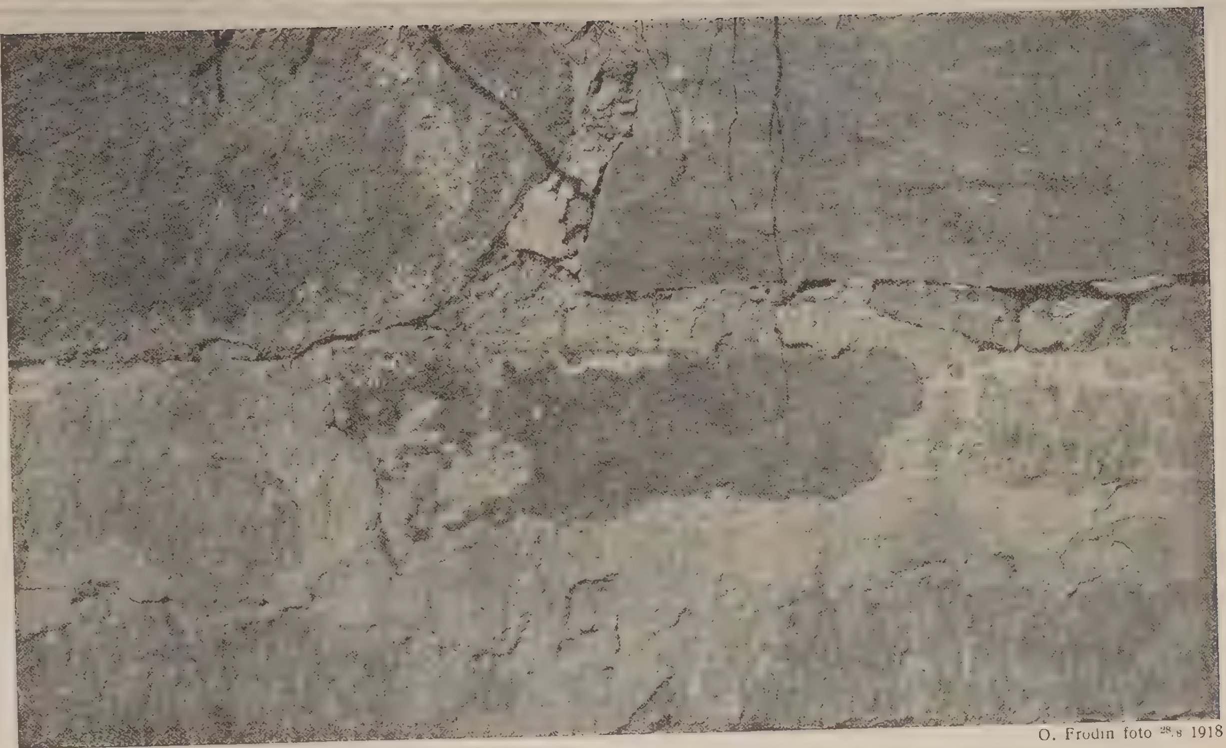
[2] Den har, att döma av den på undersidan synliga urtagningen, varit understödd av en i muren insatt järnkrampa.

[3] Typen *Fv.* 1918, fig. 37; båda äro nedtill avbrutna, men åtminstone den ena synes ha varit av samma vinkelböjda form.

[4] Professor Martin Olsson har vid besök på platsen fäst min uppmärksamhet härpå.

[5] Å fig. 1 tecknade helt i svart.

[6] Deras läge i förhållande till de från byggnaden härrörande rasmassorna anger tvärtom bestämt, att de tillkommit före sagda tidpunkt.

O. Frödin foto 28/8 1918

Fig. 3. Parti av norra murens insida med spår av kvaderrits i putsen. "Sverkerskapellet", Alvastra.

Det viktigaste resultatet av arbetet på denna plats ligger emellertid i en serie fynd, som ej stå i direkt samband med kapellet. Så långt marken utanför byggnadens murar undersökts (se fig. 1), har ett betydande *kulturlager* kunnat följas, ett mer eller mindre myllblandat gruslager, innehållande — utom *kol* och *djurben*[1] — en hel del föremål av olika slag, framför allt *sänken till nät eller andra fiskdon* (dessa kunna räknas i hundratal), bestående av flata, rundslipade strandstenar av mer eller mindre oval form med inknackade hak i kanterna (fig. 4), dessutom *fiskkrokar, bultlås* eller *delar av dylika, knivar, sländtrissor, lerkärlsfragment, bitar av lerklining* m. m.[2] Då det insamlade materialet ej är bearbetat, får med en närmare behandling av detsamma tills vidare anstå, i all synnerhet som undersökningen i terrängen ännu är långt ifrån avslutad[3]. Så mycket kan emellertid redan nu sägas, att fyndinventariet i sin helhet ger ett intryck av en rätt torftig kultur, ett omdöme, som ej torde kunna modifieras därav, att även några *silvermynt*[4] ingå i detsamma. Av hela dess karaktär framgår för övrigt tydligt, att det härrör från en i väsentlig grad av fiske levande befolkning, m. a. o. att en *fiskarby* en gång legat på platsen.

Fig. 4. Sänke av sten. "Sverkerskapellet", Alvastra. 1/2.

Men samma kulturlager har återfunnits *innanför* kapellets murar; det fortsätter sålunda in under detta och kan föl-

[1] I synnerhet ben av tamdjur; även fiskben förekomma.

[2] Tydligt är att hit också måste föras de i *Fv.* 1918, sid. 157 f., omnämnda utanför kapellets murar sommaren 1917 anträffade föremålen och djurbenen.

[3] I den branta strandbrinken mot Vättern avtecknar sig kulturlagret mycket tydligt, mot S utefter en sträcka av ett 100-tal m., mot N däremot ej så långt. De byggnadslämningar, som sommaren 1917 kunde spåras närmast SSO om kapellet (se *Fv.* 1918, sid. 192 o. fig. 1), skola sålunda antagligen komma att visa sig ligga inom gränserna för detsamma.

[4] En brakteat som fig. 579, en d:o möjligen som fig. 588, ett mynt närmast som fig. 619 och en brakteat närmast som fig. 667 i Hans Hildebrand, *Sveriges Medeltid*, 1, Stockholm 1879—94.

jas omedelbart under golvnivån. Medan detta inre parti följaktligen upphört att bildas i och med att kapellet anlades, har avsättningen av det utanför byggnaden varande alltjämt och utan avbrott fortgått — hur länge är ännu ej möjligt att med bestämdhet avgöra.

Åtskilligt kan dock redan nu sägas. I detta yttre kulturlager avtecknar sig med en skarp undre horisont de från kapellets tak och murar härrörande rasmassorna. Närmast byggnaden äro dessa praktiskt taget av oblandad konsistens, men ju mer man avlägsnar sig från densamma, desto mer framträdande blir uppblandningen med kulturlagret, så att detta slutligen kvantitativt tar överhand. Större och mindre murbrukspartiklar, kalkstensflis och tegelbitar förekomma dock allt fortfarande. Denna byggnadsrester innehållande, övre del av lagret fortsätter ända upp i den nuvarande jordytan, som dels är täckt av grästorv, dels omplöjd. I skärningen å fig. 1 framträder denna lagerföljd med all tydlighet.

Gränsen mellan kulturlagrets övre och undre del är som sagt mycket skarp, men någon som hälst anledning att antaga, att densamma därför skulle markera ett avbrott i lagrets avsättning, finnes icke. Den betecknar blott ett nytt skede i denna avsättning och är på grund härav av stort intresse som daterande moment. Vi äro härmed inne på frågan om kulturlagrets ålder.

Den del av lagret, som befinner sig under byggnaden, liksom det häremot svarande, understa skiktet av det utanför byggnaden liggande lagret är givetvis äldre än denna, den häröver kommande delen av det yttre lagret ända upp till den nyssnämnda skarpa kontakten är samtidig med byggnaden, har m. a. o. bildats under de århundraden denna ägde bestånd, och det över sagda kontakt liggande skiktet har avsatt sig under tiden från och med byggnadens begynnande förfall eller — i enlighet med vad som förut antagits — från och med reformationen (jfr nedan sid. 63 f.)[1].

[1] Samtida med detta sistnämnda skikt äro uppenbarligen de i *Fv.* 1918, sid. 141 o. 149, omnämnda, med kapellet ej direkt sammanhörande fynden.

Det lilla samhället här nere vid Vättern har sålunda grundats under den äldsta medeltiden, ja, kanske tidigare, och sedan har det oavbrutet ägt bestånd och existerat ännu efter medeltidens slut; dock ej så sent som under 1600-talet, att döma av de båda i *Fv.* 1918, sid. 106 o. 172, anförda kartorna från detta århundrade, vilka ej upptaga några byggnader på denna plats. Dess livstid har följaktligen omfattat åtskilliga århundraden, och kapellets tid har blott bildat ett skede av densamma, ett skede, som dock med all sannolikhet utgjort byns storhetstid.

Bland de på platsen gjorda fynden ha också nämnts bitar av lerklining; dylika äro här i rätt stort antal anträffade. Dessa lerkliningsbitar äro emellertid ej de enda lämningarna av befolkningens bostäder, i det att även ett par *husgrunder* kommit i dagen (se fig. 1). Ehuru de ännu blott blivit delvis framgrävda, böra de här närmare omnämnas, då de erbjuda åtskilligt av intresse.

En av dem befinner sig som synes utanför östra delen av kapellets södra långsida. Den består av i allmänhet rätt obetydliga stenar, som i östra sidan övergå i ett slags sträng av klapperstenar. Att här verkligen föreligga lämningar av en husgrund torde dock ej böra betvivlas. Den ligger under den förutnämnda kontakten, om också rätt nära densamma, och tillhör sålunda medeltiden, närmare bestämt dennas senare del.

Husgrunden utanför kapellets norra långsida är ännu tydligare. I och invid densamma tillvaratogos en hel del *lerkliningsbitar* och dessutom inemot 50 *sänken*, de flesta koncentrerade till ett ganska begränsat område innanför stenraden. Även denna grund ligger rätt högt i kulturlagret, nästan omedelbart under den skarpa kontakten, och torde sålunda tillhöra medeltidens sista del. För denna datering talar jämväl i någon mån de fragment av ett *fjälltegel,* som anträffades på ett ställe i den enkla *golfläggningen (?)* i V. Denna taktegeltyp torde nämligen ej ha blivit vanlig i vårt land förrän

›å 1400-talet[1], och dess uppträdande här i husgrunden omedelbart under kontakten stöder sålunda mitt antagande, att denna och därmed även början till kapellets förfall tillhör 1500-talet[2].

I denna husgrund förekommer också en *huggen kalksten*[3], sålunda samma förhållande som förut kunnat anföras för ett par av stolphålen. Att det även i detta fall snarast gäller från uppförandet av kapellet (ev. någon reparation av detsamma) överblivet material torde framgå av lagerföljden.

Såsom av fig. 1 framgår, ligga stolphålen D och I inom dessa husgrunder. Någon som hälst anledning att därför antaga samhörighet finnes dock icke; allt talar för att samtliga stolphålen omkring kapellet stå i samband med detta. Skulle man våga en gissning angående förhållandet i tid mellan de båda nu ifrågavarande stolphålen och husgrunderna, skulle man snarast vilja betrakta de förra såsom äldre.

En tredje stengrund befinner sig slutligen utanför västra gaveln. Visserligen synes den vara ganska ofullständig, men jag är dock mest böjd för att uppfatta även den som en husgrund. I varje fall framgår av dess läge omedelbart utanför kapellets huvudingång, att den ej kan vara samtidig med detsamma; ett hus måste på denna plats — hur obetydligt det än vore — göra nämnda ingång praktiskt taget oanvändbar. Den måste sålunda vara antingen äldre eller yngre än kapellet. Dess läge under den skarpa kontakten hänför den till medeltiden, och under sådana förhållanden och då kapellet, såsom vi funnit, torde ha ägt bestånd hela medeltiden ut, föras vi till den slutsatsen, att den är äldre än

[1] Anders Roland, *Äldre taktegel, Sveriges Tegelindustriförenings populära yrkesböcker,* N:o 6, Helsingborg 1912, sid. 12. Jag får senare (sid.) f.) tillfälle återkomma till densamma. Det är att märka, att den ej synes ı förekommit på själva kapellet; intet enda exemplar eller fragment därav ır anträffats bland de massor av munk- och nunnetegel, som här lågo hopade.

[2] I full överensstämmelse härmed lågo de ovan omnämnda medeltidsfynten under kontakten.

[3] Å planen fig. 1 tecknad helt i svart.

kapellet. För en sådan datering talar också dess höjdläge i kulturlagret; den ligger nämligen påtagligt — om också ej så särdeles mycket — djupare än de båda andra grunderna och i all synnerhet den i N.

Och dock har den ett visst samband med kapellet. En av dess stenar utgöres nämligen av ett *hugget kalkstensstycke*, en del av en skråkantkvader[1]. Under sådana omständigheter synes det mig ingalunda otänkbart, att grunden är samtidig med själva kapellbygget, att här stått t. ex. en stenhuggarhytta, ett material- eller verktygsskjul el. dyl.

Även de båda andra husgrunderna ligga påfallande nära kapellets murar, så nära att man måhända skulle vara frestad att draga samtidigheten i tvivelsmål. Dock med orätt, synes det mig. Man behöver ju ej gå längre än till Tyskland för att mångenstädes se exempel på att även i våra dagar profanbyggnader kunna tränga sig tätt inpå kyrkmurarna, ja, rent av klänga sig fast vid dem.

Det samhälle, som legat här på platsen redan före kapellets grundläggning, har naturligtvis ej varit isolerat, utan haft förbindelse med nejdens övriga byar och gårdar. Bosättning medför väg, eller, om man så vill, väg lockar till bosättning. Vi äro m. a. o. inne på frågan om vägförhållandena i Alvastratrakten under medeltiden och därmed på ett av de viktigaste resultaten av 1918 års undersökningar.

I *Fv.* 1918, sid. 171 ff. o. 190 f., har jag framställt den hypotesen, att vägövergången över Ålebäcken under den äldre medeltiden legat S om kapellet, invid den nuvarande kvarnen, och samtidigt vågat uttala min tro, att denna hypotes skulle komma att visa sig äga grund i verkligheten. Jag är nu i tillfälle att meddela, att detta mitt antagande besannat sig.

Det var den i N—S gående, stora jordvallen[2] på den av bäckens båda armar kringflutna ön jämte dess brohuvudlik-

---

[1] Å planen fig. 1 tecknad helt i svart.

[2] Den har å fig. 1 i *Fv.* 1918 fått en något oriktig form. Den liknar närmast en triangel med basen vänd mot N; utsvällningen i V bortgår således.

.ande fortsättning på den södra stranden (se fig. 5), som då olkades som en konstgjord vägbank. Tvärs över denna bank ıa nu framdragits fyra schakt, tre över dess huvuddel och ett ›ver tungan i S, å anf. fig. utmärkta med siffrorna 1—4.

Det har härvid framgått, att vallens huvudparti är en naurlig, av moränlera bestående förhöjning; såväl i skärning 1 om 2 möter denna kompakta, gulbruna lera. Dess södra del, iksom tungan mitt emot på den andra stranden, består därmot, såsom skärningarna 3 och 4 visat, av påförd, mörkt rödırun sand.

En granskning af det äldre kartmaterialet är i detta samnanhang av intresse. Av de båda ovan (sid. 50) omnämnda :artorna från 1600-talet framgår med full tydlighet, att bäcken 'id denna tid blott hade *en* arm. På 1691 års karta, som är nycket detaljerad, går denna ungefär från platsen för den nuarande kvarnen, där det även då fanns en kvarn, i en båge not SV ned mot den punkt, där i våra dagar den södra bäckrmen rinner fram genom vägbankens södra öppning, och härfrån fortsätter den i denna arms nuvarande fåra ut till Vätern. Den norra armen är följaktligen med konst åstadkomnen — tydligen för att man skulle erhålla bättre fall på det ·ån kvarnen kommande vattnet —, och därmed stämmer gott n från år 1873 stammande uppgift, att denna norra arm då :allades för "kanalen"[1]. Mycket talar för att densamma daerar sig från år 1823, då Ålebäcken reglerades och fördjupales i och för Dagsmosses dränering[2]. Än i dag kallas den ålunda förstorade Ålebäcken, åtminstone på sina håll, just för kanalen"; beträffande den nu ifrågavarande norra armen brucas dock ej längre denna benämning[3].

---

[1] *Östergötlands Minnesmärken (Lysings Härad) upptecknade af Carl Fr. Nordenskjöld år 1873* (manuskript i Ant.-top. arkivet), sid. 21. — Norenskjöld har observerat vägbanken; han talar om "vallar och grafvar, likande förskansningar, genomskurna af ålbäcken".

[2] J. Bohman, *Omberg och dess Omgifningar,* Linköping 1829, sid. 64.

[3] Den nuvarande södra armen tjänar som reservavlopp för kvarndammen.

O. Frödin foto 28/8 1918

Fig. 5. Den gamla vägövergången över Ålebäcken, Alvastra (från ONO); vid 1—4 skärningar.

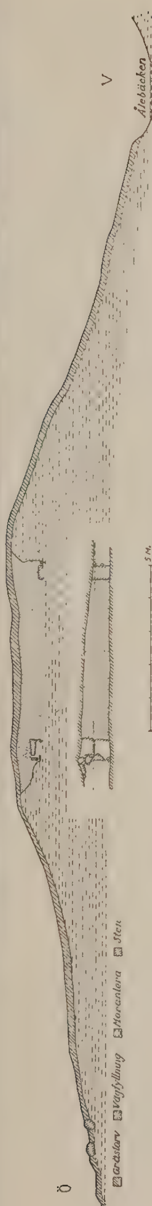

Fig. 6. Skärning 1 genom den gamla vägövergången över Ålebäcken, Alvastra.

Vi hava sålunda att utgå ifrån, att vägbankens huvudparti ursprungligen hängt samman med marken i N, samt dels att det mot S förlängts medels påförd sand, dels att tungan här mitt emot på södra stranden på samma sätt är med konst åstadkommen.

Men de fyra skärningarna ha även brakt annat i dagen. I den sydligaste (nr 4) anträffades på den naturliga lerbottnen, under den påförda sanden, dels en i schaktets östra ända, i tungans längdriktning liggande *stock,* dels i schaktets västra ända en i samma riktning och på samma djup gående *sträng av stora klumpstenar.* I schakt 3 var förhållandet enahanda, blott med den skillnaden att det här fanns i båda ändar av schaktet en *stensträng* av samma slag som den nyssnämnda. Stocken var sålunda här ersatt med en dylik. Det synes mig uppenbart, att dessa stensträngar, liksom stocken, haft till ändamål att giva stadga åt den konstgjorda banken och särskilt åt den först påförda sanden, så att denna ej skulle bortspolas av bäckens vatten.

Vi övergå nu till skärningarna 1 och 2. Den senare går som nämnt genom naturlig moränlera. Inga stensträngar anträffades här, och intet av vikt iakttogs, om man frånser att de övre delarna av leran utvisade en inblandning av grus och något mylla, med horisontal eller svagt välvd skiktning.

Skärning 1 erbjöd däremot så mycket större intresse (se fig. 6). I den naturliga, gulbruna leran avtecknade sig här skarpt och tydligt ett mörkt parti, bestående av mycket

myllblandad sand med samma skiktning som förut iakttagits i skärning 2, och i varje ända flankerat av stenar, i den östra av en *i murbruk ordentligt lagd mur* av naturliga eller grovt tillhuggna, mer eller mindre kvaderliknande stenar[1], i den västra av en lång, smal *sten* av naturligt regelbunden form. Här förefinnes sålunda en med konst åstadkommen, i bankens längdriktning gående sänka, utefter sidorna skodd med låga stenmurar, vilken sedan under tidernas lopp blivit fylld med myllblandat material. Det bör tilläggas, att dessa stenmurar ligga betydligt högre än stensträngarna i skärningarna 3 och 4, och att banken i sin helhet här är avsevärt högre än i S.

Här föreligger m. a. o. alldeles tydligt ett slags *dossering*. I S har vägen gått fram *på* den konstgjorda delen av vallen (vid skärningarna 3 och 4) och likaså ännu på södra partiet av den naturliga banken, men sedan, i och med att den senare steg i höjd mot N, har man för att erhålla en bekväm väg *sänkt ned* vägplanet i den naturliga marken. De på så sätt uppkomna släntorna har man försett med en *stenskoning*, som haft till uppgift att förhindra lerans nedglidning, och som samtidigt förlänat vägpartiet ett tilltalande utseende. På detta sätt har vägen utan alltför stor stigning kunnat föras upp på den rätt högt liggande marken på andra sidan den nuvarande norra bäckarmen.

När sedan i sen tid denna drogs fram ett antal m. N om skärning 1, har tydligen en stor del af den stenkantade vägen bortgrävts. Möjligt är att slutet av densamma skall kunna återfinnas i backens krön på norra sidan bäcken.

De fyra provschakten ha sålunda till fullo ådagalagt, att här förelegat en *vägövergång av synnerligen omsorgsfull konstruktion och ståtliga dimensioner,* fullt motsvarande de krav en gård sådan som "Sverkersgården" bör ha haft på sin utfartsväg mot socknens södra del. Givetvis återstår att i dess helhet undersöka densamma och i detalj utreda dess bygg-

---

[1] Redan omnämnd i *Fv.* 1918, sid. 191.

adssätt. Men redan nu ledes tanken osökt till den uppländske orbonden Jarlabankes "bro" mellan Täby och Vallentuna, är ju en i viss mån likartad stenskoning även förefunnits ig. 7).

Denna nu definitivt konstaterade, gamla vägövergång över lebäcken har emellertid varit en knutpunkt för traktens vägät under den äldre medeltiden. Jag har redan förut i orta drag sökt skissera detta. Det är nu att hoppas, att fort-

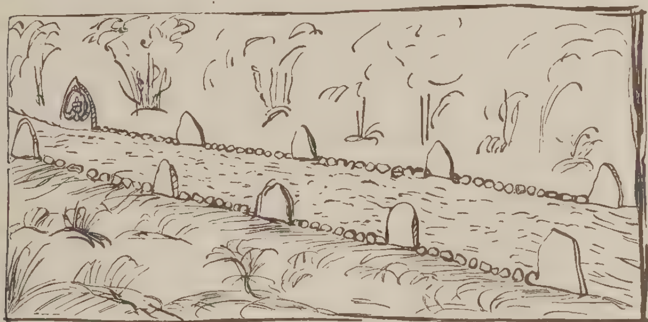

Fig. 7. Jarlabankes bro vid Täby i Uppland.
Efter Peringskiöld.

tta undersökningar skola lämna ytterligare bidrag till klarggandet av denna för uppfattningen av hela den dåtida toografien viktiga fråga.

I *Fv.* 1918, sid. 173, har jag antagit, att "Sverkersgårdens" g mot S gått i riktning mot nu ifrågavarande vägövergång, mt att kapellet uppförts nära eller invid denna väg. När vi ı funnit, att ett samhälle legat på platsen redan före kapellets ıläggning, torde vi med nästan axiomatisk säkerhet kunna ıstå, att vägen "Sverkersgården" — bron gått fram genom byn :h sålunda verkligen haft just denna antagna sträckning.

Min å anf. ställe framställda hypotes, att "Sverkerskapellet" ivit uppfört just på den plats, där konung Sverker ljutit dö:n, vinner naturligtvis därmed i styrka. Att mordet sålunda ;t rum mitt inne bland människoboningar, däri behöver inga-

lunda ligga något orimligt; tvärtom, ett lönmord har ju mycket väl kunnat förövas på en sådan plats, och har här förelegat en sammansvärjning, såsom Saxo vet att omtala, har en sådan rent av kunnat vinna deltagare bland byns befolkning[1].

I fråga om de provgrävningar, som ägt rum på några av de övriga fyndlokalerna, kan jag fatta mig kort.

Den SO om "Sverkerskapellet", invid Alvastra Kungsgårds nuvarande kvarn anträffade kalkstensbyggnaden (se *Fv.* 1918, sid. 191 f.), som tills vidare skulle kunna få kallas "Kvarnen", har, såsom det nu visat sig, i N en mindre utbyggnad, ett slags förrum, av i stort sett kvadratisk form med c. 5 m:s yttre sida.

[1] I detta sammanhang kan jag ej underlåta att omnämna en uppgift, som lämnats mig under denna sommar, och som måhända kan bli av en viss betydelse för frågan om platsen för konung Sverkers död. En hemmansägare från trakten har meddelat mig, att hans fader (f. 1802, d. på 1870-talet) sagt, att man "offrat", d. v. s. kastat kvistar, strån el. dyl., när man gått förbi en plats i närheten av den nuvarande bron över Ålebäcken. Min sagesman förklarade bestämt, att det ej skulle ha varit vid den nuvarande "Sverkersstenen", utan på ett annat ställe och, som han trodde, "hitom" bron och nämnda sten. Då samtalet fördes invid Vättern och ett stycke N om "Sverkerskapellet", skulle offerplatsen följaktligen ha legat någonstädes mellan den nuvarande bron och Vättern.

Här föreligger uppenbarligen ett exempel på en s. k. *offerkast*, en av ris eller annat material bestående hög, som ständigt växer genom de förbipasserandes pålaggning. Seden att på detta sätt offra finnes så gott som över hela världen (jfr Richard Andree, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche,* Stuttgart 1878, sid. 46 ff.). Vad som här emellertid är av intresse är, att dessa offerkastar vanligen äro förbundna med sägner och traditioner om att mord och bråddöd timat på platsen; det är till den döde man sålunda offrar (Se Sigurd Erixon, *Offerkasten på Svedvi allmänning samt något om offerkastar i allmänhet, Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift, IX).* Under sådana omständigheter är det att beklaga, att den nu ifrågavarande offerkasten uppenbarligen redan för länge sedan upphört att finnas till. Det har nämligen ej lyckats mig att från andra personer erhålla några kompletterande eller ens bekräftande uppgifter om densamma. Tills vidare är det därför klokast att ställa sig avvaktande, i förhoppning att ytterligare meddelanden skola komma. Så som den nu refererade uppgiften lyder, *kan* den emellertid tolkas så, att en offerkast legat vid eller i närheten av "Sverkerskapellet". De slutsatser, som därav skulle kunna dragas, ligga i öppen dag.

Dess murar ha ytligt blottats, varvid framgått att de i huvudsak äro av samma konstruktion som huvudbyggnadens. De äro dock tunnare, blott 0,8 m. tjocka, medan den senares har en tjocklek av 1 m., dessutom ej så omsorgsfullt byggda som dessa och ligga ej i förband med dem, utan sluta sig stumt till dem. Allt detta tyder på att vi här ha att göra med en senare uppförd *tillbyggnad*. Den å huvudbyggnadens norra sida synliga valvbågen (se anf. ställe) markerar naturligtvis dörren mellan byggnadens båda avdelningar, och till det nyfunna förrummet har man utifrån kommit genom en på dess norra sida belägen dörr, försedd med en synnerligen omsorgsfullt huggen valvbåge av kalksten, av vilken ett parti nu anträffades nedfallet på en utanför dörren liggande stor tramphäll.

Vid tegellokalen i OSO (se *Fv.* 1918, sid. 192) ha ett par provschakt upptagits. Därvid hava några dåligt uppförda *murar* anträffats, skalmurar huvudsakligen av *tegel,* hörande till en byggnad av c. 10 m:s vidd[1]. Men framför allt ha massor av *tegel* och *tegelflis* kommit i dagen och tegel av de mest skiftande hårdhetsgrader, en hel del rent av förslaggade och hopsmälta till stora klumpar. Dessa ha tydligen varit utsatta för en oerhörd hetta, och hela anläggningen ger ett bestämt intryck av att ha varit en *tegelugn;* även murarna, slarvigt uppförda och lutande inåt byggnaden, tala härför. Teglet består till stor del av *murtegel* (vanligaste dim. 31,5 × 14,5 × 9 cm.), men än mer av *fjälltegel* av rektangulär form[2]; även *munk- och nunnetegel* förekomma, och likaså ha några *formtegel till valvribbor* anträffats.

Allt synes mig sålunda tala för att vi här stå inför lämningarna av en tegelugn från den senare medeltiden och, att döma av det kvantitativt dominerande fjällteglet, snarast från dennas allra sista del[3]. Och denna tegelugn har uppenbarli-

[1] Huruvida detta mått skall avse byggnadens längd eller bredd är ännu ej utrett.

[2] Som G-typen, med klack närmast som den på B-typen å fig. 6 i Roland, *anf. arb.*

[3] Roland, *anf. arb.*, sid. 12.

gen varit *Alvastra klosters.* Det kan tilläggas, att mycket tyder på att den erforderliga leran tagits på närmaste håll, m. a. o. att den nuvarande Kvarndammen delvis är ett medeltida lertag.

Såvitt jag vet, torde inga lämningar av medeltida tegelugnar hittills vara anträffade i vårt land[1], varför Alvastraugnens kommande undersökning helt visst skall bliva av intresse. Lokalen kan lämpligen hädanefter kallas "Tegelbruket".

Även i "Birgittas kulle" strax invid Alvastra kloster (se *Fv.* 1918, sid. 196 ff.) ha ett antal provschakt upptagits, radialt utgående från kullens insänkta mittparti. Det har härvid visat sig, att kullens kärna är en naturbildning[2]. Men i denna naturliga kulle har en byggnad varit anlagd; här finnas nämligen lämningar av en bastant, kallmurad *grundmur,* inneslutande ett i kullen nedsänkt rum av c. 7 m:s vidd, väl snarast ett källarrum. Och på kullens ursprungliga krön och sluttning, liksom innanför muren, finnes en hel del *kalkstensflis* och *murbruksrester,* tydligen härrörande från byggnadens övre del. Som man ännu långt in på 1800-talet bränt kalk av klostrets byggnader och kalkugnen stått ett 50-tal m. från nu ifrågavarande plats, är det mycket sannolikt, att resterna av detta hus då fått vandra i ugnen, om det ej redan tidigare gått sin förintelse till mötes. Längre ned på den ursprungliga kullens sydöstra sida vidtager ett synnerligen innehållsrikt *kulturlager* av medeltida ålder, som måhända skall kunna giva någon upplysning om byggnadens användning och karaktär. I avvaktan på närmare undersökningar därstädes må därför frågan om byggnadens samband med Birgitta tills vidare hållas öppen[3].

---

[1] Däremot äro sådana funna i Danmark (se E. Wrangel, *Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka, Antiqvarisk Tidskrift,* 15:1, sid. 19).

[2] Av havet ursköljd morän eller möjligen en isolerad åsbildning (isälvsavlagring).

[3] Det bör omnämnas, att den i detta sammanhang (*Fv.* 1918, sid. 197 f.) åberopade urkunden av år 1374 även anförts av Hall (se Frithiof Hall, *Bidrag*

Slutligen har några dagars arbete ägnats den fritt liggande byggnaden SO om klosterfyrkanten (se fig. 8), vilken i enlighet med cistercienserklostrens byggnadsplan kan antagas ha varit klostrets sjukhus *(infirmarium)*[1]. Dess västra rum har rensats upp och gjorts tillgängligt; dessutom har en ursprunglig, men å vanligen förekommande planer ej angiven fönsteröppning i västra väggen invid sydvästra hörnet befriats från nedrasat murbruk och sten, så att rummet nu får ljus direkt utifrån. På samma sätt har det östra rummets östra fönster upprensats, så att även detta nu har bättre ljusförhållanden. Under dessa arbeten har det framgått, att utanför de nuvarande, till ungefär en vånings höjd bevarade murarna så mycket sten ligger nedrasad, att man måste förutsätta, att byggnaden haft en övervåning.

I samband med den undersökning av klosterområdet och dess ruinlämningar, som jag hoppas en gång få företaga, kommer naturligtvis även denna byggnad att helt friläggas.

På tal om Alvastra kloster kan jag slutligen ej underlåta att beröra frågan om de öden Sverkersättens gravar undergått i senare tid.

I min tidigare behandling av "Sverkerskapellet" har jag som min mening uttalat, att de därstädes befintliga sarkofagernas innehåll någon gång under den senare medeltiden överförts till klosterkyrkan och där nedlagts i nya, under golvet anordnade gravar. I varje fall kunna vi på grund av de litterära källornas vittnesbörd med full säkerhet utgå ifrån, att

till kännedomen om cistercienserorden i Sverige, I. Munkklostren, i *Redogörelse för Allmänna Läroverken i Gefle och Söderhamn under läsåret 1898—1899,* Gefle 1899, sid. 38 o. 61).

[1] Så uppfattas den, ehuru även med någon tvekan, av Sigurd Curman i Axel L. Romdahl och Johnny Roosval, *Svensk konsthistoria,* Stockholm 1913, sid. 63.

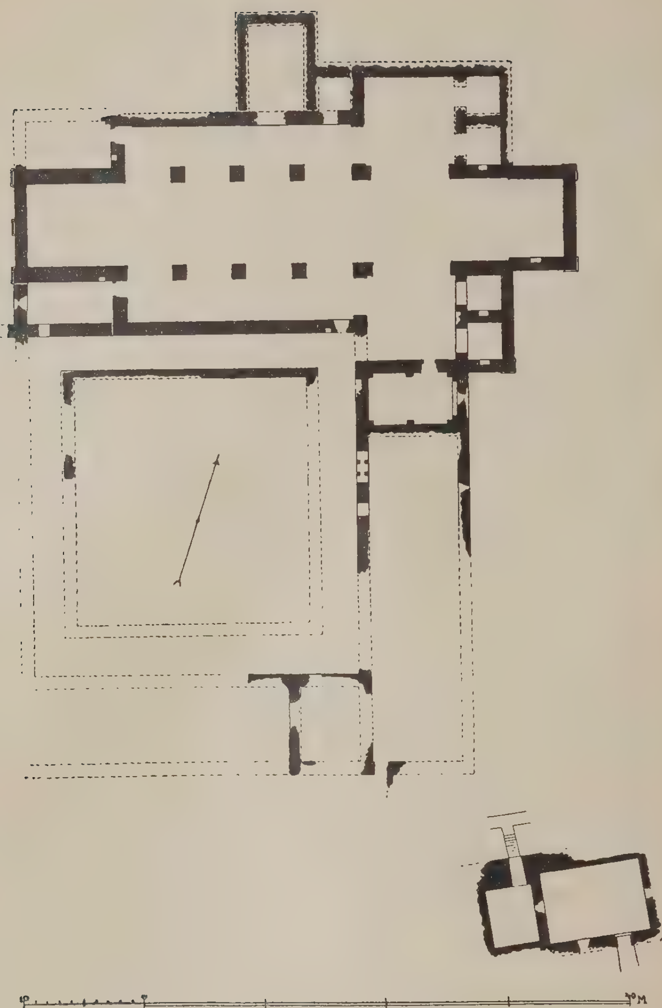

Fig. 8. Plan över Alvastra kloster.

›verkersättens gravar vid reformationens början befunnit sig i .ämnda kyrka.

Men i och med reformationen och klostrets indragning till ronan börjar en svår tid för dess byggnader. De ej blott imnas att förfalla, utan bli rent av föremål för avsiktlig åver-an och plundring. För en så praktiskt tänkande och hand-ınde man som konung Gustaf I måste klosterhusens utmärkta alksten utgöra ett dött kapital — på denna plats. När slotts-ygget i Vadstena kräver material, ger han därför själv anvis-ing på var sådant kan tagas. Bl. a. just vid Alvastra. I ett rev från konungen till fogden Niels Eskilsson (dat. 25 sept. 544) heter det: "Wij äre och tilfridz, att störste partenn aff ıe hus wid Alffwastra, som aff Täliesten vpmurede äre, (doch ndentagendes kyrckien) motte nidbrytes, och nhetn beste uggesten till Wastena förd bliffwe"[1]. Klosterkyrkan skall så-ında skonas; det är givetvis dess egenskap av gravkyrka för n svensk konungaätt och många rikets stormän, som blir dess iddning för denna gång. Men något underhåll kommer nog i fråga, därom hörs intet. Snart behöver också Per Brahe .en till sitt bygge på Visingsö, och åter igen är det "munka-usen" vid Alvastra som få släppa till materialet. Åtminstone ıklagas han för att ha nedbrutit byggnader därstädes och ırt teglet till Visingsborg. En reaktion gör sig emellertid u gällande å högsta ort; Johan III inskrider år 1573 mot den ågående vandaliseringen och ger tre år senare order om att losterkyrkan åter skall sättas i stånd[2].

Det synes mig mycket antagligt, att det just varit under enna tid, som "Sverkerskapellet" fått förfalla, att detta nu ıtt röna samma öde som de övriga klosterhusen (med un-antag av kyrkan). Dess läge invid Vättern bör rent av ha jort det mera utsatt för exploatering än klostrets byggna-

---

[1] *Konung Gustaf den* [illegible]*rstes Registratur,* XVI, 1544, Stockholm 1895 d. 628.

[2] L. A. Anjou, *Sv*[illegible] *yrkoreformationens Historia,* III, Upsala 51, sid. 96.

der; även till Vadstena ha nog transporterna snarast skett sjö-vägen.

För att nu återkomma till klosterkyrkans gravar kan man sålunda med allt skäl antaga, att desamma under dessa de-cennier varit förskonade från yttre våld. Det föreligger också direkta uppgifter om att en hel del av gravarna ännu vid 1500-talets slut funnits kvar därstädes. Från Rasmus Ludvigs-sons hand, således från senare hälften av 1500-talet, finnes en uppgift av innehåll, att konung Sverkers — tydligen Sverker den gamles — med tre kronor prydda gravsten varit att se framför högaltaret i Alvastra[1]. Och Messenius beskriver kyr-kans gravstenar på ett sådant sätt[2], att det ej kan föreligga det minsta tvivel om att de på hans tid ännu funnos där, ja då man vet, att han under åren 1589—91 gick i skola i Vad-stena, kan det helt säkert antagas, att han haft tillfälle se dem med egna ögon.

Vi höra sedan ej något om dessa gravar förrän år 1667 då socknens kyrkoherde i sin i *Fv.* 1918 (sid. 192 f.) anförda rap-port om traktens fornlämningar, efter omnämnande av kloster-kyrkans sorgliga tillstånd, säger: "Dhe andre Monumenter medh steenar och Haller på golfwet liggiandes, äro eendels aff for-dom i Åminnelse Sahl. H:r Fältherren Kaggen, till Wadsteena Klosterkyrkia förde, eendels och till Wästergiötland aff Wäl:ne Hålarne öfwersändhe".

Dessa uppgifter äro ju ganska märkliga, och någon som hälst anledning att draga deras trovärdighet i tvivelsmål synes

[1] Joannes Schefferus, *De antiqvis verisqve regni Sveciæ insignibus*, Stockholm 1678, sid. 322. — Givetvis har Schefferus rätt, när han framhåller att dessa tre kronor måste ha inhuggits "något effter" konungens död. Om man med mig antager, att sarkofagernas lockhällar förts upp från "Sverkers-kapellet" till klosterkyrkan för att där läggas som takhällar på de nya gra-varna, kan vid detta tillfälle (ev. senare) de tre kronorna ha inhuggits. Så-lunda någon gång under medeltidens sista århundraden.

[2] Johannes Messenius, *Tumbæ* etc., Stockholm 1611, sid. 32 ff. — Av de uttryck Messenius använder om Sverker den gamles gravsten ("sub cippo prægrandi, testimonium funeris referente") framgår, att den varit försedd med inskription.

mig ej föreligga. Att gravstenar blivit förda från Alvastra till Vadstena har länge varit känt, men att Lars Kagg därvid spelat en roll torde ej ha varit lika bekant. Det är att hoppas, att då en gång de många nu på varandra hopade gravstenarna utanför Vadstena nunneklosters mur bli tillgängliga för närmare undersökning, de från Alvastra stammande stenarna åtminstone till en del skola anträffas.

Men även till Västergötland skola ju ett antal av Alvastrastenarna ha vandrat. Såsom såväl professor Beckman som bibliotekarien fröken Sigrid Leijonhufvud framhållit för mig, torde "Hålarne" sannolikt böra identifieras med *medlemmar av släkten Hård*, vilken redan vid denna tid var nära bunden vid Västergötland[1]. Man kan undra, varför stenarna på detta sätt blivit bortförda. Orsaken kan ej gärna ha varit en åstundan efter materialet som sådant, ty såväl i Vadstena som i Västergötland fanns ju dylikt på närmare håll.

Naturligtvis böra även dessa till Västergötland ledande spår följas; Hårdarnas hemvist i detta landskap under första hälften av 1600-talet förtjäna en grundlig undersökning.

I varje fall torde det kunna anses fastslaget, att Sverkersättens gravstenar försvunnit ur klosterkyrkan under den tid, som ligger mellan Messenii *"Tumbæ"* och Tollstadsprästens rapport. Men hava då också samtidigt själva gravarna med sitt innehåll spolierats?

Jag tror ej, att den frågan bör besvaras med ett obetingat ja. Det finnes en uppgift från år 1831, som synes mig i detta sammanhang vara av stort intresse.

Nämnda år (d. 27 juli) avlät Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien genom sin dåvarande sekreterare, riksantikvarien J. G. Liljegren, en skrivelse till Kungl. Maj:t[2].

[1] Se Gabriel Anrep, *Svenska Adelns Ättar-taflor*, 2, Stockholm 1861, sid. 320 ff. — Måhända skulle man även kunna tänka på medlemmar av släkten *Hahl*, år 1652 adlad med namnet Gyllenhaal, även den en Västgötasläkt (Anrep, *anf. arb.*, sid. 90 ff.).

[2] Nu i Riksarkivet. Utdragen här nedan äro gjorda ur Akademiens koncept.

Däri redogöres huvudsakligen för de undersökningar, som med anslag av statsmedel utförts under åren 1827 och 1828, och som avsett att intill den gamla golvnivån befria klosterkyrkan från de täckande sten- och grusmassorna. Jag är här ej i tillfälle att närmare ingå på denna i många hänseenden ytterst intressanta berättelse. Blott några punkter böra här anföras.

Undersökningarna, som leddes av kammarjunkaren L. Fr. Rääf, avsåg som sagt bl. a. att bortföra de på det gamla golvet liggande rasmassorna. Så skedde ock, men när golvnivån nåddes, kunde man konstatera, att golvet saknade stenbeläggning. Det heter nämligen: "Kyrkans golf, hvars uppdagande skulle sätta en gräns för gräfningens fördjupning, bestämdes till sitt läge dels af de qvarstående pelarnes fötter, dels af ett tunnt hvarf murlera, som sammanbundit golfstenarne. Af dessa hade dock ingen enda inom hela kyrkans nu uppgräfna rymd blifvit qvarlemnad; äfvensom grafstenarne, voro de alla bortförde, innan murar och hvalf nedstörtat".

Vi se hur väl detta stämmer med 1667 års redogörelse. Och den möjligheten synes mig nu ej längre utesluten, att även "Sverkerskapellet" ursprungligen haft stengolv, men att detta försvunnit i likhet med klosterkyrkans (jfr *Fv.* 1918, sid. 139).

Vidare heter det: "Under golfplanen utgjordes bottenjorden af en serdeles fin och bördig mylla, på djupet mer och mer blandad med blå späcklera". . . . "Bottenjorden bar i ytan flera spor af begrafningar, sparsammare på kyrkans stora gång, talrikare invid nyssnämnda (sc. sydvestra) Chor". Och slutligen: "Det är i denna mylla, men icke djupare, som grafvarne blifvit öpnade, hvilka, att dömma efter borrförsöken[1], äro jordfyllda och kringsatte med tegelsten, äfvensom, för ångors utestängande, på samma sätt öfvermurade, hvarefter golf- eller grafstenarne synas hafva blifvit pålagde. Några hvälfda grafvar äro icke upptäckte, och lära icke heller i så beskaffad jord kunnat anbringas".

---

[1] Man hade företagit dylika för att utröna markens beskaffenhet under golvnivån.

Härefter omnämnes fyndet af lagmannen Ulf Gudmarssons gravsten[1] (i det västra av de båda utanför kyrkans norra sidoskepp befintliga koren); i samma kor hade också tvänne andra gravhällar, dock utan inskrifter, anträffats.

Det framgår nu i fortsättningen, att varken de förstnämnda, av tegel murade gravarna, ej heller marken under de tre sistnämnda hällarna undersökts. Akademien föreslår tvärtom, att en dylik undersökning framdeles måtte få företagas.

Såvitt jag känner, har denna plan ej kommit till utförande. De undersökningar, som för några decennier sedan på Akademiens uppdrag företogos, först af arkitekten Rudolf Enblom under åren 1893 och 1894, sedermera av fil. dr Emil Eckhoff under åren 1899 och 1900, ha haft andra mål och ej berört klosterkyrkans inre.

För den händelse ej under tiden 1829—1892 någon olagligt företagen grävning här ägt rum, torde följaktligen de vid Rääfs undersökningar konstaterade gravarna ännu ligga orörda under klosterkyrkans grästorv.

Givetvis bör under sådana förhållanden Akademiens förslag från år 1831 komma till utförande. Den möjligheten föreligger tydligen, att även Sverkersättens gravar därvid skola kunna påträffas och — genom anordning eller innehåll — identifieras[2].

---

[1] År 1864 som bekant överförd till Statens Historiska Museum.

[2] Även om fynd sådana som "drottning Benediktas" blyrulle ej ånyo skulle göras. Denna amulett har fått ett i viss mån ökat intresse, sedan en nyligen utkommen avhandling (Emanuel Linderholm, *Nordisk magi, Svenska landsmål ock svenskt folkliv*, 20, sid. 110, anm. 3) uppmärksamheten fästs på att blyet i den antika magien ofta använts "för inristning av defixioner eller binde- liksom ock av förbannelseformer". Vad beträffar det nordiska, från medeltidsgravar stammande sparsamma materialet (se *Fv.* 1918, sid. 151 f.), vilket förf. ej synes känna, förefaller det som man endast behövde framhålla blyets så att säga rent materiella egenskaper (lätt att rista i, lätt att rulla ihop och dessutom synnerligen motståndskraftigt). Detta förklarar nu också varför det kommit till användning som underlag för inskrifter med rent personligt innehåll. För de amulettartade blyremsorna torde därför ej någon särskild förklaring erfordras.

Det torde sålunda ej vara alldeles oberättigat att hysa den förhoppningen, att det mörker, som under flera sekler vilat över konungagravarnas i Alvastra öden, en gång skall åtminstone i någon mån skingras.

Flyttningen av ärkebiskopssätet och Erik den heliges reliker 1273 från Uppsala till Östra Aros.

Av

CARL M. KJELLBERG.

oc. Carl R. af Ugglas framställning i *Fornvännen,* häft. 3—4 (1918), av parallellen emellan flyttningen av Vårfrukyrkan i Ulm och flyttningen av domkyrkan i Uppsala till Östra Aros är av synnerligen stort intresse. Dock har förf. vid sin framställning kommit in på frågan om tiden för flyttningen av biskopssätet, domkyrkan och S:t Eriks reliker från Uppsala till Östra Aros, varvid han vill fastslå, att flyttningen skulle ha skett 1290 och till "ecclesia lignea" inom den då påbörjade domkyrkans murar, men att uppgiften om 1273 som tidpunkten för flyttningen skulle vara felaktig, och sålunda ingen flyttning av relikerna skett från någon plats i *Ö. Aros* till nuvarande domkyrkan, utan direkt från G. Uppsala.

Sysselsatt i och för ett större arbete även med undersökning rörande åsyftade flyttning av biskopssätet har jag kommit till ett helt annat resultat än doc. af Ugglas, beroende därpå, att jag utnyttjat hela det tillgängliga materialet och ställt det i sitt tillbörliga sammanhang, utan att fästa avseende vid mer eller mindre vågade konjekturer. Jag skulle nu önska att få framlägga detta resultat.

Den 5 sept. 1258 medgav påven Alexander IV, på därom gjord anhållan, vederbörande rätt att få flytta *"ecclesia"* i Uppsala med bibehållande av sitt gamla namn till en annan mer

lämplig plats och gav biskopen i Västerås i uppdrag att å påvens vägnar verkställa denna flyttning, dit han ansåg lämpligt[1]. I Gregorius IX:s dekretalsamling av 1234 uttalas den bestämda meningen, att det endast tillkommer påven att medgiva *"translationes episcoporum et sedium mutationes"*[2], vilken bestämmelse vilar på Innocentius III:s brev till patriarken i Antiochia 31/12 1198[3]. En dylik tillåtelse gav Innocentius också 25/3 1204 biskopen och kapitlet i Luna, nämligen att man skulle få flytta *"episcopalem cathedram"* från Luna till Sarzana[4], som sedan förblivit biskopssäte. Flyttningen av Uppsala ärkebiskopssäte drog ut på tiden, tydligen emedan man ej förfogade över erforderliga medel.

Emellertid kallade k. Valdemar vid sin vistelse i Söderköping i sept. 1270 till sig de förnämsta prelaterna och rikets stormän för att hålla en allvarlig överläggning om Uppsala domkyrkas tillstånd och framtid. Därvid beslöt konungen den 22 sept. med stormännens samtycke att flytta kyrkan till en annan plats "retento sibi antico nomine et iuribus omnibus". Stormännen beseglade brevet, som varit försett med 12 sigill[5]. Konungen tog tydligen initiativet till flyttningens verkställande och fick stormännen på sin sida. Det dröjde också ej längre än till följande år, då rikets biskopar (ej ärkebiskopen med, ty ämbetet var vakant), församlade i Östra Aros den 9/9, utfärdade avlatsbrev för dem, som lämnade bidrag till domkyrkans flyttning till lämpligare plats, emedan kyrkan saknade egna medel härtill[6]. Samma dag vidimerade biskop Karl i Västerås nyssnämnde påv. Alexander IV:s bulla angående flyttningen och förklarade, att han med tillbörlig vördnad upp-

---

[1] SD, n. 451. Brevet finns i orig.-vidimation av biskop Karl i Västerås 9/9 1271. SD, n. 555. Jfr Kjellberg, *Från Fyris slätter*, s. 58.

[2] c. 1, X de trans. episc. I, 7 (jfr c. 3—4).

[3] Potthast, Regesta pontificum romanorum, n. 511—512.

[4] A. a., n. 2161.

[5] Efter orig. i riksarkivet i SD, n. 546.

[6] Efter orig. i riksarkivet i SD, n. 554.

fyllde det apostoliska uppdraget och medgav med *apostolisk auktoritet* kapitlet i Uppsala rätt att flytta "ecclesia" till Östra Aros[1].

Det återstod nu att praktiskt verkställa själva flyttningen, beslut om saken var definitivt fattat. Man kunde givet nu ej längre uppskjuta densamma, utan måste snarast möjligt sätta den i verket. I den 1344 upplagda Liber ecclesie Upsaliensis, vanligen kallad registrum ecclesie, som sålunda är nedskriven endast omkring 70 år efter händelsen, säges om ärkebiskop Folke, att han som *ärkedekan "procurauit licenciam translacionis sedis ad nouam Vpsaliam et fecit etiam eandem"*[2]. Folke var ärkedekan redan 1253[3] och nämner sig som sådan även 1269[4], men innehade denna värdighet ännu längre. I samma källa säges nämligen Folke vid tiden för konciliet i Lyon av påven Gregorius X blivit utsedd till ärkebiskop i Uppsala. Kyrkomötet i fråga hölls $^{2}/_{5}$—$^{17}/_{7}$ 1274[5] och den *17 aug. samma år* avlät Gregorius X en bulla till Folke om hans utnämning[6], vadan uppgiften om tiden för densamma i Liber ecclesie är fullt korrekt. Bullan har naturligen varit på väg en tid, innan den kom till Sverige och Folkes kännedom. Före $^{22}/_{2}$ 1275

---

1 Efter orig. i riksarkivet i SD, n. 555.

2 SRS, III, 2, s. 99. SD, V, s. 299. Bör framhållas, att anteckningarna i liber ecclesie äro *avskrifter* av äldre anteckningar, som då förelågo upptecknade i skrift.

3 SD, n. 414.

4 SD, n. 541.

5 Potthast, Regesta pontificum, II, s. 1681 ff.

6 Bullan, ställd till *"Fulconi, electo Upsaliensi"*, är intagen i påven Gregorius X:s registratur (Reg. ann. III, n. 23, f. 135) och daterad Lyon $^{17}/_{8}$ 1274 (Les registres de Grégoire X, n. 392). Efter samma registratur har tydligen Vastovius, *Vitis aquilonia* (*Colon. Agripp.* 1623), s. 186, tryckt brevet i fråga. Avtrycket i SD, n. 579, är gjort efter sistnämnda arbete. — I kallelsen $^{13}/_{4}$ 1273 till nyssnämnda kyrkomöte i Lyon, sådan den är tryckt hos Vastovius och i SD, n. 567, säges den vara adresserad till "Nidrosensi et *Fvlconi* Vpsalensi Archiepiscopis", men i registraturet för nämnda dag heter det endast: "Nidrosensi et Ubsalensi archiepiscopis", Folkes namn sålunda, som var att vänta, ej nämnt (Les registres de Grégoire X, n. 307).

har dock underrättelsen ankommit hit, ty nämnda dag utfärdade Folke själv som ärkebiskop ett brev[1].

Orsaken till, att efter ärkebiskop Lars död 1267 och före 1274 ingen ärkebiskop blivit tillsatt, får man veta av nyssnämnda påvens bulla om Folkes utnämning. Påven Klemens IV (död 29/11 1268) ville nämligen genom provision tillsätta ärkebiskop, varvid hans val föll på domprost Sasser (Sacherus) i Lund, som dock ej ville ta emot värdigheten, utan skriftligen avböjde den hos påven[2]. Det blev nu sedesvakans vid kurian, och Gregorius X valdes först 1/9 1271. Han önskade emellertid besätta ärkebiskopsstolen och hans blickar föllo på Folke, som han förnummit vara bekant för kunskaper, goda seder samt erfarenhet i andliga och världsliga ting[3]. Det har naturligen tagit rätt lång tid i anspråk, innan påven från Sverige inhämtat erforderliga underrättelser om Folke och ärendet blivit slutbehandlat. Folke var emellertid ärkedekan i Uppsala ännu i *aug. 1274.* Före denna tid har sålunda flyttningen av ärkebiskopssätet skett. I nyssnämnda Liber ecclesie har man å bladets övre kant, där anteckningen om Folkes åtgärder i avseende å flyttningen förekommer, i senare hälften av 1300-talet infört följande: "*Anno domini M°CCLXXIII° translatus est beatus Ericus de antiqua Vpsalia ad nouam ecclesiam metropolitanam presentibus dominis Waldemaro, Fulcone archiepiscopo et aliis nobilibus*[4]. Mot korrektheten i denna notis kan man anmärka, att Folke ej var ärkebiskop 1273, och att den nya kyrkan i Uppsala ej var färdig. Dock kunna dessa oriktigheter förklaras på ett fullt nöjaktigt sätt. Antecknaren har velat framhålla, att flyttningen skedde i ärkebiskop *Folkes* närvaro, utan att anse sig böra betona, att han ännu ej var

---

[1] SD, n. 589.

[2] SD, n. 579. Jfr Reuterdahl, *Sv. kyrkans hist.* II, 2, s. 381.

[3] SD, n. 579.

[4] SRS, III, 2, s. 99, not. e). — SD, V, s. 299 not. — Nr 25 av miraklerna synes vilja framhålla, att Folke var ärkedekan, då Eriks reliker ännu voro i Gamla Uppsala. (SRS, II, 2, s. 295—96).

utnämnd. Med uttrycket “ad nouam ecclesiam metropolitanam“ behöver han ej avse den nuvarande domkyrkan i Uppsala, ty den var ju ej ens färdig i slutet av 1300-talet, då notisen kom till. Uttrycket innehåller i själva verket ej heller annat, än att Eriks reliker flyttades till det nya biskopssätet, “ecclesia metropolitana“. Om själva *byggnaden* vill antecknaren ej meddela något. Att k. Valdemar kunnat vara närvarande 1273, då Eriks lik flyttades, möter ej heller något hinder, ty då var han ju ännu i utövandet av sin regeringsmakt. Beträffande själva året *1273* kan man fråga: Är det omöjligt, att Eriks ben då kunde ha flyttats från Gamla Uppsala till nuvarande Uppsala? Något som i denna punkt vederlägger notisens riktighet finns emellertid ej. Däremot kan man framlägga ett positivt bevis *för* dess riktighet. K. Valdemar utfärdade i Stockholm $^{28}/_{7}$ *1273* ett gåvobrev, däri han säger, att han i avsikt att hedra “matrem nostram et metropolim regni Vpsalensem videlicet ecclesiam“ givit nämnda kyrka *“in translacione reliquiarum beati Erici et martiris gloriosi“* Spånga kvarn m. m.[1]. Av brevet framgår, att gåvan skett tidigare än brevets datering, d. v. s. före $^{28}/_{7}$ *1273*.

Till detta kan läggas en notis i det domkyrkans kalendarium från 1344, som finns infört i samma Liber ecclesie under den 4 juli: *“Translacio archiepiscoporum de antiqua Vpsalia ad Vpsaliam anno domine M°CC°LXX°tercio“*[2]. En närmare förklaring till notisen får man i den biskopslängd, som är intagen i samma volym och förskriver sig från 1344. Ärkebiskop Olov Basatømirs (död 1234) lik säges nämligen ha blivit kvarlämnat i Gamla Uppsala *“facta sedis translacione ad nouam Vpsaliam, omnium aliorum episcoporum et archiepiscoporum corporibus translatis ibidem sepultorum“*[3]. Biskoparnas och ärkebiskoparnas kvarlevor hade sålunda flyttats från Gamla

---

[1] SD, n. 570.

[2] SD, II, s. XVII.

[3] SRS, III, 2, s. 99. SD, V, s. 299.

Uppsala i samband med ärkebiskopssätet, men Olov Basatømirs lik hade av någon anledning blivit kvarlämnat.

Inga motsägelser och orimligheter förefinnas sålunda i de anförda notiserna, jämförda med andra bevarade käll-uppgifter. Ärkebiskopssätet har flyttats under det Folke var ärkedekan, således före aug. 1274, men efter 9/9 1270, då flyttningen beslöts, Erik den heliges reliker ha bevisligen transferats 1273, ett år som även bestämt uppges i en senare anteckning, biskoparnas och ärkebiskoparnas lik ha också flyttats 1273 i samband med ärkebiskopssätet. Att dessa alla åtgärder stodo i samband med kyrkans och biskopssätets flyttning, förefaller också fullt naturligt. Det torde därför knappt och på allvar vara möjligt att bortresonera, att de här anförda uppgifterna alla åsyfta flyttningen av ärkebiskopssätet med Eriks reliker och ärkebiskoparnas m. fl:s ben år 1273.

Det gäller emellertid också att se till, huruvida man kan anföra bevis för att biskopssätet o. s. v. verkligen *var* flyttat till nuvarande Uppsala kort tid efter 1273 eller t. ex. före 1290, vilket sistnämnda år doc. af Ugglas bl. a. vill anse som domkyrkans flyttningsår. 7/4 1276 testamenterade Rorik Mattsson i Ask jord till Uppsala domkyrka. Testamentet, som finns i original, säges vara "*datum et actum Arusie* sub *testimonio* reuerendi patris domini F. archiepiscopi Vpsalensis et *capituli ejusdem ecclesie*". I själva brevet säger Rörik även, att alla kanikerna kunde intyga, att han var frisk och sund vid testamentets upprättande. Det beseglas som daterat i Aros med ärkebiskopens och kapitlets sigill[1]. Man torde väl ej kunna förneka, att brevet tydligen visar, att kapitlet då vistades i Östra Aros. Den 21/9 1276 gör k. Magnus "*actum in orientali Arusia*" en gåva till Sko kloster, varvid som vittnen uppräknas ärkebiskopen, domprosten och 7 kaniker vid Uppsala domkyrka[2], d. v. s. hela kapitlet, som sålunda också då

[1] SD, n. 610.

[2] SD, n. 618.

vistades i Aros. 25/4 1280 utfärdade ärkebiskop Jakob *actum et datum Arusii* brev, som beseglades med hans och kapitlets sigill, varvid *kapitlet* säges ha lämnat sitt samtycke till hans i brevet gjorda disposition[1]. *Samma dag* utfärdade han ett annat brev, som också beseglades med hans och kapitlets sigill. Det är *actum et datum Vpsalie,* varvid dock bör märkas, att man i brevet börjat att skriva *Aro,* men sedan ändrat det till *Vpsalie*[2]. Det torde sålunda icke kunna lida tvivel, att Aros *då* var biskopssäte, och att kapitlet då fanns där. 1281 bodde dessutom ärkebiskop Jakob på holmen i ån[3]. Slutligen säges i k. Magnus brev 12/5 1286 *"Arusie, que nunc Vppsalia dicitur"*, då domkyrkan fick fisket under bron[4]. Från denna tid talas endast om Uppsala, när det gäller biskopssätet. I ett brev av 15/6 1290 "actum Vpsalie" nämnes *"gardianus fratrum minorum Vpsalie"*[5], varmed förstås det redan tidigare nämnda gråbrödraklostret i Östra Aros, ty i Gamla Uppsala fanns intet dylikt kloster. Det oaktat talas det i ett originalbrev af *1292* ännu om "fratribus *Østraaros"*[6].

Efter föregående redogörelse kan det vara lämpligt att taga till omprövande, huruvida landsarkivarien L. Weibulls skäl för, att med i k. Valdemars brev 28/7 1273 nämnda "translacio beati Erici regis et martiris" avses skrinläggning i Gamla Uppsala domkyrka, kunna vara "av en särdeles övertygande art"[7]. Weibull säger[8], att i belysning av det diplomatiska materialet "måste" det nyss anförda uttrycket avse "relikernas translation inom kyrkan i Gamla Uppsala", sålunda ej en translation från Gamla Uppsala till Östra Aros. Vad säger då det diplo-

---

1 SD, n. 698. Original.

2 SD, n. 699. Original.

3 Hanaholm, apud Hanaholm. SD, n. 730—32, 734.

4 SD, n. 913.

5 SD, n. 1015. Original.

6 SD, n. 1053.

7 C. R. af Ugglas, *Ecclesia lignea* (*Fornvännen* 1918, s. 231).

8 *Erik den helige* (*Aarbøger* etc. 1917, s. 109 not).

matiska materialet, som W. stöder sig på? 1271 beslutes flyttningen, 1278 (om detta år är säkert) utfärdar domprost Björn sitt testamente, då han ger 800 mark "ad edificationem ecclesie maioris" och i Johannes Karlssons till Fånö testamente 29/12 1279 nämnes kyrkan i Uppsala vid sidan av minoriterbröderna i Östra Aros ("ecclesie Vpsalensi vnam marcham arg., fratribus minoribus in Østraaros 1 marcham arg."). Sistnämnda brev skulle visa, att flyttningen ej ännu ägt rum[1]. Att innehållet i Björns testamente ej på minsta vis omöjliggör 1273 som året för flyttningen, är klart, ty under hela den följande tiden testamenteras och doneras ofta till domkyrkobyggnaden. Att ecclesia Vpsaliensis 1279 nämnes i samma brev som bröderna i Östra Aros, bevisar ingenting, ty *1292,* då även enligt Weibulls mening både biskopssäte och reliker måste vara flyttade, omtalas i nyss anförda originalbrev "fratres in Östraaros", ehuru k. Magnus *1286* sagt: "Arusie, que nunc Vppsalia dicitur". Flera dokumentariska bevis anför ej W., och dem han anför bevisa ingenting emot andra källors uppgifter om flyttningen 1273. Dokumentariska bevis styrka däremot snarare, att flyttningen *skedde* sistnämnda år.

Återstår att se, om man med uttrycket "in translacione beati Erici regis et martiris gloriosi" i k. Valdemars brev avsett skrinläggning av helgonbenen, "ett uppflyttande av desamma till ett för menighetens tillbedjan åtkomligt helgedomakar"[2]. I hela Liber ecclesie användes *translacio* i bemärkelsen av flyttning från en ort till en annan, ej i betydelsen av skrinläggning. I kanoniska rätten betecknar man med translacio flyttning av biskopssäte eller av en biskop från en kyrka till en annan (se ovan s. 70). Emellertid finnas skäl, som tala för, att Erik blivit skrinlagd redan före 1273, om man också bortser ifrån, att på den avbildning av hans äldre helgonskrin, som fanns i domkyrkan före branden 1702, stod att läsa:

---

1 A. a., s. 108, not.

2 Ugglas, A. a., s. 231.

"*Translate sunt reliquie ejus anno domini mcclvii* (Peringskiöld, *Monum. Ullerak.* s. 50 o. pl.). I den mirakelsamling, som åtföljer Eriks levnadsteckning i Liber ecclesie, förekommer som nr 2 en berättelse om en minoriterbroder från Gotland, som låg sjuk i gråbrödraklostret i Uppsala. Det hände då i gångdagarna (in diebus rogationum), att beati Erici kropp, *som sed är,* offentligen i högtidlig procession och under sång bars *från Uppsala kyrka till Aros* (ab ecclesia Upsalensi ad Arusiam). Den sjuke munken frågade, vad det var för sång, och bröderna svarade, att man förde Eriks *skrin* genom brödernas gård (quod scrinium beati Erici per domum fratrum transiret)[1]. Broder Rodgerus, så hette munken, åkallade då S:t Erik och blev fullt helbregda samt förkunnade sedermera själv miraklet i Aros (apud Arusiam). Det tillägges sedan i samma berättelse: "konungen, alla prelater och ädlingar sågo honom kort därefter i Söderköping botad" ("quod paruo post rex et omnes *prælati et nobiles* Sudercopie Svecie sanatum viderunt")[2]. Att berättelsen menar, att relikskrinet verkligen fördes *från* Uppsala, där det förvarades, *till* Aros i högtidlig procession, är otvetydigt, och sålunda innan det blev överflyttat till nuvarande Uppsala. Tiden för transporten förlägges till gångdagarna, som inföllo måndag och tisdag efter bönsöndagen, då dylika processioner över åkrar och fält ägde rum[3]. Det bör anmärkas, att åren 1259, 1270 och 1281 inföll bönsöndagen den 18 maj (S:t Eriks dag) och 1254 den 17 maj, men ingen gång den 16 under hela 1200-talet. Möten i Söderköping av konungen och stormännen känner man från $^{22}/_{9}$ 1270 och $^{29}/_{7}$ 1281[4]. Att broder Rodgerus förkunnelse av miraklet skett inför konungen och de "prelati et nobiles", som just $^{22}/_{5}$ 1270 voro samlade för att överlägga om flyttningen

---

[1] SRS, II, 2, s. 278.

[2] A. a., II, 2, s. 280.

[3] Neovius, *Chron. Scand.* (Helsingfors 1906), s. 40.

[4] SD, n. 546 o. 725.

av kyrkan och S:t Eriks reliker, synes antagligare, än att den ägt rum $^{29}/_{7}$ 1281, då k. Magnus' gemål kröntes i Söderköping. Att dessa processioner emellan Gamla Uppsala och Nya Uppsala ägde rum under hela medeltiden, veta vi, och att de ägde rum vid *s:t Eriks högtid* framgår av Peder Svarts krönika, då han omtalar, att kanikerna och borgmästarna i Uppsala 1521 skrevo till Gustav Erikssons trupper och bådo dem att icke vara dem till hinder, då de vid s:t Eriks högtid skulle "föra S. Ericx skrijn och helgedomar medh tilbörligit solenniteet och process till gamble Vpsale, som seder war"[1].

Allt vad vi ovan framhållit, torde tydliggöra, att ärkebiskopssätet och Eriks reliker verkligen flyttats från Gamla Uppsala till nuvarande Uppsala 1273. Skälen äro så många och så tungt vägande, att de ej kunna överändakastas av en eller annan mer löst framkastad hypotes. Var man till en början förvarade relikerna och hade sin provisoriska domkyrka, kan ej på grund av källornas tystnad bestämt uppgivas, men kyrkor funnos redan flera i Östra Aros, sålunda helga trefaldighetskyrkan, S:ta Marias kyrka och troligen redan S:t Eriks kapell på platsen för Eriks död. I sistnämnda byggnad kunde relikerna mycket väl ha fått ett lämpligt förvaringsrum, tills dess det blivit möjligt att överflytta dem till domkyrkans område, vilket skedde 1290 till den provisoriska "ecclesia lignea", tillika fransmannen Étienne de Bonneuils bygghytta. Det var naturligen av vikt för domkyrkan, att Eriks reliker så fort som möjligt flyttades inom kyrkans område, så att man ända från början kunde göra hans dyrkan förbunden med den nya domkyrkan, som skulle uppföras till hans ära. Det var också ekonomiskt fördelaktigt, att pilgrimer, som vallfärdade till Eriks helgedom, för ändamålet beträdde kyrkans eget område.

Det är därför icke underligt, att en ny flyttning av relikerna skedde 1290. Den förhindrar på intet sätt den stora translationen från Gamla Uppsala 1273.

---

[1] *Konung Gustaf I:s krönika,* utg. av Edén (1912), s. 29.

Uppsala- och Vendel-konungarnes mytiska āttefäder.

Av

HUGO JUNGNER.

Professor O. Montelius har nyligen[1] i anslutning till flera arbeten av dr Birger Nerman även lämnat en lärorik utredning angående arten av det konungadöme, som fanns i Sverige och särskilt i Uppland under folkvandringstiden. Han framhåller — säkerligen med rätta — Uppsalakonungarnes prästerliga karaktär och betonar den oerhörda skillnaden mellan gravgodset, de dödas utstyrsel, i å ena sidan de stora Uppsalahögarne jämte Ottarshögen och å andra sidan hjälmgraven vid Ulltuna och Vendels båtgravar. De förra gravarna innehålla förutom brända människo- och djurben allehanda smärre saker såsom lämningar av guld- och bronsarbeten, glaspärlor, spelbrickor, benkammar o. s. v. *men sakna varje antydan till vapen*, de senare innehålla obrända lik med synnerligen rikt gravgods, *däribland präktiga vapen.* I Vendelgravarne ligger den döde "i ett fartyg, med hjälmen på hufvudet och skölden på bröstet; vid den högra sidan har han sitt spjut, med spetsen riktad nedåt, och vid den vänstra sitt svärd; i vänster hand håller han tygeln till sin häst, som med betslet på hufvudet ligger vid sin herres sida".

Orsaken till denna påfallande olikhet i gravskick är Mon-

[1] *Ynglingaätten* i *Nordisk Tidskrift* 1918, fjärde häftet. — För den utomordentliga välvilja, varmed förre riksantikvarien professor Montelius besvarat mina förfrågningar angående arkeologiska förhållanden under folkvandringstiden, vill jag frambära ett vördnadsfullt tack.

Överstycket: fartygsbild å hällristning från bronsåldern; Ekensberg nära Norrköping.

telius böjd att söka däri, att i Uppsalahögarne skulle gravlagts mer eller mindre okrigiska prästkonungar, som fått vila invid templet, där de fungerat, under det att de vid Vendel jordade varit i allt krigare och hövdingar[1], som helt naturligt fått sin krigiska utrustning med sig efter döden.

Det har tyckts mig, som skulle denna framställning av den vittfrejdade forskaren ej ge hela förklaringen till företeelsen. Så voro ju ynglinga- eller skilfinga-konungar som Ongenþeow (Egil), Onela (Ale), Ottar och Adils enligt Beowulf även ganska krigiska härhövdingar, ej blott tempel- och offerkonungar. Därför må här med kortfattad motivering framläggas en annan mening. Den ansluter sig till den av prof. Montelius framställda åsikten om ett sakralt fornsvenskt kungadöme.

Den nämnda skillnaden ifråga om gravskick kunde kanske få en tillfredsställande förklaring, om man antager, att begravningen skett efter den ritus, som krävdes av just den ifrågavarande kungaättens huvudgud och *anfader*. Vi ha att göra — synes det — med olika gudatro: i Uppsala-högarne och Ottarshögen vila Fröjsdyrkare, i Ulltuna- och Vendelgravarne Odinsdyrkare.

Med stor enighet omfatta numera forskarne på detta område den meningen, att den kungaätt, vars medlemmar vila i de tre stora Uppsalahögarne och Ottarshögen, gjorde anspråk på att *härstamma från guden Fröj*. Väl ställer Snorre i Ynglingasagan Odin i spetsen för Uppsalakonungarne och synes därmed ha velat göra honom till något slags stamfader för Ynglingaätten, liksom samme gud enligt Skjoldungasaga var de danska skjoldungarnes ättefader. Men han har ej mot mytologien vågat göra vanaguden Njord till asaguden Odins son. Redan därmed visar sig hans kritiska konstruktion i grunden förfelad[2]. Och mot Snorres framhävande av Odin står utom

[1] Man kommer att tänka på Tacitus' bekanta ord (*Germania* k. 7): *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.*

[2] Enligt prologen till Snorres Edda är Ynglingarnes gudomlige stamfader Yngve Odins son (jfr Schück i *Historisk Tidskrift* 1895, s. 57; alla

andra källor främst dikten Ynglingatal med i det fallet synnerlig auktoritet. Ares släkttavla liksom den på Ares äldre Islendingabok grundade Historia Norvegiæ vet heller intet om Odin i detta sammanhang. Vare sig nu Tjodolfs svenska konungarad börjat med Yngve, Njord och Fröj (Finnur Jónsson) eller med Njord och Yngve-Fröj (så Schück), är säkerligen Fröj den av historiska förhållanden fordrade stamfadern, som sedan genom förbindelser av olika slag dragit de andra med sig utan att förflytta dem ur deras underordnade roll (Schück, *Studier i Ynglingatal,* 1905, s. 1 ff.; G. Cederschiöld *Våra äldsta konungasagor och deras källor*, 1910, s. 42 f., jfr 29).

Enligt Saxo voro sveakonungarna ättlingar av Fröj: filii Frö, Frö dei necessarii, "Fröjs söner, guden Fröjs fränder".[1] Snorres även av Montelius anförda ord om Fröjs binamn Yngve få därför en särskild vikt: "Yngve-namnet hölls sedan länge i hans ätt som hedersnamn; hans ättmän kallades sedan Ynglingar". Ynglingakonungarne[2] voro *Fröjs och icke Odins ättmän* — ett bevis för hur löst påhängd här Odin är.

Alldeles särskilt belysande och värdefulla äro emellertid utsagorna i Tjodolfs dikt Ynglingatal. Det är icke nog med att i denna dikt konungarne få epitet som "den gudaborne", "gudaättlingen" (så bör sannolikt "*týss ǫttongr*" återges), utan liksom Adils benämnes *Fröjs ättling*[3], så kallas Alrik och Erik *Fröjs avkomma.* En hel del antydningar i det märkliga kvädet tala ävenledes för att enligt gammal svensk tradition "Yngve-

---

gudar räknas till slut som Odins söner, Snorri Sturluson *Edda*, ed. F. Jónsson, 1900, s. 198, jfr 140 f.).

[1] Med tvekan föreslår Hammarstedt att tolka detta "Frö dei necessarii" som "Frösdyrkarnes samfund" (*Festskrift til H. F. Feilberg,* 1911, s. 510).

[2] Om innebörden av ättens namn i Beowulf *Scylfingas, Skilfingar* ha flera meningar framställts; se Kock i *Historisk Tidskrift* 1895, s. 169 f. Har Brate rätt i sitt förslag (*Namn och Bygd* 1913, s. 107 f.) att härleda *skilfingar* från *Fröjas binamn Skjálf,* skulle detta namn lika väl som ättenamnet *Ynglingar* hänvisa på härstamningen från vanagudarne. Även bland de ofantligt talrika Odins-benämningarne uppträder dock *skilfingr.*

[3] Enligt Nerman (*Studier i nordisk filologi* V. 1, 1914) skulle större

Freyr“ räknades som konungaättens stamfader. Så kan Vanlande tolkas som “vanernas landsman“. Dyggve är “envåldshärskaren över ynglingarnes folk“ o. s. v. (jfr Noreen, *Försök till en rekonstruktion af Ynglingatal jämte öfversättning* i *Studier tillägnade Karl Warburg*, 1912, s. 125 ff.; G. Cederschiöld aa. s. 29). För Uppsalaättens härstamning från Odin enligt dikten kan ej heller anföras, att Domar kallas *Fjolners frände* eller *ättling*, då Fjolner i en så tidig dikt säkerligen snarare är Fröjs- än Odinsnamn. Såsom Wolf von Unwerth visat, torde nämligen *Fjolner* äga etymologiskt samband med ordet *fält* och från början beteckna en äringsgudomlighet (jfr Noreen aa. s. 126; v. Unwerth i *Arkiv f. nord. fil.* U. F. 33, 1917, s. 320 ff.).

Ett enda uttryck i Ynglingatal har med någon framgång kunnat tolkas i den riktningen, att man skulle ha att räkna med Ynglingakonungarne som *Odinsättlingar*. Det åsyftade stället är strofen om Olav Geirstadaalf, där den norska grenen av Ynglingaätten synes härledas från “kraftens þrór“. Då Thor förekommer som Odinsnamn bl. a. i ett sent ställe i Eddan, menar Finnur Jónsson, att Tjodolf även i Ynglingatal skulle åsyftat Odin och valt det nämnda namnet med avsikt, “idet digteren derigennem udtaler, at det er Odin, der af velvilje har ladet denne sin slægtlinje trives så godt“ (*Heimskringla* IV, 1900—1901, s. 26).

Av de många och som det vill synas ganska starka skälen mot denna tolkning skola här blott ett par antydas. Hur skulle Odin plötsligen så kunna införas som ättens stamfader, då det är otvetydigt, att de svenska Ynglingakonungarne i den långa släktkedjan från far till son *av samma diktare* uppges härstamma från Yngve-Fröj? De många olika betydelserna av *þrór* synas därtill peka på att ordet utvecklats ur

---

delen av Adilsstrofen vara en senare – dock i detta fall tvivelsutan i diktens anda (jfr *Freys afspringr* om Alrik och Erik) gjord — tilldiktning, som da blott bevisar, att även i en något senare tid än den ursprungliga diktens Ynglingaätten ansågs härstamma från Fröj.

ett urnordiskt **þrunhaR*, som motsvarar det latinska *truncus*, "block, stock stolpe." Man ledes då närmast till att tänka på en primitiv äringsfetisch av välkänt slag. Ur benämningen för denna har ett namn på äringsguden Fröj utvecklat sig, och först sent har Odin ärvt detta namn liksom så många andra. Mer och mer ha mytologerna känt sig manade att härleda namn på gudar och gudasläkter ur uttryck för "kultbjälke, stock, trädstam" l. dyl. (jfr t. ex. K. Helm, *Altgermanische Religionsgeschichte* I, 1913, S. 214—228; T. E. Karsten, *Germanisch-finnische Lehnwortstudien,* 1915, S. 10 ff.; Erik Noreen, *Rå 'vätte' och 'Ῥᾶος hos Dio Cassius* i *Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar* 1916—18). Ännu i dag har ordet *ås* i betydelsen "bjälke, stock" i västgötskan samma pluralisform *äser* som *ås* "asagud" i fornspråket (jfr *Antikv. Tidskr. f. Sverige* II, 1869, s. 188; *Västergötl. Fmfs Tidskr.* II, h. 6—7 (1907), s. 62).

För Uppsalaättens anspråk på härstamning från Fröj ha också uttalat sig forskare som Montelius (*Sveriges historia intill tjugonde seklet* I, 1903, s. 210 f.)[1], Schück (*Studier i nord. litt.- och rel.-hist.* II, 1904, s. 257, jfr *Hist. Tidskr.* 1895, s. 56, 59 f.), Salin (*Uppland* I, 1905, s. 214), Kock (*Hist. Tidskr.* 1895, s. 168, 170), G. Schütte (*Oldsagn om Godtjod,* 1907, s. 162), Hammarstedt (*Festskrift til H. F. Feilberg,* 1911, s. 511), Brate (*Namn och Bygd* 1913, s. 107 f.), v. Unwerth (*Arkiv f. nord. fil.* U. F. 33, 1917, s. 320) o. s. v.

Måste det sålunda betraktas som ett faktum, att enligt gammal och tillförlitlig svensk tradition Ynglingakonungarne ansågos härstamma från guden Fröj, faller tilläventyrs häri-

[1] Så ock i den under utgivning varande nya uppl. av "*Sveriges hist.*", varav jag genom förf:s stora tillmötesgående fått taga del av ett korrektur. — När Montelius i det nämnda arbetet "Ynglingaätten" säger, att Uppsalakonungarne "troddes härstamma från en gud, Oden", avser yttrandet givetvis, något som han också med stor älskvärdhet muntligen bekräftat, endast att i anslutning till Snorres yttrande, att den med Fröj identiske Yngve var Odins son, betona *kungaättens gudomliga härstamning i allmänhet.* Ynglingarne voro då ättlingar så väl av Odin som av Fröj.

från ljus även över Uppsalahögarnes och Ottarshögens gravskick. *Man kommer till sin gud genom att efterlikna honom* (jfr Stjerna, *Skölds hädanfärd* i *Studier tillägnade Henrik Schück*, 1905, s. 133). *Liksom stamfadern Fröj givit bort sitt svärd och i en senare tid stod* (*naken och*) *vapenlös i Uppsalatemplet, så skulle också hans ättlingar och dyrkare utan svärd och annan vapenutrustning efter döden draga sin gudomlige ättefader till mötes*[1].

Den så påfallande olika karaktären av hjälmgraven vid Ulltuna och Vendelgravarne synes få en förklaring, om man antager, att *här ligga konungar, som ansett sig härstamma från Odin och därför* främst *varit Odinsdyrkare.* Så visst som Odin i mytologien "er tegnet i en jordisk Folkestyrers Billede" (H. Petersen, *Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold*, 1876, s. 98), påminner den i sin båt vilande Vendelhövdingen synnerligen starkt om sagornas och sångernas Odin. Liksom *spjutguden* Odin färdas på *hästen Sleipner*,

---

[1] Det kan förtjäna påpekas, att stormansgravarna i Gödåker, vilken ort enligt Almgren kanske är föregångaren till Gamla Uppsala som "kultort, höfdingasäte och handelscentrum", ej heller innehålla vapen. Gravarnes första uppträdande, 100-talet efter Kr., kunde möjligen visa oss uppkomsten av denna kungaätt med anspråk på härstamning från Fröj (jfr *Fornvännen* 1916, s. 76 ff.; *Uppl. Fmfs Tidskr.* XXXII (1917), s. 343 ff.). Däremot har den bekanta Fröjbilden från Rallinge, Lunda sn, Jönåkers hd, Södermanland, ett slags hjälmhuva (?) på huvudet (avbildn. i *Fornvännen* 1910, s. 288, fig. 11). Den är från vikingatidens slut; jfr Salin, *Några ord om en Fröbild* i *Opuscula Archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata*, 1913, s. 405 ff.

Bland de i Odins hög tillvaratagna "tunna bronsprydnaderna" har Lindqvist (*Fornvännen* 1917, s. 139 not 1) funnit pressade bleck, som kunde tyda på att den döde "varit iförd en huva, sirad som Vendelhjälmarna, ehuru ej av järn". - Det är dock högst märkligt, att Adils ej fått sin i sagan prisade stridshjälm *Hildegǫltr, Hildesvín* med sig i graven.

Enligt Kaarle Krohn skulle Fröjs vapenlöshet gå tillbaka till bibliska förebilder, Davids strid med Goliat o. s. v., och väl då i Norden vara en senare föreställning än här antagits (*Tyrs högra hand, Freys svärd* i *Festskrift til H. F. Feilberg*, 1911, s. 541 ff.).

Taciti uppgift (*Germania* k. 44), att den enväldige sveakonungen i fredstid genom en slav lät bevaka alla vapen, är väl icke utan samband med den av dessa konungar stundom krävda vapenlösheten.

håller den döde konungen *spjutet i högra handen* och *hästens tygel i den vänstra*[1]. Den döde vänder spjutspetsen nedåt; så hålles också spjutet icke blott av krigarne på Vendelhjälmarnas bronsplattor utan även av den därstädes framställda av två fåglar åtföljda ryttaren (Stolpe och Arne, *Graffältet vid Vendel*, 1912, Pl. VI, fig. 1; avbildn. här fig. 1 och *Fornvännen* 1906, s. 141), som svårligen synes vara någon annan än Odin. Väl vilja Stjerna (*Månadsbladet* 1903—1905, s. 448) och Schück (*Ill. svensk litteraturhist.*[2], I, 1911, s. 52) i de båda fåglarna se stridsbådande likfåglar i allmänhet och ej förebilderna till Hugin och Munin, i vilket senare alternativ ej heller Salin (*Heimskringlas tradition om asarnes invandring* i *Studier tillägnade Oscar Montelius*, 1903, s. 136) finner "annat än en förmodan", men i likhet med Montelius (*Sveriges historia* I, s. 202 f.; *Kulturgeschichte Schwedens*, 1906, S. 250) anser Arne det "sannolikt", att framställningen avser Odin och hans båda korpar (*Graffältet vid Vendel*, s. 13). Spjutets läge *över ormens huvud* kunde dock tala emot, att man med Montelius, Arne och Stjerna[2] bör antaga, det ryttaren *angriper* ormen. Sannolikare synes mig vara, att ormen skall ange, vem bilden föreställer. Att dödsguden Odin ställts i förbindelse med ett så vanligt *själadjur* som ormen är högst naturligt. Snorre vet berätta (*Yng-*

Fig. 1. 1/1.

[1] Ynglingakonungarnes hästar (jfr Freyfaxi) få ej betsel eller andra tillbehör med sig.

[2] Stjerna ser med en delvis bestickande motivering i ryttaren en prototyp till Beowulf och i ormen den dödade draken (*Arkeologiska anteckningar till Beovulf* i *Månadsbladet* 1903—1905, s. 446 ff.; *Fornvännen* 1906, s. 119 ff.; jfr *Sv. Fmfs Tidskr.* XII, s. 353). Betydelsefull är den av Stjerna ofta påpekade överensstämmelsen mellan *gravgodset i Vendels båtgravar* och i Beowulf skildrade *götiska förhållanden* (t. ex. *Månadsbladet* 1903—1905, s. 438 f., 443).

lingasaga k. 7), att till Odins idrotter även hörde konsten att skifta hamn, så att han blev "fugl eða dýr, fiskr eða ormr". *Ormgestalten* begagnar han, när han skall in i berget för att vinna Gunnlods kärlek och det dyrbara mjödet[1].

Är Odin framför allt spjutguden (T. Segerstedt, *Nordiska vapengudar*, 1911, s. 16 (676) ff.), så försmår han dock lika litet som Vendelhövdingen helt svärdet. Med ett svärd ger han enligt Vǫlsungasagan seger och lycka åt Sigmund, tills han i den sista striden med sitt spjut splittrar det förlänade vapnet. **Sköld och hjälm bäras** ock av Odin, "Hjálmberi" (jfr Olrik, *Danmarks Heltedigtning* I, 1903, s. 58).

Fig. 2. 1/1.

Fröjs nära förbindelse med svinet (jfr *Fornvännen* 1913, s. 213 ff.) liksom särskilt namnet Hildegǫltr, Hildesvín på Adils' hjälm kunde ge anledning förmoda, att Ynglingakonungarne haft speciell förkärlek för galtprydda hjälmar. Emellertid förekommer den i Beowulf så ofta omtalade galtprydnaden även på en bildplåt å en Vendelhjälm (*Graffältet vid Vendel*, Pl. V, fig. 2; här fig. 2). Detta kunde bero därpå, att Vendelhövdingarne kommit från ett sydskandinaviskt område, där Yngve-Fröj med galthjälmen varit en föregångare till Odin (med fågelhjälmen?).

Flera av människofigurerna å Vendelhjälmarnas bildplattor bära fågelbilder på hjälmen (de verkliga hjälmarne ha nässkydd i form av en fågel eller ett fågelhuvud). Stjerna anser (*Månadsbladet* 1903—1905, s. 449), att dessa fåglar skola in-

[1] En möjlighet vore ock, att ormen väsentligen som dekorationsmotiv upptagits från romerska mynt med en ringlande orm under den till häst sittande kejsarens fötter (jfr Almgren i *Studier tillägnade Oscar Montelius* 1903, s. 95, jfr 89, 93; *Fornvännen* 1906, s. 144).

jaga skräck och båda motståndarens fall. Det synes mig emellertid sannolikt, att de äga ett innerligare samband med "skräckguden" Yggr-Odin, som ju ock är "Hrafnaguð, Hrafnáss," d. v. s. "korpguden". Odin ägde en väl vitsordad förmåga att uppträda i fågelgestalt. "Ǫrn" eller "Arnhǫfði", den med örnhuvud försedde, skall han ha kallats, örnen ingår i hans över ingången till hans sal uppsatta "vapenmärke", och i örngestalt bortför han mjödskatten[1]. Som en falk försvinner Gestumblinde (Odin) från konung Heidrek. Det måste ha legat nära till hands att låta härskaren över *slagfältets döda*, "valr", uppträda i gestalten av en *falk*, "valr". I tredje Vendelgraven har man funnit bland andra djur berguv och jaktfalk[2].

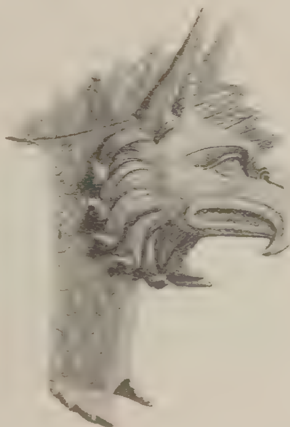

Fig. 3. 1/2.

Salin har känt sig böjd att sätta fågelbilder, som på flera guldbrakteater uppträda bredvid ett människohuvud, i samband med Odinsgestalten (*De nordiska guldbrakteaterna* i *Antikv. Tidskrift f. Sverige* 14:2 (1899); jfr *Studier tillägnade Oscar Montelius*, 1903, s. 135 f.). Och Stjerna har som en möjlighet påpekat, att bruket att pryda hjälmarne med fågelbilder (örnar) i stället för galtbilder kunde ha inkommit med kulturströmmen från Svarta havet under

---

[1] Sn. Edda I, 87; II, 266; Mogk, *Mythologie*, Pauls *Grundriss*[2] III, S. 340; jfr ock den präktiga örnbilden i det från den inbrytande Odinstrons tid härrörande Vimosefyndet (Engelhardt, *Vimose Fundet*, 1869, Pl. IV, fig. 1; här fig. 3). Den är "formodenlig en Hjelmprydelse."

[2] Jfr *Antikv. Tidskr. f. Sverige* VIII: 1, s. 24 f. och Stjerna i *Månadsbladet* 1903—1905, s. 438 f. I Odins hög har man förutom fågelklor även funnit en liten bild av en "fredlig" fågel, svan eller gås (*Månadsbladet* 1876, s. 253). Med *falken* täviar i rit och myt *höken* (G. Schütte, *Offerpladser i Overlevering og Stedminder*, 1918, s. 19, 25 f., 77 f.).

200-talet (*Skölds hädanfärd* s. 132). Då denna kulturström anses ha medfört Odinstron, synes det vara ej blott lockande utan också tillåtligt att sätta de av Stjerna (a. st.; jfr *Antikv. Tidskr. f. Sverige* VIII: 1, s. 54 f.) omtalade i Vendel I (Pl. IV, fig. 5, 6) funna guldbelagda fågelfigurerna, vilkas betydelse förefallit så "gåtfull", i samband med Odinstro; i graven har vilat en hövding, som stod Odin särskilt nära. Beowulfdiktens "eoforheáfodsegn" (v. 2154) torde till sitt ursprung representera den äldre Ing-Fröjtron gent emot Odins fågeltecken. Av Vidofnersagan menar sig Schück ha kunnat konstatera en gammal fågelgud Ofner-Odin (*Studier i nord. litt.- och rel.-hist.* II, s. 145 ff.).

Fig. 4. 1/1.

Den i Danmark och Sydsverige spridda folktron om Odin som den vilde jägaren anses även ha med fåglar att göra; den skulle ha uppkommit genom det intryck, skaror av nattliga flyttfåglar åstadkommit (jfr A. Olrik, *Odinsjægeren i Jylland, Dania* VIII (1901), s. 153 ff.). Ett annat minne av "Hrafnaguð" är korpbaneret (H. Petersen, aa. s. 86 f.)[1].

[1] Få ormen och fåglarna en god förklaring såsom tillbehör till just en Odinsbild, synes den lille mannen som håller hästen i tygeln, Stjernas "Viglaf" (*Graffältet vid Vendel*, Pl. V; här fig. 2), ej heller behöva vålla synnerliga svårigheter. Den vandrande Odin ställes i förbindelse med en mängd olika mytpersoner: Ullr, Mitothin, Rossthiofus Phinnicus ("lappen Hästtjuv") o. s. v. Snarast kommer man dock att tänka på hans egen av *[V]*rindr födde son Vale, som hämnas Balders död. Kanske avbildas dennes strid mot "Hǫðr" Pl. XLI, fig. 3 (här fig. 4), jfr Pl. XXXVI, fig. 5; Schück ser i detta "Vendels vapen" en framställning av Dioskursagan. När mannen, som håller hästen i tygeln, Pl. V, fig. 2, avbildas i så liten skala, är väl skälet framför allt, att han — liksom ormen och fåglarna — är en bifigur till Odin. Dock kunde man tänka på att Odinssonen utförde hämnden blott en natt gammal, innan han tvått

Väl har Odin stor lust för sjöresor, och det synes sannolikt, att även i Norden dödsgudens (senare Odins) båt är äldre än äringsgudens (senare Fröjs) skepp, men då ej blott Vendelhövdingarne blivit lagda i båt, utan även åtminstone den i Odinshögen vilande konungen anses ha blivit bränd i sitt fartyg, är det tvivelaktigt, i vad mån man i detta fall kan finna en motsättning mellan Uppsala och Vendel. Odinshögen ger över huvud det äldsta exemplet på båtgrav i Sverige[1]. Att man emellertid lämpligen kan färdas även till Odin och Valhall i skepp, visa så väl teckningar å gottländska bildstenar, exempelvis Tjängvidestenen, som ock t. ex. Eddans prosastycke om Sinfjotles död (jfr *Grimn.* 21 och Stjerna, *Skölds hädanfärd,* s. 120).

Fig. 5. 1/1.

Bortser man från det mera osäkra, synes man ha rätt att *fästa stor vikt vid de i Vendel jordades rika beväpning, framför allt med spjutet, samt vid flera om Odin erinrande bildelement å hjälmarna.*

Antager man, att det är Odinsdyrkare, som i Vendelgra-

sina händer eller kammat sitt huvud. Att Vale skulle betyda "den lille vanen", är åtminstone mycket ovisst. — Vendel Pl. VI, fig. 2 (här fig. 5) kunde — Odin och Tyr [l. Tor] till heder — ge en framställning av Fenrisulvens fängslande. Dr Nerman hänvisar för tolkningen av denna bild till Besson, *L'art barbare dans l'ancien diocèse de Lausanne* (Lausanne 1909). Märkligt nog blef Viglafs hand uppbränd, liksom Tyrs blev avbiten. [Jfr O. Lundberg i *Upsala N. T.* 9/9 1913 och A. Olrik i *Da. St.* 1918, s. 10 ff.; korr.-tillägg].

[1] Prof. Almgren har med utomordentligt tillmötesgående såväl understrukit detta faktum som givit mig flera andra upplysningar. – Beträffande även Odinshögens karaktär av båtgrav synas arkeologerna tidigare ha känt sig ovissa. Stjerna talar underligt nog (*Skölds hädanfärd,* s. 118) om förekomsten där av "en klinknagel, möjligen såsom representant för ett förbrändt fartyg". Schetelig (*Vestlandske graver fra jernalderen,* 1912, s. 102 n. 1) förklarar sig emellertid vid ett besök i Statens Historiska Museum 1912 ha blivit övertygad, att klinknaglarna "maa stamme fra et temmelig stort fartøi" (jfr Schetelig i *Osebergfundet,* Bind I, 1917, s. 248).

varna rustats till långfärden efter döden, får möjligen också rikedomen på gravgods därstädes en bättre förklaring. Odin hade ju enligt Ynglingasagan själv bjudit, att "alla döda män skulle man bränna och lägga deras ägodelar med dem på bålet; så sade han, att envar skulle komma till Valhall med sådana skatter, som han haft med sig på bålet, och det skulle han ock njuta, som han själv grävt ned i jorden" (jfr Almgren, *Vikingatidens grafskick* i *Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen,* 1904, s. 329). Enligt Snorre sattes Fröj obränd i hög, under det Odin påbjöd likbränning. Nu ha emellertid Fröjsättlingarne faktiskt på 500-talet blivit brända. Det synes då väl möjligt, att Odinsdyrkarne mer än ett halvt årtusende före Snorres tid levat i lycklig okunnighet om en "Odins lag", sådan Snorre senare formulerade den. Att man även utan bränning kunde komma i båt till Odin visar möjligen skildringen av "Skölds hädanfärd" och med all säkerhet den ålderdomliga berättelsen om Sinfjotles död[1]. Olikheten i gravutstyrsel vid dessa Upplands konungagravar kan således — synes det — förklaras såsom anslutning till och dyrkan av väsensskilda gudamakter. Ättefaderns kynne har krävt en bestämd begravningsritual. Den döde *Ynglingadrotten* kommer att gent emot den döde *Vendelhövdingen* stå som *den vapenlöse Fröj* mot *den beväpnade Odin* i Uppsalatemplet på magister Adams tid[2].

Skulle Ulltuna- och Vendelgravarne — såsom några arkeo-

---

[1] Sögubrots framställning (i motsats mot Saxos) synes ge vid handen, att Harald Hildetand för färd till Valhall lagts obränd i hög; jfr dock Nerman, *Studier över Svärges hedna litteratur,* 1913, s. 83. — Dr Nerman har ävenledes beredvilligt givit mig en hel del upplysningar om arkeologiska förhållanden.

[2] Schück, som menar, att det uppländska Vendel varit en vandalisk koloni, har uttalat den åsikten, att i ortens tempel jämte de båda dioskurerna *särskilt Odin dyrkats* (*Studier i nord. litt.- och rel.-hist.* II, s. 205, jfr 168, 214 f.). Hans från helt annan utgångspunkt vunna åsikt om (vandalisk) *Odinskult i Vendel* kunde tilläventyrs även beträffande "vandalerna" i viss mening låta förena sig med här framställda uppfattning (jfr denna uppsats s. 95, noten).

loger mena — uppträda just vid den tid, då enligt Nermans beräkningar Ynglingaätten genom den Ingjald Illråde drabbande katastrofen "försvann från Uppsala"[1], förefaller händelseförloppet vara ganska enkelt. En Odinsdyrkande härskare har lagt under sig de från Fröj stammande "stolkonungarnes" gamla område samt utrotat eller fördrivit konungaätten. Säkerligen bör man icke därför antaga, att Odin var en för svearne förut alldeles okänd gud. Men han fick nu en helt annan betydelse, då han intog sin plats i statskulten som den regerande konungaättens stamfader. Den politiska omvälvningen tillskrives i sagorna Ivar Vidfamne. Gravskicket synes nu visa, huru starkt religionen förändrades genom Odins framträdande i den nya maktställningen.

Möjligt synes dock vara, att Snorres uppgifter i Ynglingasagan kunde låta förlika sig även med den av Montelius krävda kronologien, enligt vilken de äldsta Vendelgravarna äro omkring ett halvt århundrade äldre än den beräknade tid, då Ingjald Illråde brände sig inne. Man måste i detta fall antaga, att den erövrande Odinsdyrkande konungen haft så stor respekt för svearnes envisa krav att få på fäderneärvt sätt "slicka sina blotbollar", att han ej vågade omstörta eller våldsamt förändra den gamla gudstjänstordningen genom att avlägsna den Fröjsdyrkande Ynglingaätten. Skilfingarne ha fått leva kvar en tid såsom offer- och tempelkonungar utan politisk makt[2].

Såsom ett skäl för det antagandet, att Uppsalakonungarne

---

[1] Efter framställningen i *Historia Norvegiæ* anse dock flera forskare — t. ex. Cederschiöld, aa. s. 31 —, att ätten levat kvar i Uppsala.

[2] En liknande utveckling är känd från flera prästmonarkier i forntiden. Niese (*Grundriss der röm. Geschichte nebst Quellenkunde,* 1897, S. 26) antar möjligheten av något dylikt även i Rom. Det romerska konungadömet "ist, wie öfters in Griechenland, nur seiner Macht entkleidet worden und hat sich im *rex sacrorum,* einem lebenslänglichen Priesteramte, stets erhalten: möglich ist, dass sich diese Entkleidung allmählich vollzog. Es ist daher auch zweifelhaft ob die Abschaffung oder Demütigung des Königtums wirklich in der römischen Geschichte von so einschneidender Bedeutung war, wie die Tradition will".

till slut hade inskränkts till att vara blott offer- och tempelkonungar, pekar Montelius på Snorres uppgift i Ynglingasagan, att på Bröt-Anunds tid i själva Tiundaland, där Uppsala ligger, fanns en annan konung, Svipdag blinde. Vore denna uppgift säker, måste man antaga, att Bröt-Anund var antingen verklig överkonung över hela Sverige, såsom sagans ord närmast vilja antyda, eller — då den politiska makten kanske var så gott som ingen — i egentlig mening blott prästkonung. Nu är emellertid, såsom Gustav Storm uppvisat (*Arkiv f. nord. fil.* U. F. 19, s. 254 ff.), Svipdag blinde en något tvivelaktig existens *såsom konung betraktad.* Enligt Jǫfraskinna, en av de förnämsta handskrifterna till Ynglingasagan, rådde Bröt-Anund över Tiundaland, och därtill kommer, att Svipdag blindes söner visa sig stå i Ingjalds tjänst och hjälpa till att rödja småkonungarne ur vägen den ödesdigra natten efter arvsölet.

Dock lösas knappast alla svårigheter därigenom, att man med Storm utan vidare stryker uppgiften om Svipdag blinde. Man frågar, hur det kommer sig, att man i flera handskrifter gjort Ingjald Illrådes fosterfader med det till Odinstron anknytande namnet Svipdag till konung i Tiundaland. Även binamnet *blinde* kunde därtill möjligen hänvisa på den gud, som var lika blind på ena ögat som han var skarpsynt på det andra. Odin kallas ju i Heidrekssagan *Gestumblinde,* d. v. s. den oblinde, klarsynte gästen. Han är än blind, än enögd (Mogk, *Mythologie,* S. 335), och otvivelaktigt döljer han sig bakom den av Saxo omtalade *götakonungen Gestiblindus,* som strider med *sveakonungen Alricus,* en strid som — naturligtvis — resulterar i att Sverige lägges under Danmark (jfr Nerman aa. s. 43). Man lägger vidare märke till att Svipdag blinde har den om Odin, *"Göten",* liksom om götarne påminnande sonen *Gautvidr.* Från Västergötland är också Ingjalds hustru *Gauthildr.* Dessa vittnesbörd om ett säkerligen av Odinskult åtföljt götiskt inflytande under Ynglingakonungarnes sista tid skulle kanske, jämte åtskilligt annat i sagorna, kunna tala för den meningen, att en sydskandina-

visk-götisk-dansk här i verkligheten berövat skilfingaätten den politiska makten redan någon tid innan Ingjald efter ett krampaktigt försök att åter gripa tyglarna krossades av det för starka motståndet. Den nya ätten har då ej slagit sig ned omedelbart invid Uppsalahelgedomen utan på den "kungsgård" (jfr *Husby,* namnet på den gård, på vars ägor Ottarshögen ligger), där sannolikt redan Ottar haft sitt hemvist, under det hans broder Ale väl mest residerat i Uppsala.

Snorres framställning i Ynglingasagan synes verkligen tyda på en betydlig tillbakagång i makt för Uppsalaätten kort efter Adils' död. Den närmaste efterträdaren Östen blev innebränd. *Historia Norvegiæ* har — såsom Cederschiöld förut framhållit, aa. s. 57, 61 — den märkliga uppgiften, att det var *götar,* som innebrände honom: *Eustein, quem Gautones in domo quadam obtrusum cum suis vivum incenderunt.* Tjodolf och Snorre tala i stället om en dansk seger[1]. Den norsk-jylländske sjökonungen Solve begär i Sigtuna, den i Uppsverige av sagan framför andra städer till Odin knutna orten, hyllning och konunganamn. Han uppnår sitt mål efter en även i sagorna enastående seg strid, som "icke avgjordes på elva dagar". Man synes ha bevarat ett minne av att de Fröjsdyrkande uppsvearnes genom den mäktige Adils stadgade övervälde inom kort genom en götisk-dansk här fick en hård knäck. Blev än Solve efter en lång regering av svearne "sviken och dräpt", torde dock det gamla götaväldets olika delar åter ha fått en ganska fri ställning. Att götarnes välde aldrig kunde fullt återupprättas till sin forna makt, torde inte minst ha berott därpå, att götarnes gamla, säkerligen genom gudomlig börd legitimerade kungaätt utslocknat[2].

---

[1] I den senare dansk-norsk-isländska traditionen trängas götarne nästan ständigt ut av de med dem förbundna danskarne, jfr Bror Schnittger i *Opucula Archæologica,* 1913, s. 347.

[2] Jfr Beowulf; om den oerhörda betydelsen i forntiden av en legitim, gudomlig härskarätt se Chadwick, *The Origin of the English Nation,* 1907, s. 60, 145, 175 f., 189, 320 ff.

Östens son Yngvar gör fred med de härjande "danskarne", vilket nog kan betyda, att han måst lämna makten i sydskandinaviska Odinsdyrkares hand. Själv lever han — av nödtvång? — ute i ledung och stupar i Estland. Yngvars son Bröt-Anund tillskrives visserligen politisk makt, i det han i Estland hämnas sin fader, en tradition som är färdigbildad redan på Tjodolfs tid: Anund är *Eistra dolgr*. Uppgiftens historicitet behövde dock ytterligare stöd, enär just ett sådant hämnartåg nästan med naturnödvändighet framtvangs av den forngermanska åskådningens stränga logik. Man kunde omöjligen ha en konung, som var "fǫðurverringr" och vars mans niding. Bröt-Anunds historia företer f. ö. särdeles många fredligt sakrala drag. Han är "den mest vänsälle av alla konungar". Han röjer ny odlingsbygd och blir mycket rik på lösören; i hans tid är god fred och rik äring i Svetjud. Själv far kungen över hela landet på gästning. Liksom detta sista kunde dölja minnet av Fröjsprocessionerna under offerkonungens ledning, erinras man här vid flera enskildheter påfallande om den Eddornas rikedomsgivande gud, som av Adam beskrives såsom "pacem voluptatemque largiens mortalibus". Var nu sonen Ingjald av ett mera dådkraftigt och krigiskt kynne, förstår man, att han kunde vilja skaffa sig verklig makt. Han dukade dock under och fick i den av främlingar till sist formade traditionen ett mörkt minne. De Odinsdyrkande sydskandinaverna hade besegrat Fröjsdyrkarna; följden blev, att Odin, "Göten", ryckte upp till full jämställighet med Fröj, "Sveagud"[1].

[1] De i Beowulf omtalade Vulfgar, *vendla leód* (v. 348), samt Vægmundingarne Viglaf, *leód scylfinga* (v. 2603), och Veohstan tillhöra enligt Stjerna (*Vendel och Vendelkråka* i *Arkiv f. nord. fil.* U. F. XXI, s. 71 ff.) en i det uppländska Vendel residerande gren av den svenska kungaätten. Stjerna framhåller, att deras namn allitterera ej blott med varandra utan även med Vendel; man kan tillägga, att de under äldre "Vendeltid" även allitterera med *WoþanaR. *Yngve* i *Uppsala* stod mot *[V]odin* i *Vendel*. Allitterationens mycket stora betydelse för myt och hjältediktning har senast framhållits av Schütte (*Vor mytiske Kongerække* (1917), *Offerpladser* (1918)

Skulle man, sedan arkeologien sagt sitt sista ord om ifrågavarande kungagravars ålder, få stanna vid att i Uppland i närheten av varandra samtidigt residerat en från Fröj och en från Odin stammande kungaätt, behöver man näppeligen därför tänka sig, att de stridsälskande Odinskungarne varit uteslutande härhövdingar. Även dessa hade nog religiösa funktioner, liksom de äldre Ynglingakonungarna ingalunda voro blott offerkonungar.

Att Olov Trätälja blev "given till Odin", därför att han var så njugg med bloten, kunde betyda (om det nu, såsom flera forskare antaga, ligger verklighet bakom berättelsen om Fröjsättlingens flykt från Uppsala), att Odinskulten trängde in

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr 105 och 112; jfr Arne i *Fornvännen* 1919, s. 20).

Vendelhjälmarnas bildplåtar från 600-talet förete sålunda enligt här givna tolkning i betydlig utsträckning w-allitteration: **W*oþanaʀ, **w*urmaʀ, **w*ulafaʀ och (den av /*V*/rindr födde) *V*ale. Att fåglarna skulle få betraktas som falkar, *valir*, måste trots fyndet i Vendel III och Odins falkgestalt anses som osannolikt. Odin hade ju namn nog som allittererade med *örn* och *korp* (hrafn).

Stjernas antagande, att Vulfgar hörde hemma i det uppländska Vendel, är väl ganska osäkert. Möjligt synes vara (en sak som här ej kan vidare behandlas), att vissa uppländska namn: Vendel, Lena, Danmark o. s. v. stå i genom folkomflyttningar och ockupationer åstadkommen historisk förbindelse med motsvarande namn i Sydskandinavien. Så kunde det uppländska Vendel ha fått sitt namn genom inträngande sydskandinaviska erövrare.

Att Tjodolf 250 år efteråt förlägger Ottars död till Vendel, torde knappast vara ett tillräckligt bevis för den meningen, att den uppländska orten redan på Ottars tid burit detta namn. Det uppländska Vendelnamnet kunde ha uppstått och blivit berömt efter Ottars död, men dock ganska långt före Tjodolfs tid. Vid gamla folkförflyttningar ha tydligen i vidsträckt omfattning de nya landkrävarne kallat upp sina gamla hembygder, varvid nog äldre ortnamn undanträngts (jfr G. Schütte i *Förhandlingar vid Svenska Filolog- och Historikermötet i Göteborg*, 1912, s. 81 ff.). Ett intressant exempel — i smått — synes föreligga från Västergötland. Ej långt från *Friggeråkers* sn ligger invid Ålleberg *Slöta* sn med gårdarna *Synnerål* och *Saleby*. Några mil nordväst därom finner man i *Saleby* sn gårdarna *Slöta*, *Synnerål* och *Friggeråker*. Namnen synas förekomma endast i dessa båda grupper. Det är meningen, att saken skall något närmare framställas i ett kommande häfte av *Västergötl. Fmfs Tidskr.*

även i Värmland och i nödtiden krävde offret av den vid den gamla Fröjsritualen framhärdande konungens liv.

Den i Odinshögen funna lilla hårlocken pekar kanske liksom ock möjligen de i Uppsalahögarna och Ottarshögen påträffade benkammarna i den riktningen, att Ynglingakungen, såsom säkerligen var fallet med den i "Skopinntull" på Adelsö vilande hövdingen[1], varit en *rex crinitus* med gudamakt i håret. Knappast bör man dock tro, att det innebodde mindre gudakraft i Odinskonungens spjut eller rungaldrar. Även den från Odin stammande hövdingen fungerade nog som sin guds ställföreträdare eller präst. Då de särskildt Fröjsdyrkande Ynglingakonungarne voro knutna till Uppsalahelgedomen, kunde det ligga nära till hands att i namnet på den norr om Vendels kyrka belägna gården *Hofgårdsberg* se ett minne av det tempel, där den nya med anspråk på härkomst från Odin framträdande ätten först utfört sina religiösa funktioner. Att inga kvinnor äro begravna på Vendelgravfältet, vittnar, såsom Stjerna framhållit, i sin mån om de båtlagdas helighet. Denna fråga skall emellertid här ej närmare beröras även av det skälet, att det är min förhoppning att i ett arbete, vartill förarbeten äro gjorda, någon gång få ge ett försök till framställning av det nordgermanska kungadömets sakrala karaktär under hednatiden.

Snorre uppger, att Ynglingaätten störtades av *Ivar Vidfamne från Skåne*. Namnet *Ívarr*, i äldre tid **Ihuharir*, häntyder genom sin första sammansättningsdel, en gammal växelform till *ing-*, på samband med Beowulfs *ingviner*[2] och den

[1] Fil. doktor fröken Hanna Rydh, som lett utgrävningen av "Skopinntull" (jfr *Fornvännen* 1918, s. 77), har välvilligt låtit mig taga i betraktande den förut i pressen omnämnda *betydliga mängd långt hår*, som fanns på bottnen av det ur högen upptagna f. o. med brända människo- och djurben fyllda gravkärlet. Människohår synes ha anträffats även i en norsk grav (Schetelig, *Vestlandske graver* s. 144). I Vendelgraven III (jfr XIV) liksom i den sena grav IX, från mitten av 900-talet, har man även funnit benkammar i den senare också en väl snarast åt Frojskult visande sandstensskiva, ett slags "helig vit sten" (Pl. XXVI, fig. 14).

[2] Området för Tacitus' *Ingævones* är mera osäkert. — På Beowulfs tid är Skåne en huvuddel av det danska väldet. Ännu kung Hrodgar residerar

angelsaxiska runsångens *Ing,* som båda hänföras till just östdanernas land eller Skåne, varifrån även den uppländska Ing-Yngve-kulten synes ha kommit. Beowulf visar, att danerna och deras konungar, väl redan på 500-talet, kallade sig "sköldungar, sköldmän", figuren Scyld-Sköld må sedan vara en äldre eller yngre skapelse. Att en skånsk Ing-ätt på "Ivars tid", 600-talet, följde exemplet och vördade skölden är högst rimligt. Så fast är f. ö. "Skjoldr" knuten till Skåne, att han i Flatöboken rent av räknas som "Skanunga god" (*Flat.* III, s. 246). Att de danska "sköldmännen", som först mötte Odinstron, tidigt läto sina konungar stamma från Odin, är lika naturligt, som det är möjligt, att uppfattningen av Skjoldr som Odins son är sen (enligt Neuhaus, *Om Skjold,* aa. s. 166 ff., först från Snorres tid på 1200-talet). I "Skölds hädanfärd" (s. 131) påminner Stjerna därom, att Sköld liksom Vendelhövdingarne fick med sig i graven ej blott svärd och brynja utan också från fjärran komna skatter. "Bland maðma torde äfven just den kostbarhet ha räknats, som gifvit ätten och dess höfding namn, skölden. De präktigaste skandinaviska sköldbucklor vi känna, äro upptagna ur de äldre skeppsgrafvarna vid Ultuna och Vendel". Kanske pekar Stjernas hänvisning i detta fall på ett djupare sammanhang, än han anade, då han nedskrev orden. De Odinsdyrkande hövdingarna i Vendel kunna ha fäst *alldeles särskild vikt vid skölden, emedan de räknade sig som "sköldungar".* Skulle fig. 4 och 5 avse *Skjolds* bragder (Saxo I)? — Det är i stil med Ivars övriga historia, att han fann sin död efter en ordstrid med den förklädde Odin[1].

"Scedenîg" (Skåne), jfr *Sv. Fmfs Tidskr.* XII, s. 355; *Hist. Tidskr.* 1895, s. 163 f. Enligt Neuhaus (*Arkiv f. nord. fil.* U. F. 35, 1918, s. 171) syftar uttrycket *Scedelandum in* på *Skandinavien* i betydelsen *vagina gentium.* — Nerman anser, att Vendels båtgravar möjligen tillhöra Ivars ätt (*Svärges äldsta konungalängder,* 1914, s. 29).

[1] De viktigaste dokumenten till Ivars "historia" återfinnas i *Historia Norvegiæ; Ynglingasaga* k. 40 f.; Þáttr af Uppl. konungum i *Hauksbók* (København. 1892—96) s. 456; Sögubrot i *Fornaldar Sögur Nordrl.* I, s. 363 ff.; *Hervararsaga* k. 16; *Hyndluljóþ* 29 (Hildebrand-Gering).

Skåne, varifrån Ivar skall ha kommit, hör vid ifrågava rande tid arkeologiskt nära samman med Sydsverige (Nerma aa. s. 12). Under det Salin synes räkna med att en Odins tron medförande invasion nått Uppsala och där tagit sitt hög kvarter redan på tre- eller fyrahundratalet e. Kr. (*Opuscul Archæologica,* s. 409 ff.), menar Nerman, att det icke ges någo som visar, att Odinskulten före 500-talet nått upp till Svea land[1].

Att Odinskulten över Danmark (jfr Olrik, *Danmarks Helte digtning* I, s. 71 ff., 90 f.) långsamt framträngt norrut och särski skaffat sig rotfäste och konsoliderat sig i Götaland, d. v. främs s. Västergötland, innan den på allvar gjorde sig gällande Uppsverige, synes bestyrkas av åtskilliga fakta. Odin är Gaut Gautr, "Göten", och Gauta-týr, "Götarnes gud" (Hákonarmál I Bråvallaslaget följer han Harald Hildetand i Brunos gestal 1018 anser sig västgötakvinnan — enligt Sigvats bekanta ve — "befara Odins vrede", om alfa-blotet störes. Ännu 120 gör sig Odin besvär att komma långväga ifrån till slaget v Lena i Västergötland. Kanske är det ej utan skäl, som fö fattaren av Gautreks saga låter medlemmarna av den ege domliga bondefamiljen i Västergötland från sin "ætternisstap fara glada till Odin och Valhall (jfr *Arkiv f. nord. fil.* U. 32, s. 337, noten). I Götaland, speciellt Småland, äro Odin sägnerna särskilt rotfasta (jfr Mogk, *Mythologie,* S. 330; *Da* VIII, 1901, s. 148, 152, 162 f.; Rietz, s. 480 f.), liksom en män sydsvenska sagor om Bäckahästen väl ej stå utan samband m den gamle hästguden. Ortnamn sammansatta med Odins na äro inom det gamla götaväldet vida talrikare än inom det ga — visserligen mindre — sveaväldet[2].

---

[1] Aa. s. 11; när Snorre — utan stöd i Tjodolfs vers — sätter Sve och Aun i förbindelse med Odin, kan detta bero på senare sägner. S betraktar Au[ðu]n som Odinsforklädnad (*Ynglingasaga* k. 7; Schütte, *C pladser* s. 49).

[2] Angående götaväldets sannolika omfång se Bror Schnittger i *O cula Archæologica,* 1913, s. 344 ff.

Flera arkeologer anse sig i Upplands gravar från rom. järnålder och folkvandringstid kunna spåra samband med Sydskandinavien. Så innehöll en från mitten av 300-talet härrörande skelettgrav i Tibble, Litslena sn, en mängd föremål tillverkade med den teknik, som enligt Salin inkom med kulturströmmen från Svartahavsländerna under 200- och förra hälften av 300-talet. Salin håller för sannolikt, att i graven vilar en invandrad främling (*Månadsbladet* 1896, s. 28 ff.; jfr Nerman, *Fornvännen* 1917, s. 238 f.). Likaså menar Gunnar Ekholm, att Vendelgravarna "möjligen antyda ett sydskandinaviskt inflytande, något som väl överensstämmer med Ynglingagagans framställning af den från Skåne kommande Ivar Vidfamne såsom Ingjalds besegrare och efterträdare" (*Hjälmgrafven vid Ultuna* i *Uppl. Fmfs Tidskr.*, h. XXXII (1917), s. 335 n. 1)[1]. Enligt Stjerna är vidare den under yngre järnåldern rådande seden att begrava de döda i fartyg ytterst beroende på grekiska föreställningar om en resa över vatten till den andra världen, såsom Karonsmyten framställer saken. Dessa föreställningar om dödsfärden anses ha kommit till Norden med den nämnda kultur- och folkströmmen från Svarta havets norra kust. Exempel på begravning, där den döde fått "färjpenning" med sig, finnas från Själland under 200-talet i vapenlös grav och från den gottländska Käldergraven (300-talet), där de döda fått med sig vapen: sköld, kastspjut och lans (O. Almgren, *Ett guldmynt från en gottländsk graf* i *Studier tillägnade Oscar Montelius,* 1903, s. 89). Föreställningen om en dödsfärd över vatten leder till båtbegravningar även inom Ynglingaätten. Enligt Ynglingatal brändes Visbur (Vanlande?) å skepp. De stora Uppsalahögarna och Ottarshögen innehålla också klinknaglar, om än i ett par av dem antalet är påfallande ringa[2].

---

[1] Mot Ekholms mening, att graven skulle vara något äldre än Vendelgravarna och tilläventyrs kunnat tillhöra själve Ivar Vidfamne, uttalar sig Arne i *Fornvännen* 1918, s. 236 f.

[2] Lindqvist säger (*Fornvännen* 1917, s. 139 f., jfr denna uppsats s. 89.

Till tiden *från 600-talets mitt till senare hälften av 900-talet* dateras av Arne de ståtligt utrustade Vendelska båtgravarna. Den från de av grekisk kultur och tro starkt påverkade goterna utgående kulturströmning, som här efterlämnat så märkliga minnen, har enligt Salin och andra även medfört *Odinskulten*.

När denna kulturström under 200-talet trängde fram på nordiskt område, medförde den, såsom vapenlösa mansgravar i Mecklenburg och på södra Själland från denna tid ansetts visa, den i södern rådande uppfattningen om ett dådlöst liv efter döden. Nordens krigiska anda vållade dock snart, att man gav de döda vapen med sig *(Käldergraven från 300-talet)*. I Vendels båtgravar från 600-talet får den döde med sig allt, som kämpen i Odins Valhall främst behöver: hjälm, svärd, spjut, sköld och stridshäst. Ynglingaätten har icke ställt sig alldeles avvisande till den nya andliga uppfattningen. Den i Odinshögen lagde konungen har väl säkert bränts i skepp. Men det ringa antal klinknaglar, som i Torshögen och — påfallande fåtaliga — i Ottarshögen möjligen skola "representera" ett fartyg, tyder onekligen på en viss tveksamhet. Och även de avgjort krigiska av Ynglingarne såsom Adils hålla mitt i en av vapenlarm och segerjubel uppfylld tid fast vid ättefadern Fröjs egendomlighet: vapenlösheten.

I fråga om de norska Ynglingakonungarne anser sig A. W. Brøgger ha kunnat med någon säkerhet bestämma gravarna för ett par. I Gokstadsskeppet skulle Olav Geirstadaalf ha vilat, och en båtgrav i Borre kunde möjligen ha inneslutit Halvdan Svarte eller kanske snarare varit hans med gravgods rikt utstyrda *tumulus honorarius* (A. W. Brøgger, *Borrefundet og Vestfoldkongernes graver,* Kra 1916, s. 55, 58 ff.).

n. 1), att "de relativt talrika, stora nitnaglarna i Odens hög" (från omkring 500) säkerligen härröra från en båt. Klinknaglarna ha emellertid i Tors och Ottars högar "endast färre och i Ottarshögen smärre motsvarigheter". I Ottarshögen inskränker sig fyndet i detta hänseende till *en liten klinknagel och en krökt spik av järn* (aa. s. 135).

Frånsett en i vardera graven påträffad yxa, som lika väl kan vara en arbetsyxa som en stridsyxa, har man i dessa gravar *ej funnit något spår av vapen.* Detta *kan* bero på en gravplundring, som "i Gokstad sikkert, i Borre avgjort sandsynlig" ägt rum (Brøgger aa. s. 18; jfr N. Nicolaysen, *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord,* Kra 1882, s. 53), men det av Tjodolf och Snorre vitsordade och — som det synes — med arkeologiska förhållanden väl förenliga ättsambandet mellan dessa norska kungar och Uppsalas Ynglingakungar väcker en livlig undran, om icke även i de norska gravarna *vapenlösheten är ursprunglig.* Kanske har Geirstada-*alfen* (trots Tjodolfs: *gunndiarfr — herkonongr*) i sitt skepp ej så mycket utrustats för Valhall som för Yngve-Fröjs *Alfheimr.* Den även efter döden äringen garanterande Halvdan Svarte passar uppenbarligen bättre i Fröjs än i Odins sällskap[1].

Såsom Stjerna framhållit, företer skildringen av Beowulfs gravhög en hel del paralleller med Odinshögen vid Gamla Uppsala (*Antikv. Tidskr. f. Sverige* 18: 4, s. 60 ff.; angående kronologien för och förhållandet mellan dessa högar jfr Arne, *Fornvännen* 1919, s. 19 f.). Men det är dock en karaktäristisk skillnad, att under det Beowulf får med sig på bålet hjälmar, sköldar och glänsande brynjor, brännes Ynglingakonungen vapenlös. — För den tid Beowulfdikten återspeglar, kände man länge från Västergötland blott skelettgravar (Stjerna ovan aa. s. 43 f.; Nerman, *Studier* s. 83). Två brandgravar från slutet av 500-talet eller omkr. 600 i Horns sn, Vadsbo hd, undersöktes emellertid 1906 av antikvarien dr Arne (*Ant. top. arkivet; Fornvännen* 1906, s. 294). Han har välvilligt gjort mig uppmärksam på dessa och därjämte meddelat, att Vendels båtgravar skulle typologiskt kunna vara en fortsättning av vissa gravar från Gottland eller *de nämnda skelettgravarna i Västergötland.*

Det synes - efter vad ovan anförts — vara ett rimligt an-

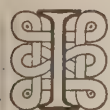
[1] F. ö. kunna givetvis gravar av olika anledningar sakna vapen (jfr Schetelig, *Vestlandske graver* s. 141).

tagande, att ett starkt götiskt, Odinskulten hängivet folkelement varit med i den här, som i början eller mitten av 600-talet gjorde sig till herre över Ynglingakonungarnes gamla bygder. Det var då — kanske efter föga mer än en mansålder — revanschen för de stora skilfingakonungarnes erövring av götarnes land. Ynglingakonungarne ha emellertid möjligen en mansålder eller två fått fortsätta sin kungliga överste-prästtjänst. Ett försök från en sådan prästkonungs sida att "med svek och list" återerövra den gamla politiska makten slutade dock i så fall till sist med en katastrof, som bragte om livet eller förjagade den anstolta ättens sista medlemmar. Därmed skedde också en stor förändring i den officiella kulten vid Uppsalahelgedomen. Tor behöll till det yttre sin överhöghetsställning, grundad såväl på gammal tradition som på böndernas tillgivenhet för det fredliga arbetets beskyddare, men liksom han en gång förut måst finna sig i att ta emot den vapenlöse Fröj vid sin sida, så fick han nu den spjutbeväpnade Odin vid den andra. *Denna högst betydelsefulla omvälvning, i det Odinskulten blev fullt officiell i Uppsverige, skulle — efter Nermans datering — vara att hänföra till omkr. år 650 e. Kr eller något senare.*

Blyrullen i drottning Benediktas sarkofag i "Sverkerskapellet" vid Alvastra.

Av

K. A. HÄRJE.

 Fornvännens dubbelhäfte 3—4 för år 1918 redogöra professor *Otto von Friesen* och lektor *Erik Brate* för sina läsningar av runraderna på den märkliga blyrulle, som dr *Frödin* vid sina framgångsrika grävningar har anträffat i en sarkofag — säkerligen riktigt benämnd Drottning Benediktas — i Sverkerskapellet vid Alvastra. Tydningen från de första orden: "In monte selion" till korset efter Benediktas namn är på det hela obetydligt skiljaktig hos de båda vetenskapsmännen. Därpå går den emellertid isär.

Professor von Friesen läser på följande sätt femte och sjätte raderna på rullen:

5. — — — — — — *bædiktæ*+*amorbo iss* (eller *iuis*)

6. *so kum obæt* (eller *obet*) *in nomine* etc.

Han antager att i den latinska förlagan har stått: *a morbo inuiso quem obiit* och får sålunda den ursprungliga lydelsen till: "— — — — Benedicta — a morbo inuiso quem obiit (eller obibat) in nomine etc.

På svenska: Så må här vår Herre Jesu Kristi tjänarinna Benedikta finna vila från den ohyggliga (eller sällsporda) sjukdom som hon hemsöktes av. I faderns, sonens och den heliga andes namn.

Lektor Brate gör mot denna tolkning en stark invändning. Utbytandet av *iss* mot *iuis* synes honom omöjligt, eftersom

det första *s* icke kan fås till binderuna av *ui;* avgjort måste alltså fasthållas vid läsningen *iss,* "vilket jag blott kunnat tyda som en felaktig omställning av lat. si "om". "Till detta" — skriver lektor Brate vidare — "har jag ock måst medtaga *s* framför *okumbæt,* vilket synes mig sannolikare än att t. ex. för *sokumbæt* tänka på en sammanblandning av occumbere och succumbere." Lektor Brate vill nämligen inte gärna godkänna att, såsom professor von Friesen läser, "ordskillnaden uti inskriften tydligen är *so cum obæt* (eller *obet*)"; och efter en utförligare utredning blir slutsatsen att futurum *occumbet* synes ofrånkomligt "och därmed väl ock uppfattningen av *isss* såsom *si*".

Den ursprungliga texten har därför, enligt lektor Brate, varit: — — — Sic requiescat hic famula domini nostri Jesu Christi Benedicta, a morbo si occumbet. In nomine — — — amen.

Jag vågar mig på en förmodan att båda de föreslagna läsarterna äro oriktiga. De stupa bägge redan på tolkningen av bokstavssammansättningen *iss so.*

Vad har då stått i den latinska förlagan? Jo, alldeles tydligt något, som kommer bra nära *iss so* och som avskrivaren, huru han än velat tolka det, varit angelägen att trognast möjligt återgiva med honom till buds stående bokstäver, så att det i runor blivit just "iss so".

I förskriften har förmodligen stått *quartano,* skrivet *ííjo* jämte däröver anbragt ormstreck, som i latinsk medeltidsskrift utgör förkortningstecken för *an* (och som så ofta möter ögat bl. a. i ordet sanctus). Vare sig avskrivaren har läst fel eller, i kännedom om vad det skulle vara, har velat komma förlagans tecken så nära som möjligt, har detta av honom transskriberats med runorna *issso.*

Vad *obæt* beträffar, får jag såsom min gissning nämna att förskriften haft ordet *obeat.* En felskrivning därifrån till *obæt*

är lätt förklarlig för en avskrivare, som icke i allo visar sig fullt noggrann och som därtill har ovant material att arbeta i och ont om utrymme. Jag har visat denna förmodan för professor Claes Lindskog, som gillade den; han fann i ett medeltidsdokument praes. conjunct. efter *quum* [med attraktion från den föregående konjunktiven *requiescat*] väl på sin plats i betydelsen "när hon kommer att gå hädan", "när hon månde gå hädan", och menade att tolkningen härigenom blir ännu mera evident.

Frasen blir enkel och naturlig:

— — — Sic requiescat hic famula domini nostri iesu christi benedicta + a morbo quartano quum obeat. In nomine patris et filii et spiritus sancti. amen.

Enligt min uppfattning är alltså inskriften på blyrullen i Alvastra följande:

I berget Celion och i efesiernas stat där vila de sju helige sovarne: Malkus, Maximianus, Marcianus, Dionysius, Serapion, Konstantinus, Johannes. Så må här vår Herres Jesu Kristi tjänarinna Benedikta vila från sin fjärdedagsfrossa, när hon kommer att gå hädan. I Fadrens, Sonens och Den Helige Andes namn. Amen.

Besvärjelsens syfte är alltså det av lektor Brate antagna att bereda den hopplöst sjuka Benedikta ro i graven, icke befrielse från hennes sjukdom. Ordet "requiescat" är ju senare led i den jämförelse, vars första led är *requiescunt* om Sjusovarne och bör alltså vara därmed väsentligen likartat; och vad det andra verbet *obeat* beträffar, lärer det svårligen kunna hänsyfta på något annat än döden.

* *
*

Febris quartana är en väl känd sjukdomsform, på latin ofta benämnd endast med quartana. Det förefaller mig föga betänkligt att antaga, att beteckningen även kan ha varit morbus quartanus, helst det svenska namnet väl varit något lik-

nande skälvosot, varur -sot direkt då överförts till det allmänneliga morbus.

Ända fram i våra dagar, då utdikningarna gjort underverk och kinabarken blivit ett lätt åtkomligt skyddsmedel, har frossan varit en av de allmännast förekommande svåra sjukdomar inom särskilt sidlänta trakter av vårt land. Den form därav, som kallas fjärdedagsfrossa, är också till sin natur numera väl utredd; det intermittenta i den beror på att nya generationer patogena bakterier utkläckas var tredje dag, efter latinskt räknesätt den fjärde med inräkning av den dag, till vilken det verkliga antalet dagar lägges. Välbekant är också att den brukat med särskild skärpa angripa personer som inflyttat från främmande land — medan en viss immunitet tydligen efterhand kan förvärvas av de infödde — och det ligger då intet överraskande i om Sverker II:s danskfödda drottning drabbats av sjukdomen, ej heller om denna varit så svårartad att hennes tillgivna vänner sökt genom blyrunornas magiska medel skydda hennes lekamen från ytterligare oroande därav i graven.

Malmö våren 1919.

Solidusfynden på Öland och Gotland.[1]

Av

T. J. ARNE.

Hans Hildebrand har i sin bekanta avhandling om *Solidusimporten till Sverige under den tidigare järnåldern* framhållit, att denna import torde ha börjat först under kejsar Leo I:s regering, d. v. s. efter år 457. Om de på Gotland funna Anastasiusmynten antager han, att de inkommit genom de till "Gauternas land återvändande heruler, som omtalas av Procopius". De övriga mynten skulle väsentligen ha nått vårt land genom handelsförbindelser mellan nordbor och utvandrade östgoter och gepider. O. Montelius[2] anser, att man ej kan nöja sig med denna förklaring, ty dels är det ovisst, huruvida med gauternas land menas Gotland eller Götaland, dels måste Anastasiusmyntens fullkomliga frånvaro på Öland samtidigt förklaras. Knut Stjerna[3] anser, att den sydliga guldströmmens upphörande under folkvandringstiden beror på, att svearna trängde fram och erövrade götarnas länder, först Öland omkring eller omedelbart före år 500, därefter Gotland omkring ett halft århundrade senare.

Min egen uppfattning om solidusimporten är i korthet följande: Denna kan i viss mån betraktas som en företeelse för

---

[1] Detta meddelande ingår i den otryckta skriften: *Vingiæf* på femtonårsdagen av föreningen Urds tillvaro den 14 oktober 1917 ägnad Oscar Almgren, dess stiftare och upprätthållare.

[2] O. Montelius, *Den nordiska järnålderns kronologi,* sid. 126.

[3] K. Stjerna, *Svear och götar under folkvandringstiden,* sid. 346 (*Sv. Fornmf:s Tidskr.* XII).

sig utan att sättas i samband med tidens övriga rika guldfynd. Härför talar den omständigheten, att så guldrika landskap som Västergötland och Bohuslän saknas solidi på två undantag när och Södermanland äger blott en från den egentliga solidustiden, Östergötland ingen.

Solidi på Öland och Gotland äro ej uttryck för en under decennier fortsatt handel. De ha kommit till dessa öar vid ett par bestämda tillfällen genom invandrande sydgermaner, troligen anförvanter till götarne, som ifrån det nuvarande Ungarn tagit sig hem till ursprungslandet, kallade till hjälp i götarnas strid mot svearna.

Solidi på Öland ha bragts dit omkring 480 genom en germanskara, som kort tid därefter lidit ett grundligt nederlag. Solidi på Gotland ha i början av 500-talet, troligen i dess andra decennium, till sin stora massa ditförts av en annan germansk hjälptrupp. Gotland har ej erövrats av svearna utan fortsatt sin utveckling och visar jämväl i fortsättningen spår av det inflytande, som invandrarna utövade.

Min bevisföring är följande: På Öland äro, såvitt jag vet, funna 166 solidi, av vilka 7 anträffats på obestämda fyndplatser och tre äro dåliga barbariska efterbildningar. Av de västromerska mynten tillhöra 8 tiden före Valentinianus III (425—455), 23 härröra från Valentinianus III, 5 från Majorianus (457—61), 19 från Libius Severus (461—64) och 8 från Procopius Anthemius (467—72). Ett är präglat för Julius Nepos (474—75) två för Romulus Augustulus (475—76). Av de Östromerska mynten äro 5 äldre än Theodosius II (408—50), 33 tillhöra dennes regering, 7 Marcianus (450—57), 2 Aelia Pulcheria, 38 Leo I (457—74) 2 Leo II och Zeno (474), 7 Zeno (474—91) och 1 Basiliscus (476—77). Ett isolerat Justinusmynt (518—527) hör säkerligen ej samman med den övriga gruppen. Zenomyntens relativa fåtalighet och de många mynten från Libius Severus korta regeringstid tyda på, att mynten hitkommit få år efter Zenos regeringstillträde, låt oss säga omkring 480.

Se vi på myntens lokala utbredning, finna vi, att de ej

äro jämnt fördelade över Ölands hela yta. I de båda nordligaste socknarna Böda och Högby äro funna resp. 9 och 10 solidi, de yngsta präglade för Zeno. De förekomma huvudsakligen i Södra Böda på 4 fyndplatser, samt från 4 fyndorter i Högby. Jag räknar här med en grupp på 19 mynt. De söder härom liggande socknarna — Källa, Persnäs och Föra — sakna solidi, så när som på ett exemplar från Lundeby i Persnäs. Däremot finnas 9 från 3 ställen i Löt, men blott 1 från Alböke. Att märka är, att de enda kända 3 solidi för Julius Nepos och Romulus Augustulus (474—76) äro funna i Löt — ett tydligt bevis för att de kommit i jorden helt kort tid efter sin ankomst till orten. Från Köpings socken häröra 11 mynt, funna å 3 à 4 platser. I Egby äro 3 solidi funna å 2 platser, av vilka 2 för Procopius Anthemius. Från Bredsätra äger man ett slutet fynd med 11 mynt, de yngsta för Leo I och Procopius Anthemius (från Prästsstommen) samt 2 andra mynt från det närbelägna Övre Sandby gård, alla 13 säkerligen ursprungligen sammanhörande. I Gärdslösa äro funna 10 solidi (de yngsta för Leo I), i Repplinge blott ett enda Zeno-mynt. Högsrum kan blott uppvisa 2 solidi, Långlöt 1. Den sistnämnda är funnen vid Ismantorps borg, där måhända borgen ännu kan gömma en större solidusskatt. Det ena Högsrums-exemplaret förskriver sig från Mossberga, där även en bekant borg finnes. En solidus är funnen i Runsten och en för Zeno i Glömminge. 5 äro kända från Algutsrum. Norra Möckleby räknar 8 solidi från 3 fyndorter. Rikast av alla socknar är Torslunda. Från en enda plats, Björnhovda, härröra 36 solidi, den yngsta för Basiliscus; ytterligare 5 mynt förskriva sig från 3 fyndorter, därav 2 Theodosiusmynt funna vid Kåtorp och 2 Libius Seerusmynt vid Skogsby. För sistnämnde kejsare var även det mynt präglat, som hittades vid eller i Torsborg. Från Gårdby ga vi blott 2 solidi, men från Sandby 6. Gårdby och det ärbelägna Algutsrum äro de 2 socknar, som ha var sin sodus för Leo II och Zeno. Vickleby räknar blott 1 solidus, esmo 2. Den nötta och genomborrade Justinus solidus från

Mörbylånga torde ganska sent ha kommit i jorden, under det att däremot en Leo-solidus uppenbarligen bör räknas med till den egentliga solidus-importen. Tio solidi från 3 fyndställen föreligga från Stenåsa, från Hulterstad blott 1 och från Kastlösa ingen. Smedby och Segerstad äga vardera blott 1 solidus. Däremot finnas 4 solidi från S. Möckleby socken. Gräsgård har lämnat 1 solidus, Ventlinge och Ås ingen.

Av ovanstående är det tydligt, att solidusfynden på Öland äro mycket ojämnt fördelade. De äro hopade i ett visst antal socknar, i andra finnas få eller inga mynt. Detta gör antagligt, att mynten kommit till Öland i ett mindre antal "pungar" och att de ej hunnit komma nämnvärt i rörelse, innan de hamnade i jorden. Vi kunna reducera fyndorterna till ett mindre antal centra med utstrålningar, nämligen Böda-Högby, Löt, Köping, Egby (möjligen hörande till ett av de 2 sistnämnda) Bredsätra, Gärdslösa, Algutsrum-Torslunda-Norra Möckleby-Gårdby-Sandby, Stenåsa (dit kanhända Sandbyfynden hällre böra föras) samt slutligen Södra Möckleby, tillsammans 8 à 9 fyndcentra. De funna mynten synas mig ha tillhört skatter, som innehafts av hövdingar och avsetts till utdelning för en grupp personer. Dessa solidi ha ej hunnit spridas jämnare över hela området utan gömts undan snart nog efter deras hitkomst, tydligen till följd av något slags débâcle.

På Gotland ligga förhållandena annorlunda. Från denna ö äro 108 solidi bekanta, av vilka 41 äro präglade för Anastasius, 20 för Zeno, 17 för Leo, 5 för Theodosius II men blott 1 för Valentinianus och 2 för Libius Severus. "Gotlands-invasionens" bärare ha haft mindre tillgång till västromerska mynt, och tyngdpunkten för deras import ligger på Anastasiusmynten.

Sannolikt ha de övriga mynten också först kommit till Gotland tillsammans med Anastasius-mynten.

På Gotland har man också funnit några skattfynd, men ej på långt när så stora som de öländska. Och fördelningen av mynten är en helt annan. I 39 socknar jämt fördelade över ön utom i dess nordligaste och sydligaste delar, äro so-

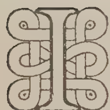
lidi anträffade, därav 19 socknar med vardera blott 1 exemplar, 8 med 2 exemplar och 4 med 3 exemplar. Från Rute finnas 4 solidi, från Etelhem 5, från Fröjel 5, från När 7, från Vänge 11, från Eskelhem 16 ur 2 fynd, dessutom ett antal från okända fyndorter. Anastasius-mynt äro kända från 21 socknar. Myntfynden ge här intryck av, att mynten kommit till ön och hunnit mera jämnt fördelas — de tyda ej på någon katastrof. Därför talar jämväl, att vi också äga 5 mynt från Anastasius' båda efterträdare Justinus och Justinianus, två för den förre och tre för den senare. Förbindelsen med södern har kunnat fortsättas, vilket ej synes ha varit fallet med Öland.

Vissa andra arkeologiska företeelser synas mig tala i samma riktning, däribland det flitiga begagnandet på Gotland av inläggning med granater i celler, en teknik, som infördes omkring 500 eller något tidigare och ursprungligen uppstod i Sydryssland eller östligare, varifrån den förts till oss över Ungarn.

Blyrullen från Alvastra och dess ställning i raden av medeltida svenska runinskrifter.

Av

OTTO von FRIESEN.

dr Otto Frödins redogörelse för hans betydelsefulla arkeologiska undersökningar under år 1917 av medeltida byggnadslämningar i trakten av Alvastra, som han under titeln *"Alvastra under medeltiden"*, först offentliggjort i *Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och musei-förening* 1918, har jag på särskild begäran av förf. lämnat en redogörelse för min läsning och tolkning av den ur flera synpunkter högst märkliga runinskrift, som han under sina grävningar uppdagade. Se ock nu dr Frödins avhandling *Alvastrabygden under medeltiden. Arkeologiska undersökningar åren 1916—1918,* Sthlm 1919, där min framställning i oförändrat skick införts som bilaga. Min redogörelse är helt kort, då jag av andra arbeten var förhindrad att anställa de vidare undersökningar, som voro av nöden för att besvara en del spörsmål, som inskriften gav anledning till, och särskilt frågan om vilken tid den tillhör.

Jag har nu haft tillfälle till något närmare ingå på en undersökning för dessa spörsmåls besvarande och vill samtidigt något utförligare framlägga grunderna till en del meningar, som jag gjort gällande i min uppsats. I förbigående skall jag också ta ställning till den polemik mot mig, som

lektor Erik Brate inlett i en uppsats, som såsom en bilaga 3 upptagits i dr Frödins senast nämnda avhandling.

Till en början vill jag mer ingående än vad jag tidigare gjort redogöra för min *läsning* av inskriften. Jag gör detta under samtidigt beaktande av Brates (B.) och mina egna (Fr.) förut offentliggjorda läsningar.

Jag läste rad för rad sålunda:

(insidan)

1. *inmontæseilon : etinsiuiuatæ : afesiorum : ibi : rekuiesku*
2. *nt : sæptem : sankti : dormientes : : marlkus : makseki* (snarast *mtaneki*)
3. *mianus : markianus : : dionisius : serapion : konstana* (eller *konsona* eller *konsont*)
4. *rius : ihohannes : sik : rekuieskathikfamulado*

(utsidan)

5. *mini : nosstrigesu : kristi bædiktæ* + *amorbo iss* (eller *iuis*)
6. *so kum obæt* (eller *obet*) *in nomine : patrisetfiliietspiritus*
7. *sankti : amin* (sic!)

B. *siiuitatæ, Fr. siuiuatæ.* B. medger nu att läsningen *siui* är möjlig men ej *uatæ:* de närmast före *atæ* gående staplarna kunna enligt B. ej ha bildat ett *u,* möjligen två *i.* Till att börja med kan fastslås att den sista av de båda staplarna ej är *t:* varje spår av bistav saknas och så mycket av runans topp har ej bortfallit, att ej något spår av en *t*-bistav — om en sådan en gång funnits — skulle ha blivit kvar. Vidare kan fastslås att den sista stapelns övre del böjer sig in mot den föregående stapeln. Det rimliga är sålunda att läsa dessa båda staplar tillsammans som ett *u*, vilket jag emellertid för säkerhets skull hade medelst en punkt under angivit såsom nu icke fullt tydligt.

B. *æfesiorium,* Fr. *afesiorum.* Första runan i ordet står i ett veck av blyet, som gjort att runans vertikalstapel vid uppvecklingen blivit utvidgad. På högra sidan om vertikal-

stapeln synes en punktlik fortsättning av vänstra sidans tydliga bistav, men att för den skull mena att ristaren avsett att rista ett *æ* är ett alltför stort medgivande åt vad vi på grund av sammanhanget vänta att finna. B:s läsning av ordets slut är avgjort felaktig: efter *o͡r* följer ett så väl på originalet som på den förstorade fotografien tydligt *u* av typen ᚢ med upptill cirkelsegment-formad bistav, sådan vi finna t. ex. i början av rad 3: *mianus*. Läsningen är så säker att jag ej har underprickat *u*. Det B. läser som *u* är bistaven i det verkliga *u* + övre delen av vänstra bistaven i *m* + en från mitten av nämnda bistav vertikalt nedåt gående remna i blyet, som uppkommit vid rullens uppveckling.

B., Fr. *ma͡rlkus*. Här bör kanske tilläggas, att ristaren möjligen med några grunda men tydliga repor i runan *r* avsett att ange *r* såsom felristat och sålunda velat ange läsningen *malkus* som den rätta.

B. *maxiki*, Fr. *mt͡aneki*, möjligen *ma͡kseki*. Ristningen är fullkomligt tydlig, men vilka tecken ristaren avsett att med ristningen uttrycka är desto oklarare. Här är det sålunda i fråga om de ristade tecknens identifiering med kända typer som B:s och min uppfattning gå i sär. Det som närmast ser ut som en binderuna av *a* och *n* tolkar B. som *x* — åtminstone i Östergötlands runinskrifter ännu med tvekan — under åberopande av runan ᛡ = x i en dansk inskrift på en blyplatta, som i flera avseenden mycket liknar den här i fråga varande; jfr nedan s. 123. Härtill må först anmärkas, att de båda jämförda tecknen ju äro varandra helt och hållet olika. Tänkbart vore ju emellertid att ⅄ är en transponering av det latinska x till runskrift; något liknande försök är dock f. ö. alldeles okänt. Jag har med tvekan — observera de undersatta punkterna och den inom parentes angivna närmast till hands liggande läsningen, om man endast tar hänsyn till de tecken, som faktiskt äro ristade — i bindrunegruppen *t͡an* identifierat det första tecknet med *a*, fattat bistaven till *a* i *a͡n*, vilken utgår från föregående runas huvudstav, som *k* och förstått senare delen

av *an* som en ofullbordad *s*-runa med bistaven utgående långt nere på huvudstaven. Den följande runan, som B. läser *i*, har ett mycket tydligt och djupt horisontalstreck, som i spetsig vinkel mot sin huvudriktning svänger tillbaka snett nedåt vänster till huvudstaven; sistnämnda del av tvärstaven är betydligt grundare än huvudpartiet. Att med B. anse denna tvärstav tillfällig går svårligen för sig: jag har läst tecknet som *e*, men på grund av dess abnorma form underprickat läsningen.

Emellertid lida både B:s och min tolkning av skriftdragen av den väsentliga bristen att de icke förklara tillkomsten av den underliga och enastående förvrängningen *maxekimianus*. En förklaring skulle vi kanske kunna få, om vi ta till utgångspunkt min tidigare uttalade förmodan att ristningen är gjord efter en förlaga med latinsk skrift. Har där stått — med en stavning, som är ganska vanlig i mindre litterat medeltidslatin — *maxcimianus*, ligger det nära tillhands för den olärde runristaren att läsa *manecimianus*, som han med runor vill återge med *manekimianus*, varvid han råkar sätta bistaven på andra runan *a* för högt, så att hon får utseendet av *t*, och därför rättar genom att efter denna felristade runa sätta ett riktigt *a*. Även B. synes i *Östergötlands runinskrifter* ha tänkt sig möjligheten att *a* i *an* är en korrigering av den föregående runan.

Är ovanstående gissning riktig, har ristaren avsett en läsning *m⟨⟨t⟩⟩anekimianus* = hans förlagas *maxcimianus*.

B. *konsant rius*, Fr. *konstana rius, konsona rius, konsont rius*. Jag hade bort tillägga ännu en möjlig läsning som direkt följer av de tre jag angivit, nämligen *konstantrius*. Sistnämnda alternativ är direkt förklarligt ur den latinska förlagans *constantius*. F. ö. bör anmärkas, att *ta* är från början felristat och att *t*- eller *a*-bistaven tillagts efteråt.

B., Fr. *ihohannes* är felristning, uppkommen på det sätt att *o* först överhoppats, men felet har upptäckts, då *h* redan skrivits, varefter *ohannes* tillagts.

B. *rækuieskat*, Fr. *rekuieskat :* skälig grund att här läsa *æ* saknas. Det som föranlett B. till denna läsning är att bi-

staven har en lutning mot huvudstaven, men denna lutning går ej som normalt uppifrån höger snett ned mot vänster: bistaven är horisontal som den bör vara men huvudstaven lutar starkt mot den föregående runan *r*.

B., Fr. *famula* har först ristats *fm* — varpå det överhoppade *a* inkilats mellan *f* och *m*.

B. *bædikta*, Fr. *bædiktæ*. Här är förmodligen läsningen — *dikta* avsedd, men faktiskt går bistaven så långt och så tydligt över på högra sidan, att detta bör anges: alltså *diktæ*. Vad första leden *bæ-* beträffar uppfattar B. den som möjligen korrekt skrivning för *bæn-* med *n* utelämnat före det följande *d* enligt vanlig runortografi. Men nu utelämnas icke *n* före dental i vår inskrift: det skrivs sålunda *montæ, rekuieskunt, dormientes, konstantrius;* följaktligen bör *bædiktæ* uppfattas som felristning (haplografi) för *bænædiktæ* = den korrekta latinska namnformen *benedicta*. B. ansåg först troligt, att *n* överhoppats av förbiseende, och ansåg frånvaron av det efter *n* väntade *e* bero på hänsyn till den svenska uttalsformen *Bændikta*. Numera betraktar han *n* som "utelämnat efter äldre ristsed."

B. förbigår utan att förstå ristningen det efter *bædiktæ* stående +.

B. *iss sokumbæt*, Fr. *iss* (eller *iuis*) *so kum obæt*. Ordskillnaden sådan jag angivit den, har icke i hans första läsning iakttagits av B., men medges nu till hälften. De skarpa och tydliga bistavarna på vänstra sidan om huvudstaven i *b* — den övre är t. o. m. dubblerad! — förbigår B. utan att förklara huru denna "felristning" tillkommit. Förslaget att fatta *o* som svarabhakti mellan *m* och *b* synes knappast vara allvarligt menat. Han utesluter dem t. o. m. ur sin translitteration av runinskriften. Och vad som så återstår tolkar han sålunda: *iss s* = *si* (!) (Man måste medge, att om ristaren, som B. menar, avsett att åstadkomma *si*, han med en förundransvärd ihärdighet upprepar sitt fel icke en utan två gånger!) och *okumbet* = *occumbet*. Härur (ur *si occumbet*) framläser han så

den sakligt fullkomligt orimliga meningen, att man genom att nedlägga blyplattan velat på förhand sörja för den sjuka Benediktas griftero, *om* hon skulle dö. Vad har B. f. ö. för hemul för uttrycket *a morbo occumbere?* Och dessa orimligheter — grafiska och sakliga — vidhåller B. alltjämt. Han anser dem nu t. o. m. ofrånkomliga!

Det är ytterst vanskligt, kanske omöjligt att finna vad förlagan för ristningen kan ha haft[1]. Att där stått vad B. läser ut, hoppas jag att han är ensam om att tro. Jag har försökt en rad olika utvägar. En har jag publicerat i den korta redogörelse för läsning och tolkning, som jag på dr Frödins enträgna anhållan lämnat till hans första redogörelse för grävningarna i Alvastra. Men jag har långt ifrån betraktat den som ofrånkomlig. Jag har tvärtom uttryckligen betecknat den som osäker. Men ett bestämt företräde har den framför den tidigare publicerade: den är icke orimlig. Jag uppfattar stället så: *a morbo i[n]uiso qu[e]m obiit* (eller *obibat*) 'från den ohyggliga sjukdom, som hon iråkat'. B. invänder ganska mycket: min läsning *iuis* för *iss* finner han omöjlig. Snarast står *iss*, som jag uppgivit som den närmaste läsningen. Men om sammanhanget skulle kräva *iuis* så *kunna* rundragen också tolkas så, som var och en kan övertyga sig om. Det heter *obire mortem, obire periculum,* 'gå döden, faran till mötes', som B. lätt kunnat övertyga sig om och därmed rädda sig från att publicera sin förmodan, att det borde heta *quo obiit* och icke *quem obiit.*

Det finnes emellertid — som jag redan antytt — andra möjligheter att förklara det svåra stället. En av dem, som jag kommit att tänka på, har vissa företräden framför den jag publicerat. *iss so* kan stå för *imisso* på samma sätt som *bæ-*

[1] Härjes sinnrika försök att härleda *iss so* ur en med latinska bokstäver skriven förlagas *ijjj* = IV = *quartano* strandar på två fakta: 1) 4 skrives i medeltida urkunder *iiij* men ej *ijjj*. 2) Enligt Forcellini finnas endast uttrycken *quartana* och *febris quartana* men ej *morbus quartanus*, som Härje förutsatter. Överhuvud finnes intet *quartanus* adj. i den latinska litteraturen.

diktæ för *bænædiktæ : morbus divinitus immissus* är en i medellatinet använd fras 'en av gud sänd sjukdom'. Läsa vi så *kum* såsom det står och fatta *obæt* eller *obet* som *obiit*, erhålla vi frasen: *a morbo im(m)isso cum obi(i)t* (så må Benedikta finna vila här) då hon nu avlidit, från den sjukdom, som skickats henne (av Gud). Denna tolkning ger en god mening och förutsätter inga andra fel hos ristaren än sådana, som vi förut iakttagit.

B. *amæn*, Fr. *amin*. Vad B. fattat som spår av bistav till *i* är som av foton mycket tydligt framgår en senare genom tryckning mot ett smalt föremål med rundad egg uppkommen grund fördjupning, som sträcker sig snett ned åt vänster över huvudstaven i *m*.

Härmed har jag i detalj genomgått inskriftens läsning, gjort en del tillägg till min summariska redogörelse hos Frödin och samtidigt granskat Brates kritik av min läsning och tolkning. Av denna kritik torde intet kvarstå som befogat.

Jag övergår nu till undersökning av inskriftens tid, en fråga som är av stor vikt icke blott för bedömande av riktigheten av dr Frödins förmodan att den Benedikta, som nämnes på blyrullen är Sverker d. yngres († 1210) första gemål Benedikta utan även för uppfattningen om de öden det s. k. Sverkerskapellet och de där ursprungligen begravda döda fingo undergå genom tiderna.

I min första publicering av inskriften har jag yttrat mig i denna fråga med mycken reservation: "För att kunna bestämma inskriftens ålder kräves en ingående, ännu ogjord undersökning av de stungna runornas utveckling. Av flera tecken att döma är inskriften jämförelsevis ung och tillhör slutet av 1300-talet eller 1400-talet."

Även Brate *Österg. runinskr.* s. 230 finner det vanskligt att bestämma inskriftens tid. Han finner att ett och annat i inskriften kanske inte är förenligt med ett så tidigt skede som 1100-talet. Runorna äro det fullt utbildade stungna alfabetets och *s*-runan har en form, som under den senare medeltiden

brukas på Gotland och som tyder på rätt sen tid. Emellertid finner han denna *s*-runa på den daterade Burserydklockan (1238), som dock ännu har *t*-runan med ljudvärdet *d*. Han finner det sannolikt, att Alvastra-inskriften är yngre än Burserydsklockans.

I sin senare uppsats hos Frödin *Alvastrabygden under medeltiden* s. 131 är han villig att gå Frödins antagande mera till mötes. Han anser det kanske icke vara vågat att anta att Alvastra-inskriftens *s*-form kunnat förekomma c:a 40 år tidigare än den faktiskt är belagd på Burserydsklockan. Till stöd härför anför han att samma runform förekommer i Danmark på Vejerslevstenen (Jutland) (se Wimmer(-Jacobsen) *De da. Runemindesm.* nr 182 = *Da. Runem.* VI 7), som Wimmer daterar till 1160—1200, och på Lönborg-beslaget (Jutland) Wimmer(-Jacobsen) nr 222 = *Da. Ru.* VII 150, som Wimmer enl. Brates uppgift daterar till senare hälften av 1100-talet eller till 1200-talet. Denna Brates uppgift är oriktig, ty Wimmer som inom de olika avdelningarna uppställer inskrifterna i tidsföljd har placerat Lönborgbeslaget efter kyrkkistan från Pjedsted och denna förlägger han till tiden c:a 1250. Lis Jacobsen anger också riktigt för Lönborg-beslaget tiden 13:e årh. Vad Vejerslev-inskriften beträffar bör det observeras, att den icke är självdaterad. Materialet är så litet att hur utmärkt kännare Wimmer än är av de danska inskrifterna en felbedömning av åldern mycket väl är möjlig. Det finns i själva verket en mycket karaktäristisk egenhet hos Vejerslev-inskriftens runor som peka hän mot en senare datering: bistavarna till *a*-, *æ*- och *n*-runorna äro bågböjda på ett sätt, som återfinnes hos den jutska Sæddingstenen — av Wimmer förlagd till c:a 1250 — och den själländska Söborgstenen från c:a 1300 enl. Wimmer, se Wimmer(-Jacobsen) a. a. nr 232 och 236.

Härpå är sålunda för Alvastra-inskriftens datering till slutet av 1100-talet eller tiden c:a 1200 intet att bygga.

När det gäller en datering på runologiska grunder måste man till en början hålla fast vid att alla runor på vår inskrift

äro stungna, även *t*-runan och *b*-runan, när de beteckna resp. *d*- och *p*-ljuden. Men en inskrift, som företer denna egenhet kan icke — efter vad vi nu veta om det stungna runalfabetets utveckling — förläggas tidigare än till c:a 1200, se v. Friesen *Die Runenschrift* (i *Hoops Reallexicon*) s. 49 och Magnus Olsen *Aarsber.* 1907 s. 160 f. I Sverige finna vi detta alfabet tidigast på den självdaterade Saleby-klockan från 1228. (Den 10 år yngre Burseryds-klockan har likaledes i motsats till vad hittills uppgivits stungen *t*-runa men punkten är ej här anbragt på huvudstaven utan i vinkeln mellan stavarna. Enl. egen undersökning 23/6 1918.). Vad vidare Alvastra-inskriftens egendomliga *s*-runa angår, så har denna icke — såsom Brate uppger — samma form som Burseryds-klockans. Alvastra-inskriften har ᛍ men Burseryds-klockan hade i gjutformen runan ᛋ. Sistnämnda form står ju prototypen ᛋ, som användes bl. a. på Saleby-klockan och på den i Burseryd hemmahörande och — enligt benäget meddelande av professor J. Roosval — från slutet av 1200-talet härstammande dopfunten, ett steg närmare än vad ᛍ gör. Burseryds-klockans *s*-form är sålunda — så vitt vi av hittills föreliggande material kunna döma ett sporadiskt utslag av den hela runradens historia genomgående tendensen att ge även de runor, som sakna sådan från början, en huvudstav av samma höjd som flertalet runor ägde.

Att Burseryds-klockans *s*-form verkligen är en sporadisk företeelse och ett mer tillfälligt utslag av den nyssnämnda tendensen, framgår av följande. De båda runinskrifterna från Burseryd visa hän på en lokal tradition. Såväl klockan som funten ha den egendomliga och sällsynta *d*-formen med punkten placerad i vinkeln mellan huvud- och bistav. När nu funten, som härstammar från 1200-talets slut, har vanlig äldre *s*-form, är det sålunda sannolikt, att klockans *s* ᛋ — vilket ju redan i sin form avviker från det senare *s* med huvudstav av normalhöjd — icke står i direkt traditionsförbindelse med den serare medeltidens *s*-form ᛍᛙ utan är att bedöma på samma sätt som den sporadiska vikingatidsformen ᚽ, d. v. s. som ett utslag av

den allmänna tendensen i runskriftens historia att låta *s*-runan få åtminstone en stav av normalhöjd. Denna tendens har f. ö. i enstaka fall före det det helstungna runalfabetet var utbildat, d. v. s. före år 1200, då och då skapat *s*-former, som stå den senare medeltidens ᛋ nära. Sa på bottenplåten av ett spänne från Hemse socken på Gotland, se Pipping, *K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akad:s månadsblad* 1900, s. 50 ff., Ivar Lindqvist, *Göteb. och Bohusl. fornminnesf:s tidskr.* 1918, s. 44. Detta spänne torde ha tillhört tiden c:a 1100 eller början av 1100-talet, jfr H. Rydh, *Dosformiga spännen från vikingatiden,* s. 128; Lindqvist, a. a. s. 48 daterar: "från tiden efter 1050" och torde härmed avse att spännet är äldre än vad ovan förmodats. Nämnda spännbotten bär en inskrift med bl. a. två *s*-runor N och ᛋ: den första med nästan lika höga vertikalstaplar, den andra med första stapeln av normalhöjd och avgjort längre än den andra. Det måste emellertid framhållas, att runorna på spännet äro mycket ojämt ristade och av mycket varierande höjd. Ovan hävdade uppfattning bekräftas därav att Burseryds-klockans *s*-form är isolerad icke blott inom ortstraditionen utan även inom raden av daterbara stungna runinskrifter i Danmark och Sverige överhuvud. Den skånska Åsum-stenen från c:a 1210 — se Wimmer *Da. Ru.* I 160 — har ᛋ; så ock den västgötska Salebyklockan från 1228. Den småländska Hosmo-funten — enligt prof. Roosval från tiden 1200—1250 — har också enligt en avklappning i min ägo ᛋ. Den västgötska Broddetorpsgravstenen från 1277 — se Torin *Västergötlands runinskrifter* nr 30 — har ᛋ ᛋ och ᛋ, Burseryds-funten — såsom redan nämnt — ᛋ; den skånska Codex runicus I från c:a 1280 ᛋ ᛋ; den danska Stokkemarkeasken från c:a 1300 — se Wimmer *Da. Ru.* IV: 1 s. 146 — likaledes. Så ock den nyfunna gravstenen med runor från Södra Unneryd i Småland, se v. Friesen, *Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening* 1919; den förskriver sig från tiden inemot 1300. Cod. run. II (kungalängderna och gränsdokumentet), som tillhör tiden 1296—1319 har

ᛡ (genom korrektur ett par gånger ᛋ). ᛡ har också den till 1326 självdaterade Vallstaina-gravstenen på Gotland, om vi våga lita på Wallins uppgift i *Acta Soc. Reg. Scient. Ups.* 1743, s. 78, jfr Liljegren, *Runurk.* nr 1731. ᛡ har likaledes den två år yngre gutniska runkalendern (av 1328), se Worm, *Fasti danici* Hafniæ 1626. Den i Wallentuna kyrka i Uppland funna Maria-klagan är forndansk, närmare bestämt skånsk, se L. F. Läffler *Sv. Lm.* VI p. CII. Den förskriver sig från tiden efter Cod. run. II och före c:a 1350 att döma av dess ortografi och språk. Vad ortografien angår visar den en hel del drag som bero på starkare inflytande från de med latinsk skrift förbundna skrivvanorna än vad förhållandet är hos Cod. run. II. Så t. ex. dubbelskrivning av vokaler: *miit* 'mitt' (Klemming, *Småstycken på fornsvenska*, s. 164), *miin* s. 168, *miik* s. 171, *leeþ* = fvn. *leiðr* adj.; *v*-ljudet (frikativan) tecknas i ställningen mellan vokaler med *u*-runa i överensstämmelse med skrivningen med *u* i urkunder med latinska bokstäver: *næua, loua* = *lovar,* 'händer', *houæþ, lioua, yuær, giua, hauas;* däremot har Cod. run. I i samma ställning *f*-runa och Cod. run. II stungen *f*-runa. Vad språkliga egenheter beträffar så finna vi i Maria-klagan *lauh* = *lagh* s. 168, *sauhþe* = *saghthe* s. 171, *fauhr* = *faghær* s. 178, men inga sådana former träffas ännu i de två äldsta handskrifterna av Skånelagen (Cod. run. och Hadorph.). Å andra sidan är ännu diftongerna *iä* och *iä* bevarade: *hiarta, siallen* 'själen', *þiantto,* varför handskriften inte gärna är yngre än c:a 1350. *Mariaklagan har den vanliga äldre s-runan.*

Från förra hälften av 1300-talet till mitten av 1400-talet sakna vi dessvärre med någorlunda säkerhet daterbara urkunder. Och från medeltidens senare decennier äga vi sådana endast från Gotland: år 1449 Lye-stenen; år 1487 Kullands-spisstolpen och år 1492 stenen från Heide kyrka, se resp. v. Friesen *Die Runenschrift* (i *Hoops Reallexicon*) s. 46 ff. och Stephens *Oldnorth. Run. Mon.* II 711, där Heide-stenen dock är felaktigt daterad till 1397. Dessa urkunder ha samtliga ᛋ eller ᛍ. Från dylika *s*-former utgå också de runformer, som

i början av nyare tid användes i Sverige av Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken* I s. 77 och i Danmark av flera lärda och förnäma män som biskop J. Rønnow, riksamiralen Mogens Gyldenstierne och Bendt Bilde, se P. G. Thorsen *Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale* s. 71, 84 ff.

Vi finna sålunda att, om vi som tillbörligt är, hålla oss till daterade och med tämlig säkerhet daterbara urkunderna, ᛋ är den karaktäristiska formen fram till början av 1300-talet och ᛍ, ᚴ [ᛘ] uppträder vid medeltiden slut och i början av nyare tid. När den förra formen fick vika för den senare, veta vi icke på grund av den ovan omtalade luckan i raden av daterade urkunder mellan 1300-talets förra hälvt och 1450. Det är som redan ovan antytts både rimligt och sannolikt att *den danska Vejerslev-stenen och Lönborg-beslaget, som ha* ᛍ *just tillhöra detta övergångsskede.*

Att förlägga Alvastra-inskriften till slutet av 1100-talet eller tiden c:a 1200 motsäges sålunda bestämt av vad vi hittills veta om det fullstungna runalfabetets utveckling.

I detta sammanhang bör också något sägas om den danska i Odense funna blyplattan med en magisk inskrift, som Stephens offentliggjort i *Aarbøger* 1885, s. 1 ff. Denna blyplatta liknar i yttre och inre avseende i hög grad Alvastra-blyet. Den förlägges av Stephens med fullständigt misskännande av inskriftens hela art och dess runtecken till tiden c:a 1000, en datering som Frödin ännu i *Alvastrabygden under medeltiden* s. 48 utan anmärkning anför. En korrekt läsning av Odense-inskriften, gjord av Marius Kristensen, återges av F. Ohrt, *Danmarks Trylleformler,* Kbhn og Kria 1917, s. 491. Den dateras här till (slutet av ?) 1200-talet. *s*-formen är här ännu den äldre ᛋ, men den är på väg att övergå till ᛍ genom den högra stapelns förlängning. Utgivaren är här, som vi finna och som naturligt är med hänsyn till vad som ovan utvecklats, osäker om inskriftens tid. Intet synes hindra att denna ligger inne på 1300-talet.

Utom dessa runologiska skäl är det också ett texthistoriskt, som pekar ned mot medeltidens båda sista århundraden. Sjusovarlegenden åtnjöt som bekant en utomordentlig popularitet under medeltiden. En mängd författare återger den i mer eller mindre överensstämmande former. Den var lika populär i den romerskt katolska som i den grekiskt katolska kyrkan. Ja, den är t. o. m. upptagen i muhammedanernas heliga bok, koranen. Jag hänvisar dem som kunna önska taga närmare kännedom om legenden och dess historia till J. Koch, *Die Siebenschläferlegende,* Leipzig 1882 och M. Huber, *Die Wanderlegende von den Siebenschläfern,* Leipzig 1910.

I de västerländska källorna undergå namnen på de sju heliga männen liksom på den plats, där undret uppges ha försiggått, genom tiderna vissa förändringar. Det är dessa i och för sig icke synnerligen stora men dock tydliga variationer, som ger den uppmärksamma filologen en fingervisning om var ungefär inom utvecklingskedjan de namn, som möta oss på Alvastra-rullen böra inordnas.

Hos den äldste västerländske författare som återger sägnen, biskop Gregorius av Tours (540—94), se Migne *Patrolog.* Ser. I, vol. 71 (Paris 1849) sp. 787 och Bollandi *Acta sanctorum* Julii, tom 6 pag. 380 och 389, heta de heliga männen *Maximianus*, *Malcus*, *Martinianus*, *Constantinus*, *Dionysius*, *Joannes* och *Serapion* och berget med grottan kallas *montis Celei* (gen.) och *montem Celeum* (ack). På väsentligen samma sätt återges den förra namngruppen i Bedas († 735) *Martyrologium*, se Huber anf. arb. s. 85 och i *Cod. Wien* 420 (700- eller 800-talet) se Huber ib. s. 66. *Rhabanus Maurus* (c:a 850), se Migne Ser. II, vol. 110 sp. 1153 och Huber s. 85, har jämte *Martinianus* namnformen *Martianus* och nämner platsen för martyriet *in monte* och *in monte Celeo.* Usuardus (c:a 875), Huber s. 87, har i huvudhandskriften cod. Pratensis från slutet av 800-talet *Martianus.* Notker Balbulus († 912), se Migne Ser. II, vol. 131 sp. 1110, har jämte *Martianus* också *Martinianus* och *in monte Caelio.* Den engelska

biskopen Ælfric (slutet av 900-talet), se B. Thorpe *The Homilies of the Anglosaxon Church* vol. 2, har i huvudsak Gregorii ovan återgivna personnamn. Så ock *Usuardus*, tillägg i cod. Rosweydinus (väl 1100-t.), se Migne a. a. vol. 124 p. 201 f., samt den anglonormanniske diktaren Chardry (början av 1200-talet), som därjämte nämner berget *Celius*, se John Koch *Chardry's Josophaz, Set Dormanz* etc. Heilbronn 1879 s. 81 i *Altfranz. Bibliotek* I. *Martinianus* har vidare en rad handskrifter från 1100-talet, 1200-talet och senare med tillägg till *Usuardus* såsom cod. Pulsanensis, codd. Antverp. et Max.-Lubec., Antverp.-max., Ultraiactens., Leydens. m. fl. yngre, se Migne vol. 124 pp. 349 f. och 301 ff. Den berömde franske historieskrivaren *Vincent* af *Beauvais* († 1264), se Vincentius Bellovacensis *Speculum historiale,* Nürnberg Anton Koberger 1483, lib. 12 cap. 45 och lib. 21 cap. 31 ff. överensstämmer väsentligen med Gregorius så i fråga om martyrernas (*Martinianus*) som bergets namn (*in monte celio*). Det samma är förhållandet med den isl. versionen i *Heil. man. sögur* II, 236 (c:a 1250): *Martinianus* och *Celius.*

Den så vidt jag kunnat finna förste författare som har namnformen *Marcianus* och vid sidan därav *Celion* är den genuesiske biskopen Jacobus de Voragine († 1298) i det vidtbekanta verket *Legenda aurea*, se Huber s. 74.

Det synes knappast kunna betvivlas att det ytterst är från Legenda aurea som blyrullen har sina former *markianus* och *seilon.* Schück *Illustr. svensk litteratur hist.*[2] I s. 155 anser Jacobus de Voragine's verk troligen var bekant i Sverige redan i slutet av 1200-talet: det ligger till grund för det s. k. Fornsvenska legendariet. Märkligt är emellertid att cod. Bildsten. (från 1420—1450) av detta verk, se *Fsv. leg.* I 433, har de äldre formerna *Martirianus* (fel för *Martinianus*) och "i biærghahulum *Selio* biærghs". Det är först Jöns Räff's († 1532) översättning, se *Fsv. leg.* I 436 (hskt från 1520—1525), som har *Marcianus* och "til, i bærghit *celion.*"

Om vi se på den utomnordiska litteraturen möta efter

1200-talet såväl Gregorii som Jacobus de Voragine's former — stundom blandade med varandra. Den förre följer ännu t. ex. Petrus de Natalibus († före 1406) i sin Catalogus sanctorum och Rafael av Volterra (början av 1500-talet), se *Commentarii urbani* Parrhisijs 1515 fol. 201 v. Den senares former har t. ex. Cod. Ambrosianus (1400-talet) och cod. Borgian. M. II 20 (*Martianus* och *Celion*), se Huber s. 90, och delvis (*Marcianus*) *Usuardus* i tillägget i ed. Molani (1500-talet), se Migne *Patr.* ser. II, vol. 124 p. 201 f. Blandade former t. ex. Schedel *Liber Chronicarum* Nürnberg 1493, se Huber s. 83 (: *Martinianus* och *Celion*) m. fl.

Av vad som ovan utvecklats framgår att något positivt bestämt icke kan sägas, om till vilken tid *Alvastra-inskriften* hör, annat än så till vida att den *med all sannolikhet hör till tiden efter 1300-talets början.*

Om dr Frödin har rätt i sin förmodan att den byggnad, i hvilken blyrullen hittades, ursprungligen är Sverker-ättens gravkapell, härrör därför blyrullen sannolikt från en begravning som skett efter det kapellet upphört att tjäna sitt ursprungliga ändamål. Uppmärksamheten bör därför vid undersökningens fortsättning inriktas på att söka utröna byggnadens användning under den senare medeltiden, 1300- och 1400-talen.

Stendösar från järnåldern.

Av

T. J. ARNE.

Från dr. Knut Kjellmark inkom år 1918 till Statens Historiska Museum ett meddelande om, att han under en resa iakttagit och flyktigt undersökt några "stendösar", belägna på Bölminge Bäckagårds ägor i Nöttja socken, Småland. Av beskrivningen att döma syntes de ej tillhöra den vanliga stenålderstypen, som för övrigt ej är känd från Småland. Snarare kunde man antaga, att de överensstämde med de små dösar, som O. Almgren omnämner på sid. 58 i sitt arbete *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden:* "Det är mycket osäkert, om vi hit (till stenkammargravarna från neolitisk tid) få räkna några små dösliknande, av tunna hällar byggda stenkammare, som finnas tillsammans med en mängd andra fornlämningar vid Fröböke i Breareds socken, österut från Halmstad uppåt Smålandsgränsen. I en av dem lär en glasperla från järnåldern vara funnen, och även läget talar för en yngre tid."

Med anledning av dr. Kjellmarks anmälan avreste jag till Nöttja, där ifrågavarande fornlämningar undersöktes den 25 och 26 juli 1918.

Fornlämningarna äro belägna på en sandås c:a 300 m. söder om gården med utsikt över sjön Eksen, som ligger 600 à 700 m. i östlig riktning.

Inalles iakttogos 4 tydliga små dösar, 2 resta stenar, en

hög av omkring 10 m:s diameter och 3 intill varandra liggande stenar, av vilka en låg ovanpå 2 andra (jfr plan, fig. 1).

Av dösarna hade nr 1 genomgrävts av dr. Kjellmark, som i den påträffat brända ben. Dösarna 2 och 3 undersöktes av mig; dösen nr 4 lämnades oundersökt.

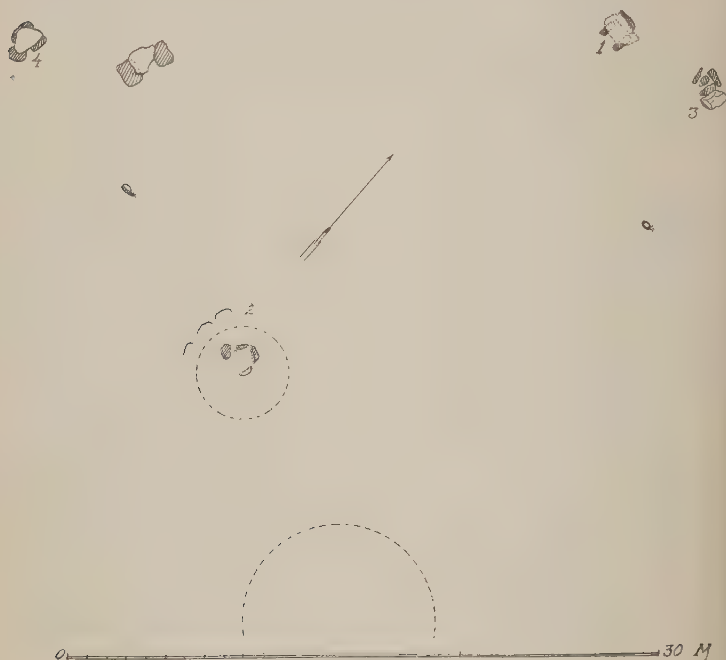

Fig 1.

Dös nr 1 (Fig. 2 och 3) var bildad av 3 på kant ställda gnejsblock av nästan rektangulär genomskärning, ställda som tre sidor i en kvadrat och täckta med ett stort granitblock Den öppna sidan var vänd mot söder.

Det västra sidoblocket mätte 85 cm. i längd, högst 30 cm. i bredd och 50—58 cm. i höjd ovan jord.

Det östra sidoblocket mätte 70 cm. i längd, 30—35 cm. i bredd och 38—65 cm. i höjd ovan jord. Under jorden sträckte

det sig 60 cm. djupt, vadan hela höjden uppgick till omkring 120 cm.

Det norra sidoblocket mätte c:a 110 cm. i längd och 40 cm. i bredd samt 40—66 cm. i höjd ovan jord.

Avståndet mellan sidoblocken i öster och väster uppgick till ett par och 60 cm. De befunno sig på 5 à 10 cm:s avstånd från det norra sidoblocket.

Takblocket mätte i tjocklek högst 50 cm. och nådde högst 1,20 m. över flata marken. Dess största längd uppgick till nära 170 cm. och bredden till 95 cm.

Vid grävning i den ljusa sanden, som inneslöts av dösen, hittades blott ett par små brända benbitar.

Dös nr 2. (Fig 4 och 5) låg i NV kanten av en låg, delvis stensatt hög av c:a 5 m:s diameter.

Den bildades liksom nr 1 av 3 hälliknande stenblock, som voro ställda i en mot söder öppen fyrkant. De båda sidoblocken i öster och väster voro något snedställda med bredare avstånd i öppningen än inåt. Takblocket hade sprängts sönder (genom frysning?) i sin västra del och fallit ned mellan sidoblocken. Snett framför dösöppningen låg ett i marken nedsjunket stenblock.

Det norra sidoblocket reste sig 65 cm. över flata marken men mätte i sin helhet 1 m. i höjd (35 cm. under jorden). Dess längd uppgick till c:a 80 cm., dess bredd till c:a 30 cm.

Västra sidoblocket mätte 68 cm. i längd och 20 cm. i bredd. Ovan jord höjde det sig 60 cm. Under jorden gick det ned till —65 cm. Hela höjden uppgick alltså till 125 cm.

Det östra sidoblocket mätte omkring 75 cm. i längd och 0 cm. i bredd. Hela höjden uppgick till 110 cm., höjden van jord till 60 cm.

Det nedfallna takblocket mätte c:a 1,20 m. i längd och ära 1 m. i bredd. Det mätte c:a 20 cm. i tjocklek och höjde g nu 17 cm. över marken.

Även i denna dös stodo sidoblocken skilda från varandra enom öppningar av $^{1}/_{4}$ m:s storlek.

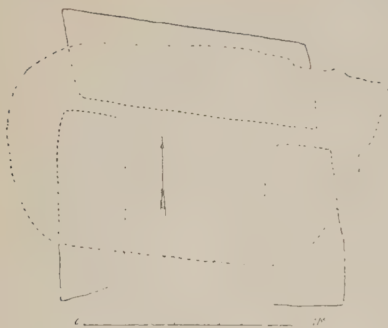

Fig. 2.

På — 10 cm:s djup — alltså strax under det nedfallna takblocket — hittades ett stycke brons med några små nitar. På ett djup av —10 till—25 cm. hittades en samling av omkring 130 vita kvartsstycken. Ibland och under dess kvartsstycken fanns mörk sandjord och brända ben. Därunder hittades enstaka brända ben, jord och en del större stenar. Djupast ned (c:a —50 à —60 cm.), omedelbart på den orörda vitgula sanden, låg ett kollager, koncentrerat mot söder. Bland de brända benen hittades ytterligare några bronsfragment, ett järnstycke, en liten ring med 2 järnbeslag och en kam-bit.

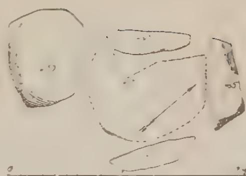
Föremålsbeskrivning.

Ett litet i två vinklar böjt bronsbleck, å vars ena kant sitte

Fig. 3.

fastnitat ett smalt bronsband. En nit och 3 tomma nithål äro synliga. Nitarna mycket små och fina. Bleckets längd 3,55 cm.

Fig. 4.

Möjligen låsbeslag (Fig. 6 a).

Ett litet rundböjt, rännformigt bronsbeslag, möjligen till överkanten av ett dryckeshorn. L. 2,95 cm. (Fig. 6 b).

En fin bronsnit med huvud i ena ändan och en sammansmält bronsklump i den andra. L. 1,75 cm. (Fig. 6 c).

En liten järnring med 2 däri fästa rembeslag, av vilka det ena är sönderbrutet. Starkt rostad. L. 3,1 cm. Ringens diameter c:a 1,5 cm. (Fig. 6 d).

En liten järnklump. L. 2,4 cm. Br. 1,7 cm. (Fig. 6 e).

Ett fragment av mittskivan till en benkam. Ett halvt nithål finnes ännu kvar och lämningar av 8 tänder. Ovanför dessas fäste är på ömse sidor en inskärning, som gör det ovanför varande partiet smalare. Fragmentets längd 1,7 cm. Bredd 1,4 cm. (Fig. 6 f).

En liten samling brända människoben utan kolblandling.

Fig. 5.

Tre stycken av vit, opak kvartsit, uttagna bland över 130 stycken. De övriga tillbakalagda i graven.

Något kol.

Dös nr 3. (Fig. 7 och 8). Bildad av tre sidoblock av gnejs med öppning mot söder. Takblocket vräkt åt östra sidan, stöder blott med en kant mot östra sidoblocket.

Västra sidoblockets längd c:a 75 cm., bredd c:a 25 cm., smalnande av åt nordändan. Höjd över marken 35 cm.

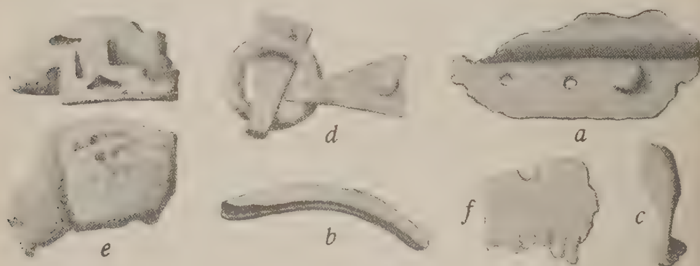
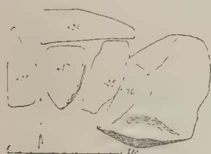

Fig. 6.

Östra sidoblockets längd 70 cm., bredd c:a 32 cm., höjd över marken 35 cm. Norra sidoblockets längd 84 cm., bredd 30 cm., höjd över marken 30 cm. Takblocket 110 × 95 × 55 cm.

Fig. 7.

Inuti dösen låg en i sanden nersjunken klumpsten av granit av c:a 60 × 40 × 38 cm:s storlek. Han höjde sig 17 cm. över flata marken.

Graven undersöktes utan resultat.

Dös nr 4. (Fig. 9). Bestod av 3 lutande sidoblock med en stor takhäll däröver. Den sistnämnda mätte 95 × 115 × 26 cm.

Sidohällarna eller -blocken mätte resp.: 72 × 65 × 20 cm., 65 × 85 × 20 cm., 40 × 80 × 30 cm.

Höjden från takblocket till marken uppgick till 75 cm.

Denna dös undersöktes icke.

Omkring 6 m. söder om dös 3 står en i NS rest stenhäll av 85 cm:s höjd, 98 cm:s bredd och 35 cm:s tjocklek.

Inemot 8 m. öster om dös 4 står en lutande häll i VSV —ÖNÖ av 160 cm:s höjd, 120 cm:s bredd och 28 cm:s tjocklek.

Den stensatta högen c:a 25 à 30 m. söder om dösarna 1 och 3 mäter 10 m. i diameter. Den är skadad i sydöstra kanten genom en f. d. liten byggnad (källare).

— — —

Stendösar äro i Sverige hittills kända endast från Skåne och Bohuslän samt från trakten av Varberg i Halland. Om

Fig. 8.

de senare är det ej fullt säkert bekant, huruvida de härstamma från stenåldern liksom de skånska och bohuslänska dösarna[1]. Den enda kvarstående halländska dösen torde den vid Klastorp i Träslövs socken vara.

Om de förut omnämnda dösarna från Fröböke i Breareds socken, Halland, kan man däremot med stor säkerhet antaga, att de ej härstamma från stenåldern. I sin reseberättelse om

[1] O. Montelius, *Halländska fornsaker från hednatiden,* sid. 196 ff., *Hallands fornminnesförenings årsskrift* 1872, Halmstad 1872.

Hallands fornlämningar och minnesmärken 1876 (Vitterhets-akademiens arkiv) anför Herman Hofberg om dem följande: På Fröböke utmark en halv fjärdingsväg söder om byn på åboarne Per Bengtsons och Per Larssons skiften, upptäcktes 1875 vid omläggningen av landsvägen mellan Halmstads och Kronobergs län, en forntida begravningsplats, som företer flera

Fig. 9.

anmärkningsvärda omständigheter. På en ljungbevuxen slätt norr om landsvägen träffas först 6 dolmen eller stendösar, alla förstörda med undantag av en, som står i norra kanten av landsvägen (Fig. 10). Även på denna var takhällen nedfallen, men har åter blivit upplagd genom försorg av herr Rydman, som haft vägens läggningsarbete under sin uppsikt. Dösen, som har öppningen åt sydväst, utgöres av trenne sidohällar och täckhäll, vilken senare är 5,5 fot lång, 4 fot bred samt mellan 1,1 och 1,5 fot i tjocklek. Av de andra dösarna kvar-

står endast en eller 2 av sidohällarna, mer eller mindre lutande. På samma gravfält finnas mer än 100 större eller mindre stenkummel samt vidare 4 ättehögar, 2 fyrsidiga stensättningar med resta hörnstenar, 3 tresidiga stensättningar, samt en stenrundel med en större mittsten. Även söder om vägen ligga ett par gravar, nämligen en tresidig stensättning samt en ättehög. På gravfältet finnas även 6 dammar, av vilka åtminstone tre bära tydliga tecken av att vara grävda (Fig. 11, plan). —

Dösarna vid Fröböke visa stor överensstämmelse med dem från Bölminge Bäckagård och kunna anses vara samtidiga med

Fig. 10.

dem. De ligga ej heller mera än 35 km. från varandra, och måhända kunna flera hittas i de mellanliggande socknarna Torpa och Vrå.

Redan förekomsten av brända människoben utan kolblandning i två av de småländska dösarna tyder på, att de ej härröra från stenåldern. Innehållet i dösen nr 2 ger möjlighet till en ännu närmare tidsbestämning.

Ringen med de små trekantiga rembeslagen av järn äger i brons sin motsvarighet i de tidigare danska mossfynden, t. ex. Thorsbjerg och Vimose[1], samt i gotländska gravfynd från den yngre romerska järnåldern, om också med någon va-

---

[1] Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund,* Pl. 14, fig. 20. Engelhardt, *Vimose fundet,* Pl. 13, fig. 52.

riation för de senare. Bronsblecket, som jag förmodar tillhöra en låsskylt, äger motstycken under både äldre och yngre romersk järnålder, och detsamma är fallet med det rännformiga bronsblecket, som troligen omslutit mynningskanten av ett dryckeshorn. Sannolikt är väl, att även dessa beslag tillhöra den yngre romerska järnåldern. Jag är böjd för att datera dösen nr 2:s innehåll till omkring 250 à 400 efter Kr., och samma datering torde kunna tillämpas på övriga här omnämnda, likartade dösar.

Fig. 11.

Sydvästra Småland, Finnveden, anses allmänt vara det område, som beboddes av de hos Jordanes omtalade *Finnaithæ*[1]. Grannfolket förmodas ha varit Jordanes *Hallin*, södra Hallands invånare. I gränsområdet, men väl snarast hos Finnaithæ, anlades de dösliknande gravarna.

Jag känner för närvarande ingenstädes i Nordeuropa liknande gravar, som kunna tillskrivas järnåldern. Analogier tyckas saknas även annorstädes i Europa utom på ett håll, näm-

[1] L. Fr. Läffler, *De östskandinaviska folknamnen hos Jordanes* (*De Sv. landsmålen* 51 h. 1894 A, sid. 8). J. V. Svensson, *De nordiska folknamnen hos Jordanes* (*Namn och Bygd* H. 2—3 1917, sid. 123).

ligen halvön Krim. I Baidarskajadalen, som skäres av stora landsvägen mellan Sevastopol och Jalta, undersökte N. Rjepnikoff[1] år 1907 vid byn Skelja 15 dolmenliknande hällkistor, som alla stucko upp ur jorden och ej voro täckta av någon hög. Fyra omgåvos av rektangulära stensättningar.

Varje kista eller dolmen bildades av 4 grova hällar eller hälliknande block 30 à 40 cm. tjocka. De flesta höjde sig

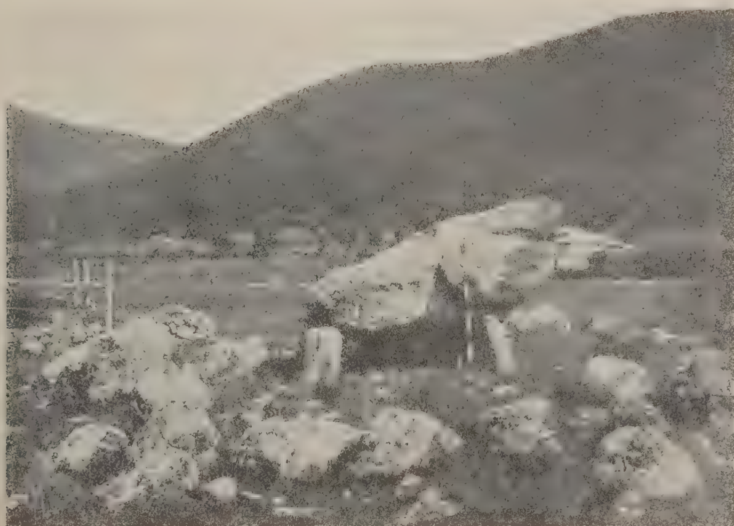

Fig. 12.

föga över jordytan, en dock över 30 cm. Kistan täcktes av ett takblock, som i ett fall mätte 3,78 × 1,66 × 0,65 m. (fig. 12), i ett annat 2,46 × 1,67 × 0,46 m. Ofta var takblocket bortvräkt eller förstört.

En av dessa kistor (nr 9), som höjde sig betydligt över marken, hade täckts av en blockliknande häll av 38 cm:s tjocklek. Kistan själv mätte 1,09 × 1,27 × 1,23 m. (Fig. 13). Mest avvika dessa dolmenliknande stenkistor från de här omtalade

[1] N. Rjepnikoff, *Kamennye jaščiki Baidarskoi doliny (Izvjestija imp. archeol. Kom.,* 30).

småländska därigenom att de hava fyra sidor, ej blott tre. De äro ofta orienterade i norr och söder. Flera bautastenar iakttogos nära de 4 första döskistorna. I den här omnämnda kistan (nr 9) hittades utom rester av starkt förmultnade ben en fibula av bronstråd med inåtböjd, "omslagen" fot, en liten

Fig. 13.

öppen ring av bronsten, 2 små pärlliknande bronsspiraler, en glaspärla, en annan blågrön pärla och ett flintstycke (Fig. 14). Den här omnämnda fibulan dateras i allmänhet till 100-talet efter Kr. f., men går enligt min uppfattning[1] tillbaka till tiden omkring Kr. f. Andra fynd i dessa gravar från Skelja synas vara något äldre.

Vid Mal-Muz i Baidarskajadalen uppgrävde Rjepnikoff 7 liknande i rad anordnade kistor, stående på flata marken, men täckta av en lång, gemensam hög.

[1] T. J. Arne, *Det gotiska väldet i Sydryssland,* (*Det stora Svitjod* (sid. 10). Sthlm 1917).

Om nationalitet eller ras hos de begravda är omöjligt att yttra sig. Fibulan med inåtböjd fot skulle kunna tyda på, att de krimska gravbyggarna kommit i beröring med de östgermaner (måhända goter), som vid tiden för Kristi födelse hunnit ned till Svarta havet.

Fig. 14.

I alla händelser ha dessa senare haft tillfälle att lära känna ett gravskick, som erinrar om det, vilket årtusenden tidigare nyttjats av deras skandinaviska förfäder. Den svaga möjligheten till förklaring av de småländska och sydhalländska dösarna, som jag här vågar framlägga, skulle då vara den, att *Finnaithæ* på 300-talet stått i kontakt med stamfränder på Krim, vilka förmedlat kännedomen om dessa gravbyggnader.

Litteratur.

Vilhelm Thomsen, *Samlede Afhandlinger,* Förste Bind. (Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag. København og Kristiania 1919).

När den berömde danske språkforskaren Vilhelm Thomsens nyutgivna samlade avhandlingar här skola omnämnas, så är det huvudsakligen med anledning av en bland dem: *Det russiske riges grundlæggelse ved Nordboerne.* Detta arbete har hittills icke varit tryckt på danska. Närmast överensstämmer den nya editionen med den av Sven Söderberg verkställda översättningen till svenska: *Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverna,* som utkom 1882. Denna klara och grundliga utredning av varägerspörsmålet har bevarat sitt värde under decennierna, men då forskningen även på detta område ej stått stilla under de gångna åren, har professor Thomsen underkastat den nya upplagan en omarbetning och utvidgning på vissa punkter.

Inledningskapitlet om slaverna och deras grannar är obetydligt förändrat. Här påpekas, att *merierna* säkerligen äro en västlig fortsättning av čeremisserna, som själva kalla sig *mari.* I fråga om goterna yttrar Thomsen, att de i tredje århundradet trängde fram från Skandinavien och slogo sig ned på Östersjöns sydliga kuster. Efter allt att döma skedde denna utvandring tidigare.

Beträffande nyare litteratur i varägerfrågan synes den ryska icke ha varit för Thomsen tillgänglig — åtminstone citerar han huvudsakligen den äldre. Hruševskyj har dock i sitt även till tyska översatta arbete: *Geschichte des ukrainischen Volkes* (Leipzig 1906) lämnat en redogörelse för varägerstriden, som går 30 år längre fram i tiden än Kuniks i Dorns »*Caspia*». Vasiljevskijs undersökningar äro numera tillgängliga i en samlad upplaga[1], utgiven av professor F. Braun, själv en ivrig anhängare av vad Hruševskyj kallar »neonormanismen.»

[1] *Trudy V. G. Vasiljevskago* (Izd. imp. akad. nauk 1908—1912).

I kapitlet om grekerna och ryssarna har Thomsen vid berättelsen om de i *Annales Bertiniani* omtalade svenskarna numera övergått till den åsikten, att dessa företagit sin långa resa utefter Volga, ej utefter Dnjepr, som nordborna först senare kommo att begagna. Om de ännu tidigare, vid Svarta havets kust uppträdande *Rus'*, som omtalas i Georgs från Amasia och Stefans från Surož helgonbiografier, yttrar sig Thomsen ej alls och anser dem därför troligen apokryfiska. Emellertid synes han dock vara av den meningen, att Rus' tidigare hemsökt det Svarta än det Kaspiska havet (sid. 270). De fredliga förbindelserna utefter Volga voro i alla händelser tidigare utvecklade än de längs Dnjepr — därom vittna de arkeologiska fynden. Därpå skulle väl även Ibn Khordadhbehs av Thomsen i den nya upplagan citerade uppgifter kunna tyda. Thomsen själv medger också på sid. 276 Volgavägens stora betydelse och finner i samband därmed sannolikt, att hemvistet för Ibn Rostehs *Rus* äro att söka på svenska kusten.

Dnjeprforsarna (porogerna) uppskattas av Thomsen till 11, zaborerna till 6. I den officiella redogörelse för forsarna som utgivits av ingenjör A. S. Ilovaiskij[1] anges porogernas antal till 9, högst 10, zaborernas till omkring 25. I en gammal intressant skildring av forsarna, som Thomsen förbisett, nämligen Erich Lassota von Steblaus dagbok (för året 1594) uppräknas 12 forsar och en zabor. Konstantin Porfyrogennetos, som efterlämnat en skildring av de nordiska köpmännens färd på Dnjepr, namngiver tyvärr blott 7 av forsarna. I den nya upplagan har Thomsen nedlagt ett förnyat och omsorgsfullt studium på Konstantins »ryska» och slaviska forsnamn. De av professor Pipping i senare tid gjorda tolkningarna av namnen ogillas genomgående likasom Pippings hypotes, att ett med runor skrivet itinerarium legat till grund för Konstantins namnuppgifter.

Konstantins sjätte fors »Leanti» anser Thomsen motsvara den nuvarande Tavolžanskij. Ilovaiskij nämner emellertid ingen fors alls med detta namn utan blott en stor ö mellan Budilovskij- och Lišnij-forsarna, Tavolžanskij ostrov. Däremot omtalas den av Lassota såsom belägen mellan Budilo och Lirzani. Numera synes den alltså icke existera.

I fråga om freds- och handelsfördragen mellan ryssarna och grekerna har Thomsen nu frångått sin tidigare mening, att den ryska av-

---

[1] A. S. Ilovaiskij, *Dnjeprovskie porogi.* Kiev 1911 (Kievskij okrug putei soobščenija).

fattningen vore en ren översättning av det grekiska originalet. Han anser nu, att denna översättning utförts samtidigt i Konstantinopel, men finner andra förklaringar till somliga nordiska namnformers fördärvade skick. Prof. Thomsen har, ehuru i mycket begränsad mån, tagit hänsyn även till den arkeologiska forskningen rörande Sveriges och Rysslands ömsesidiga förbindelser under vikingatiden. Den svenska koloniseringen därstädes omnämner han knappast.

Namnen *Ru's, Rhōs* och *Varæger, Væringer, Varanger* ha underkastats en ny, ingående behandling, varvid tydligen Ekbloms avhandling: *Rus- et Vareg — dans les noms de lieux de la région de Novgorod* (Uppsala 1915) varit honom obekant. Detta framgår också av det omtryckta genmälet till lektor N. Höjer: »*Bemærkninger om varægerspörsmålet*», där Thomsen uppger, att ordet väring aldrig förekommer i svenska runinskrifter. I själva verket förekommer det såsom egennamn enligt Ekblom och Brate på *tre* runstenar i Östergötland och Småland. Ekbloms tolkning håller också en medelväg mellan Thomsens och Höjers.

Även i sin nya form kommer Thomsens förträffliga historiska och filologiska utredning om varägerspörsmålet att förbliva en hörnsten inom den vetenskapliga utforskningen av Skandinaviens och Östeuropas förhållanden under vikingatiden.

T. J. Arne.

Kung Agne och hans död på Agnefit.

Av

BIRGER NERMAN.

Kung Agne omtalas i två källor: Snorre Sturlesons berömda Ynglingasaga, författad under förra hälften av 1200-talet, samt den från tiden omkring år 1200 härrörande Historia Norwegiæ, ett i Norge ? författat arbete, som bl. a. innehåller en kortfattad skildring av Ynglingaätten, vilken skildring utgör ett utdrag ur ett parti av den i början på 1100-talet skrivande isländingen Are Frodes nu förlorade äldre Islendingabók. I Ares bevarade yngre Islendingabók uppräknas Agne i den där förekommande stamtavlan över Ynglingaätten, men intet nämnes här om honom. Både Snorres och Ares förnämsta källa har varit den fornnorska dikten Ynglingatal, författad kort efter 800-talets mitt av Tiodolf från Hvin. Snorre meddelar utdrag av denna dikt i Ynglingasagan.

Snorres berättelse är av följande lydelse[1]:

Agni hét sonr Dags, er konungr var eptir hann, ríkr maðr ok ágætr, hermaðr mikill, atgørvimaðr mikill um alla hluti. Þat var eitt sumar, er Agni konungr fór með her sinn á Finnland, gekk þar upp ok herjaði. Finnar drógu saman lið mikit ok fóru til orrostu; Frosti er nefndr hǫfðingi þeira. Varð þar orrosta mikil ok fekk Agni konungr sigr; þar fell Frosti ok mikit lið með honum. Agni konungr fór herskildi um Finnland ok

[1] Jag citerar F. Jónssons edition av *Heimskringla,* Kbhvn 1911, sid. 14 f.

Överstycket: två fågelformade bronsspännen från Öland samt en del av ett bältesbeslag av silver från Blekinge (yngre järnåldern).

lagði undir sik ok fekk stórmikit herfang; hann tók ok hafði með sér Skjálf, dóttur Frosta, ok Loga, bróður hennar. En er hann kom austan, lagði hann til Stoksunda; hann setti tjǫld sín suðr á fitina; þar var þá skógr. Agni konungr átti þá gullmenit, þat er Vísburr hafði átt. Agni konungr gekk at eiga Skjálf; hon bað konung at gera erfi eptir fǫður sinn; hann bauð þá til sín mǫrgum ríkismǫnnum ok gerði veizlu mikla. Hann var allfrægr orðinn af fǫr þessi. Þá váru þar drykkjur miklar. En er Agni konungr gerðisk drukkinn, þá bað Skjálf hann gæta mensins, er hann hafði á hálsi; hann tók til ok batt ramliga menit á háls sér, áðr hann gengi at sofa. En landtjaldit stóð við skóginn ok hátt tré yfir tjaldinu, þat er skýla skyldi við sólarhita. En er Agni konungr var sofnaðr, þá tók Skjálf digrt snœri ok festi undir menit; menn hennar slógu þá tjaldstǫngunum, en kǫstuðu lykkju snœrisins upp í limar trésins, drógu þá síðan, svá at konungr hekk næst uppi við limar, ok var þat hans bani. Skjálf ok hennar menn hljópu á skip ok røru í brot. Agni konungr var þar brendr ok er þar síðan kǫlluð Agnafit á austanverðum Taurinum vestr frá Stokssundi. Svá segir Þjóðólfr:

Þat telk undr,
ef Agna her
Skjalfar rǫ́ð
at skǫpum þóttu,
þás gœðing
með gollmeni

Loga dís
at lopti hóf,
hinns við Taur
temja skyldi
svalan hest
Signýjar vers.

Den korta notisen om Agne (han kallas felaktigt Hogne) i Historia Norwegiæ lyder[1]:

Alricr autem genuit Hogna; istum uxor sua juxta locum Agnafit, qui nunc Stokholmr dicitur, propriis manibus interfecit suspendendo ad arborem cum catena aurea.

* *
*

[1] Historia Norwegiæ's parti om Ynglingaätten finnes återgivet och lättast tillgängligt i F. Jónssons upplaga av *Ynglingasagan,* Kbvn 1912, sid. 70 ff. Om den textkritiska editionen av arbetet se nedan sid. 160 not 1.

Man har, som bekant, i våra dagar velat förneka såväl konung Agnes som nästan hela den svenska Ynglingaättens historiska existens. I några arbeten[1] har jag emellertid sökt visa, att en sådan uppfattning ingalunda är riktig, utan att tvärtom största delen av den svenska Ynglingaätten är historisk; jag har även sökt fastställa en kronologi för ätten.

Den svenska Ynglingaätten har, frånsett de första, säkert ohistoriska konungarna, hos Snorre följande utseende (jag anger även den kronologi, jag uppställt för konungarna):

Vanlande	
Visbur	
Domalde	
Domar	
Dyggve	
Dag	
Agne	400-talet
Alrek o. Erik	400-talet
Alf o. Yngve	400-talet
Jorund	400-talet
Aun	död i slutet av 400-talet l. senast omkr. 500
Egil	död straxt före 516
Ottar	död omkr. 525
Adils	död i slutet av 500-talet
Östen	död straxt före l. omkr. 600
Yngvar	död omkr. 600 l. i början av 600-talet
Anund	död omkr. 640
Ingjald	död efter 650
Olov trätälja	död i slutet av 600-talet

Historia Norwegiæ och Ares yngre Islendingabók överensstämma med Snorre utom däri, att Agne i dem uppräknas efter, ej före Alrek samt att i det förra arbetet Alf, i det senare Erik och Alf saknas.

Beträffande de äldsta konungarna, de, vilkas namn börja

[1] Jfr Nerman i *Rig* 1919, sid. 48.

på V eller D, rör man sig ännu på tämligen osäker mark. Jag har emellertid sökt visa, att uppgifterna om Vanlandes och Domars gravsättning tydligen stämma överens med det gravskick, som vi genom arkeologien veta ha varit rådande i Uppland under romersk järnålder. Denna överensstämmelse antyder, att vi i fråga om dem antagligen ha att göra med historiska personer. Men, förutsatt att konungarna Vanlande-Dag äro historiska, vi ha dock, åtminstone f. n., ingen möjlighet att avgöra, om ordningsföljden är riktigt återgiven i Ynglingasagans tradition. Då blir också en närmare datering av dessa Ynglingar omöjlig.

I och med övergången till Agne komma vi in på säkrare grund. Agne inleder, som synes, hos Snorre raden av de svenska Ynglingar, vilkas namn börja med vokal. I Ares tradition följer han däremot, som nämnt, efter Alrek, i det denne inleder de vokalbörjande namnens rad.

Jag har påvisat, att namnen i denna konungaserie, om de återföras på folkvandringstidens former, tydligen även följt den s. k. variationsprincipen, vilken innebar, att vissa namnelement upprepades i namnlängden. Man vet, att denna princip iakttagits i det verkliga livet under folkvandringstid. Några av Ynglingarna äro och det i samma ordningsföljd som i Ynglingasagan betygade från en annan källa, den från tiden omkring 700 e. Kr. härrörande fornengelska dikten Beowulf. Redan dessa förhållanden antyda, att konungarna fr. o. m. Agne t. o. m. Olov trätälja i stort tillhöra verkligheten. Vad särskilt namnet Agne beträffar, ingår första ledet av dess urnordiska form **Agina* även i **Agilaʀ,* den urnordiska formen för namnet Egil, vilket namns bärare är en säkert historisk medlem av Ynglingaätten, död i början av 500-talet.

Genom på historisk väg vunna hållpunkter för raden Aun—Olov trätälja och genom att jag lyckats med visshet bestämma, att Aun, Egil och Adils fått sin gravplats i Uppsala högar samt Ottar i Ottarshögen i Vendel, Uppland, har det blivit mig möjligt att giva en detaljerad kronologi för den svenska Yng-

lingaätten fr. o. m. Aun, vilken del av ätten jag samtidigt visat vara riktigt återgiven hos Snorre. Denna kronologi torde jag kunna betrakta som allmänt accepterad[1].

Osäkrare äro hållpunkterna för gruppen Agne, Alrek och Erik, Alf och Yngve, Jorund.

Att Alrek och Alf förekomma i på varandra följande generationer är påfallande. Namnen lyda i urnordisk form **Alarīkiʀ* och **Aþawolfaʀ*. Men dessa namn äro de samma som västgoternas största konunganamn Alarik och Ataulf! Den store Alarik fick, som bekant, sin svåger Ataulf till efterträdare. Man synes icke kunna värja sig för den tanken, att sveakonungarnas namn stå i samband med västgotakonungarnas. Sedan jag gjort denna sammanställning, har jag blivit uppmärksammad på, att den redan framlagts av Emil Svensén i hans *Svenska historien för svenska folket* I, sid. 377 ff.

Än märkligare blir emellertid överensstämmelsen, om vi granska de kronologiska förhållandena.

Alarik föddes omkring 370. 395 erhåller han konunganamn, 401 sker hans första uppbrott mot Italien, och 410 faller Rom, världens huvudstad, i hans händer. Samma år bortryckes han hastigt av döden.

Ataulf för 412 västgoterna till Gallien, men redan 415 mördas han i Spanien.

Övergå vi till den svenska konungalängden, befinna vi oss med Aun, den förste av de konungar, som gravsatts i de stora Uppsalahögarna, i säkert bestämbar tid. Han dör framemot eller omkring år 500 e. Kr. Tyvärr sakna vi säkra hållpunkter för att avgöra, om Snorres genealogi i detaljer är riktig beträffande de närmast föregående konungarna, raden Agne—Jorund; vi ha också sett, att källorna äro oense om Agnes plats. Det är emellertid påfallande, att Alrek och Alf äro några led tidigare än Aun, d. v. s. de skulle, om vi få förutsätta, att den ifrågavarande delen av Ynglingaätten är i stort någorlunda riktig (jag vågar ej räkna med, att alla de

[1] Se Montelius, *Ynglingaätten*, i *Nordisk Tidskrift* 1918, h. 4, sid. 213 ff.

närmare detaljerna om dessa Ynglingars släktskapsförhållanden äro riktiga), tillhöra tiden omkring år 400 och början av 400-talet. Men därmed ha vi kommit till Alariks och Ataulfs tid.

Alarik är, som bekant, den berömdaste av sin tids germanska konungar, den stora hjältegestalten från folkvandringarnas begynnelsetid. Säkert har hans namn redan tidigt trängt ut i den germanska världen, ända upp i det avlägsna Skandinavien. Ataulf är den andra stora germanhövdingen från denna tid.

Det nära kronologiska sambandet mellan Alarik och Ataulf å ena sidan, Alrek och Alf efter den här uppställda kronologien å den andra kan knappast vara tillfälligt. Det synes berättigat att antaga, att Alrek och Alf uppkallats efter Alarik och Ataulf.

Men äro källornas uppgifter om Alreks och Alfs plats i Ynglingalängden någorlunda riktiga, då kunna vi även antaga, att Agne blivit i huvudsak riktigt placerad i stamtavlan. Därvid är att märka, att han snarast med Snorre bör sättas före Alrek, ej efter denne, då ju Alrek och Alf nära sammanhöra till tiden.

Agnes död skulle då snarast ha inträffat i början av 400-talet.

Huruvida med Agne en ny ätt, vars namn alla börja med vokal, blir härskande i Uppland eller om, som Snorre framställer saken, Agne och hans efterföljare härstamma från de konungar, vilkas namn börja på D, kan icke avgöras. Säkert är, att fr. o. m. Agne variationsprincipen iakttages i den svenska Ynglingaättens namn, som nu alla börja på vokal. De namnelement, som användes i denna grupps namn, äro i stort sådana, som användes i germanska furstenamn överhuvud. Då Agne skulle ge sin son namn, kunde han sålunda välja den berömde Alariks utan att därför behöva bryta mot de namngivningsprinciper, han hade att följa; liknande var förhållandet, då Alfs fader skulle ge sin son namn.

Det är f. ö. antagligt, att den svenska konungaätten an-

såg sig vara släkt med goterkonungarna. Enligt Ynglingasagan hade ju Ynglingaättens gudomliga stamfäder från goterområdet nere vid Svarta havet invandrat till Sverige, en invandring, vilken, som bekant, har sin fullständiga arkeologiska motsvarighet under 200- och 300-talen. Det är också möjligt, att Agnes ätt verkligen var en under dessa tider invandrad gotersläkt. Men räknade sig de svenska Ynglingarna i släkt med goterkonungarna, då var det så mycket mera naturligt, att medlemmar av den svenska konungaätten uppkallades efter de berömda Alarik och Ataulf. — Denna uppkallning kan ha skett, medan västgotakonungarna ännu levde, och behöver ej vara identisk med den i Norden under vikingatiden rådande seden att låta det nyfödda barnet ärva namn efter en *avliden* anförvant.

Men visar det sig, att Snorres Ynglingalängd i stort är någorlunda riktig beträffande 400-talet, då ha vi anledning att upptaga berättelsen om Agne till behandling ur synpunkten av dess historiska trovärdighet.

* *
*

Snorres berättelse om Agne gör icke något fantastiskt intryck; den har icke karaktär av ett sagomotiv. Namnen på Finlandshövdingen och hans son äro väl tydligen uppdiktade (*Frosti* ='frosten', *Logi* ='lågan'), ehuru åtminstone det senare existerat som verkligt namn både på fornvästnordisk och fornsvensk botten[1]. Huruvida namnet *Skjálf*, vilket utom som namn på Agnes drottning endast förekommer som ett binamn till Fröja[2] och av Noreen[3] tolkats som 'den skälvande'='norrskenet', är verkligt eller fingerat, vågar jag icke avgöra. Likaså kunna andra detaljer vara uppdiktade. Men bortser man från sådana moment och ser berättelsen i stort, har den en

[1] Se Lind, *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden* samt Lundgren-Brate, *Personnamn från medeltiden*, i *Svenska Landsmålen*, h. 45, 56, 130.

[2] Se Lind, a. a.

[3] Noreen, A., i *Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge*, sid. 216.

enkelt relaterande hållning. Sveakonungen Agne, som är en stor härman, ger sig en sommar över till Finland, besegrar och dödar en hövding samt rövar dennes dotter. Hemkommen till Stocksund äktar han henne, men då Agne vid en fäst blivit drucken, hämnas den rövade bruden genom att låta hänga honom. Härvid spelar hans dyrbara guldhalssmycke någon roll. Platsen kallas sedan Agnefit.

Berättelsen om Agne innehåller två huvudmoment: hans färd till Finland och hans död på Agnefit. Vi börja med det förra.

Uppgiften, att Agne företagit en färd till Finland, finnes endast i Snorres prosa, icke i de bevarade partierna av Ynglingatal eller i Historia Norwegiæ. Är det sannolikt, att någon sådan färd ägt rum?

Från tiden omkring Kr. f.—omkring 500 e. Kr. föreligga i Finland fynd nästan uteslutande från landets västra eller sydvästra delar. Enligt Hackman, som utförligt och på ett utmärkt sätt behandlat dem i sitt arbete *Die ältere Eisenzeit in Finnland* (1905) och senare i korthet i *Text till Atlas öfver Finland* (1910), visa fynden inflytande huvudsakligen från Sverige och Östersjöprovinserna. De flesta föremålen från denna tid äro av skandinaviska eller ostbaltiska typer. Även gravskicket visar dels skandinaviska, dels ostbaltiska drag. De skandinaviska elementen, vilka utan tvekan angiva en svensk befolkning, äro även talrika under den efterföljande tiden. I de ostbaltiska elementen ser Hackman utan tvivel med rätta uttryck för en finsk befolkning, som enligt hans mening (vilken dock i detta fall icke blivit oemotsagd) under århundradena e. Kr. f. från Ostbalticum sjövägen kommit över till Finland. Denna finska befolkning tillväxer så småningom allt mera.

De arkeologiska förhållandena tala således icke emot, utan snarare för riktigheten av Snorres uppgift, att Agne företagit en färd till Finland, varvid han kämpat mot och besegrat finnarna. Det är väl kanske sannolikt, att en del eller större delen av det bebodda Finland vid denna tid hörde under det redan nu mäktiga sveaväldet. Vilken Agnes mission i Finland

varit, därom kan man icke framställa annat än gissningar. Hans tåg kan ha gällt att lägga nya delar av Finland under sveaväldet, att undertrycka ett uppror o. s. v.

Även bakom Snorres fantastiska och i detaljer klart uppdiktade berättelse om Vanlandes färd till Finland torde nog kanske gömma sig en kärna av sanning.

Vi övergå härefter till det senare huvudmomentet i Snorres berättelse: Agnes död på Agnefit.

I berättelsen härom spelar guldhalssmycket en framträdande roll.

Snorre uppger, att smycket är en släktklenod, detsamma som Visbur ägt och till vilket en förbannelse är knuten. Men dessa uppgifter äro av sådan karaktär, att de kunna misstänkas vara uppdiktade — släktklenoder, särskilt sådana, som äro fördärvbringande, äro omtyckta i all hjältediktning. Därtill kommer, att ingen säkerhet finnes för, att Visbur och Agne tillhöra samma ätt. Det inses då lätt, att föga vikt behöver fästas vid ifrågavarande uppgifter.

Sagan innehåller några viktiga uppgifter till belysning av smyckets utseende.

Halssmycket är av guld. Det är icke slutet, ty det kan hopbindas. Slutligen måste smycket vara ganska hållbart.

Med denna kännedom om sagans guldhalssmycke gå vi att undersöka guldhalssmyckena i verkligheten.

Guldföremål uppträda i Sverige ganska rikligt under bronsåldern, särskilt dess yngre del[1]. Bronsåldern kommer oss dock ej vid i detta sammanhang.

Guldfynden upphöra emellertid fullständigt efter bronsålderns femte period. Enligt Montelius[2] förekommer under hela tiden från omkring 750 f. Kr. till framemot år 100 e. Kr. intet enda guldfynd från Sverige.

Under senare hälften av första århundradet e. Kr. börja

[1] Montelius, *Guldarbeten från bronsåldern, funna i Sverige,* i *Fornvännen* 1916, sid. 1 ff.

[2] Montelius, a. a. sid. 33.

guldfynden åter uppträda, till att börja med i mera blygsam skala. Med 200- och 300-talen tilltaga de i betydelse för att under 400- och 500-talen, som bekant, nå en storartad rikedom och prakt. Efter 500-talets mitt upphöra guldfynden plötsligt i stort[1]. Däremot äro förgyllda föremål senare vanliga[2]. Under vikingatiden, då silvret uppträder än rikligare än guldet under folkvandringstid, spelar guldet en mera blygsam roll.

Det är alltså till tiden omkring 50—omkring 550 e. Kr. och till vikingatid, vi ha att vända oss.

Från vikingatiden kunna vi genast bortse. Medan silverhalsringar förekomma i stor mängd under denna tid och armringar av guld äro funna i ej obetydligt antal, känner jag från Statens Hist. Museum i Stockholm blott en enda halsring av guld från samma tid. Det är en av tämligen tunn, dubbelvikt ten snodd ring, vars ena ända bildar en ögla, i vilken den andra ändans hake griper in. Ringen är funnen i Fjälkestads sn, Kristianstads län (Inv.-nr 2353). Ringen har icke den tjocklek, som förutsättes för sagans guldhalssmycke; vidare kan icke uttrycket *batt ramliga* passa in på denna typ.

Från 100-talet finnas inga halsringar i guld. Sådana uppträda i Sverige först senare.

Djurhuvudringarna i guld, som i Norden uppträda omkring år 200 e. Kr. och fortleva in på 300-talet, uppfattas allmänt som spiralarmringar. Huruvida de med blott 2 utplattade partier och nu ej spirallagd ten i några fall kunnat få tjänstgöra som halsringar må lämnas därhän. I varje fall ha de, använda som halsringar, ej gärna kunnat hopbindas. Vidare har tenen på dessa ringar ej den tjocklek, som erfordras för att kunna bära en man.

Även de under 200- och 300-talen uppträdande guldringarna med platta breda ändar, *Svenska Fornsaker*, fig. 341, 342, vilka ringar förmodats vara huvudringar, men säkert tjänst-

[1] På Gottland fortsätta brakteater av guld ännu efter 500-talet.

[2] Några förgyllda halsringar känner jag icke från Sveriges järnålder.

gjort både som hals- och armsmycken, intressera oss ej här, emedan de, använda som halsringar, ej kunnat hopbindas.

Från tiden omkring år 300 och 300-talet förekomma i Sverige några öglehalsringar i guld, alla av Kossinnas[1] stadium II (*Svenska Fornsaker,* fig. 343) utom en, som representerar hans stadium III (*Svenska Fornsaker,* fig. 349). Även

Fig. 1. Halsring av guld. Fagernäs, Näshulta sn, Söderm. 1/3.

dessa kunna dock ej ifrågakomma, då vi söka efter paralleller till Agnes guldhalssmycke, detta redan på den grund, att ingen av dem når en sådan storlek, att den bör ha varit ett manssmycke. Vidare äro de för smala. Liksom Fjälkestadsringen kunna de heller knappast med fördel hopbindas.

Det återstår endast att undersöka *en* grupp av guldhalssmycken.

Fig. 1 visar en i ett stycke gjord halsring, vars något för-

[1] Kossinna i *Zeitschrift f. Ethnologie* 1905, sid. 399 ff.

tjockade ändar nå bortåt $^1/_2$ varv förbi varandra. Ändarna fasthållas vid de inre partierna genom guldtenslindningar. Ringen är oornerad. Den återges på figuren i $^1/_3$ skala och är således

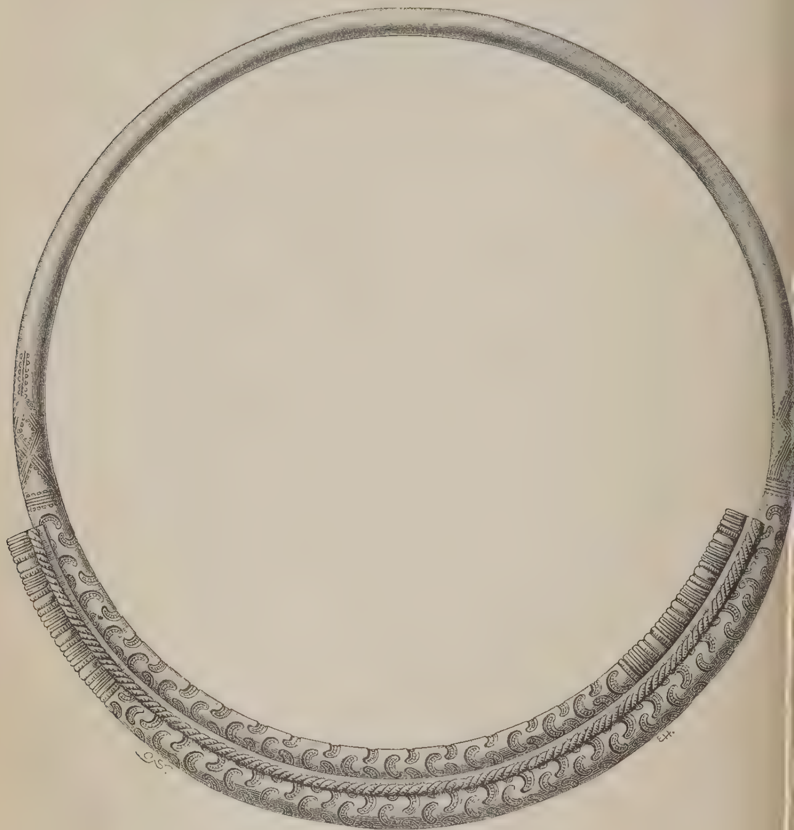

Fig. 2. Halsring av guld. Ryd, Skabersjö sn, Skåne. $^1/_2$.

av mycket ansenlig storlek. Den är funnen vid Fagernäs i Näshulta sn, Södermanland (Stat. Hist. Mus. Inv.-nr 12060).

I fig. 2 se vi en liknande ring. Ändarna fasthållas här vid varandra genom en mellan dem fastlödd smal guldribba. Ringens främre hälft är rikt ornerad. Orneringen består vid ändarna av runtlöpande ringar och vulster samt längre in av bl. a.

halvmånformiga fördjupningar med upphöjda punkter. Ringen härrör från Ryd, Skabersjö sn, Skåne (Stat. Hist. Mus. Inv.-n 13651).

Fig. 3. Halsring av guld. Neder-Ljungby, Tanums sn, Boh. $^2/_3$.

Typologiskt yngre än dessa halsringar äro enligt Montelius[1] sådana ringar, som bestå av 2 delar, förenade genom en enkel ledgång. Detta innebär naturligtvis icke, att de förra ringarna nödvändigtvis måste ha upphört vid de senares framträdande, endast, att den 2-delade typen uppkommit senare än den i ett stycke gjorda.

Fig. 3 återger en oornerad ledad ring. Den är anträffad

---

[1] Montelius, *Den nordiska jernålderns kronologi*, i *Sv. Fornm.-för. Tidskr.* X, sid. 87.

vid Neder-Ljungby i Tanums sn, Bohuslän (Stat. Hist. Mus. Inv.-nr 1538).

Slutligen se vi i den fig. 4 avbildade berömda halsringen

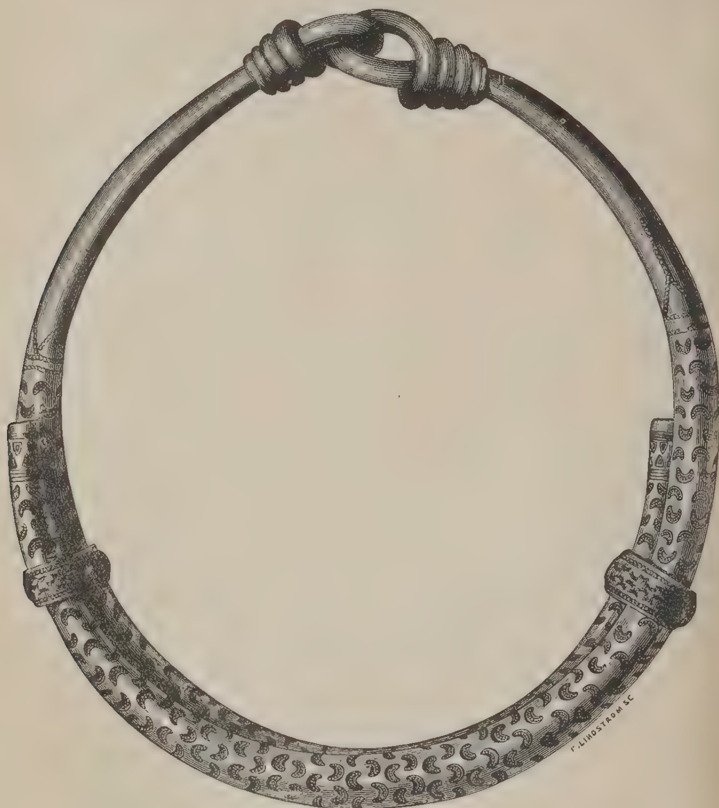

Fig. 4. Halsring av guld. Tureholm nära Trosa, Söderm. 2/3.

från Tureholm nära Trosa, Södermanland, (Stat. Hist. Mus. Inv.-nr 21) en ledad ring, rikt ornerad med bl. a. halvmånformiga och triangulära figurer i nyssnämnd teknik och försedd med två guldringar, vilka fasthålla ändarna vid de inre tenpartien.

Angående denna ringgrupps utbredning torde fyndområ-

det fortfarande vara det samma som Montelius[1] konstaterat för de vid 1890-talets slut kända exemplaren. Montelius fann, att ringarna utom i Norden, där de anträffats ganska talrikt, endast hittats i norra Tyskland, varifrån några exemplar voro kända. Antalet ringar har blott obetydligt ökats sedan dess. I Finland och Östersjöprovinserna äro några liknande ringar påträffade, men de äro av silver eller brons.

I en uppsats *Folkvandringstidens guldringar* i *Fornvännen* 1918, sid. 55 ff. har Gunnar Ekholm velat härleda dessa ringar ur de yngsta djurhuvudarmringarna, Hackmans s. k. D-typ[2], som är funnen i några exemplar i Finland och varav 1 exemplar förekommer i Lifland samt 1 i Storkågefyndet i Västerbotten[3]. Denna utveckling skulle ha försiggått i Ostbalticum. Då de oledade ringarna av här behandlade grupp äro av mycket enkel typ, håller jag dock, med erkännande av det rimliga i Ekholms uppslag, för sannolikast, att typen är autokton. En oornerad ring som fig. 1 behöver givetvis ej förutsätta någon prototyp. Det skulle emellertid föra för långt att här närmare diskutera frågan om dessa ringars uppkomst, vilken f. ö. icke spelar någon större roll i detta sammanhang; problemet kommer dessutom att upptagas till behandling av fil. kand. Olov Janse, som förbereder en ingående undersökning över folkvandringstidens svenska guldföremål. Här må blott framhävas, att såväl ringarnas form (de förtjockade ändarna) som ornamentikens begränsning till främre delen, stundom därav blott ytterytan, någon gång blott till ansvällningarnas ändpartier, vilka drag anförts som antydningar om ringarnas härstamning från djurhuvudringarna, få sin naturliga förklaring genom hänvisning till ringarnas karaktär av halssmycken, avsedda att låta det främre partiet, speciellt dess ytteryta, särskilt framträda.

1 Montelius, n. a. a. sid. 83 ff.

2 Hackman, *Die ältere Eisenzeit in Finnland,* sid. 214.

3 Hjärne, E., *Bronsfyndet från Storkåge,* i *Fornvännen* 1917, sid. 154, fig. 1 c.

Av stor vikt för oss är däremot frågan om dessa ringars tidsställning.

Tureholmsringen kan genom djurornamentiken på de i samma fynd ingående svärdsbeslagen (avbildade t. ex. *Svenska Fornsaker,* fig. 408, 409, 419) dateras till slutet av 400-talet eller tiden omkring år 500 e. Kr.[1] Till ungefär samma tid kunna andra ledade ringar med månornament genom samtidigt funna föremål, bl. a. mynt och brakteater, hänföras[2]. Den månornerade ringen av typ fig. 2 från Bragnum i Floby sn, Västergötland, har av Montelius[3] daterats till andra hälften av 400-talet. Montelius[4] har framhållit, att månornamentet huvudsakligen uppträder på de ledade ringarna, under det att orneringen av instämplade trehörningar huvudsakligen förekommer på de typologiskt tidigare oledade ringarna. Vi ha alltså att räkna med en icke alltför begränsad tid för våra ringar. Det är också klart, att före ringar som fig. 2 och 4 måste ligga andra enklare. Ehuru de oledade ringarna tyvärr ännu ej hittats tillsammans med föremål, som kunna datera dem till tiden omkring år 400 (de förekomma överhuvud taget i ytterst få upplysande kombinationer; jfr Montelius i *Sv. Fornm.-för. Tidskr.* X, sid. 83 not 2 och där citerad litteratur), kan det icke vara minsta tvivel om, att de enklare av dem existerat redan vid denna tid. Har Ekholm rätt i, att de oledade ringarna uppkommit ur djurhuvudringarnas D-typ, vilken tillhör 300-talet, böra de föreligga färdigbildade redan vid tiden omkring år 400.

Guldhalsringarna som fig. 1—4 äro i många fall så stora, att de mycket väl kunna vara manssmycken. Detta gäller särskilt de oledade. Dessas ofta ansenliga storlek beror ej på, att en oledad ring måste ha stor diameter för att ej brytas sönder, då ju guldet, som bekant, är en böjlig metall. Stor-

---

[1] Stjerna i *Antikv. Tidskr. för Sverige* XVIII: 4, sid. 51.

[2] Se Montelius i *Sv. Fornm.-för. Tidskr.* X, sid. 86.

[3] Montelius, *Mästerstycken i Stat. Hist. Mus.*, h. 1 (1912), sid. 10.

[4] Montelius i *Sv. Fornm.-för. Tidskr.* X, sid. 87.

leken av vissa ringar, t. ex. fig. 1 och 2, synes t. o. m. snarast böra tydas så, att dessa varit mansprydnader. Att män varit utstyrda med guldhalssmycken är ingen ovanlig företeelse. Jag erinrar t. ex. om, att hos gallerna under århundradena närmast f. Kr. f. guldhalsringar uteslutande buros av män. Guldhalsringarna ha väl snarast, i de fall då de utgjort manssmycken, varit ett slags värdighetstecken, som tillkommit högtstående män.

De här ifrågavarande guldhalsringarna passa till fullo in på sagans guldhalssmycke. De grövre bland dem, t. ex. fig. 1—4, äro så tjocka, att en man mycket väl kan hänga i dem. Ringändarna ha fastbundits bl. a. genom trådlindningar och slutna ringar, vilket illustrerar uppgiften, att kung Agne band halsringen, innan han gick att sova.

Det kan icke vara en tillfällighet, att de enda guldhalssmycken från hela vår järnålder, som passa in på Snorres uppgifter om konung Agnes guldhalssmycke, tillhöra just den tid, under vilken Agnes död faller. Sagans guldhalssmycke måste vara en halsring av här studerat slag.

Men om så är förhållandet, ha vi fått en tidsbestämning för uppkomsten av traditionen om konung Agnes död. Berättelsen härom kan i sin ursprungliga form icke vara senare än den tid, under vilken man ännu använde eller mindes ifrågavarande ringar. Traditionen om Agnes död går tillbaka till 400-talet eller senast början av 500-talet.

Men kan traditionen om kung Agnes död föras tillbaka på en tid, som ligger så nära Agnes egen levnad, då blir sannolikheten stor för, att bakom berättelsen gömmer sig en kärna av sanning. Det är nämligen knappast troligt, att man 100 år efter konungens död vetat så litet om densamma, att en berättelse härom fritt kunnat uppdiktas.

Med det sagda har jag naturligtvis icke velat påstå, att Agnes död nödvändigtvis måste i detalj ha tillgått så, som Snorre skildrar densamma. Åtskilliga moment i sagans beskrivning kunna vara uppdiktade. Jag säger endast, att det

är sannolikt, att Agne hängts och att en guldhalsring spelat någon roll vid hans död.

Det återstår att diskutera frågan om Agnefits läge.

Jag hade ursprungligen tänkt att i denna uppsats mera ingående kunna behandla det mycket omdebatterade Agnefit-problemet. Emellertid har det visat sig, att en ingående behandling av detta problem skulle bli så vidlyftig, att den omöjligt kan företagas i detta sammanhang utan att förrycka proportionerna för denna uppsats. Jag får således, under förhoppning att längre fram kunna ägna frågan om Agnefit en specialstudie, här begränsa mig till att i korthet framhäva några viktiga punkter.

Vad först betydelsen av det fornisländska *Agnafit* angår, brukar *fit* tolkas som 'lågt och sankt strandparti'.

Som vi sett, uppger Snorre i kapitlet om Agne, att Agnefit är beläget på östsidan av Tören väster om Stocksund. Vi ha likaledes sett, att Historia Norwegiæ direkt förklarar Agnefit vara identiskt med Stockholm — *Agnafit, qui nunc Stokholmr dicitur*[1]. Dessa uppgifter ge emellertid icke erforderlig klarhet över det närmare läget av Agnefit.

Agnefit nämnes utom i Snorres och Historia Norwegiæ's berättelser om Agne endast i två andra berättelser. Den ena är berättelsen om Hjalmar och Ingeborg, vilken i olika form

---

[1] Uppgiften saknas visserligen i den från 1400-talet härrörande skotska handskrift, vari Historia Norwegiæ föreligger. Emellertid vet man, att uppgiften förekommit i den ursprungliga avfattningen av arbetet. Historia Norwegiæ har under medeltiden varit bekant i Sverige. Redan senast under förra hälften av 1300-talet togos här avskrifter av partiet om Ynglingaätten; avskrifterna föreligga nu i handskrifter från 1300- och 1400-talen. Det är i dessa avskrifter, uppgiften, att Agnefit är identiskt med Stockholm, förekommer (Se Gustav Storms edition av *Historia Norwegiæ* i *Monumenta Historica Norvegiæ,* särskilt sid. 99, 213, 225 ff., XVIII f.). Det finnes ingen anledning antaga, att uppgiften först tillkommit i Sverige. Att den är ursprunglig framgår tvärtemot av flera skäl (Se a. a. sid. 99 not. 6. Jfr även Storm, *Snorre Sturlassöns historieskrivning,* Kbhvn 1873, sid. 24; märk, att en uppgift rörande Dag, vilken ävenledes blott finnes i de svenska avskrifterna, där visas ha tillhört den ursprungliga texten).

finnes bevarad i Hervararsagan och i sagan om Orvar Odd; Agnefit omnämnes här i den s. k. Hjalmars dödssång, av vilken de båda sagorna meddela olika versioner[1]. Detta ställe är av mindre vikt och kan här förbigås. Av så mycket större betydelse är den andra berättelse, vari Agnefit nämnes. Det är berättelsen om den norske konungen Olov Haraldssons (den heliges) härnadståg i Mälaren omkring år 1000 e. Kr.

Man synes i våra dagar huvudsakligen sysselsätta sig med en version av denna berättelse, Snorres egen framställning i hans Olovssaga. Vi skola därför börja med denna, helst som vi då också föras direkt in på frågan om Stocksund.

Av Snorres saga finnas två redaktioner, den allmänt kända, som ingår i Heimskringla, och den s. k. särskilda Olovssagan[2]. Av de båda redaktionerna föreligga många handskrifter från skilda tider[3]. I stort överensstämma emellertid redaktionerna i fråga om skildringen av Olovs härnadståg i Mälaren; de kunna därför här betraktas som en enda.

Som bekant innehåller Snorres Olovssaga en livfull skildring av, hur Olov lyckas taga sig ut ur Mälaren. Snorre berättar, att denna sjö blott har ett enda avlopp, Stocksund, vilket på grund av sin ringa bredd vid högvatten i Mälaren förvandlas till ett forsande fall. När Olov efter att länge ha härjat på Mälarstränderna vill söka sig ut ur Mälaren, finner han, att sveakonungen — det är Olov skötkonung — spärrat Stocksund. Ett kastell befann sig, enligt vissa handskrifter på östra, enligt andra på västra sidan om sundet och svearnas härstyrka, enligt vissa handskrifter söder, enligt andra öster om Stocksund. Olov låter då gräva igenom näset Agnefit, och

---

[1] De båda formerna av dödssången finnas återgivna i t. ex. Heusler u. Ranisch, *Eddica minora,* sid. 49 ff.

[2] Denna är efter den äldsta handskriften utgiven av P. A. Munch och C. R. Unger under titeln: *Saga Olafs konungs ens helga* (Christiania 1853).

[3] Se F. Jónssons kritiska edition av *Heimskringla,* Kbhvn 1893—1900, inledningen, och inledningen till den i föregående not nämnda editionen av den särskilda Olovssagan.

eftersom högvatten rådde i Mälaren, fylldes graven med vatten. För fulla segel och strykande medvind styrde så Olov Haraldssons skepp igenom rännan ut till havs. Det uppkomna sundet kallades sedan Konungssund.

Tidigare har man vanligen tolkat Snorres beskrivning av Stocksund och Agnefit så, att Snorre med Stocksund avsett den nuvarande Norrström i Stockholm och att han trott Agnefit vara ett lågt näs, som förenat den nuvarande Stadsholmen med Söder Mälarstrand. Ännu tolkas Snorre vanligen på detta sätt, så bl. a. av Rud. Elander[1], som endast opererar med Snorres egna uttalanden om Stocksund och Agnefit. Elander söker visa, att Snorres uppgifter om Stocksunds utseende vid högflöde i Mälaren utmärkt passa in på förhållandena i Norrström på Olov den heliges och Snorres tid, varemot utmed Mälaren ingen annan punkt finnes, där vattnet under nämnda tider kunnat dämmas upp, så att det bildat ett forsande utflöde. Emellertid ha, särskilt i våra dagar, några författare, vilka likaledes endast sysselsätta sig med Snorres uppgifter om Stocksund och Agnefit, velat tyda dessa uppgifter på annat sätt. Frans de Brun[2] har hävdat, att Snorre tänker sig såväl Stocksund som Agnefit i Södertäljetrakten och att de bägge lokaliteterna även förefunnits där. Oskar Lundberg[3] däremot anser, att Snorre med Agnefit avser näset mellan sjöarna Norrviken och Edsviken nära Tureberg i Uppland. Ända till detta näs gick på Olov den heliges tid Mälarens vatten via den nuvarande Edssjön fram. Över nämnda näs har Olov, menar Lundberg, tagit sig ut ur Mälaren; från Edsvikens sydända leder det nuvarande Stocksund ut till havs. Lundberg anser dock, att Snorre med det av honom skildrade avloppet för Mälaren avser den nuvarande Norrström; här hade Olov först sökt sig ut. Emellertid kallar Snorre enligt Lundberg detta

---

[1] Elander, *Snorres Stocksund* (Göteborg 1917).

[2] De Brun, *Agnafit och Sotaskär* (Stockholm 1915).

[3] Lundberg, *Var låg det gamla Agnafit?*, i *Stockholmstidningen* 17/9 1916.

avlopp felaktigt för Stocksund, vilket namn egentligen tillkommit det nuvarande sundet med detta namn.

Var Snorre föreställer sig läget av Stocksund och Agnefit blir alldeles klart, om vi gå till en annan version av berättelsen om Olovs härnadståg i Mälaren[1]. Denna version förekommer i isländingen Styrmer frodes saga om Olov den helige, av vilken saga nu blott föreligga brottstycken i den s. k. Flatöboken, en isländsk handskrift från andra hälften av 1300-talet[2]. Styrmer var samtidig med Snorre, något äldre än denne, och levde lång tid, antagligen som huskaplan, på Snorres gård, medan denne utarbetade sina konungasagor. Styrmers Olovssaga har också visats vara en av Snorres källor. Styrmer berättar nu, att när Olov vill söka sig ut ur Mälaren — han kallar sjön *Mar,* ej *Lǫgr* som Snorre —, men tydligen icke kan komma ut ur mynningen (dess namn Stocksund nämnes ej), seglar han direkt *at nesi, því er gengr af Agnafit;* det uppstår nu ett under, vid Olovs bön brister näset itu, varvid en farbar segelled uppkommer, genom vilken Olovs skepp oskadda nå ut på havet. *Þat heitir síðan Konungssund, en Stokkholmr þat er af sprakk milli ósminnis ok Konungssunds.*

Jämförelsen mellan Snorre och Styrmer visar således fullt tydligt, att Snorre med Stocksund åsyftar Norrström och att Snorre liksom Styrmer tror, att Agnefit är södra delen av Stadsholmen, vilken genom ett lågt näs förbindes med Söder Mälarstrand. Även uppgiften, att Agnefit är Stockholm, i Historia Norwegiæ, vilken källa Snorre otvivelaktigt känt till[3], anger, att Snorres uppgifter måste tolkas på ovannämnda sätt.

En annan fråga är, huruvida Snorres uppfattning om läget av Stocksund och Snorres, Styrmers och Historia Norwegiæ's

---

[1] Om de olika Olovssagornas inbördes ålder och förhållande till varandra se O. A. Johnsens uppsats *Olavssagans genesis,* i *Edda* 1916, sid. 209 ff. och där citerad litteratur.

[2] *Flateyjarbok,* utg. av G. Vigfusson och C. R. Unger (Christiania 1859—68); den ifrågavarande episoden återfinnes i del II, sid. 28 f.

[3] Se Storm, *Snorre Sturlassöns historieskrivning,* sid. 24.

föreställning om läget av Agnefit överensstämma med verkligheten. Likaså blir det en annan fråga, i vad mån Snorres och Styrmers berättelser om episoden vid Agnefit kunna ha ett historiskt underlag.

Vad Stocksund beträffar, ha vi ingen anledning att betvivla, att det skulle vara det gamla namnet på Norrström. Tvärtom antydes detta redan av Stockholms eget namn. Det ena Stock-namnet har givetvis lätt gett upphov till det andra. Synbarligen har Jöran Sahlgren[1] rätt, då han därvidlag i Stocksund ser det primära namnet. Han tolkar Stocksund som sundet, över vilket en bro av stockar ledde — över Norrström gick den stora vägen från Uppsala ned i Södertörn. Man skulle dock även kunna tänka på andra betydelser. Så har det framhållits, att Stocksund kunde vara sundet, vari stockar blivit nedpålade (för att hindra fientliga fartyg att komma in i Mälaren). Har emellertid, fortsätter Sahlgren, den nuvarande Norrström fått namnet Stocksund, blev den nuvarande Staden mellan broarna holmen vid Stocksund, d. v. s. Stocksundsholmen, vilket reducerades till Stockholmen. Att Norrström burit namnet Stocksund framgår även av den isländska berättelsen om det på 700-talet utkämpade Bråvallaslaget[2]; denna berättelse är, frånsett Snorre, så vitt jag kan erinra mig, den enda forntida källa, vari namnet Stocksund förekommer. Här omtalas, att svearna med flottan foro ut genom Stocksund *(fóru út með leiðangrinn um Stokksund)* för att bege sig ti Östergötland. Det är givetvis Mälaravloppet Stocksund, som här avses. Att flottan skulle samlas i Edsviken och löpa ut genom det därvarande Stocksund är ju meningslöst.

I fråga om Snorres och Styrmers uppgifter om Agnefit stannar man genast inför dessa båda författares föreställning, att från det egentliga Agnefit, den nuvarande Stadsholmens södra del, utgick ett smalt och lågt näs, som förband Agnefit

---

[1] Sahlgren, *Namnet Stockholm,* i *Dagens Nyheter* 2/7 1917.

[2] *Fornaldar sögur norðrlanda,* utg. af C. C. Rafn (Kbhvn 1829 ff.) I, sid. 378.

med Söder Mälarstrand. Endast en geolog kan med bestämdhet yttra sig i frågan, huruvida Söderström fanns till på Olov den heliges tid eller icke. Den framstående kännaren av Sveriges förhistoriska geografi, dr J. V. Eriksson, har för mig uttalat, att han anser det icke vara tvivel om, att Söderström funnits till på denna tid, då, som bekant, vattnet stod ett par meter högre än nu. Är denna åsikt riktig, måste man naturligtvis, om man vill fasthålla vid lokalisationen av Agnefit till Stockholm, antaga, att Snorres berättelse om, hur Olov gräver sig ut igenom Agnefit, är uppdiktad. Även i och för sig förefaller denna skildring icke att vara mycket rimligare än Styrmers berättelse, enligt vilken farleden uppstår genom ett under. Man har förmodat, att en lokalsaga om, hur Söderström uppstått, genom att en jätte eller annan person här gräver en kanal, apterats på Olov och ligger till grund för Snorres berättelse om Olovs genomgrävning av Agnefit; en vidare utveckling av motivet skulle då vara att som i Styrmers tradition framställa episoden såsom ett av underverken i helgonets liv. Det behöves ju ej mera verklighet bakom Agnefit-episoden, än att Olov Haraldsson lyckats taga sig ut genom Söderström undan svearnas här och flotta, för att sägnen om Söderströms uppkomst skulle överföras på honom.

Men om Snorres och Styrmers uppfattning, att näset vid Agnefit nått Södertörn, är felaktig och om episoden rörande näsets genomgrävning eller bristning icke är historisk, följer därutav naturligtvis ingalunda, att den isländska traditionen tar fel, då den förlägger Agnefit till den nuvarande Stadsholmen.

Det kan invändas, att man kanske icke behöver fästa stor vikt vid Snorres uppfattning om läget av Agnefit och Stocksund, då hans i samband med dessa orter stående väderstrecksuppgifter förefalla att vara otillförlitliga. Så uppger ju Snorre i kapitlet om Agne, att Agnefit är beläget på östsidan av Tören (Södertörn) väster om Stocksund, samt i Olov den heliges saga, att, när Olov söker sig ut ur Mälaren, den norske konungen finner ett kastell öster (väster) om Stocksund och

sveahären söder (öster) om sundet. Av dessa uppgifter stämma ju endast den, att sveahären stod söder om Stocksund, och möjligen den, att hären stod öster därom (d. v. s. i så fall på östsidan av Staden i skydd av nuvarande Slottskullen) med våra nuvarande väderstrecksbegrepp. Det är också bl. a. för att få mening i uppgiften, att Agnefit är beläget på östsidan av Tören väster om Stocksund, som Lundberg framställt sin tolkning, att Snorre med Agnefit skulle avse näset mellan sjöarna Norrviken och Edsviken i Uppland (Lundberg har uppvisat, att vi även haft ett Tören i dessa trakter norr om Mälaren). Vi ha dock sett, att Snorre icke tänker sig detta läge för Agnefit.

Emellertid kan det å andra sidan invändas, att man kanske icke behöver fästa stor vikt vid dessa väderstrecksuppgifter. Det vore nämligen icke förvånande, om Snorre icke haft full klarhet över de ifrågavarande detaljuppgifterna. Och vidare har det framhållits, att man tydligen icke får bedöma Snorres väderstrecksuppgifter efter våra nuvarande väderstrecksbegrepp. Erland Hjärne[1] har påvisat, att de klassiska författarna haft den uppfattningen, att Skandinaviens utsträckning vore Ö—V, icke N—S, och att denna uppfattning även förefunnits i Norden. Nils Östman[2] har ytterligare visat, att denna kartbild tydligen ligger bakom Snorres väderstrecksuppgifter, som beröra Agnefit och Stocksund. Agnefit är enligt Snorre beläget på östsidan av Tören, d. v. s. på nordsidan av Södertörn (man bör observera, att Snorre tror, att Agnefit sammanhänger med Södertörn), väster om Stocksund, d. v. s. söder om Norrström. Snorre uppger, att ett kastell vid Olov den heliges utfärd ur Mälaren befann sig öster (väster) om Stocksund, d. v. s. norr (söder) om Norrström. Enligt Östman, som tror på kastellets tillvaro och accepterar läsningen väster om

---

[1] Hjärne, *Vagi fluvius och Vatá*, i *Namn och bygd* 1917, sid. 53 ff.

[2] Östman, *Stockholmsstudier i Snorre Sturlasons konungasagor*, i *Holmia* 1918, sid. 37 ff.

Stocksund, har kastellet varit beläget på den höjd, där det nuvarande slottet står. Här fanns, påpekar Östman, reda'n på 1300-talet ett slottstorn. Snorre uppger vidare, att sveahären var lägrad söder (öster) om Stocksund, d. v. s. öster (norr) om Norrström. Enligt Östman, som här följer läsningen söder om Stocksund, stod sveahären på östsidan av Staden i skydd av den nuvarande Slottskullen, en strategiskt utmärkt position.

Snorres väderstrecksuppgifter utgöra således intet hinder för, att han har rätt i sin uppfattning om läget av Agnefit och Stocksund.

Viktigare är en annan invändning. Vi äga nämligen en tredje version av berättelsen om Olovs härnadståg i Mälaren, och denna version uppger icke, att Agnefit ligger inom det område, som upptages av det nuvarande Stockholm. Denna tredje version återfinnes i den s. k. legendariska Olovssagan[1], vilken är författad av en norrman eller isländing på Snorres tid och föreligger i en handskrift från 1200-talet.

Insjön, där Olov härjar, kallas här *Skarfr*. Härmed avses ju tydligt den nuvarande Skarven, den lilla fjärden norr om Stäket på vägen upp till Sigtuna. Emellertid skildras Skarven som ett mycket stort vatten, kring vilket många häraden ligga. När den norske konungen vill söka sig ut ur sjön, finner han den smala mynningen (dess namn nämnes ej) spärrad av svearnas flotta, varför han styr rakt på näset Agnefit, vilket även i denna berättelse vid hans bön brister sönder. Det utsäges direkt, att Olov genom näset seglar ut till hafs — *sigldi Óláfr ..... í gǫgnum nesit ok út til hafs.*

Det är med ledning av denna berättelse, som C. G. Styffe[2] velat söka Stocksund i Skarvens avlopp vid Stäket och Agnefit i det enligt honom redan på Olovs tid befintliga näset

[1] *Olafs saga hins helga,* utg. av R. Keyser o. C. R. Unge (Christiania 1849), sid. 12 f.

[2] Styffe, *Om konung Olof Haraldssons vikingatåg in i Sigtunafjärden, och den väg han tog för att komma därifrån,* i *Uppl. Fornm.-för. Tidskrift* III, sid. 3 ff.

väster om Stäkön[1]. Styffe har dock klart för sig, att Snorre lokaliserar Stocksund och Agnefit till det nuvarande Stockholm; emellertid skulle, menar Styffe, Snorre misstaga sig häruti.

Den legendariska Olovssagans skildring av Skarven som en mycket stor sjö, kring vilken många häraden ligga, och dess uppgift, att sundet, som uppkom genom Agnefit, ledde ut till havet, tyda på, att sagan med det stora vattnet egentligen avser Mälaren och med Agnefit en plats intill Mälarmynningen. Det är lätt att se, hur förväxlingen av Mälaren och Skarven uppstått. Även Snorre poängterar särskilt, att Olov Haraldsson låg ända uppe vid Sigtuna, således i Skarven. Har Olovs härnad i Skarven varit särskilt framträdande i hans Mälarvistelse, har den lätt kunnat dröja kvar i traditionen som det enda momentet i berättelsen om härnaden. En tradition, som icke så noga kände Svealands geografi och icke visste mera, än att Olov härjat vid Skarven och undkommit vid Agnefit, kunde då lätt taga delen för det hela, Skarven för Mälaren.

Den legendariska Olovssagans uppgift om läget av Agnefit står då icke i strid med de källors föreställningar, som vi tidigare studerat.

Jag kan således icke se, att några bärande skäl framställts mot riktigheten av Historia Norwegiæ's, Styrmers och Snorres uppfattning, att Agnefit utgjort södra delen av den nuvarande Staden mellan broarna i Stockholm. Här har varit en fit, en låg strandmark.

Snorre uppger, att Agne brännes på Agnefit, men anger ej närmare gravens utseende. Är Agnefit att söka inom den nuvarande Stockholm, har Agnes grav naturligtvis förstörts redan i gammal tid[2].

* *
*

[1] Detta näs har dock antagligen uppkommit senare; på Olovs tid var här sannolikt ännu ett sund.

[2] Jfr Nerman i *Rig* 1919, sid. 52 f.

I korthet uttryckt skulle resultatet av min undersökning vara följande.

Jag tror mig ha visat upp, att konung Agne är en verklig person, vars död sannolikt infaller i början av 400-talet e. Kr. Han synes ha företagit ett härnadståg till Finland. Han bringas om livet genom hängning; därvid spelar hans dyrbara guldhalsring någon roll. Halsringen har varit av den art, som i denna uppsats avbildade guldhalsringar visa. Platsen för hans död, som efter honom kallas Agnefit, har varit den södra delen av nuvarande Staden mellan broarna i Stockholm.

Denna episod är då den äldsta kända händelsen i Stockholmstraktens historia.

Studier i Västerås Domkyrkas byggnadshistoria.

Av

GERDA BOËTHIUS.

De stora tegelbyggnadsverken, som reste sig i Mälardalens städer under 1200-talets lopp, skulle få ett stort inflytande på byggnadskonstens utveckling i angränsande områden. Icke blott själva anläggningen utan de olika omvandlingar, tillbyggnader och förändringar, som i tätt lopp följde på varandra hela medeltiden igenom, ha därvid spelat en stor roll. Mer än de andra stadskyrkorna avspeglar Västerås Domkyrka en serie av olika stilströmningar.

Den äldsta kyrkan. Plan. Genom att skala bort de senare skikten i byggnaden kan man ännu i stort sett få en bild av hur den tedde sig i sin ursprungliga form. Hela det gamla långhusets omfattningsmurar äro nämligen ännu synliga i den nuvarande byggnaden. En fullständig rekonstruktion med ledning av bevarade spår har också gjorts av Agi Lindegren i det arbete där han sammanförde sina rön från det omfattande restaureringsarbetet[1]. Han uppdrar då bilden av ett avlångfyrkantigt långhus, motsvarande de fyra västligaste travéerna i den nuvarande kyrkans tre mellersta skepp. Till dessa sluter sig ett tvärskepp av obetydligt större bredd än långhuset. Koret däremot är fullkomligt försvunnet. Lindegren rekonstruerar ett kort rektangulärt kor = en av mittskeppets valvkvadrater, en ovanlig kor-form i uppsvenska kyrkor, för

[1] Agi Lindegren, *Mariakyrkan i Västerås,* Sthlm 1898.

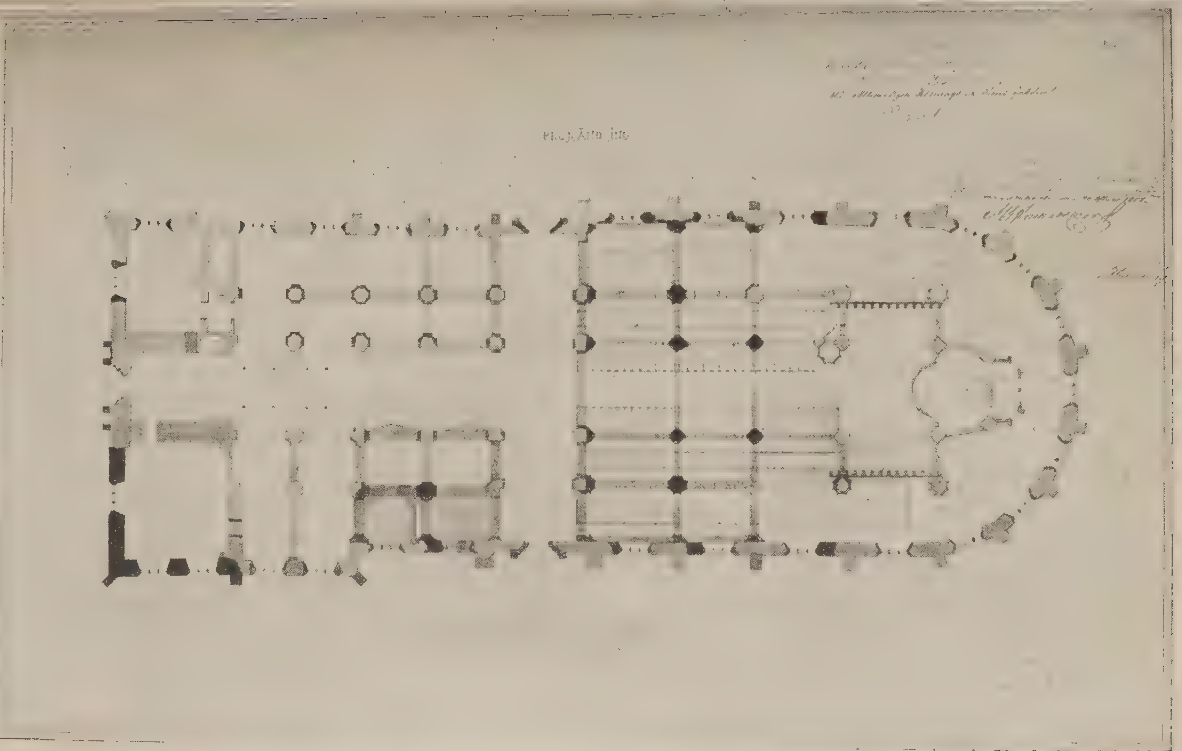

Fig. 1. Plan av Västerås domkyrka. Uppmätningsritning från 1856.

vilken han icke heller anger något som helst belägg i byggnaden eller klarlagda grundmurar. Hos Brunius[1], det andra arbetet, som ger oss en grundläggande kännedom om Västeråsdomens äldre utseende, göres en helt annan rekonstruktion: ett kor av mittskeppets bredd och halva dess längd. Detta uppges utan tvekan och synes bero på byggnadens utseende vid hans besök 1849, d. v. s. före den genomgripande ombyggnaden 1856—61. Betrakta vi en gravplan över kyrkan från 1700-talet[2], så äro de fjärde och femte pelarparen från öster av en oregelbunden form, som skiljer sig från kyrkans övriga pelare (sin nuvarande form ha dessa pelarpar fått i nyssnämnda restaurering). Låftman[3] nämner att de valvkvadraer, som motsvara nämnda pelare, haft lägre valv, av ungefär samma höjd som de äldsta valven i västra delen, och Brunius talar upprepade gånger om den förhöjning, som valven i denna del undergått. Det kor, som man av ifrågavarande spår skulle kunna rekonstruera, får just den av Brunius uppgivna längden av ungefär halva långhusets längd. Detta kor visar sig då vara av samma form som koren i Sigtuna Mariakyrka och Stockholms Storkyrka, en planform, som för övrigt var ytterst allmän i kontinentens dominikanerkyrkor under 1200-talets förra hä ft. Att de båda stadskyrkorna saknade markerat tvärskepp är därvid ej av så stor betydelse, utan kan förklaras på olika sätt.

Koravslutningen var enligt Brunius hypotesvis rekonstruerad med absid, vilket emellertid torde vara en följd av hans tidiga datering (1100-talet). Att den här med hjälp av litterära notiser rekonstruerade korformen är den sannolikaste synes mig klart. Rakslutna kor av denna typ voro ju de van-

---

[1] C. G. Brunius, *Konstanteckningar under en resa från Lund till Fahlun 1849.* Lund 1851, s. 327—340. Det är att märka att Brunius sett kyrkan före den stora ombyggnaden 1856-61, vars omgestaltning, ej endast ny murning, Lindegren underskattat.

[2] L. G. Sohlberg, *Historisk beskrivning över Domkyrkan i Westerås,* Westerås 1834.

[3] Låftman, *Västerås Domkyrka, Wästm. Fornminnesförenings tidskrift* II s. 3.

ligaste inom denna arkitekturepok och formen motsäges icke heller direkt av det cistercienser-inflytande som Roosval[1] velat spåra i tvärskeppets gestaltning.

Om sakristian var ursprunglig är ej bekant. Den nämnes 1339[2].

Uppbyggnad. Kyrkan var från början anlagd som treskeppig basilika och tvärskeppsmurarna voro uppdragna till högkyrkmurarnas höjd.

Byggnadsämnet i denna äldsta kyrka var hårdbränt, mörkrött tegel i munkförband med ryggskurna fogar. Vid alla former, hörn och poster märkas de sneda räfflorna av efterarbetning med mejsel, som är utmärkande för övre Europas äldsta tegelstenskonst. Av yttermurarna äro ännu de övre delarna av västgaveln, södra och norra sträckmurarna samt tvärskeppets murar bibehållna och synliga från vinden. På Lindegrens rekonstruktion (fig. 2) är gaveln med förhall och portaler återgiven. Bevarat är i verkligheten endast gavelröstets övre del d. v. s. rundbågefrisen, den däröver liggande skarven samt de tre fönsterlika blinderingarna och den rombformade gluggen i gavelröstets spets. Lindegren påstår sig ha iakttagit ett tunnvalvsfragment med vederlag i öster, som endast skulle kunna tydas som en förkrymt förhall och har sedan rekonstruerat portalerna efter Sigtuna och Strängnäs, något, som ju har alla sannolikhetsskäl för sig. Rundbågefrisen är lagd med tunna tegelplattor utarbetade med mejsel och bågarna stiga från små rundstavsformade konsoler. Deras djup är endast 5—6 cm. och bottnarna äro vitputsade. De tre fönsterlika blinderingarnas bågar äro lagda med koppar, den rombformiga gluggens kanter bestå av rullskift. Vad som varit under fönsterblinderingarna är ej känt, om man får döma av efterbildningarna i landsbygden var det ett rundfönster, eller en rundblindering med rosfönsteruppdelning. Lindegrens rekonstruktion av tre

---

[1] Roosval, *Ett förbisett Birgitta-minne, Skederids kyrka i Uppland.* Sthlms dagblad 1910.

[2] Dipl. Suec. n:r 3438.

Fig. 2. Rekonstruktion av Västfasaden med dess olika perioder. Efter Lindegren, Mariakyrkan i Västerås pl. 5.

fönster bygger ej på några som helst spår i byggnaden (jfr a. a. fig. 5). Rundbågefrisen fortsätter utmed högkyrkans murkrön förstärkt av ett strömskift och löper sedan utmed tvärskeppets västmurar samt tvärt över dess gavlar; där saknas emellertid strömskiftet. Sidoskeppens sträckmurar ha naturligtvis raserats vid senare utvidgningar, men den höjd de ha på Lindegrens rekonstruktion är given genom att gavelkonturen är i behåll.

Västfasadens portaler äro hos Lindegren, som ovan sagts,

ren rekonstruktion, men i söder fanns ända till 1856 en portal, som utförligt beskrives av Brunius och vars kapitälrad (fig 4) avbildats av Peringskiöld (Monumenta IV). Dess plats var i gamla långhusets södra vägg, mellan detta och vapenhuset, och den var enligt Brunius "ganska smal, men ovanligt hög", var rundbågig och hade perspektivisk omfattning där: "yttre omslagsmurarna pryddes med sju särskilda språng, av vilka de yttersta äro en större platt, en qvart och en rundstav, de nästföljande en hålkäl och en rundstav, de innersta två platter och däremellan en kolonn". Peringskiölds teckning

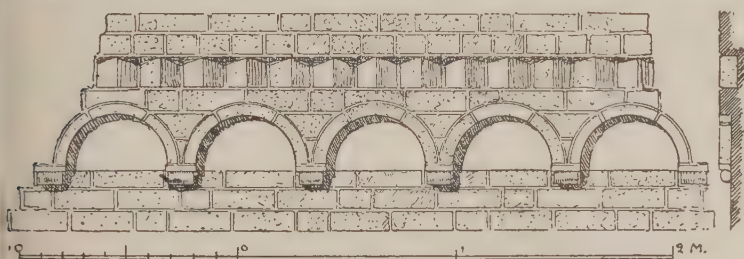

Fig. 3. Detalj av äldsta kyrkans rundbågefris. Uppmätning av A. Lindegren. A. T. A.

återger den högra kapitälradens inre del med runinskrift, samt ett stycke av den vänstra, där trapezkapitäl förekommit (fig. 4). Brunius räknar obetingat denna portal till det första byggnadsskedet, men Lindegren hänför den till sin andra period, som skulle invigts 1271; det är denna period, som ovedersägligt är ett 1400-tals skede[1] och portalens romanska form styrker dess 1200-tals ursprung. Den plats den hade överensstämmer u också med de fragmentariskt bevarade nord- och sydporalernas i Strängnäs domkyrka, som där tillhöra 1200-talet.

Om fönstrens utseende saknas tillförlitliga uppgifter. En-gt Låftman[2] skulle spår ha observerats på västfasaden, som

---

[1] Jfr J. Roosval, *Medeltidens kyrkliga arkitektur i Sverige. Teknisk* *dskrift 1911.* Särtryck s. 15—16.

[2] a. a. S. 5.

skulle ha visat, att de voro rundbågiga och parvis kopplade. Kopplade rundbågiga fönster äro ju en vanlig form under 1200-talet och är därför sannolik.

Kyrkans västra delar, motsvarande de här rekonstruerade omfattningsmurarna, täckas i det inre av helstens kryssvalv av tegel med stenarna lagda i nästan koncentriska ringar, vilket uppifrån ger dem ett kupolartat utseende. På sköldbågarnas plats äro rundstavar, och ribborna, som ha trifoliumformad genomskärning, löpa mot runda kollonetter med trapezkapitäl, som i sin tur vila på en rätvinklig till kapitälhöjd uppdragen stav i de korsformiga pelarnas vinklar. Valven i sidoskeppen

Fig. 4. Södra portalens kapitälfriser. Efter teckning i Peringskiöld, monumenta IV.

äro något lägre, men av samma typ och form. Brunius antar att alla valven voro samtidiga med yttermurarna, Lindegren däremot anser att mittskeppsvalven äro ursprungliga, men sidoskeppens senare inslagna i samband med nästa byggnadskede, då basilikan omvandlades till hallkyrka. Romdahl[1] däremot låter den under byggnad stående kyrkan omvandlas till hallkyrka. Vi betrakta byggnaden själv. En undersökning visar genast, att sidoskeppsvalven äro oförenliga med kyrkan i den form den ovan skildrats, i det att såväl mittskeppets som sidoskeppens murar måst höjas vid valvslagningen. Detta måste ha skett så mycket att de elegant arbetade takfriserna ej endast skulle så att säga försatts ur funktion på hjärtmurarna, utan också måste helt och hållet ha dolts av det nya luttaket.

[1] *Svensk Konsthistoria*, s. 56.

Den höjning av murarna, som ägt rum, har icke heller skett i samma omsorgsfulla teknik, som de äldre delarna och takfrisen på den höjda delen består av två enkla strömskift. Detta utesluter Romdahls hypotes, ty den första byggnaden har tydligtvis stått fullt färdig innan murförhöjningen gjordes[1]. Likaså faller med den Brunius antagande, men Lindegrens uppdelning av valven i två perioder stöter ej på detta hinder. Emellertid är det mycket osannolikt att de varandra så fullkomligt lika valven i mittskepp och sidoskepp skulle slagits vid olika tillfällen, då muren före och efter höjningen visade så stora skiljaktigheter. Vidare förefaller det mig sannolikast att den rätvinkliga staven och kollonetten på pelarna i mittskeppet äro senare förändringar — en sak, som överputsningen och basernas förändring gör det omöjligt att närmare bedöma. Valven verka — här som i Sigtuna och i Strängnäs domkyrkas östra delar — ej samhöriga med den ursprungliga byggnadsplanen. Sannolikt var den basilikala byggnaden täckt av platt trätak och de korsformiga enkla pelarna förenade av lägre arkadbågar, som öppnade mittskeppet mot sidoskeppen.

Dateringen av kyrkan är i viss mån beroende av valvslagningsperioden. Denna upptas av Lindegren endast som en underavdelning till Per. I; då vi här antagit den omfatta hela valvbyggnaden och dessutom haft skäl att antaga att en tämligen lång tid låg mellan båda skedena, måste den här behandlas som självständig period. Som redan sagts, nödvändiggjorde valvslagningen en höjning av alla murar, vilken ännu kan iakttagas. Viktigast var därvid att västra gaveln fick ett nytt utseende i det att rundbågefrisen, som ursprungligen följde röstets kanter, nu kom att ligga ett stycke in på gaveln och ha en spetsigare form än den höjda gaveln fick. Det är detta höjda gavelrörste, som skulle komma att spela en så stor roll

---

[1] Av Romdahls a. a. framgår att han icke kan ha byggt sin framställning på undersökningar på platsen. Han nämner bl. a. icke att kyrkan haft tvärskepp och särskilt kor, utan beskriver den som en rektangulär byggnad.

i stiftets konsthistoria[1]. Av tegelorneringen återstår inga spår å gaveln mer än dubbla strömskift å sidoskeppen. Dess övre delar torde till stora delar ha raserats, då tornet byggdes, ty avsevärda murytor äro nu lagda av tegel i tornets format och i det där använda vendiska förbandet. Av murarna äro sidoskeppens ytterväggar bäst bevarade, de äro, som ovan sagts, murade i en enklare teknik än de äldre delarna och två strömskift ersätta den äldre rundbågefrisen. Deras höjd synes ha varit den samma, som det gamla mittskeppets. Dettas nya höjd är ej säkert fastslagen (Lindegren anför här inga belägg), men en noggrann uppmätning skulle säkerligen visa, om vi ej här i en horisontal skarv å de pelarlika resterna av de gamla hjärtmurarna ha spår av valvslagningsperiodens murhöjd. Säkerligen välvdes också koret vid detta tillfälle. Tvärskeppets byggnadshistoria, som tyckes vara mycket invecklad, lämna vi så länge därhän och vända oss till kyrkans äldsta tillbyggnad, det s. k. kapitelhuset.

Kapitelhuset. Dess plats är vid det gamla långhusets sydvästra hörn och dess västra gavel synes därför från den nuvarande sakristians vind. Denna har tydligen ärr efter två långsmala, rundbågiga fönster. Vidare synes tydligt att den ursprungliga muren haft horisontalt krön och att vinkeln upp till det nuvarande luttaket utfyllts genom senare murning. Kapitelhuset har sålunda haft ett vinkelrätt mot kyrkan ställt sadeltak. Denna omständighet undanröjer de svårigheter Lindegren haft att inkomponera byggnaden (som han antog ha luttak) med den äldre kyrkan, och kapitelhuset kan mycket väl ha tillhört valvslagningsskedet eller tiden strax därefter. Till per. I kan det emellertid ej ha hört.

Datering. Nu ge oss de bevarade fönsterspåren en möjlighet till datering. De äro nämligen av en utpräglad 1200-tals form, som å en domkyrka svårligen kan ha tillämpats

[1] Jfr *Sveriges Kyrkor, Dalarne* I: 2 s. 244 samt G. Boëthius, *Stilströmningar inom den uppländska tegelarkitekturen, Studier i Upplands kyrkliga konst* 1. 89—90.

många år in på 1300-talet. När nu kapitelhuset är en tillbyggnad till per. II, så måste denna ligga före. Valven äro av samma konstruktion och form som de i Strängnäs och Sigtuna. Man har också här tillämpat den överbelastning av murarna till motvikt av valvens tryck, som kommit till användning där. (Jfr S. Curman, *Klostrens byggnadskonst, Svensk konsthistoria,* s. 80). Strängnäsvalven äro daterade 1291, Sigtunavalven böra efter allt att döma tillhöra samma tid. Dokumentariskt vet man att klosterkyrkan var under arbete 1281[1]. Detaljformer som kollonetterna i Västerås och motsvarande form i Sigtuna i förening med rätvinkliga stavar, och samma formers uppträdande i Strängnäs, där kapitäl och basformer även äro likartade, understryka ytterligare det nära sammanhanget.

Lindegren upprepar Peder Swarts uppgift om en invigning 1271[2] och går så långt att han låter biskop Karl skänka altaret just denna dag, oaktat därom ingen notis finnes och årtalet 1271 kan betraktas som mer än osäkert. Ty icke heller brevet från 1277, som omtalar att en donation gjorts "in die consecrationis", för oss längre än att kyrkan var invigd vid detta tillfälle. Dagen behöver ju ej vara själva invigningsdagen utan den sedan här liksom i varje kyrka *firade* invigningsdagen. Viktigare är traditionen att biskop Måns Eriksson skulle förmått Birger Jarl att tillbygga kyrkan för att sona sina synder vid Herrevads bro och att han skulle varit den förste som begrovs där "några åhr förr än hon invigdes". Därav skulle följa att invigningen skett under efterträdaren biskop Karl. Biskopsskiftet skedde troligen just 1259. Mer än troligt är då att Karl skänkte altaret till invigningen, men att det skulle skett 1271 saknar all grund.

Konsthistoriska skäl bestyrka att domkyrkan snarare är ett verk från århundradets förra hälft och mitt, än dess senare hälft. Kyrkorna i Sigtuna, Strängnäs och Sko samt Stockholms Storkyrka I bilda ju trots olikheter i plan och gestalt-

[1] S. Curman, a. a. s. 85.

[2] Jfr Roosval, a. a. s. 15.

ning en sluten arkitekturgrupp, där de olika formernas relativa kronologi ligger tämligen klar. Strängnäs Domkyrkas fyra östligaste långhustravéer bilda ju en avslutad enhet i stilistiskt avseende även om man ju med Curman[1] måste antaga att de icke utgjort en fullbordad kyrka. Så direkt överförd, som denna tegelstenskonst synes ha varit både i teknik och stil, måste den också vid sitt första uppträdande ha varit up-to date med sina utländska förebilder. Att dessa förebilder varit inom Danmarks cistercienser-inspirerade tegelarkitektur synes mig troligast — inflytandet må nu ha nått oss direkt från Danmark eller från besläktade konstcentra i Tyskland. I varje fall kan den danska arkitekturgruppen med sina dokumentariskt daterade byggnader tjäna oss som tidsbarometer.

Strängnäs, som med sina kraftiga, runda och enkla korsformiga pelare och sin östfasad med uteslutande romanska former utan tvekan kan utpekas såsom gruppens äldsta och för svensk arkitektur mest främmande monument, måste följaktligen i tiden ligga något före Sigtuna Mariakyrka. Sigtunakyrkans byggnadstid har ju av Schück preciserats till 1240-talet[2]. Strängnäsdomens byggnadstid bör då ligga före denna tid, d. v. s. under århundradets förra del eller närmare bestämdt omkr. 1220. Att teglet som material var känt redan före Mariakyrkans i Sigtuna byggnadstid visa detaljer i uppländska och även i västmanländska kyrkor[3]. Jämför man byggnadsdetaljerna i Västerås med de övriga kyrkorna, så visar det sig, att de stå närmast Strängnäs ehuru hela arkitekturen är enklare, liksom även orneringen. Sigtunakyrkan ansluter sig till den danska tegelstenskonst, som har ett typiskt exempel i Aarhus domkyrkas äldsta partier, d. v. s, de delar, som utförts i tegel sedan den ursprungliga planen på huggstens-

[1] S. Curman, *Strängnäs domkyrka* i *Tekn. Tidskr.* 1908, s. 67.

[2] H. Schück, *Vår förste författare,* Sthlm 1916, s. 38 ff.

[3] Ingeborg Wilcke, *Skepptuna kyrka, Minne från utställn. af äldre kyrklig konst i Uppsala* 1918, Sthlm 1918, s. 30. — Västmanländska exempel äro Bro, Arboga landskyrka m. fl., som stamma från 1200-talets början.

byggnad uppgivits, och som torde ha stått färdiga senast omkring 1250. Strängnäs och Västerås peka tillbaka mot Valdemarstidens sista skede. Strängnäs, som dels kommer mera till sin rätt än den överrappade och tjockt målade Västeråsdomen, synes dock mera avgjort peka på direkt utländskt inflytande än den enklare mera svenska Mariakyrkan, som tycks ha varit mera hänvisad till sina egna resurser. Sannolikt är den i tid som i stil en direkt efterföljare av systerkyrkan på andra sidan Mälaren.

Valvlagningsperioden bör dateras efter samma skede i Strängnäs och Sigtuna d. v. s. 1280 eller 1290-talen. I samband därmed kan det erinras om att Magnus Ladulås skänkte ett altare 1285[1].

Tvärskeppet. Lösningen av tvärskeppets byggnadshistoria är sammansvetsad med det äldsta korets. Liksom detta har också tvärskeppet så fullständigt nybyggts i de senaste restaureringarna, att man nu ej kan döma mycket av bevarade spår i byggnaden. Till sin längd motsvarar tvärskeppet det ursprungliga koret i den form, som vi ovan, enligt Låftman och Brunius, antogo det ha. Genom deras notiser veta vi nu att denna del av kyrkan haft lägre valv. Brunius säger också att det gamla tvärskeppet var tvåskeppigt och då koromgången byggdes omgestaltades till ungefär den form det på hans tid hade. Pelarna och valven, så som de nu te sig, äro till största delen från 1856-61 års restaurering (fig. 5). Jämför man planerna från äldre tider[2], visar det sig, att det hela torde ha genomgripande förändrats. Någon pelare i sidoskeppet motsvarande den fjärde södra från öster fanns inte. I norr var ett inbyggt rum och ingen pelare i hela tvärskeppet hade den form, som de inre korpelarna då hade och ännu bevara. Två valvkvadrater vid tvärskeppsarmarnas västra sidor, täckta av enkla kryssvalv av en äldre typ än korvalven, ge oss beviset

[1] *Dipl. Suec.* I, nr 627.

[2] Lindegren, a. a. pl. 15 och 16.

för att någon omvandling måste ha skett före korbyggnaderna på 1400-talet. Dessa valv stå som typ nära mittskeppsvalven i Sko, som torde stamma från 1300-talet och där ersätta de äldsta sexdelade valven, efter vilka ärr synas å mittskeppets övre väggar.

Om tvärskeppet varit tvåskeppigt, som Brunius antager, är nu svårt att med visshet avgöra. Formen var ju icke sällsynt[1] och strävpelarnas placering i mittaxeln korresponderande mot det mittersta pelarparet ge, synes det mig, stöd däråt. Detta pelarpar, som tydligen funnits och ännu står kvar, hoppar Lindegren över i rekonstruktionen av sin andra stora period, som han låter omfatta tvärskeppet och det nuvarande korets inre delar[2]. Vi inskränka här perioden till en omgestaltning av tvärskeppet, från vilken ännu delar av yttermurarna och de västliga bihangen kvarstå och daterar den till 1300-talet.

Koret. Om byggnadshistorien för det gamla koret och tvärskeppet äro svåra att utreda på grund av senare tiders omvandlingar, så ligger det nuvarande korets byggnadshistoria så mycket klarare. Detta består av ett tresidigt avslutat kor med dubbla omgångar. Materialet är fortfarande tegel i munkförband och fönstren ha varit stora och spetsbågiga. Invändigt sönderfaller det genast i två perioder: den yttre omgången, som skiljer sig såväl genom valvens som pelarnas former och de inre tre mellersta skeppen. De inre pelarna äro åttkantiga med varannan fas uppdelad av förkrympta knektar eller räfflade. Kapitällist saknas, men strålarna löpa ned mot konsoler, som bilda den mellersta förkrympta knektens avslutning, de övriga fortsätta till gördelbågarna. Valven äro stjärnvalv och ha ännu trifoliumprofil samt obetydligt utgrenat strålmönster. Delvis blevo de omslagna redan under 1600-talet i den stora iståndsättningen, som företogs på Johannes Rudbeckius initia-

[1] Jfr E. Wrangel, *Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala Domkyrka. Ant. tidskr.* XV. s. 54.

[2] a. a. pl. 4.

Fig. 5. Kyrkan före sista restaureringen. Foto A. T. A.

tiv och ett av valven bevarade ända till sista restaureringen en utpräglad 1600-tals form. Nu återge de dock, efter allt att döma, det ursprungliga tillståndet. Från vinden är skillnaden mellan de båda perioderna lika klar. Teglet ligger även här i munkförband, fogarna äro avstrukna. Lindegren har antagit att kyrkans västra delar höjdes, då koret tillbyggdes och visar på bomhål i västra gavelns från långhusvinden synliga del. Utom dessa, som mycket väl kunna uttydas på detta sätt, ha vi en ytterligare höjning av sträckmurarna, som i murningssätt erinrar om korbyggnadens inre delar.

Det är denna period i kyrkans historia, som enligt Lindegren invigdes 1271, vilket Roosval[1] vederlagt, då han ställde de Lindegrenska perioderna i allmänt samband med mellersta Sveriges medeltida byggnadskonst. Det är pelare och valv, som ge utslaget vid dateringen. De ha de mest ingående likheter med Strängnäs Domkyrkas 1449-62 byggda kor. Jämför t. ex. den egendomliga förkrympningen av omgången och ribbornas övergång i knektarna. Till dateringens bestyrkande ha vi dessutom två traditioner. Koret skulle ha anlagts 1466 och det var biskop Lydichinnus Abelis, Lydika kallad, som skulle ha äran av byggnaden. Nu måste 1466 antingen beteckna invignings- eller anläggningsåret, eller också (vilket jag anser sannolikast) har det först nämnts såsom året för Lydikas tillträde till episkopatet. Efterbildningar i stiftets kyrkor från århundradets mitt göra det troligast att tillbyggnaden skett redan vid denna tid och att Lydikas tillbyggnad fortfarande, som Lindegren antog[2], måste betraktas som den yttre omgången på koret.

I denna äro pelarna åttkantiga med rundstavar i hörnen, valven stjärnvalv av en typ, som står nära de inre skeppens valv. Murarna äro uppförda i tegel i munkförband och bevara sin övre takfris, vars ursprungliga gestaltning observe-

[1] A. a. s. 15.
[2] A. a. s. 10.

rats och avbildats av Lindegren[1] och som med sin i vitt målade ornering följes av sidoskeppens med ett insänkt vågrätt band med vitputsad botten. Murarna höjdes också nu, ehuru icke avsevärt.

Västtornet stöter stumt mot kyrkans västra gavel och är uppfört i vendiskt förband — i motsats mot kyrkans alla övriga delar. Nedervåningen täckes av kryssvalv med anfang i form av karnissvängda konsoler och ribbor med trifoliumgenom-

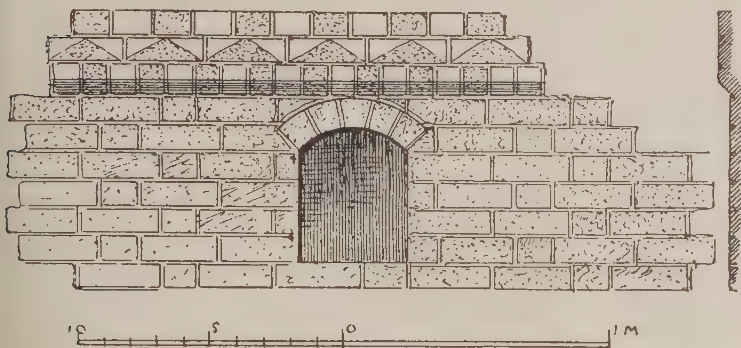

Fig. 6. Detalj av takfris från yttre koromgångens period. Uppmätning av A. Lindegren. A. T. A.

skärning. De övre våningarna äro av ålder uppdelade i bjälklag, men trävirket har raserats vid olika eldsolyckor. Av särskilt intresse är tornets dekorering. Västfasaden har en rad av fönsterlika blinderingar med vitputsade bottnar, som återkomma på sidorna och högre upp, omväxlande med cirkelrunda blindnischer och insänkta vågräta band. Hela orneringen är skiftesvis indelad så att den ger en deciderad horisontal-uppdelning av murytorna. Portalen flankeras av två stentaflor från 1510 och 1515, vilka tydligtvis äro senare inmurade — oregelbundenheter i murningen äro tydligt märkbara. För fasaden spelade de på visst sätt samma roll som nischerna på sidorna av 1200-tals-kyrkornas västportaler. Kanske ett med-

[1] A. a. fig. 12.

vetet drag då de infälldes, men säkerligen icke någonting, som ingått i den ursprungliga planen.

Tornets datering i förhållande till byggnadens övriga delar framgår även av takets förhållande till tegelorneringen på östra sidan. Dess nedersta delar äro nu synliga från vinden och ha också varit det med den av Lindegren påvisade takhöjden för det tresidiga korbyggets period. Alltså måste tornet ha byggts före detta. Vidare måste det ha byggts före de båda kapellen i norr och söder. Som nedan skall visas torde dessa tillhöra tiden omkr. 1460—1514 (det sydligaste kapellets byggnadstid). Såväl Lindegren, som efter honom Roosval[1] och Romdahl[2] ha antagit att tornet var en av kyrkans sista tillbyggnader, men ingen av dem har tagit ifrågavarande fakta med i beräkningen. Dessutom blir tornet på detta sätt lätt bestämbart som en del av en stor arkitekturgrupp vid 1400-talets början, som använde vendiskt förband och horisontala nischbårder och vilkens mest bekanta exempel äro Strängnäsdomens och Stockholms storkyrkas torn. Valvformen, som är ålderdomligare än korperiodernas stjärnvalv, hör också säkerligen till århundradets början — ett förhållande, som styrkes av den stora likheten med Romfartunas 1427 genom inskrift daterade valv.

Kapellen på sidorna om tornet äro de enda tillbyggnader, som utom de ovan nämnda bevara så mycket av sin ursprungliga gestaltning att de äro av någon större betydelse som självständig form eller för traktens konsthistoria.

Äldst är det norra kapellet. Det är senare tillfogat till *alla* angränsande murar. Det sönderfaller själv i två perioder. Uppmätningsritningarna från 1850-talet[3] visa en sträva motsvarande det innersta sidoskeppets norra hörn, som tydligt ådagalägger att här från början endast varit ett mindre kapell, som fogats till tornet. Murverket vid tornets nordvästra hörn och murarnas förhållande till varandra visa att denna

[1] A. a. s. 16.

[2] A. a. s. 56.

[3] Lindegren a. a. fig. 19.

första tillbyggnad var yngre än tornet. Dettas ornering fortsattes dock ut på kapellets fasad och man sökte med konstlat förband maskera skarven. Detta kapell motsvarades av ett liknande i söder, som även det markerades av en, här för hörn ställd, sträva. Den vidare tillbyggnaden har skett i samband med valvslagning med stjärnvalv och fasadens norra delar har ornerats med horisontala bårder och snedställda sköldar inom cirkelrunda nischer. Stjärnvalvet i kapitel-stugan är av en form, som tyckes vara typisk i stiftets kyrkor omkring 1460—1470 och orneringen är beroende på den uppländska byggnadsskola, som utgår från Uppsala domkyrkas torn och som i ärkestiftet tyckes ha stått i sitt flor c. 1460-80[1].

Sannolikt ha vi här att spåra biskop Lydikas byggnadslust och det förefaller sannolikt att hans Sparre-vapen prytt en av sköldarna på fasaden och att därigenom hans roll i domkyrkans byggnadshistoria överskattats. Den södra tillbyggnaden är inskriftligt daterad till 1514 och är sannolikt den sista medeltida ombyggnaden. Den upplösta och klumpiga tegelorneringen är ett påtagligt motstycke till de råa skulpturer, som biskop Otto Olavi av Svinhufvudsläkten lät pryda kyrkan med — ett av bevisen på den egendomliga förvirringen i smaken under denna brytningstid: samme stiftare för nederländska praktretabel, stenaltartavlan och fasadskulpturerna i Västerås!

De yttersta sidoskeppen på långhuset äro utan fråga omgestaltade kapell, som hårdast omvandlats 1856-61, ty enligt restaureringsprotokollen flyttades strävpelarna och fönstren gjordes likformiga. Vad det södra angår är detta utan vidare klart, sammansatt som det är av kapitelhuset och det gamla vapenhuset samt ett kapell.

Det är framför allt den stora 1800-tals ombyggnaden, som ägger hinder i vägen för klarläggandet av domens utveck-

---

[1] Jfr G. Boëthius, *Stilströmningar inom den uppländska tegelarkitekturen. Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala, Studier* s. 187 ff.

lingshistoria. Flera dunkla punkter kanske än kunna lösas, då noggranna mätningar av byggnaden gjorts, andra kan man hoppas att restaureringsarbeten skola lägga i dagen. Föreliggande studie har endast sökt att uppdraga de viktigaste konturerna av den mäktiga byggnadens äldsta historia. Den roll de olika skedena spelade i byggnadskonstens utveckling för omgivande trakter, främst stiftet och västra Uppland, hoppas jag bli i tillfälle att påvisa i ett annat sammanhang.

Den senare förromerska järnåldern i Sverige.

Av

T. J. ARNE.

Med senare förromersk järnålder menas här den tidrymd, som av O. Montelius fått namnet järnålderns andra och tredje period[1]. I Sverige gjorde sig då starka inflytelser från latènekulturen gällande, och perioden nämnes därför här lika ofta latènetiden.

Redan 1872 påpekade H. Hildebrand, att vissa spännen av latènetyp hittats även i Sverige[2]. Han trodde dock, att de förskrevo sig från århundradena närmast efter Kr. f. I. Undset[3] höll 1881 för troligt, att man åtminstone på Gotland kunde urskilja en särskild förromersk järnålder, som han tillskrev de båda århundradena före och efter Kr. f. Slutligen utsöndrade O. Montelius 1885 för nordgermanskt område en period av

---

[1] O. Montelius, *Den nordiska järnålderns kronologi* (*Sv. Fmfs Tidskrift* IX).

[2] H. Hildebrand, *Studier i jämförande fornforskning I, Bidrag till spännets historia*, sid. 138 (*Antikv. Tidskr. f. Sverige* IV).

[3] I. Undset, *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa*, 1881.

lateneinflytelser, som tar sin början i fjärde årh. före Kr. f.[1], en tidsbestämning, som han för Sveriges vidkommande senare preciserat till c:a 300 före Kr. f.

En ingående behandling av det denna period tillhörande, först under de två senaste decennierna mera ymnigt inflytande fornsaksmaterialet, som numera huvudsakligen förskriver sig från systematiskt undersökta gravar, har hittills blott kommit Gotland till del[2]. I det följande kommer också väsentligen fastlandet och Öland att behandlas. Gotlands fornlämningar och fynd komma huvudsakligen i jämförande syfte att indragas inom området för dessa studier.

I.

Gravskicket.

Under de 2 sista perioderna av den förromerska järnåldern härskade i Sverige, såvitt vi nu veta, likbränningen oinskränkt. Man har antagit, att ett fynd, bestående av ett tveeggat järnsvärd, 2 spjutspetsar av järn samt 8 bitar av ett grovt lerkärl, funnet vid Nosaby Nr 14 i närheten av Kristianstad i Skåne, skulle härröra ur en grav med obränt lik[3], enär nga brända ben eller kol iakttogos, men intet avgörande bevis finnes för detta antagande. Ännu tvivelaktigare är uppgiften, att en lång latène-II-fibula av järn, från Stora Dalby i Kastlösa socken på Öland, skulle förskriva sig från en manslång kista av kalkstenshällar, liggande i en rund hög med nycken jord ytterst och kullerstenar närmast kistan samt en ner än meterhög bautasten på toppen. I kistan uppges ett kelett ha legat med huvudet mot söder. Vid dess högra arm åg spännet, vid högra sidan ett svärd, och dessutom hittades

---

[1] O. Montelius, *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, 1885, sid. 197.

[2] O. Almgren, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, 1914.

[3] O. Montelius, *Den förhistoriska fornforskningen i Sverige* 1882-84 (*Sv. Fmfs Tidskr.* VI).

en lerkruka. Dessa hittarens uppgifter förefalla något tvivelaktiga. Under den äldre romerska järnåldern, då stenkistor med skelett blevo vanliga, brukade svärdet ligga vid vänstra sidan och skelettet hade oftast huvudet riktat mot norr. Fibulan — och det är avgörande — bär glödpatina och har således tydligen varit med på bålet. Möjligen kunde man tänka sig, att då hällkistan anlades, en äldre brandgrav skadats och fibulan råkat följa med från denna. Dock är att märka, att hittaren förklarade, det kistan varit fri från grus!

Brandgravarna kunna delas i sådana, som äro täckta av en synlig hög, ett röse eller en stenplan, och sådana, som befinna sig under flat mark. Bland de senare, som genomgående synas vara gropar (med eller utan benbehållare och bålmörja) ej brandflak, måste man skilja på sådana, i vilka gravinnehållet saknar ett skyddande övre stenhölje, och sådana, som äga ett sådant. Man torde kunna antaga, att de senare bilda ett slags övergångsform mellan den rös- eller stenplantäckta graven och den enkla gropen med eller utan bålmörja.

Gravar, täckta av rösen eller stenplaner, känna vi från Östergötland, Öland, troligen Värmland och Västergötland och möjligen Halland och Blekinge, låga högar av jord och sten från Öland, Gotland, Östergötland och Nerike.

Vid *Halleby* i *Skärkind* påträffades ett verkligt stenröse med tämligen ringa jordblandning av 8 ms diameter och $^1/_2$ ms höjd; detta täckte en liten brandgrav, som var anbragt 25 cm. djupt i gruset under röset; den mätte 50 cm. i diam. upptill och 20 cm. i djup samt innehöll förutom en del fornsaker en klump av vita brända ben, omgiven nedtill av en hartsring av 15 cms vidd[1]. Över benklumpen låg en flat sten; ovanför denna och delvis under syntes kolsvart jord med enstaka kol- och benbitar. På samma gravfält funnos även smärre rösen eller stensamlingar, stenplaner, något synliga i jordytan; de täckte i allmänhet kittelformiga brandgropar med lerurnor

[1] O. Almgren, *Ett gravfält från den äldre järnåldern vid Halleby i Skärkinds socken* (*Medd. fr. Österg. Fornminnesf.* 1905, sid. 13 ff.).

eller hartstätningar jämte brända ben. En cirkelrund stenplan med 11 ms diameter har av docenten B. Schnittger undersökts vid *Ljunga* i *Skönberga socken*[1]. I dess mitt anträffades omedelbart under stenlagret en brandgrop med brända ben, kol och en bennål. Ännu en stenplan är undersökt vid *Skälf* i *Ö. Husby socken.* Båda synas tillhöra tiden omkring Kr. f., möjligen romersk tid. (?) Sommaren 1919 har docenten Schnittger vid *Gestilren* i *Västergötland* trott sig kunna konstatera liknande stenplaner. En undersökt plan lämnade dock inga tidsbestämmande fynd (St. H. M. 12490, 13639, 13825).

O. Almgren jämför gravarna vid Halleby med de små, tämligen flata kullar av jord och sten med 2—5 ms genomskärning, som förekomma på Gotland[2]. Dessa senare täcka emellertid vanligen ett litet, tämligen cirkelrunt brandflak i st. f. en brandgrop. Ofta omges de av en fotring av något större stenar. Detta är även fallet på Hallebygravfältet. De brända benen ligga vanligen kringströdda i brandflaket i de gotländska högarna, men anbragtes måhända delvis i de lerkärl, som stundom anträffas förutom andra fornsaker. Bränningen har i varje fall ej skett på gravplatsen.

Besläktade gravformer äro även kända från *Öland.* Två gravfält från latènetiden ha där undersökts, nämligen vid Övre Ålebäck på gränsen mellan Norra Möckleby och Gårdby socknar[3] samt vid Ryd i Glömminge socken. Vid *Övre Ålebäck* utgöras gravarna av låga, jordblandade rösen, de flesta av rektangelform; några få ha en höjd av 50 cm. men de flesta äro lägre. Nästan alla tyckas hava haft randkedjor. Rösenas översta del bestod av jord och småsten, s. k. klapper, varunder lågo större kullerstenar av granit, här och var blandade med smärre flisor, i synnerhet s. k. butstenar.

De rektangelformade rösenas storlek växlar mellan 6 × 3 m.

---

[1] B. Schnittger, *Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken* II (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1909).

[2] O. Almgren, *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* sid. 12—14.

[3] F. Bæhrendtz, *Gravfältet vid Övre Ålebäck* (*M. Bl.* 1896).

Fig. 1. Gravfält vid Ryd i Glömminge socken.

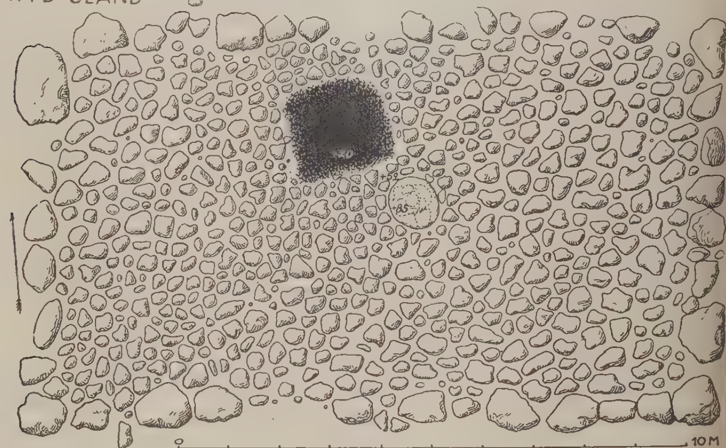

Fig. 2. Fyrkantigt röse (nr 13) vid Ryd i Glömminge.

Fig. 3. Röse nr 13 vid Ryd i Glömminge.

Fig. 4. Röse nr 25 vid Ryd i Glömminge.

och 16×8 m. Längdriktningen går från norr till söder. Några innehöllo hällkistor med skelett. I ett fall (grav 13) synes hällkistan ha anbragts i ett röse med tidigare brandgrav. Hällkistorna innehöllo i regeln jämte skelettet blott ett lerkärl och en järnkniv, under det att brandgravarna voro rikare utrustade. De förra synas tillhöra romersk tid, om också dess äldsta del, de senare slutet av den förromerska tiden. Den i det största gravröset (nr 2) påträffade kitteln av brons och järn stod på en mindre flisa och omgavs av 9 omsorgsfullt ställda butstenar av mer än 50 cms höjd. Denna kista täcktes av en mindre flisa, och ovanpå låg en stor klumpsten, som höjde sig 25 cm. över rösets yta. I kitteln funnos brända ben, aska och sand samt diverse vapen av järn. Ännu två andra rikare utstyrda gravar (nr 6 och 10) ägde små kammarliknande stensättningar, i vilka föremålen lågo förvarade. Vanligen fanns i rösena på bottnen en kolbädd av 2—3 ms diameter och 2—3 cms tjocklek. De brända benen hittades ibland i kolbädden, mest samlade i en hög, eller ock i ett kärl, som ej nödvändigtvis stod i direkt beröring med kolbädden (St. H. M. 9362 A, 9754, 10302).

Gravfältet vid *Ryd* i *Glömminge* socken räknar omkring 80 rösen dels rektangulära, dels — och till övervägande antal — runda (fig. 1). I motsats till de rektangulära latènetidsrösena vid Ö. Ålebäck äro de vid Ryd orienterade i Ö—V med undantag av ett enda, vars längdriktning befinner sig i N—S. Det största rektangulära röset (nr 13 på planen) mätte 14,5×8 m. (fig. 2). Det kantades av stora block, mer än 1 m. långa och $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ m. höga (fig. 3). Rösets höjd steg till +52 cm. I dess mitt fanns ett stort stenblock, som höjde sig till +85 cm. Under detta fanns en liten kammare av 2 flata täckhällar, 1 bottenhäll och 5 sidostenar (delvis hällar). Denna inneslöt ett kärl av brons och järn, på vars botten lågo brända ben och ett järnspänne. Strax norr om mittblocket hittades *djurben*. Nordväst om mittblocket fanns på +20 cms djup en c:a 5 kvm. vid yta med svart, kolblandad jord och därunder starkt bränt grus till ±0 cm. Övriga rektangulära rösen voro byggda un-

gefär på samma sätt, ehuru skyddet för ben och gravinventarium ibland var sämre. De brända ben, som hittades i behållare, voro ej blandade med kol. Jordblandningen i rösena spelade ingen större roll.

I de runda stenrösena, av vilka ett undersökt (nr 25 å planen) nådde 62 cm. i höjd och 8,20 i diameter (fig. 4) fanns i ett fall en kolbädd i norra och nordvästra delen och i ett annat ett större block i mitten. Ett runt röse (fig. 5) 10 × 0,70 m. hade i mitten ungefär på marknivån en flisa och snett under denna, täckt av en annan flisa, en med lera smetad grop (15 cm. djup, 30 cm. vid) som var fylld med kalkvita, brända ben och aska men utan kol (fig. 6 och 7).

Slutligen undersöktes här några runda stenläggningar eller stenplaner, besläktade med de östgötska. En var helt fylld, mätte 7,5 m. i diameter och 15 cm. i höjd och hade i mitten en klumpsten, 50 cm. hög samt 75 × 80 cm. i diameter. Vid undersökningen hittades några brända ben och en bronsnål grav nr 4 å planen; St. H. M. 12274, 14145).

En annan stensättning (nr 38 på planen) var cirkelrund men utgjordes blott av en kantring med 4 (5? 6?) stenradier liksom ekarna i ett hjul. I mittpunkten låg ett stort granitblock 55 × 60 × 90 m. Under mittblocket hittades intet. Graven erinrar om en stensättning vid Grums i Värmland, som nedan skall omtalas.

Intet av de 13 undersökta rösena och stenplanerna på ravfältet vid Ryd kan tillskrivas en yngre tid än förromersk irnålder. Från närmast följande period härrör ett 11 m. brett ch 83 cm. högt gravröse, beläget c:a 1/2 km. sydväst om yds by. I detta fanns en i N—S orienterad hällkista, nuiera rubbad. Kistan omslöt delar av ett skelett, som anbragts medelbart på ett —23 cm. djupt liggande *kollager.* Ländotorna voro *svedda,* vilket tyder på, att liket lagts omedelart på glöd. Kan detta måhända betraktas som en överångsform mellan likbränning och jordande? De åtföljande rnsakerna utgjordes av ett tveeggat järnsvärd, en spjutspets ed svagt ryggat blad, en lansspets med *en* hulling och ryg-

Fig. 5. Röse nr 11 vid Ryd i Glömminge.

gat blad, en konisk sköldbuckla med utdragen spets samt ett remändbeslag, allt av järn (St. H. M. 12274 B). Graven torde tillhöra 2:a århundradet efter Kr. f.[1].

På *Karums Alvar* i *Högsrums* socken och vid *Runsberga* i *Gärdslösa* socken finnas även fyrsidiga stensättningar tillhörande latènetiden (jfr St. H. M. 5153 b och 1304, 116—118). På Karums Alvar hittades i en låg skadad stensättning, vars ursprungliga form ej kunde bestämmas, en samling brända ben och halva spiralen till en latènefibula inom ett skydd av smärre hällar. (St. H. M. 12321).

Vid *Ysane nr 11* i *Ysane* socken, *Blekinge,* gjordes ett latènefynd vid bortförandet av ett 10 m. brett stenröse. Inga ben omtalas. De under en flat sten på 1/2 ms djup liggande föremålen utgjordes av en halsring, en liten bronsring med knoppar, hängen, ringar och spiraler av brons (Karlskrona museum). Från bottnen av ett bortfört stenröse uppges en vid

[1] Jfr t. ex. remändbeslaget fig. 326 i O. Almgren, *Die ältere Eisenzeit Gotlands.*

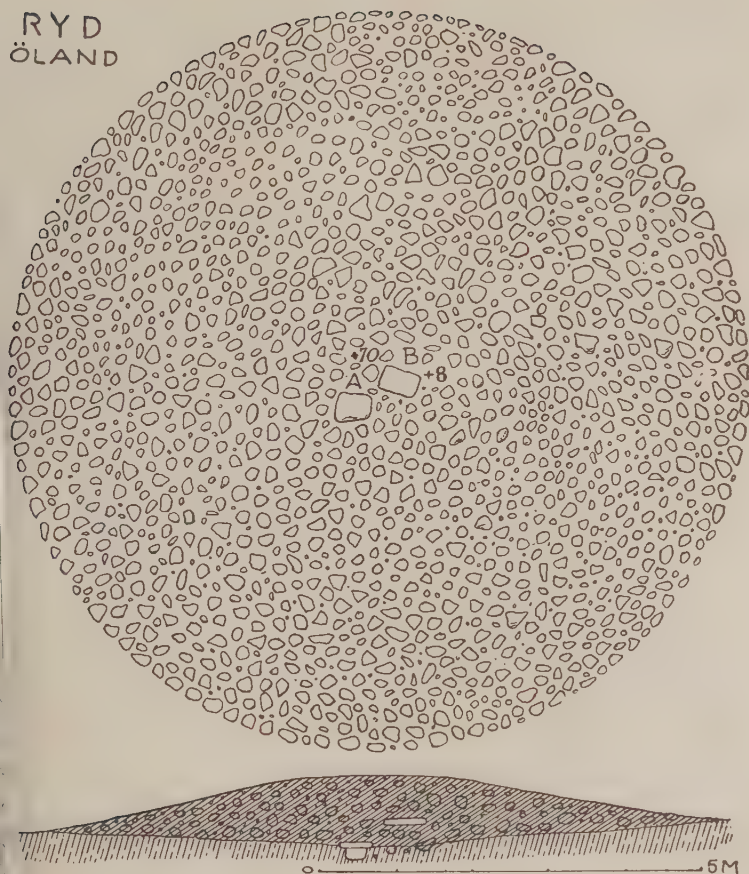

Fig. 6. Röse nr 11 vid Ryd i Glömminge.

'ackhälle nr 2 i *Spannarps* socken, *Halland,* funnen halsring
ärstamma (St. H. M. 2208).

Vid *Fjugesta* i *Knista* socken, *Nerike,* undersöktes av doc.
Lindqvist ett gravfält med låga, runda högar. En av dessa
ätte 3,5 m. i genomskärning. Helt nära ytan påträffades en
en triangulär häll, varunder fanns en samling brända ben
om en 24 cm. vid hartsring, allt stående i en stensatt grop.
20 cms djup under denna grops botten fanns en i ur-

sprungliga marken nedgrävd, ej stensatt brandgrop med brända ben och kol samt en skära, en pryl och en synål, allt av järn. Föremålen i den undre gropen synas härstamma från slutet av den förromerska eller möjligen början av den romerska tiden (St. H. M. 13201).

I flera andra små högar af 3,5—5 ms diameter funnos hartstätningar, brända ben, ibland något kol, i en grav ett

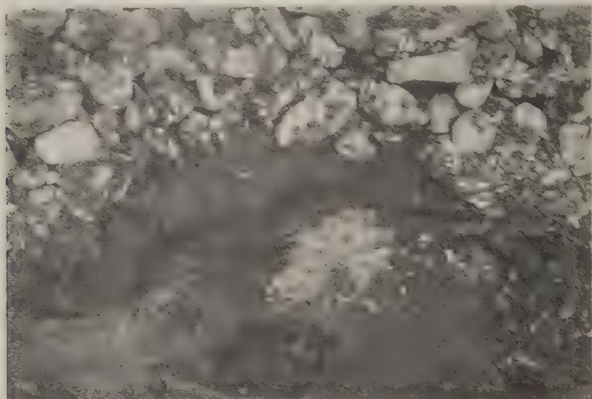

Fig. 7. Bensamling ur röse nr 11 vid Ryd i Glömminge.

krossat lerkärl med kol och en bränd benbit, i en annan utom harts och ben en kniv och en fyrkantig ram av järn samt slutligen i en ett par eldskadade spiralarmringar av brons (St. H. M. 13308 C).

I fråga om dessa gravar föreligger möjligheten, att flera tillhöra romersk järnålder.

Vid *Knista by* i *Knista* socken, *Nerike*, fanns i mitten av en stenring av 8 ms diameter en 60 cm. vid brandgrop med vita brända ben på bottnen i kompakt samling jämte en järnnål med öga. Högre upp funnos kolsmulor och enstaka benbitar. De omtalade stenarna i ringen mätte 70 till 90 cm. i längd och höjde sig 20 till 40 cm. över marken. Graven kan möjligen tillhöra romersk tid (St. H. M. 13308 A).

De 5 låga kullar med flackt brandskikt, som undersökts av doc. B. Schnittger vid *Skälv* i *Ö. Husby* socken, tyckas även tillhöra den yngre förromerska järnåldern. De innehöllo hartstätningar eller lerkärl jämte brända ben. I en grav fanns dessutom en bältering (St. H. M. 13825, 15008, 15425).

På gravfältet *Högabacken* vid *Rimforsa* i *Tjärstads* socken hittades i en 40—60 cm. djup brandgrop, som tycktes ha varit täckt av en hög av fin sand, jämte brända ben i svart kolmylla en ring med rembeslag av järn samt remändbeslag av samma metall, tillsammans bildande ett bälteknäppe (St. H. M. 11941)[1].

På gravfältet vid *Granhagen* i *Grums* socken, *Värmland,* låg ett litet stenröse av 5,50 ms diameter och 40 cms höjd, innehållande brända ben och hartstätning. Här funnos också flera kvadratiska sättningar av låga stenar med två diagonala stenrader och en flat större häll i mitten. En sådan undersöktes utan att likväl något fynd gjordes. Efter all sannolikhet förskriva sig dessa gravar liksom övriga brandgravar på platsen från latènetiden (St. H. M. 13315)[2].

På övergången mellan gravrösena och stenplanerna å den ena sidan samt brandgravarna under flat mark å den andra sidan stå de brandgravar, som under flata marken täckas av ett röse. Dylika äro kända från flera platser i Uppland, nämligen *Enköping* 350 m. väster om järnvägsstationen (St. H. M. 12339), *Finsta* i *Skederids* socken[3], och *Valsbrunna* i *Torstuna* socken (inv. 12239, 12451 och 13336). De äro likaledes bekanta från Grums järnvägsstation i Grums socken, Värmland, och från Alvastra i V.-Tollstad socken, Östergötland. På sistnämnda plats funnos rentav sammanhängande underjordiska stenplaner, under vilka lågo flera brandgravar.

Gravarna under flat mark ha troligen ursprungligen varit

---

[1] O. Almgren, *Högabacken vid Rimforsa* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1903).

[2] T. J. Arne, *Bidrag till Värmlands förhistoria* (*Fornvännen* 1917).

[3] Schürer von Waldheim, *Fornlemningar utmed Länna—Norrtelgebanan* (*Månadsbladet* 1884).

utmärkta ovan jord av en träpåle eller dylikt. Det synes också, som om bautastenar började resas vid latènetidens slut. Dylika av växlande storlek äro kända från Alvastra och från Halleby i Skärkind, Östergötland, från Järnsyssla nära Skara i Västergötland och från Åsby i Edsbro socken, Uppland. Invid dem hittas brandgropar med sitt innehåll av brända ben, hartstätning o. d. Dock bör erinras om, att även på ett gravfält under flat mark vid Mörrum i Blekinge från yngre bronsålder stå bautastenar, som dock kunna vara senare resta.

Ganska vanligt är det, att brandgropen samtidigt skyddas och utmärkes genom ett i jordbrynet uppskjutande stenblock, som kan sägas vara en föregångare till bautastenen. Stundom sticka dessa block upp ända till 20 cm. ovan jord och vi få då ett sista genomgångsstadium till den verkliga graven under flat mark. Vi känna dylika gravar från Halleby i Skärkind och Nybble i Vikingstads socken[1], Östergötland, Järnsyssla i Skara landsförsamling och Badenetorp i Kvänums socken, Västergötland, Norby i Grums söcken, Värmland, Skogome i Tuve socken på Hisingen, Bohuslän och från Lustigkrog vid Sörby, Edsbergs socken, Nerike.

Brandgravarna med och utan benhölje förekomma blandade på gravfälten från latènetiden. Det vanliga är, att ett större antal gravar anträffas tillsammans, men ofta ha mera tillfälliga fynd från gravfält gjorts, som ej följts av en omfattande vetenskaplig undersökning. Inalles torde omkring 600 à 700 gravar från latènetiden hittills vara kända på Öland och Sveriges fastland och till större delen undersökta. Gravfält med ett flertal gravar under flat mark äro bekanta från följande platser:

I *Uppland*. *Åsby* i *Edsbro* socken. Flertalet gravar hänföra sig till romersk tid (St. H. M. 10743, 14610);

Valsbrunna i *Tortuna* socken (St. H. M. 11239, 12451, 13336); *Enköpings järnvägsstation* (St. H. M. 12339).

[1] W. de Geer och Bror Schnittger, *Ett nyupptäckt gravfält vid Nybble i Vikingstads socken* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1912).

I *Nerike.* Vid *Lustigkrog* på *Sörby* ägor i *Edsbergs* socken undersöktes några brandgropar av doc. S. Lindqvist. De voro belägna å en rullstensås, där de markerats av i jordbrynet synliga, mestadels uppbrutna stenar.

Nr 1 var en 40--50 cm. djupt liggande brandgrop, innehållande brända ben och järnfragment inom en hartstätning. Täckblocket var bortbrutet.

Nr 2 utgjordes av en 40—50 cm. djupt liggande brandgrop med brända ben och en hartsring, pryl och nål med öga av järn samt diverse järnfragment.

Nr 3 en brandgrop med en tät bensamling, hartsring, järnfragment samt kol utanför bensamlingen.

Nr 4 en brandgrop omkring 50 cm. djupt under en nu bortbruten sten; en liten stenkrets av 40 cms vidd omslöt en anhopning av brända ben samt en 10 cm. lång kolbrand i kanten.

Nr 5 en brandgrav med harts, brända ben och järnklumpar, hade ursprungligen varit täckt av en klumpsten (St. H. M. 13308 F).

I *Värmland. Norby-Granhagen* i *Grums* socken. Här undersöktes 23 brandgropar, i 19 fall täckta av klumpstenar. I 9 gravar hittades de brända benen i lerkärl, i 10 hade de legat i en träask, såsom framgick av hartstätningen. I 16 gravar voro benen blandade med bålmörja, i 4 lågo de rena och vita[1]. (St. H. M. 13315)[1].

I *Bohuslän. Skogome* i *Säve* socken, *Hisingen.* Av 23 undersökta gravar innehöllo 16 lerkärl och 5 hartstätningar jämte brända ben. Ett par brandgropar täcktes av klumpiga stenblock, ett par av några smärre kullerstenar; en brandgrop omgavs av smärre rullstenar, och i en täcktes benen av en flat häll (St. H. M. 13014). Efter allt att döma härstamma ett lerkärl och en fibula från *Tågeröd* i *Tanums* socken (Lunds Museum 8409) ur en urnebrandgrop liksom en tälgstensurna med

---

[1] T. J. Arne, *Bidrag till Värmlands förhistoria* (*Fornv.* 1917).

brända ben och diverse föremål från *Saxeröd* i *Jörlanda* socken (St. H. M. 12083). Ett brandgravsfält under flat mark har också upptäckts vid *Sjöhåla* i *Torsby* socken. I ett gruslager på berget hittades 1918, 3 dm. djupt, en urna, som varit täckt av en flat häll 1,00 × 0,75 × 0,1 mtr. I lerkärlet funnos brända ben. För omkring 30 år sedan upptäcktes på samma plats ytterligare ett par urnor, varav en täckt med en fyrkantig stenplatta (St. H. M. 16210).

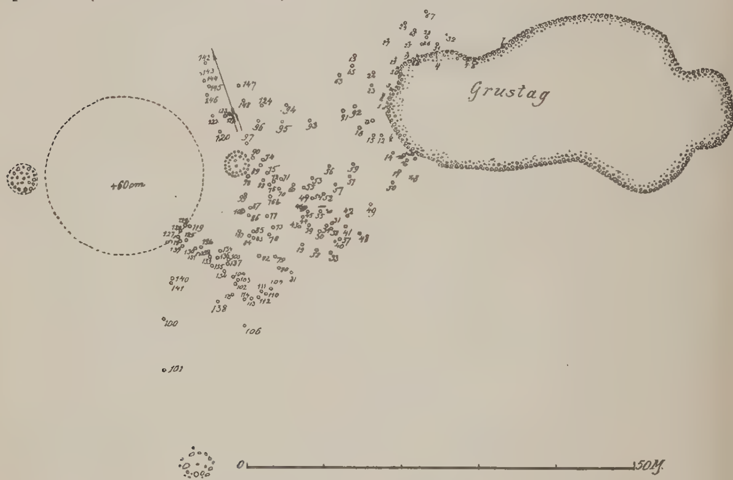

Fig. 8. Gravfältet vid Järnsyssla. VG.

I *Västergötland. Järnsyssla* i *Skara landsförsamling, Skånings* härad. Här ha 150 gravar blivit undersökta, med några undantag belägna under flat mark (fig. 8, plankarta). Av dessa innehöllo 18 blott brända ben, 25 hartstätning med brända ben och 86 lerkärl, vanligen med brända ben. Oftast fanns bålmörja i graven, men ej alltid. 16 gravar utgjordes av brandgropar, i vilka inga ben hittades. Av samtliga gravar täcktes 62 med klumpstenar (fig. 9) (14 brandgropar med ben och 4 utan ben, 11 hartstätnings- och 33 lerkärlsgravar). I ett fall omgavs lerkärlet av en liten kista av gnejsflisor, i ett par fall kantades gropen av smärre stenar. Brandgroparna anträffades

i regeln på ett djup av 30 till 50 cm. 8 gravar innehöllo bikärl. Också i bikärlet kunde finnas brända ben. Ibland täcktes kärlet av en liten stenhäll (St. H. M. 12322 och 13314). (Fig. 10 med gravarna 109—112)[1].

Badenetorp, Kvänums socken, *Skånings* härad. I ett grustag konstaterades av rektor F. Nordin 5 brandgropar med brända ben. Fyra synas ha haft lerkärl. I en av dessa gravar täcktes kärlet av en kullersten, 70 × 50 × 35 cm. (St. H. M. 13036).

Vållängen, Kvänums socken, *Skånings* härad. I en liten grusås undersöktes inalles 46 brandgravar med brända ben, varjämte hittades 6 brandlager utan ben. Av de 46 gravarna innehöllo 28 lerkärl och 8 hartstätningar till träkärl. I 10 gravar lågo benen utan skydd, dock anträffades i 3 av dessa några spridda krukskärvor. Kol hittades i åtskilliga gravar. Gravarna undersöktes av dr J. Sandström (St. H. M. 12840 och 13321).

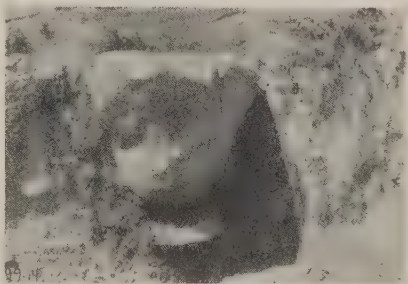

Fig. 9. Grav med klumpsten från Järnsyssla. VG.

Saleby Rasagården i *Saleby* socken, *Skånings* härad. Här ha anträffats en del brandgravar med brända ben, lerkärl och hartstätning förutom diverse föremål av brons och järn (St. H. M. 13010, 13178, 14415).

Saleby by i *Saleby* socken. Här har visserligen anträffats blott en halsring av brons och ett remändbeslag av järn i en brandgrop, men troligen ha flera gravar funnits i härvarande grustag (St. H. M. 14526).

Leksberget, Stubbagården och *Bäcken, N. Vånga* socken, *Skånings* härad. Här äro i grus och sandtag funna några

[1] T. J. Arne, *Ett urnegraffält i Västergötland*, (*Sv. Fmfs Tidskr.* 1905).

brandgravar med lerkärl (St. H. M. 12401 och 12645 A). I en brandgrav (nr 10) fanns rikligt med brända ben utan kolblandning, liggande på två små tunna hällar, och bland benen hittades en lerkruksbit, en fibula av brons samt krumkniv, skära och synål av järn.

Kleva-Gumsegården, Kleva socken, *Kinne* härad. Här funnos 6 brandgropar med bålmörja, av vilka en jämte andra

Fig 10. Gravarna 109—112 vid Järnsyssla. VG.

föremål innehöll ett lerkärl och brända "tvättade ben" (St. H. M. 10860)[1]. Också i en annan brandgrop funnos bitar av ett lerkärl jämte bikärl.

Helliden, Lundsbrunn, Ledsjö socken, *Kinne* härad. Rektor F. Nordin tillvaratog här innehållet i 7 på en ås belägna, skadade brandgropar, av vilka 4 utom brända ben innehöllo lerkärl (St. H. M. 13036).

Förmodligen till samma tid hör ett gravfält vid *Arta Skattegården* i *Fristads* socken, *Vedens* härad, där ett halft dussin

[1] O. Almgren, *Nyfunna brandgropar från latènetiden i Västergötland* (*Sv. Fmfs Tidskr.* 1900).

brandgropar undersökts, vilka innehöllo brända ben, hartstätning till träaskar och lerkärl. En rektangulär stenram iakttogs kring en brandgrop (St. H. M. 14032).

Liknande gravfält synas även förekomma i *Skallmeja* socken i *Skånings* härad, och vid *Håjum* i *Trollhätte* socken, *Väne* härad (St. H. M. 12246, 13036).

Fig. 11. Dyrehögen i Järpås. VG.

Ett par brandgropar med urnor och hartstätning samt diverse järnföremål, däribland vapen, hittades 1919 i den s. k. *Dyrehögen* vid *Järpås* kyrka. Högen synes emellertid vara senare uppkastad (fig. 11) (St. H. M. 16307). Vid *Källeråsen* i *Järpås* socken tyckas liknande gravar förekomma (St. H. M. 12403, 12419).

Urnegravfält av samma slag torde också ha funnits vid *Skattegården Åsen* i *Ryda* socken (St. H. M. 12045), där en halsringsändknopp funnits i en urna, och vid *Stommen* i *Kölaby* socken (St. H. M. 11396), där en urna hittades innehållande en latène-II-fibula, skära, sågblad, pincett, pryl och sy-

nålar av järn samt skifferbryne. De gravhögar, som här funnos, tillhörde vikingatiden.

I *Östergötland.* Vid *Alvastra* järnvägsstation, *V. Tollstads* socken, finnes å en därvarande grusås ett mycket stort gravfält från första århundradet före och de två första århundradena efter Kr. f. Gravarna äro dels brand-, dels skelettgravar, vartill komma en mängd smärre stensättningar och kolbäddar, alla liksom gravarna belägna under flat mark. Detta gravfält har varit föremål för utgrävningar alltsedan år 1900 och är ännu ej uttömt[1]. Flertalet brandgravar befunno sig i grusåsens högsta del; somliga hade förstörts av de senare tillkomna skelettgravarna, vilka intaga ett betydligt vidsträcktare område. Antalet kända brandgravar uppgår hittills till 109, skelettgravarna till 176, alltså inalles 285. Åtskilliga gravar ha förstörts genom grustäkt. De brandgravar, som kunnat tidsbestämmas, tillhöra latènetiden, skelettgravarna romersk järnålder. I minst 35 brandgravar finnas förutom brända ben lerkärl, i minst 19 hartstätning till lerkärl. Lerkärl och hartstätning hittas stundom tillsammans. Eljes förekomma brandgropar med eller utan några kringsatta stenar. Ibland täckes gravens innehåll av en kalkstensflisa, eller benen med omhölje placeras på en sådan. Ett litet underjordiskt röse täcker stundom några brända ben. De brända benen äro ofta blandade med kol, men även utan, “rentvättade“. Ben och hartstätning eller lerkärl kunna omgivas av en liten kista av hällar eller täckas av ett stenblock, som ej är synligt ovan jord. En stenhäll kan skilja två ovanför varandra liggande bensamlingar. (St. H. M. 11180, 11484, 11746, 11960, 12273, 13132, 13313, 13928, 14273, 14429, 14801, 15464, 16083).

Vid *Nederlösa* i *Normlösa* socken har man påträffat ett

---

[1] O. Almgren, *Ett gravfält från äldre järnåldern vid Alvastra i Östergötland, undersökt sommaren 1900* (*M. Bl.* 1900). T. J. Arne, *Järnåldersgravfältet vid Alvastra i Östergötland* I—III (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1903—05).

gravfält med lerkärl, innehållande brända ben och täckta av en större sten. De synas tillhöra den förromerska järnåldern[1].

Trettiofem brandgravar ha undersökts av konservator E. Sörling i *Sjögestads* by, *Sjögestads* socken. Här ha anträffats 9 brandgropar med brända ben, 22 lerkärl med brända ben, i några fall därjämte med hartstätning, samt 4 hartstätningar med brända ben.

I en brandgrop med bålmörja stod på en av knytnävstora stenar omgärdad flat sten en hartstätning med brända ben, svärd (= *M. Bl.* 1896 sid. 112, fig. 99) sköldbeslag, doppsko och spjutspets av järn. En grav utgjordes av ett underjordiskt stenröse 90×70 cm., varunder låg en krans av flata stenar, 40 cm. i diameter. Inom denna hittades lerkärl, brända ben, bronsbeslag och en björnfalang. Flera lerkärl stöddes av knytnävstora stenar, och ett kärl täcktes ytterligare av en häll. Åtminstone en grav tillhör romersk tid (St. H. M. 15479, 15769, 15957, 16111).

Vid *Nybble* i *Vikingstads* socken utgrävdes 8 gravar under flat mark av doc. B. Schnittger och kand. W. de Geer. Fem visade sig vara brandgropar, varav en med hartstätning och bikärl förutom de brända benen och andra föremål, 2 urnebrandgropar och slutligen en fyrsidig stensättning av 2 ms diameter (se ovan) (St. H. M. 14724, 14740, 15430)[2].

På ett gravfält vid *Lilla Berga* i *Klockrike* socken blevo 11 brandgropar undersökta, av vilka 5 innehöllo hartstätning och 2 lerkärl (det ena som bikärl jämte harts) (St. H. M. 14850).

Flera gravfält i östgötska grusåsar ha visat sig innehålla brandgropar från såväl latène- som romersk tid. Så är exempelvis fallet vid *Bolltorp* i *Skönberga* socken (St. H. M. 14149,

---

[1] T. J. Arne, *Ett par järnåldersgravfält i Östergötland* (*Medd. fr. Österg. Fornminnes- och museiförening* 1919).

[2] W. de Geer och B. Schnittger, *Ett nyupptäckt gravfält i Vikingstads socken* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1912).

15004, 15620 och 16198)[1] och på *Kungshögabacken* i *Skrukeby* socken (St. H. M. 11804, 15289, 15317, 15318, 15411).

I ett 10-tal brandgropar på *Odensten* vid *Jämjö* i *Östra Husby* socken ha påträffats en del lerkärl med brända ben liksom också hartstätning med brända ben (St. H. M. 15006).

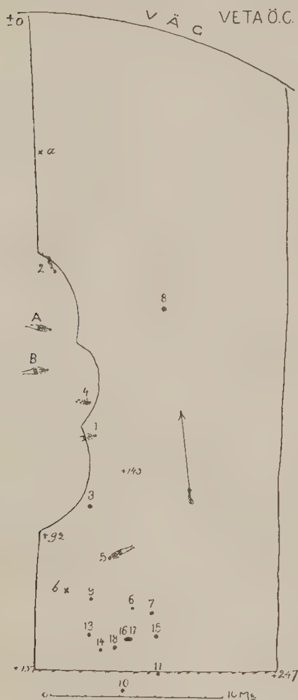

Fig. 12. Lindsberg. Ög.

Sannolikt från latènetiden voro 14 brandgravar (enkla brandgropar) och gravar med urnor (5) eller hartstätningar (2), som jag 1902 undersökte vid *Lindsberg* under *Sundby* i *Veta* socken (St.H.M.11748)[2] (fig.12).

Liknande gravar synas även förekomma eller ha förekommit vid *Källeby* i *Skönberga* socken (St. H. M. 14149), vid *Marås* i *Västerlösa* socken (St. H. M. 14709)[3], vid *Tävelsta* i *Tjärstads* socken (St. H. M. 15211), vid *Helgestad* i *Kuddby* socken (upptäckt av dr G. Adlerz 1909) vid *Kungshöga* nära *Mjölby*[4], vid *Brunneby* i *Vreta-klosters* socken[5], vid *Södra Lund* i *Flistads* socken (St. H. M. 7038 B)[6] och vid *Sörby Mellangården* i *Landeryds* socken (St. H. M. 8058).

[1] E. Flach och B. Schnittger, *Ett gravfält från äldre järnåldern å Bolltorp i Skönberga socken* (*Medd. fr. Östergötl. Fornm.- och Museiförening* 1913—14).

[2] T. J. Arne, *Undersökningarna vid Lindsberg under Sundby i Veta socken, Östergötland, sommaren 1902* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1903).

[3] B. Schnittger, *En urnebrandgrop vid Marås i Västerlösa socken* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1912, sid. 14).

[4] R. Norrby, *Gravfältet vid Kungshöga nära Mjölby* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1903) (St. H. M. 11804).

[5] Urnan från Brunneby, (i *Österg. Fmfs Tidskr.* 1916).

[6] O. Montelius, *"Brandpletter" i Östergötland* (*M. Bl.* 1882, sid. 181).

En del gravar på det ovan nämnda gravfältet vid *Halleby* i *Skärkinds* socken voro även av samma beskaffenhet. Också vid *Spärringe* i *Västerlösa* socken torde dylika gravar förekomma[1]. Bronssitulan från *Isberga* i *Heda* socken torde väl förskriva sig från en liknande brandgrav under flat mark (förr i Linköpings Stiftsbibliotek, nu Östergötlands museum). Åtskilliga liknande gravar synas även ha upptäckts vid *Strånäs* i *Strå* socken. I en sådan grav stod ett stort, grovt lerkärl, omgivet av stenar, omsorgsfullt satta tätt intill varandra och övertäckta av en flatare sten. Det vilade omedelbart på ett lager av svartjord, och det hela skyldes av ett föga djupt, stenblandat jordlager[2] (St. H. M. 6298, 6364).

En järnsitula, som anträffats med vapen av järn på *Kapellsbacken* vid *Lagerlunda gård* i *Kärna* socken, torde också ha funnits i en grop under flat mark[3].

På *Öland.* Ehuru jämförelsevis sällsynta tyckas urnegravar under flat mark förekomma även på *Öland.* Så har en lerkruka med brända ben och två krumknivar av järn hittats över 2 fot djupt i lös sand och omgiven av tunna flisor vid *Skogsby* i *Torslunda* socken (St. H. M. 13192). Gravar, som torde tillhöra latènetiden, äro även hittade under flat mark vid *Rösslösa* i *Kastlösa* socken och vid *S. Bårby* i *Mörbylånga* socken (St. H. M. 14145, grav 10 och 11 och 12817). Ur dylika gravar härröra förmodligen även de bronsföremål, som hittats i *Hulterstads* socken (St. H. M. 5786).

I *Brålanda* socken i *Dalsland* har en gång påträffats en järnskära av latènetyp (St. H. M. 7194: 56), som väl härstammar ur en grav, obekant av vad slag. Gissningsvis kan man dock antaga, att den överensstämt med dem vid *Grums* i *Värm-*

---

[1] Jfr O. Frödin, *Några östgötska fornfynd* (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1912 sid. 27.)

[2] O. Montelius, *Östergötland under hednatiden* (*Sv. Fmfs Tidskr.*, XII, sid. 285).

[3] T. J. Arne, *Ett par järnåldersgravfält i Östergötland* (*Medd. fr. Österg. Fornm.- och Museiförening* 1919).

land och vid *Tormansbol* i *Jerns* socken, *Dalsland.* På sistnämnda plats ha nämligen också anträffats brandgropar med eller utan urna, troligen härrörande från förromersk järnålder[1].

Även i *Skåne* t. ex. vid *Nosaby nära Kristianstad* synas brandgropar under flat mark förekomma.

Brandgravarna under flat mark kunna indelas enligt följande skema:

A. Brandgravar med brända vita ben utan bålmörja.
   1. Med lerurna eller annat benhölje (flatmarksurnegrav).
   2. Utan omhölje fritt i jorden (benhög).

B. Brandgravar med brända ben och bålmörja (brandgrop).
   1. Med lerurna eller annat benhölje.
      a. Rena ben i urnan, bålmörja utanför. } Urnebrandgrop.
      b. Både ben och bålmörja i urnan samt vanligen till en del utanför. } Urnebrandgrop.
   2. Utan lerurna eller synligt benhölje med benen och bålmörjan anbragta i en grop (egentlig brandgrop) (benen ibland för sig).

Alla dessa former torde vara representerade i Sverige. Det verkliga brandflaket med benen utbredda över en större yta torde egentligen blott förekomma under en betäckning av hög eller röse. Brandgroparna innehålla stundom blott kolad jord och aska utan några synliga brända ben — måhända äro de helt förvittrade. När benhöljet utgöres av en liten stenkista, ett ler-, sten-, brons- eller järnkärl, är det lätt att iakttaga det yttre skyddet. På gränsen mellan B. 1 och B. 2 stå brandgropar, i vilkas botten eller sidor lerklening är anbragt. Dessutom är benhöljet ofta skyddat av kringsatta eller överlagda stenar och hällar.

Då benhöljet utgjorts av en träask, av vilken blott hartstätningen helt eller delvis bevarats, kan det vara svårt att av-

---

[1] W. Berg, *Gravundersökningar vid Tormansbol och Slottsbrosundet* (*M. Bl.* 1880).

göra gravens beskaffenhet. Slutligen torde de nu till synes alldeles oskyddade benen ofta ha varit inlagda i en duk eller dylikt förgängligt omhölje. Detta har väl alltid varit fallet, när benen ligga i en klump för sig med bålmörja under, utan- eller ovanför. I vad mån ursprungligen genom ett hölje skyddade ben senare blandats in bland kol o. d. genom vattnets och isens månghundraåriga inverkan, låter sig ej lätt bestämma.

Brandgroparna äro ofta kittelformiga, med ett djup av vanligen 40 till 50 cm.. stundom ända upp till 1 m., och en diameter växlande mellan c:a 40 och 100 cm. Själva brandlagret är vanligen tunnare, dock i regeln växlande mellan 10 och 50 cm. Stundom hittas i en brandgrav (Alvastra, Fjugesta i Knista) två benlager, skilda av klumpstenar eller hällar; månne av två olika personer eller av människa och djur?

Djurben ha otvivelaktigt påträffats i några brandgravar, men mera omfattande undersökning av det brända benmaterialet har ej ägt rum. Ej sällan iakttager man, att först och främst kraniebenen nedlagts i benhöljet.

Bikärl till ett antal av ett eller högst två äro då och då funna i brandgropar med urnor eller träaskar eller ock utan höljen.

De medlagda fornsakerna ha oftast följt med på bålet och äro i regeln brandskadade, om de äro av brons; sådana som gjorts av järn, bära ofta en glödpatina, som skyddat dem mot ost. Vapen (svärd och spjutspetsar) äro ofta hopböjda.

Knut Stjerna har i sin doktorsavhandling[1] fäst stort av-eende vid den olika behandling, som de brända benen av len döde få undergå på olika tider och i olika delar av det ermanska området. Han sammanfattar sålunda dessa förhål-anden vid järnålderns början: "Västgermanska stammar vid ästra delen av Östersjöns södra kust begrava fortfarande, lik-om under bronsåldern, utan bålmörja. Detta begravningssätt r även det övervägande på Jylland och förefintligt i Norge,

[1] K. Stjerna, *Bornholms befolkning under järnåldern* (*Ant. Tidskr.* 18:1).

som ofta under förhistoriska perioder företer med Jyllands likartade förhållanden. Begravning med bålmörja framträder däremot i området mellan Oder och Weichsel, i södra Skandinavien och på de stora Östersjööarna samt även i södra Norge och västra Danmark. I de kontinentala delarna av detta område begagnas uteslutande urnebrandgropen, i de skandinaviska både urnebrandgropen och brandflaket, men åtminstone på Östersjööarna, med företräde för brandflaket".

Den kronologiska utvecklingen har sedan varit följande (enligt Stjerna): "Äldst är begravning utan bålmörja. Senare uppkommer ett kortvarigt mellanstadium, då även bålmörjan utgör en beståndsdel av gravinnehållet, men ännu skiljes från de brända benen, ett stadium, som avlöses av begravning i urnebrandgrop och brandflak, vilka i sin tur avlösas av brandgropen. Naturligtvis låta icke alla fall inrangera sig i denna serie. Begravning utan bålmörja kan fortfara längre på ett ställe än på ett annat, mellanstadiet kan överhoppas, då man på en ort tagit kännedom om de redan fullt utvecklade begravningssätten med bålmörja på en annan etc., men den allmänna utvecklingen av gravskicket är den här angivna."

Denna skildring av brandgravskickets utveckling under äldre järnåldern gäller egentligen Bornholm. Här anser Stjerna, att brandgropen genom en intern utveckling utvecklats ur brandflaket. Det senare utgöres av den bålmörja, som man att börja med låtit ligga utbredd på marken och över vilken man enligt sedvana uppfört ett röse[1].

Låt oss nu ytterligare se, huru förhållandena på detta område gestalta sig i Sverige under den förromerska järnåldern. Gravar från period I äro tyvärr ännu mycket sällsynta. Från bronsålderns slut föreligga i flera landskap (t. ex. Skåne, Blekinge, Gotland) urnegravar under flat mark med brända ben

---

[1] Stjerna definierar på sid. 8 brandflaket sålunda: "Äro benen och bålmörjan utbredda på ett horisontalt plan, kallas graven *brandflak*". Här förutsättes ej, att bålmörjan skall ligga på likbålets plats utan kan vara flyttad

utan kolblandning i urnorna[1]. På Gotland har G. Gustafson undersökt ett par låga högar från järnålderns period I, den ena med fotring, den andra med en yttre ring (Lekarehed i Lärbro socken och Butraifs i Norrlanda socken). I den förra lågo under och mellan några stora granitkullerstenar brända benbitar, bitar av ett stort lerkärl, några få kolbitar samt några föremål av järn och brons samt obrända ben. Gravlagret var ½ fot mäktigt. I den senare fanns i ett svagt brandlager brända ben, brottstycken av ett större lerkärl samt metallföremål. O. Almgren uppfattar dessa gravar som urnegravar i små högar[2], Stjerna som brandflak[3]. Av Gustavsons beskrivning får man ej intrycket, att bålet stått på själva platsen eller att det är fråga om ett brandflak av någon vidare utsträckning. Bålmörja tyckes man emellertid ha att göra med. Under period III var det på Gotland vanligt, att bålet ej stod på gravplatsen utan att bålresterna uppsamlades och spriddes ut inom en liten omkrets på marken, varefter en låg hög uppkastades över desamma.

På gravfältet vid Ryd i Glömminge socken och vid Övre Ålebäck i N. Möckleby socken på Öland hittades stora brandflak i rösena men med ringa förekomst av brända ben. Dessa voro däremot samlade i en hög för sig, stundom i samband med brandflaket, oftare i en behållare. Även då benen funnos i en grop med kol, hade de från början hållits ihop i en duk eller dylikt. Vi skulle då i dessa gravar kunna se en kombination av bronsålderns gravskick och brandflaket. I rösena och stenplanerna vid Halleby i Skärkind, Östergötland, lågo de brända benen vanligen i brandgropar, där även kol från bålet nedösts, men benen syntes ha samlats ihop för sig i en träask eller en urna. Enstaka ben kunde naturtigtvis hittas bland kolen, någon gång i större mängd. Även ett större kol-

---

[1] B. Schnittger, *Flatmarksgravar från den yngre bronsåldern i Skåne och Blekinge.* (*Rig.* 1919).

[2] O. Almgren, *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* Stockholm 1914 (sid. 3).

[3] K. Stjerna, *Bornholms befolkning under järnåldern* (sid. 13).

lager med brandgrop i kanten liksom på Öland hittades under en stenplan. Vid Alvastra förekommer i regeln bålmörja jämte de brända benen, men de senare finnas ej sällan hopade i en tät gyttring — de ha samlats ihop för sig och omgivits av något hölje. Dock iakttager man ej sällan bensamlingar utan kol. Liknande var förhållandet med innehållet i de kittelformiga brandgroparna i Nerike.

Även på Järnsysslagravfältet i Västergötland ha benen samlats ihop i en behållare (lerkärl, hartstätat träkärl, duk) och nedlagts i en grop, i vilken även bålmörja plägat ösas ned. Ofta märkes blott kolad jord; stundom äro kolspåren mycket obetydliga och i halva antalet fall kan man ej gärna tala om någon bålmörja. Vid Kleva Gumsegården, Kinnekleva socken, innehöll också en brandgrop "rentvättade" vita ben.

På gravfältet vid Grums i Värmland voro de brända benen vanligen blandade med kolmörja i brandgroparna, men i 4 gravar voro benen rena och vita samt ej blandade med kolmörjan. Benen hade legat förvarade i en träask, så väl att kolmörjan ej kunnat intränga.

Brandgropen med brända ben och bålmörja synes alltså under period II och III på Sveriges fastland vara den vanliga, om också långt ifrån enahärskande gravformen. Den har nämligen att kämpa med den från bronsåldern nedärvda eller från sydväst på nytt uppfriskade gravformen med rena vita ben utan kolblandning. I själva verket är det ofta svårt att avgöra, om man har att göra med en vanlig urnegrav eller en urnebrandgrop, med en benhög eller en brandgrop. I stället för kol och bålmörja ser man sotig eller blott något mörkare jord och grus än omgivningens, benhögen upptäckes blott därigenom att den täckes av en häll eller en klumpsten. Ibland finner man inga ben utan blott några urnebitar eller en sotfläck. Brandlagret kan vara skilt från benen, såsom fallet var i grav 131 vid Järnsyssla, där ett brandlager utan ben hittades under en stor avlång sten och en samling brända ben låg $^{3}/_{4}$ m. därifrån, men troligen hörde till.

Att fastslå en intern utveckling på Sveriges fastland (och Öland) från bronsåldersbrandgraven fram till brandgropen med bålmörja låter sig knappast göra, så länge gravar från period I äro kända i så obetydlig utsträckning som nu är fallet.

Visserligen har vid Lilla Dalby i Kastlösa socken, Öland, hittats ett lerkärl med brända ben, som torde tillhöra period I, stående $^{1}/_{2}$ m. djupt i ett brandlager av mer än $^{1}/_{2}$ m:s diameter (St. H. M. 13312). Brända ben funnos även utanför lerkärlet. Detta hänföres av N. Åberg[1] till slutet av bronsåldern, och vore detta riktigt, skulle seden att tillvarataga bålmörjan gå längre tillbaka än man antagit, n. b. om "brandlagret" utgjordes av annat än utsökta kol från bålet och om benen i kärlet icke voro alldeles rena. I Skåne har prof. Montelius vid undersökning av en större hög vid Spärlinge i Allerums socken anträffat en sekundärgrav, som innehöll ett lerkärl med vulstformiga handtag, en svanhalsnål och en ring av järn samt brända ben. Graven förskriver sig från järnålderns första pe- iod. Även kol anträffades i graven, men det framgår ej fullt ydligt, om dessa mera tillfälligt kommit med i graven, såsom u stundom hänt även under bronsåldern, eller om de tillhöra n avsiktligt tillvaratagen bålmörja.

Hurusomhälst, vare sig sedan att nedlägga bålmörjan jämte e brända benen uppkommer under period I eller II, så synes en vara något nytt, utifrån infört, som kontrasterar med brons- lderns sedvänja att blott tillvarataga de brända benen.

Vad själva gravens utseende beträffar, så framgår av et föregående, att vi i Sverige ha att göra med rösen, sten- landade jordhögar, stenplaner, samtliga ovan jord, samt ravar under flat mark, täckta eller omgivna av hällar och ensamlingar, en sten, som kan sticka upp i ytan, eller all- eles utan skydd. De genom en hög, ett röse, eller dylikt arkerade gravarna finnas på Östersjööarna, i Östergötland

---

[1] N. Åberg, *Kalmar läns bronsålder* s. 56 (*Medd. fr. Kalmar Fornm.- rening,* IX).

och västligast i Nerike, — mera osäkra äro dylika gravar från Värmland och Halland; de under flat mark befintliga gravarna äro mera koncentrerade till Västsverige, Bohuslän, Västergötland, Dalsland och Värmland men också kraftigt representerade i Östergötland, särskildt i dess västligare delar; utlöpare nå även Nerike och Uppland, där detta skick bibehöll sig längre på samma gravfält än t. ex. vid Alvastra. Även till Öland sträcker sig detta sätt att nedlägga den dödes brända ben. Man får dock det intrycket, att i början det förra sättet varit mera östligt, under det att det senare har sin tyngdpunkt förlagd längre västerut.

Det är nu tänkbart, att såväl gravarna under flat mark som de av rösen eller högar täckta i rätt nedstigande led härstamma från den yngre bronsålderns rösen, högar och gravar under flat mark. Rösen med stenkistor äro väl den vanliga formen för bronsålderns gravar i Sverige; jordhögar, eventuellt täckande en stenkista, antingen försedda med en inre stenkärna eller blandade med stenar, känna vi från Uppland, Öland och Skåne; bronsåldersgravar under flat mark äro särskilt ofta påträffade i Skåne och Blekinge[1]. Även på Gotland ha förutom i rösen bronsåldersgravar hittats under flata marken[2].

Trots den stora bristen på gravar från period I får man väl antaga, att på sina håll bronsålderstraditionen fortplantats vidare ned i latènetiden. Därför talar ett sådant gravfynd, som det, vilket för en del år sedan gjordes vid Ljunga i Skönberga socken, Östergötland[3], där under en hög med någon stenblandning fanns en grav från 5:te perioden av bronsåldern och på flata markens nivå en grav från period I av järnåldern (såvitt den ej kan dateras tillbaka något längre). Sistnämnda

---

[1] B. Schnittger, *Flatmarksgravar* etc. (*Rig* 1919).

[2] G. A. Gustafson, *Gotländska bronsåldersfynd.* (*Sv. Fornminnesför:s Tidskrift,* VI).

[3] T. J. Arne: *Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken, Östergötland,* sid. 2 och 8 (*Medd. fr. Österg. Fmf.* 1905).

grav har antingen anlagts i en äldre hög eller fått högen uppkastad över sig.

Skulle emellertid tack vare den av R. Sernander påpekade klimatförsämringen vid bronsålderns slut en starkare utvandring ha ägt rum, varigenom fyndbristen i viss mån kan förklaras, då bör måhända det under latènetiden härskande gravskickat förklaras genom starka inflytelser från grannländerna. En blick på dessas gravskick torde alltså vara av nöden.

I Norge äro gravarna från den förromerska järnåldern väsentligen koncentrerade till Jæderen på västkusten och kring Kristianiafjorden. "Baade i det ytre, synlige anlæg og i den indre indrettning viser gravene meget vækslende former, men uten at disse to hovedforhold optræder i gjensidig konstante kombinationer. De forskjellige typer for gravenes ytre og indre form krysses i alle forskjellige forbindelser; urnegraver og brandgroper, saavel som overgangsformer mellem dem, træffes uten forskjel i hauger, røiser, stensætninger og under flat mark." [1]

Högar äro rätt vanliga, rösen sällsynta. Stensättningar i flat mark förekomma stundom. En sådan från Aske i Brunlanes pgd vid Larvik erbjuder stor likhet med några sättningar vid Grums i Värmland[2]. Den norska graven tillhör emellertid period I, under det de värmländska säkerligen äro av senare datum. Allmännast torde gravarna under flat mark vara. — Vanligt är, vare sig graven är anbragt i hög eller under flat mark, att den utgöres av en i gruset nedgrävd grop. Härigenom skiljer den sig bestämt från bronsålderns gravar, även om den liksom dessa är omgiven av 4 flata hällar som bilda en kista. Gravar utan bålmörja äro övervägande på Västlandet; i Jarlsberg och Larviks amt äro de ganska utbredda vid sidan av gravar med bålmörja, i Smaalenenes amt hittills mycket sällsynta. Detta gravskick avtar alltså i utpräglad mån från

[1] H. Schetelig, *Den førromerske jernalder i Norge* (*Oldtiden*, III, 1913), A. W. Brøgger, *La-Tène Kjedelen fra Sande i Jarlsberg* (*Oldtiden*, VII; 1916).

[2] T. J. Arne, *Bidrag till Värmlands förhistoria* (*Fornv.* 1917).

öster till väster och står i nära förbindelse med tuvgravarna på Jylland. Brandgroparna med bålmörja täckas ej synnerligen ofta av en häll eller äro kringsatta med stenar. För övrigt finnas brandgropar med urnor och träkärl (harpixlämningar) i olika kombinationer med brända ben eller bålmörja som i Sverige. Blandningsformerna av urnegrav och brandgrop förklarar Schetelig så som Stjerna gjort det för Bornholms vidkommande, nämligen så, att det nyinförda skicket, begravning med bålmörja, korsas med den gravform, som kvarlevat från bronsåldern. Fullkomligt enastående hittills är en skelettgrav med vapen från latènetiden, funnen vid Aas i Sande, Jarlsberg.

Vi se av denna redogörelse, att latènetidens gravskick i trakten kring Kristianiafjorden nära överensstämmer med det i Sverige, särskilt dess västligare delar, utan att vi ha någon anledning att tro, att vi skulle från Norge ha mottagit några väsentliga lån, snarare då tvärtom.

Övergå vi till Danmark, så finna vi på Bornholm brandgroparnas, "brandpletternes", klassiska land. Brandgropar med lerurna äro här sällsynta i motsats till förhållandet på den skandinaviska halvön. Om benen i bronsålderns gravar under flat mark på Bornholm anmärker E. Vedel:[1] "De brændte Ben ere i Regelen hvide og rene, hvad enten de ere udvaskede eller maaske kun udpillede af Ligbaalets Rester, men af og till findes de dog blandade med Kul og Aske og i saa Fald findes der tillige ofte en klump af stort kulholdig muld med smaa brændte Benstumper udenom Urnen." Enligt Vedel är det häller icke sällsynt, att benstyckena i de bronsåldersurnor, som täckas av rösen, icke rensats före nedläggningen utan förblivit blandade med likbålets kolhaltiga rester. I så fall plägar det också finnas en klump svart mull utanför urnan eller i flatt lager omkring den sten, som täcker urnans mynning, och i denna mull finnas ofta enstaka benstycken. Vedel anser att

---

[1] E. Vedel, *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager* (1886, sid. 30) samt *Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder og Oldsager*, 1897.

"brandpletterne" utvecklat sig ur bronsålderns begravning med benfyllda lerkärl under flat mark och finner övergångsformer i sådana urnebegravningar, som här nyss nämnts, liksom i brandgroparna med sönderslagna urnor. Dock medger han även en påverkan söderifrån. Rösena på Bornholm nå i regeln blott fram till den äldsta järnåldern men äro då ännu talrika; få rösen ha uppkastats över latènetidens gravar, såsom fallet var på Öland. Såsom efterbegravning i högar och rösen förekomma brandgroparna ej sällan.

Märklig är den stora bristen på gravar från förromersk tid på Själland, som häri överensstämmer med Skåne, Halland, Blekinge och Småland. Från Fyen föreligger förutom enstaka urnebrandgropar ett litet gravfält från latènetid, nämligen det av Sehested undersökta vid Langaa[1]. Också här lågo gravarna under flat mark: en kittel av järn och brons stod i ett kollager och hade på bottnen brända ben jämte fornsaker; upptill i kitteln fanns jämväl mycket kol, och graven täcktes av en stor sten, som sjunkit ned i kitteln men ej var synlig i ytan.

På Jylland äro talrika brandgravar från period I anträffade. Oftast har en urna innehållande de vita, från bålmörja befriade benen nedsatts i en grop, eller på markytan, och en låg hög uppkastats däröver. De nedlagda föremålen äro vanligen eldskadade[2]. Från latènetiden har man däremot få gravar, vanligen urnebrandgravar under flat mark eller i kanten av gamla högar[3]. Nyligen har ett gravfält med "brandpletter" av samma art som på Bornholm blivit undersökt nära Limfjorden av inspektör Th. Thomsen.

I Sönderjylland ha påträffats urnegravar med brända ben

---

[1] F. Sehested, *Fortidsminder og Oldsager fra egnen om Broholm,* 1878, sid. 172 ff.

[2] A. P. Madsen og Carl Neergaard, *Jydske Gravplatser fra den førromerske jernalder.* (*Aarbøger* 1894).

[3] I. Undset, *Jernalderens begyndelse i Nordeuropa,* 1881; C. Neergaard, *Jernalderen,* sid. 235 ff. (*Aarbøger* 1892).

under flat mark tillsammans med latènevapen och sena latène-fibulor[1].

Beträffande gravarna från I:a perioden äro de av samma art som på Jylland i övrigt.

I Schleswig-Holstein förekomma under period I talrika små högar som bilda utsträckta gravfält. Dessa högar täcka urnor med vita brända ben. Samtidigt uppträda i ännu större utsträckning urnegravar under flat mark, och dessa bli under latènetiden enahärskande. Som efterbegravning hittas dock även under denna period urnegravar i äldre högar. Under den äldsta järnåldern stå urnorna nästan utan undantag omgivna av smärre stenar, som ofta är förenade till stora stenläggningar. Under latèneinflytandets första tid bibehålles mestadels stenpackningen, men ibland finnas blott täckstenar eller enstaka stödjestenar kring urnorna. Mot slutet av latènetiden påträffas ofta små stensättningar eller en täcksten över urnan, men ofta stå urnorna fritt i marken[2].

I Hannover låter G. Schwantes den förromerska järnåldern gå tillbaka till omkring 800 före Kr. f.[3] Han indelar den i 4 perioder. Under den första (800—600) av dessa uppträda ännu låga högar jämte urnegravar och stenkistor under flat mark. Under andra perioden (600—300) bli gravarna under flat mark nästan allenahärskande. Urnorna stå i början kringpackade av sten. De brända benen äro fria från kol. Under tredje perioden (300—150) visa sig latèneinflytelser. Blott gravar under flat mark anträffas. Jämte urnegravar och rena, vita bensamlingar förekomma brandgropar. Under fjärde perioden 150—Kr. f. saknas brandgropar, däremot förekomma urnor och mera sällan vita, oskyddade bensamlingar. Av stort intresse är, att vi här på västtyskt område under tiden 300—150 anträffa brand-

[1] Carl Neergaard, *Sönderjyllands jernalder I* (*Aarbøger*, 1916).

[2] Friedr. Knorr, *Friedhöfe der älteren Eisenzeit in Schleswig-Holstein*, Kiel 1910.

[3] G. Schwantes, *Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg* (*Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen* I, 1911).

gropar med bålmörja. Sådana äro kända t. ex. fr. Oitzmühle och Kl. Hesebeck (i en brandgrop hittades en latène-II-fibula).

Även i Mecklenburg äro urnegravfälten under flat mark det vanliga under förromersk järnålder. De börja redan tidigare och fortsätta in på romersk järnålder. Benen i urnorna äro mestadels rena och fria från bålmörja: på sin höjd kan en obetydlig mängd vara inkastad i urnan. Först på övergången till romersk tid (c:a 50 e. Kr.) uppträda brandgropar liknande dem på östgermanskt område, dock blott i undantagsfall[1]. Brandskikt omkring och över urnorna förekommer stundom. Mestadels omges de av stenskydd, bildat av smärre stenar, en lock- och en bottenhäll.

I provinsen Sachsen uppträda under laténetiden högar med urnor och brända ben men även urnegravfält. I Brandenburg möta vi stora urnegravfält[2].

I Pommerns västra del, Vorpommern, uppträdde urnegravfälten i början av järnåldern och undanträngde snart bronsålderns stenkistor, som däremot höllo sig rätt länge i Hinterpommern. Under den första järnåldersperioden äro benen i urnorna rena och fria från bålmörja, under latènetidens äldre del finnas rester av likbålet bland stenarna, som omge urnan, och mot slutet av denna tid uppträda verkliga brandgropar, ofta innehållande vapen. Detta gäller Vorpommern. I Hinterpommern utmärkes den första järnåldern av små stenkistor ofta innehållande ansiktsurnor; under latènetiden visar sig samma gravskick som i Vorpommern[3].

J. Kostrzewski har i sitt värdefulla arbete om den östgermanska kulturen under sen latènetid[4] även redogjort för

---

[1] R. Beltz, *Die vorgeschichtlichen Altertümer des Grossherzogtums Mecklenburg-Schwerin* 1910. Dens. *Vorgesch. Funde und Untersuchungen in Mecklenburg 1907—1909* (*Manus* 1910).

[2] F. Kaufmann, *Deutsche Altertumskunde* 1913, sid. 277 ff.

[3] H. Schumann, *Die Cultur Pommerns in vorgeschichtlicher Zeit* (*Baltische Studien* 1896).

[4] J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit,* 1919.

gravskicket i Pommern, West- och Ostpreussen, Brandenburg, Posen och Schlesien. Kusttrakterna från Odermynningen till ett stycke öster om Weichsel räknas av Kostrzewski som burgundiskt område, det söder därom liggande området (i Brandenburg, Posen och Schlesien) som vandaliskt. Ej häller i östra Tyskland och Polen finnas skelettgravar under århundradena före Kr. f. De brända benen förvaras på olika sätt, dels fria från bålmörja i urnor (urnegravar), dels i urnor med bålmörja upptill eller runtom i en grop (urnebrandgropar), dels slutligen utan kärl i brandgropar. De rena benhoparna, som ofta träffas på västgermanskt område, ha blott i ett par fall blivit kända från Östtysklands senare latènetid.

De rena urnegravarna finnas huvudsakligen på det vandaliska området. På burgundiskt område medföljer i regeln bålmörjan i graven.

I Hinterpommern har man anträffat övergångsformer mellan rena urnegravar och urnebrandgropar. Vid Persanzig i Hinterpommern har man liksom på Bornholm iakttagit stora stenpackningar av upptill sex kvm., täckande gravarna.

Urnebrandgroparna, som huvudsakligen finnas på burgundiskt område, men även sträcka sig in på vandaliskt, omgivas eller täckas stundom av stenar.

Även mellan urnebrandgropar och rena brandgropar ha övergångsformer iakttagits.

De rena brandgroparna äro förhärskande, särskilt på burgundiskt område.

I regeln ligga de östgermanska latènegravarna under flat mark; i Ostpreussen äro efterbegravningar i äldre högar vanliga. I Masuren har man iakttagit stenkretsar ovan jord, som markera latènegravar. Detsamma är också fallet på några ställen i Hinterpommern, Brandenburg och Polen. På åtskilliga håll, t. ex. vid Persanzig, voro gravarna täckta med en stor sten, som sköt upp över ytan just som vid Järnsyssla, Grums m. fl. fyndplatser i Sverige.

Av ovanstående översikt framgår, att gravarna med bål-

mörja särskilt äro karaktäristiska för östgermanskt område, men sträcka sig ända in i Hannover ja, upp på Jylland, under det att å andra sidan de rena urnegravarna västerifrån sträcka sig långt österut in på "vandaliskt" område. Åtminstone på Bornholm går sedvänjan att nedlägga bålmörja tillbaka till slutet av bronsåldern och detta synes av några fynd att döma kunna vara fallet även i Sverige, väl beroende på en utländsk strömning. På Öland synas gravrösena med brända ben utan bålmörja representera en inhemsk nedärvd tradition utan inflytelser från söder, märklig så till vida, som gravarnas innehåll röjer nära samband med östgermansk kultur. Liksom man på Sveriges fastland kan i fornsakerna spörja påverkan från både öst- och västgermanskt område, så synes fallet vara även inom gravskicket, ehuru med företräde för det östgermanska. Själva anläggandet av brandgravar under flat mark går ju i de sydligaste delarna av Sverige tillbaka till yngre bronsåldern, men i det centrala latèneområdet, landskapen kring Vättern och Vänern, torde det ha vunnit inträde först under latènetiden.

I fråga om de ovan jord synliga gravarna på Sveriges fastland synes mig knappast någon anledning föreligga att härleda dem ur utländska förebilder, åtminstone ej från landsträckningarna närmast Östersjön.

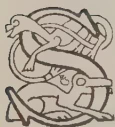
Två fynd från den förromerska järnåldern.

Av

GUNNAR EKHOLM.

1.

Spännet från Ljunits härad.

Såsom Undset utvecklat i sitt arbete *Das erste Auftreten des Eisens in Nordeuropa* (Hamburg 1882), skall järnåldern i norra Tyskland taga sin egentliga början först i och med att impulserna från La Tène-kulturen nå fram till dessa trakter. I överensstämmelse härmed hade han redan tidigare[1] framhållit såsom sin åsikt, att Skandinaviens begynnande järnålder redan är starkt färgad av romerska inflytelser. Andra skandinaviska och tyska forskare uttala sig i samma riktning. Montelius åter gör gällande[2], att vi dessförinnan såväl i norra Tyskland som i Norden kunna urskilja ett järnåldersskede, karaktäriserat av inflytelser från Hallstattområdet.

De sydöstliga impulsernas stora betydelse för den tidiga järnåldern i Nordeuropa framgår även av iakttagelser, gjorda under de senaste årtiondena. Dessa visa bland annat, att i Schleswig-Holstein de tidigaste järnföremålen uppträda i förening med vissa ornerade lerkärl, vilkas hemtrakt är att söka

---

[1] *Aarbøger* 1894, s. 210.

[2] Tidigast i *Om tidsbestämning inom bronsåldern* (*K. Vitt. Akad. Handl.*, D. 30, 1885), s. 159 ff.

i Centraleuropa, och som längs den gamla förbindelseleden längs Elbe importerats till Skandinaviens sydligaste delar[1]. Även studiet av materialet såväl i norra Tyskland som Skandinavien har nu fört till ett fullständigare klargörande av det järnåldersskede, som ligger före La Tène-tiden.

Såsom vanligt gör sig dock även under denna tid den germanska självständighetskänslan gällande, så till vida, att de mottagna förebilderna endast i ringa utsträckning i egentlig mening kopieras. I stället undergå de en mer eller mindre genomgripande ombildning i specifikt germansk smakriktning.

Såsom ett exempel bland många på den självständiga utvecklingen av en inlånad fornsaksform från denna tid kan framhållas det intressanta fyndet från Ljunits härad i södra Skåne (St. H. M. 5991). Som detta även — såvitt mig är bekant — utgör ett till sin form fullkomligt unikt föremål, torde det förtjäna att avbildas och bekantgöras.

Redan en första blick på fornsaken i fråga gör det klart, att den är att hänföra till de parvis uppträdande tutulusformade spännenas kategori. Till klargörande av frågan, på vilken plats i serien den skall inordnas, är det emellertid nödvändigt att taga en överblick av utvecklingen hos dessa spännen.

Såsom Montelius framhållit[2] är denna spännetyp den nordiska fortsättningen på den särutveckling, som i Nordtyskland försiggår av Hallstatt-kretsens spiralfibula. I Skandinavien växa spiralernas trådar ihop till plana skivor — en parallell till vad som sker med bronsålderns glasögonsformade fibula — och samtidigt frigöra sig dessa skivor från varandra.

Enligt denna resumé av utvecklingen böra av de på svensk botten uppträdande till de typologiskt äldsta räknas de båda vid Ransten i Södermanland funna (St. H. M. 13771)[3]. Ytan upptages här så gott som helt och hållet av i gjutning framställda

---

[1] Knorr, *Friedhöfe der älteren Eisenzeit in Schleswig-Holstein* (Kiel 1910), s. 10 f.

[2] Anf. arb., s. 157 f.

[3] *Fornvännen* 1909, s. 259.

koncentriska cirklar, vilka utgöra minnen av spiralvarven, och mittpunkten markeras av en låg konisk förhöjning. Nära i tiden står sannolikt fyndet från Ullevi på Öland (St. H. M. 1355)[1], ehuru mittsprötet här är något mera utvecklat. Senare äro däremot spännena från Helgö i Värend (St. H. M. 9041: 3)[2], Bräknaryd, Skåne (St. H. M. 8762: 61)[3] och Hulterstad, Öland (St. H. M. 9321)[4]. Även dessa ha något mera utvecklade spröt, bredare ringar på ytan och därtill en särskilt markerad kant.

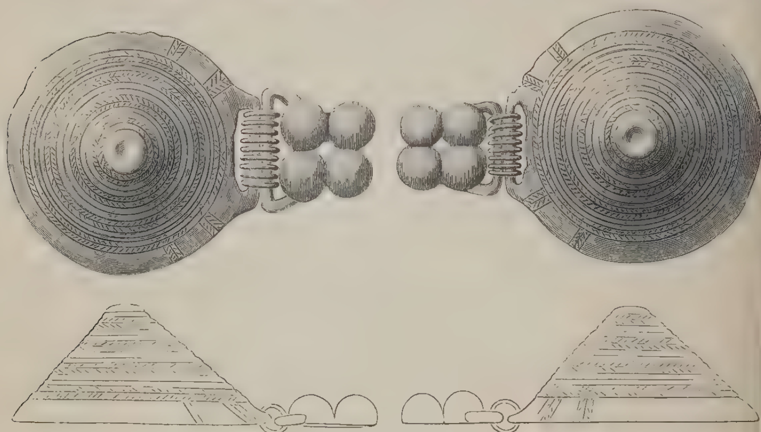

Fig. 1. 1/2.

På det småländska och de öländska från Hulterstad ha även tydligen för markering av sambandet mellan de båda rundlarna, tillkommit utsprång i form av halvrunda knoppar eller smala band, slutande i halvkulformiga ändar.

Ett par av de mest utmärkande dragen i utvecklingen är sålunda dels mittsprötets allt kraftigare växt, dels framträdandet av båda spännena förenande mellanleder. I båda dessa hänseenden visar det skånska exemplaret en särdeles kraftig

[1] Montelius, *Kulturgeschichte Schwedens*, fig. 238.
[2] *Svenska Fornsaker*, fig. 307; *Kulturgeschichte*, fig. 238.
[3] *Sv. Fornm. Tidskr.*, 9, s. 166.
[4] Anf arb., 9, s. 164.

utformning. Mellanlederna ha här tagit form av breda länkar, bestående av vardera 4 halvklotformiga bucklor, och mittspröten ha utvecklats därhän, att spännet fått en rent konisk profil. Tydligen ha vi här att skaffa med en sen, något barockartad utlöpare i serien.

De formförändringar, som vi här kunnat iakttaga, äro otvivelaktigt att betrakta såsom ett uttryck för germanernas smak för den konstfulla gjutningen, för det tunga och solida. Från de mest skilda tider kunna hämtas paralleller till denna utveckling. Såsom ett belysande exempel kan tjäna stilen under yngre bronsåldern, varunder tredje periodens sirliga linjer få vika för fasta och kraftiga former, då alla spröt växa i höjden och alla föremål i sina dimensioner äro i stadig växt. Även från järnåldern kunna framhävas analogier till denna av den rådande smaken betingade omdaning. Mest slående är måhända den, som utvisas av de på germanskt område framträdande avkomlingarna av det skivformiga romerska spännet[1]. Även här ha vi samma utveckling från det plana och måttfulla till det kupiga och pompösa.

2.

Fyndet från Ysane.

I den samling avbildningar — klichéavdrag, laveringar och teckningar — av märkligare fornsaker, som finns i Statens historiska museum ingå även en del bilder av original, tillhöriga Karlskrona museum. Bland dessa väckes uppmärksamheten framförallt av ett slutet fynd av ett 30-tal föremål från Ysane i Ysane socken, Listers härad, Blekinge. Till det knappa materialet från den förromerska järnåldern ha vi här ett så avsevärt tillskott, att en närmare redogörelse för föremålens art kan vara på sin plats.

---

[1] Salin, *Die germanische Thierornamentik* (Stockh. 1904), fig. 206—208, 203—216.

Av mindre betydelse är fyndets huvudmassa: ett 20-tal små spiraler av bronstråd, några smärre enkla ringar av samma metall och en dylik av bärnsten. De övriga sakerna äro emellertid av så mycket större intresse. I främsta rummet kommer härvid den vackra halsringen, fig. 2. På svenska fastlandet torde denna form för övrigt vara okänd, men nära befryndad är den gotländska ringen från Svie[1], den enda på denna ö funna halsringen från La Tènetiden. Almgren framhåller, att den tydligen är en degenererad ättling av ringen med knoppförsedda ändar, som huvudsakligen hänföres till järnålderns andra period[2]. Vidare framhåller han, att knoppar av detta slag för övrigt knappast äro kända, och att vi därför möjligen i Svie-ringen ha att se en gotländsk särform. Ysane-ringens knoppar komma emellertid det gotländska exemplarets ytterst nära. Av Ysane-typ finnas för övrigt några ringar från Öland[3], och det torde därför vara berättigat att betrakta denna variant såsom en öländsk lokalform.

Av främmande ursprung är den lilla ringen, fig. 3. Tydligen föreligen här en "Knotenring" av det slag, som är känt från det keltiska kulturområdet[4]. Även från en annan plats på Sveriges fastland, nämligen vid Bothildenlund, Skytts härad i Skåne, finns en ring av samma typ[5]. Det förut i det ovan berörda gotländska Svie-fyndet ingående exemplaret står sålunda icke absolut isolerat på svenskt område[6].

Av mera svårtydd art äro de i fig. 4 a—g återgivna föremålen. Vid en närmare granskning framgår dock, att vi här ha några fragment av de till slutet av den förkristna tiden hörande bälte-

[1] Almgren, *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* h. 1 (Stockh. 1914), s. 9.

[2] Montelius i *Sv. Fornm. Tidskr.,* bd 9, s. 177 ff.

[3] Kalmar museum; fotografier och teckningar i Statens historiska museums planschsamling.

[4] Dechélette, *Manuel d'archéologie préhistorique,* 2 (1914), pl. XII: 16.

[5] Lunds univ:s hist. mus. nr 19376. (Enligt benäget meddelande av amanuensen, fil. lic. Olof Sundin.)

[6] Jfr Almgren, anf. arb., s 8.

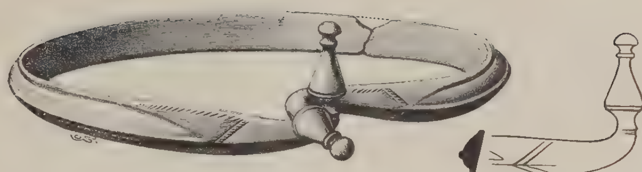
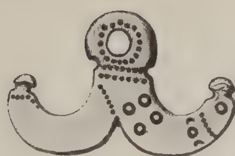

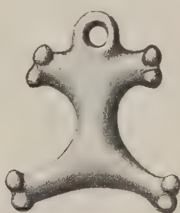
Fig. 2. 1/2.

a

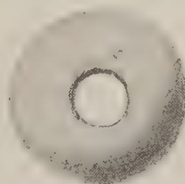
Fig. 3. 2/3.

b c d

e f g h

Fig. 4 a—h. a—d 2/3, e—h 1/1.

kedjorna tillhörande den kvinnliga dräkten[1]. Dylika bälten, vanligen med en hake i form av ett djurhuvud och med en vidhängande kedja, nedtill försedd med hängprydnader, tillhöra den keltiska kulturkretsen och förekomma över Nord- och Mel-

[1] Déchelette, anf. arb., s. 1230 ff. — Fig. 4 h är den ovan omnämnda bärnstensringen och torde ej höra hit.

laneuropa ned till Donau[1]. Från de skandinaviska länderna äro de förut kända i ett fåtal exemplar, ehuru de där uppträda i något skiljaktig gestalt. I Schleswig-Holstein visa de en särskilt självständig utveckling. De bestå där av med ringar förenade fyrkantiga plattor av järn, belagda med ornerade bronsplåtar[2]. I Sverige och Danmark äro de omdanade till bälten, sammansatta av rektangulära beslag, stundom fästade på underlag av järn, vartill även kan komma den nämnda prydnadskedjan med ändbeslag. Av dylika i Norden utvecklade biformer äro tre kända från Danmark[3], ingen av dem dock under sådana förhållanden, att en noggrannare kronologi är möjlig. Närmare daterade äro däremot de svenska fynden från Södra Lund[4] och Klefva Gumsegården[5], vilka båda tillhöra den andra perioden. Även för fyndet vid Saxeröd, Jörlanda socken i Bohuslän[6] torde kunna erhållas en säker tidsbestämning genom granskning av formerna. I en täljstensurna av typ, förut känd från Norge, lågo jämte aska och brända ben ett stycke av en kedja samt några rektangulära beslag. Å dessa sutto runda knoppar, på vilka återfinnes samma ornering, som utmärker de tidiga formerna av de skandinaviska halsringarna med knoppar. Även Saxerödsfyndet får sålunda hänföras till järnålderns andra period[8].

Ehuru det är svårt att döma om de omtalade svenska bäl-

[1] Müller, *Bronzebælter fra forromersk tid* (*Aarbøger* 1900), s. 138. — Uppgifter om utbredning samt litteraturhänvisningar även hos Dechélette, anf. arb.

[2] Mestorf, *Die holsteinischen Gürtel. Mittheilungen d. Schl.-Holst. Museums für vaterl. Altertumskunde*, 10.

[3] Müller, anf. arb.

[4] Montelius, *"Brandpletter" i Östergötland. K. Vitt. Akad. Månadsblad*, 1882.

[5] Almgren, *Nyfunna brandgropar från la-Tène-tiden i Västergötland. Sv. Fornm. Tidskr.*, bd 11 (1902).

[6] St. H. M. 12083 (*K. Vitt. Akad. Månadsblad*, 1903—05, s. 132).

[7] Schetelig, *Kleberstenskar fra jernalderen. Oldtiden*, bd 2 (1912).

[8] Täljstensurnor av denna form äro dock anträffade även med föremål från per. III (Schetelig i *Oldtiden*, bd 3, s. 124).

tenas ursprungliga utseende på grund av deras defekta tillstånd, förefaller det dock troligt, att de med sitt om Hallstatttiden erinrande skaplynne[1] — förening av järn och brons, ornamentiken — representera ett tidigare stadium i utvecklingen än de danska fynden och av fragmenten från Ysane[2]. Härmed överensstämmer även, att det senare fyndet genom halsringen och den keltiska ringen med utsprång dateras till det förromerska skedets slutperiod.

Enligt anteckningar i Statens historiska museum hittades de här omtalade föremålen på ägorna av lägenheten Ysane nr 11 vid bortförandet från åkerjorden av ett röse med vid pass 10 m:s diam. De lågo under en flat häll omkring $^1/_2$ m. djupt under jordytan.

Ehuru uppgifterna om röset snarast väcka tanken på en grav, motsäges detta i viss mån av den påstådda frånvaron av brända ben. Men anteckningens ord om det omgivande jordlagrets svarta färg låta sig å andra sidan sammanställa med notisen om den i Nosaby-fyndet förekommande matjorden, vars närvaro Montelius tolkar såsom vittnesbörd om en skelettgrav[3]. Även i ett annat hänseende föreligga mellan de båda fynden en överensstämmelse, nämligen däri, att de båda innehålla föremål, utmärkande förbindelser med den keltiska världen, den skånska graven ett svärd av la Tène-typ, Ysanefyndet den ovan omtalade, egendomligt formade ringen. Det synes icke alldeles uteslutet, att keltiska inflytelser kunnat göra sig gällande även i fråga om gravskicket. — Frågan, huruvida vid Ysane verkligen föreligger en grav får dock givetvis med detta försök till förklaring ingalunda anses vara slutgiltigt löst.

[1] Denna stilistiska egendomlighet gäller dock även de holsteinska kedjorna, som av Knorr hänföras till "Stufe III" (*Friedhöfe der älteren Eisenzeit in Schleswig-Holstein,* s. 36).

[2] Detsamma gäller även de med originalen till fig. 4 b—d sannolikt besläktade brottstyckena från Tomelilla, Skåne och Gotland (Almgren, anf. arb., s. 5).

[3] *Sv. Fornm. Tidskr.*, bd 6 (1885—87), s. 77.

Viktsenheterna i Sverige under vikingatiden.

Av

FRANS DE BRUN.

II.

I anledning av dr T. J. Arnes uppsats i *Fornvännen* för 1918, sid. 61—64, får jag anhålla om införande av följande genmäle.

Vill först konstatera, att dr Arne ej gör ett enda försök att längre vidhålla den sassanidiska drachmen, 4,25 gr., såsom viktsenhet under vikingatiden utan nu utan vidare räknar med den dubbla drachmen i stället. Det förefaller som om hans ställning härigenom bleve svagare.

“Enstaka sena vikter kunna måhända hänföra sig till den tidiga gottlandsörtugen (en 8,7 gram)“, säger dr Arne angående gottlandsfynden. Det är därvid att märka, att av de 13 omnämnda järnvikterna här 4 st. tyda på en större enhet än 8,50 gr. (Jag har då ej tagit med de felaktiga uppgifterna under nr 12. Se därom nedan sid. 4, rad 1—16). Det är alltså 32½ % av vikterna, som tillhöra denna av de 4 grupperna. Till påståendet, att gottlandsörtugen skulle tillhöra en senare tid än de i samma slutna fynd påträffade vikterna, som hänföra sig till mindre enhet, skall jag senare återkomma. — Det är otur för dr Arne, att gottlandsörtugen händelsevis var större än 8,50 gr.; eljest hade han ej behövt gå med på accepterandet av denna enhet; för de övriga tror han sig kanske kunna skylla på slitning o. d.

Något definitivt fastslående av att enheterna just varit de 4, som framgått ur den objektiva räkningen, har jag ej gjort, varom läsaren kan övertyga sig genom att se tillbaka på min uppsats i *Fornvännen,* 1917, sid. 64 upptill. Min objektiva undersökning av siffrorna för samtliga vikter har gjorts utan hänsyn till system, ålder och fyndorter. Först längst ned på sid. 65, där den slutar, följer den allmänna slutsatsen: "På grund av materialets otillräcklighet kan man naturligtvis ingenting säkert påstå om de olika siffertalen, men nog förefaller det sannolikt, att de undersökta vikterna äro att hänföra till skillda system. Någon anledning att föredraga 8,50 gr. framför Holmboes eller Falkmans resultat har man svårt att upptäcka. En vikt med 4 punkter på vardera sidan, vilken av dr Arne uppgives vara "intact", väger 32,02 gr., men om man räknar med 8,49 à 8,51 gr. skulle den väga minst 33,96 gr. och således ha ett tillverkningsfel av i det närmaste 2 gr. Men nu är skillnaden mellan två andra vikter — visserligen funna på annat ställe, Björkö — blott 0,42 gr., och då kan man ej gärna tänka sig ett nära 5 gånger så stort fel. Det förtjänar beaktas, att de ovannämnda vikterna och vågarna sannolikt voro avsedda för vägning av guld och silver." — Detta är väl ändock icke detsamma som dr Arne påstår vara min *slutsats,* nämligen att viktsenheten "kunde växla mellan 8,7, 8,4, 8,1 och 7,85 gram." Det behöver ej särskilt framhållas, att en enhet omöjligt kan tänkas vara variabel och växla mellan olika värden, utan städse måste ha sitt konstanta värde, vilket det nu än må vara. Att det så gott som över hela Norden skulle ha funnits *en* viktsenhet, synes mig omöjligt antaga, och dr Arne medger också på sid. 62 och 63, att "enstaka sfäriska vikter med plattade poler hänföra sig möjligen till det i Norge härskande systemet, som tycks stå i förbindelse med det iriska." Eftersom dr Arne även här, likasom ifråga om gottlandsvikterna, använder ordet "enstaka", vill jag fästa uppmärksamheten på att det endast är ett mycket litet antal fynd, som kunnat bli föremål för granskning av det enkla skäl, att så få använd-

bara fynd blivit gjorda. Det blir då icke så mycket fråga om det absoluta antalet som icke mer om procenten i förhållande till hela antalet. På sin tid framhöll jag också (se min uppsats sid. 60), att materialet ännu varken var tillräckligt noga undersökt eller tillräckligt omfattande för att kunna giva ett gott resultat.

Dr Arne är således med om att vi haft minst 3 olika enheter under den omskrivna tiden; skillnaden mellan hans åsikt, för så vitt den blivit motiverad, och mitt allmänt hållna uttalande, som jag ovan citerat, är då just inte så stor om ens någon alls. Dr Arne har icke på något sätt sökt bevisa, att 8,50 gr. förekommer oftare som enhet än de övriga värden jag erhållit vid räkningen, eller att det sfäriska systemet intager någon särställning. Att dr Arne själv medger, att i princip ingen skillnad finnes mellan det sfäriska och kubooktaedriska systemet, synes av orden "de alla", som han finner lämpligt skjuta in i sista meningen i tredje stycket å sid. 62. Han erinrar där om att han rörande de kubooktaedriska vikterna sagt sig ej vilja garantera, "att de alla ingå i det orientaliska systemet." Likaså använder han en dylik brasksk lapp ("i flertalet fall") på sid. 61, då han rörande dem yttrar: "att de åtminstone i flertalet fall synas tillhöra ett annat system." Detta innebär i själva verket, att dr Arne anser systemindelningen sakna principiel betydelse; eljest skulle ej undantag finnas.

Dr Arne uppgav, att några *sena* vikter kunde hänföra sig till gottlandsörtugen. Det är förvånande, att han i sin avhandling så litet uttalar sig om de olika fyndens ålder. Finns verkligen möjlighet till datering och sådan ändå icke gjorts, innebär det, att materialet i detta avseende ej blivit tillräckligt undersökt.

Sina egna vägningar tycks han ha misstrott, ty på sid. 62 meddelar dr Arne, att han ånyo kontrollvägt en del av vikterna; om resultatet lämnas läsaren dock i okunnighet. Måhända har han även räknat om en del värden, eftersom han påstår, att jag gjort en felaktig rättelse av 4,416 till 4,42. "Det

bör vara 4,417," säger dr Arne. Naturligtvis kunde jag likaväl ha rättat felet till 4,417 men tyckte, att det kunde räcka med 2 decimaler och skrev alltså 4,42, vilket som läsaren väl förstår ej är detsamma som 4,420 utan blott betyder ett tal mellan 4,415 och 4,425, vilket passar lika bra för 4,416 som 4,417.

Det är icke siffertalet 17,5, som saknas på dr Arnes tabell, utan felbestämningen i dess fjärdedel. Dr Arne tror sig vid division av 17,5 med 4 kunna få tre säkra decimaler, d. v. s. få felet nedbringat till 0,01 av vad det var före divisionen, medan det naturligtvis blir en fjärdedel därav. I den uppgivna kvoten 4,375 är redan 2:dra decimalen osäker; det enda man har rätt att sluta till är att kvoten ligger mellan 4,3625 och 4,3875. Nu vidgår dr Arne i *Fornvännen*, 1918, att talet 17,5 erhållits genom avrundning från 17,475. Räknar man med sistnämnda tal i stället, fås 4,369 med alla decimalerna säkra. I sitt värde har dr Arne alltså onödigtvis infört ett fel av icke mindre än 6 enheter i 3:e decimalen.

Betänkligt är det med siffrorna i gruppen 12 för Gottland. Här erkännes öppet, att de 8 nollorna blivit tillsatta utan att på något sätt ha framgått ur vägningarna. Orden: "Viktsiffrorna i grupp 12 har jag erhållit av föreståndaren för Gottlands Fornsal, som tydligen av brist på lämplig våg approximerat siffrorna ned eller upp till jämna gram," synas mig icke innebära tillräcklig ursäkt för dr Arne. Det förefaller som om han likaväl som jag hade kunnat misstänka, att ej allt stod rätt till, och infordrat närmare upplysningar och sedan kunnat stryka de otillbörligt tillsatta nollorna. Även synes det underligt, att man ej i Visby, t. ex. på ett apotek, skulle ha kunnat få de fyra vikterna omsorgsfullt vägda. Om man uppger vikten till 13 gr., betyder det endast en vikt mellan 12,5 gr. och 13,5 gr., medan däremot 13,00 gr. säger, att gränserna äro 12,995 och 13,005 gr. Skillnaden är i sak densamma som om man ändrade orden: "Han bor på Drottninggatan och har till husnummer något av de 100 första talen", till: "Han bor i nr 100 Drottninggatan." — På grund av detta sätt att handskas

med forskningsmaterialet blir det nödvändigt att stryka andra raden på sid. 62 i min uppsats. De 3 följande skulle möjligen kunna kvarstå sålunda förändrade:

31 = 4 · 7,8 (Slutsiffran ett tal mellan 6 och 9).
39 = 5 · 7,8 (Slutsiffran felaktig på högst 1 åt vartdera hållet).
101 = 12 · 8,4 (Slutsiffran kan vara 5).

Vidare böra motsvarande fyra punkter slopas på diagrammet å samma sida. (Begagnar här tillfället att rätta ett fel, som undgått mig vid korrekturläsningen: det å sid. 61 erhållna talet 8,75, som på grund av dr Arnes avslöjande, att siffertalet 17,5 erhållits genom avrundande fvån 17,475, skall ändras till 8,74, har av förbiseende kommit att på diagrammet placeras på 8,64. Bör alltså flyttas ett delstreck uppåt).

Vad nu angår den omständigheten, att de gottlandsvikter, som hänföra sig till örtugen, skulle tillhöra en senare period än de andra, vill jag erinra om att dr Arne själv påpekar, att några av dem (se dr Arnes uppsats sid. 63) hittats i slutna fynd tillsammans med vikter, passande till en mindre enhet. Det är svårt att utan vidare upplysningar förstå, varför en del av fyndet skall härröra från en väsentligt annan tid än den övriga. Dr Arne säger också själv på samma sida, att man av fynden skulle finna, att en och samma person samtidigt begagnat tvänne eller till och med trenne viktsystem. Han menar alltså *här*, att de föremål, som förekommit inom varje slutet fynd — således såväl vikterna som hänvisa på gottlandsörtugen som några av de andra — härröra från samma tid.

Orsaken till förhållandet är mycket lätt att gissa, och att dr Arne ej själv upptäcker den, måste tillskrivas, att han har förutfattad åsikt i frågan, d. v. s. stöder sig på det han söker bevisa. De olika handelsorterna och landskapen hade under vikingatiden sannolikt ganska avvikande viktsystem. Gottlänningarne, som nog drevo affärer med hela Östersjökustens handelsvärld, *måste* — oberoende av huru svårt allmogen på 1880-talet hade för att övergå från skålpund till kilogram —

kunna reda sig med de olika vikterna. När man handlade med personer på *en* ort, brukade man *en* viktsenhet, när man gjorde affärer på *annan* plats, kanske ej alls långt avlägsen från den förra, en *annan.* För att slippa trasslet med omräkningarna från det ena systemet till det andra skaffade man sig vikter, tillhörande de olika systemen, och kunde sedan utan svårighet göra sin handel även med dem, som hade de mest olika enheter. Man behövde endast väga upp varan eller guldet, som utgjorde betalningen, med båda slagens vikter. Det skulle ej alls förvåna mig, om man funne vida flera system representerade inom ett slutet fynd.

Huru krångligt det var med mynten i Sverige under medeltiden, torde vara allmänt bekant. Enligt sammandraget av riksarkivets pergamentbrev från slutet av 1300-talet brukades under de 23 sista åren svenska penningmarker, vilkas värden i förhållande till den lödiga utgjorde

$$^2/_9 — ^1/_5 — ^2/_{11} — ^1/_6 — ^2/_{13} — ^4/_{27} — ^1/_7 — ^1/_8$$

och angåvos vid köpen. Dessutom använde man utländska penningar. Genom ett brev från Söderköping av 1389 beviljas en gärd åt drottning Margareta, utgående med en mark svenskt mynt, antingen i reda penningar eller i värdören. I förra fallet räknade man “hwitan swenskan pänninga fore ena örtugh, hwitan thyskan päning fore siäx pänninga swenska, oc gotniskan pänning fore fäm swenska pänninga.“. På ett kvitto från 1395 uppräknas 3230 mark lybskt mynt, 797 mark svenskt mynt och 757 mark gotniskt. Har velat nämna detta, eftersom myntet och vikten intimt berodde av varandra.

I sitt arbete *Sveriges Medeltid* har Hans Hildebrand på sid. 757 i 1:a delen en uppgift från 1327 och 1328, enligt vilken

1	mark	norsk vikt	utgjorde	215,974	gr.
1	„	Stockholmsvikt	„	208,612	„
1	„	Skaravikt	„	214,747	„
1	„	Uppsalavikt	„	218,309	„

I tyska urkunder förekommer en mångfald av olika enheter. Prof. Aug. Blird omtalar i sin *Masz-, Münz- und Gewichtswesen,* 1906, på sid. 52 och följande, huru man hade det i Tyskland på 1800-talet före kilogrammets införande. I Bremen fanns utom ett skålpund på 498,5 gr. för grosshandeln även ett krämareskålpund på 470,283 gr. Det preussiska skålpundet var 567,71 gr., det kölniska 467,53 gr. I Breslau brukades ett lättare skålpund, nämligen på 405,5 gr., medan man i Bayern och Lichtenstein hade ett på 560 gr.

Någon anledning att tro, att det ena viktsystemet efterträdde det andra på ungefär samma sätt som kungarne på tronen, finnes icke, vilket naturligtvis ej hindrar, att någon gång så kanske varit fallet. Ombytet av ett system mot ett annat försiggår givetvis ej i ett ögonblick; ännu i denna dag försäljas matvaror på sina ställen på torgen efter gamla skålpund, ehuru vägningarna ej få ske på själva torgen utan måste försiggå i en närbelägen port. Även med denna hypotes kan man därför mycket väl tänka sig, att ett par enheter, som officiellt ej gällde samtidigt, kunde ha brukats av samme ägare.

Beträffande det uppenbara tryckfelet av 1,12 gr. i st. för 2,12 gr., som finnes hos mig på sid 59, kan jag ej inse, att detta — ehuru naturligtvis alltid beklagligt — kan på något sätt jämföras med de försåtliga fel, som dr Arne har. Det riktiga värdet återfinnes i sitt sammanhang på sid. 64 jämte tre andra. Fyra bronsvikter, av vilka tre kubooktaedriska och en (den största) sfärisk med avplattade poler, hava påträffats vägande resp. 2,12 gr., 2,54 gr., 3,1 gr., 12,6 gr. Det är uppenbart, att de svara mot vikterna $^1/_4$ ört., $^5/_{16}$ ört., $^3/_8$ ört. och $^1/_2$ öre. Räknar man med dr Arnes värde, 8,50 gr., finner man små fel: ($^1/_4 \cdot 8{,}50 - 2{,}12$) gr., ($^5/_{16} \cdot 8{,}50 - 2{,}54$) gr., ($^3/_8 \cdot 8{,}50 - 3{,}1$) gr., ($^3/_2 \cdot 8{,}50 - 12{,}6$) gr., d. v. s. 0,005 gr., 0,116 gr., 0,09 gr., 0,15 gr.

För vikterna i det kubooktaedriska systemet äro felen alltså minst, men även för den fjärde vikten, som skulle tillhöra det sfäriska systemet, är felet obetydligt. [Räknar man med 8,40 gr. i stället för dr Arnes värde 8,50 gr., finner man dock fullstän-

dig överensstämmelse för den sistnämnda vikten och små fel för de tre första: —0,02 gr., +0,085 gr., +0,05 gr.]

Då nu skillnaden mellan de lättaste vikterna utgör 0,42 gr., säger den minsta eftertanke, att man ej i ett ungefär samtidigt brukat viktsystem, det må nu vara samma eller ett annat, kunnat tillåta så stora tillverkningsfel som 0,42 gr., och, om antalet prickar betecknas med n, skulle absoluta beloppet för tillverkningsfelets övre gräns för varje viktsenhet bli $\frac{0,42}{n}$ gr. Det förvånar mig så mycket mera, att dr Arne söker misstänkliggöra resonemanget, som han själv, efter undersökning av känsligheten hos en nyligen påträffad våg, på sid. 63 säger, att det är nog, om viktloden bestämmas på 0,1 gr. när, d. v. s. räknar med mera än 4 gånger så stor noggrannhet.

Dr Arnes påstående, att vikterna om 2,04 gr., 2,22 gr. och 2,82 gr. kanhända avse att uttrycka samma viktsenhet, och att man således måste vara beredd på möjligheten av en avvikning av 0,78 gr. mellan den största och minsta, utgörande 33 % av medelvärdet 2,36 gr., synes mig — för så vitt verkligen de tre omtalade vikterna äro i oskadat skick, och annars hade han väl ej nämnt något om dem — stå i mycket dålig överensstämmelse med hans tro, att man kan bevisa, att enheten skall vara 8,50 gr. i st. för t. ex. 8,44 gr. Ty i senare fallet är medelvärdet 8,47 gr. och avvikningen blott 0,06 gr. eller omkr. 0,7 % av medelvärdet, d. v. s. 1/47 av de förut erhållna 33 %.

På sid. 62 och 63 övergår dr Arne till den förut omnämnda vågen (inv. 15115). En avbildning av densamma (se denna tidskrifts tilläggshäfte för år 1915, sid. 45) visar överst ett hål, varigenom vågen hängdes upp på en krok på väggen. Vid noggranna vägningar, t. ex. av guld, hade man kanske för att underlätta observerandet av balansens avvikning ur jämviktsläget en horisontal linje dragen på väggen bakom vågen i samma horisontalplan som balansen. Genom att taga lös vågen från kroken, vända om den ett halvt varv och åter hänga upp den på kroken kunde man naturligtvis lätt kontrollera, att både linjen och balansen i jämviktsläget voro horisontala. Sedan man

övertygat sig om att vågen är likarmig, har man då att bestämma känsligheten vid olika belastningar. Härvid har dr Arne funnit, att först vid 45 à 50 centigrams övervikt *fullt tydligt* (bättre hade varit: *märkbart*) utslag erhålles. Vilka belastningar som brukats, får läsaren ej veta. Emellertid drar dr Arne härav den slutsatsen, att det var tillräckligt, om viktloden bestämdes på $^1/_{10}$ gr. när. Därest den förut omnämnda *oskadade* vikten om 32,02 gr. skulle beteckna 4 viktsenheter om 8,50 gr., måste vi räkna med ett tillverkningsfel av 2 gr (ungefär samma som den nyss omtalade vikten på 2,04 gr.), eller 20 gånger så mycket. Något försök att förklara denna motsägelse göres icke.

Då dr Arne anmärker på att jag ej tagit med alla användbara vikter, vill jag erinra, att jag aldrig föresatt mig att utforska de olika viktsystemen under Vikingatiden av det enkla skäl, att, såsom jag tydligt framhållit, tiden ännu ej är mogen därför. Min mening har endast varit att göra en preliminär undersökning för att se, om dr Arnes teori har någon sannolik grund för sig. Då det därvid visat sig, att så icke varit fallet, anser jag min uppgift löst. I en framtid, då en gång ett större material sammanbringats, skulle jag vilja förorda, att — sedan detta daterats och även i övrigt blivit arkeologiskt undersökt — man överlämnade bearbetningen därav åt fackmän: en experimentalfysiker, som kunde vetenskapligt undersöka vågen och de olika vikterna och för de senare föreslå lämpliga korrektioner, samt en matematiker, som sedan hade att medelst teorien för fel och utjämningar fastslå det sannolika resultatet.

Viktsenheterna i Sverige under vikingatiden.

Av

T. J. ARNE.

II.

Till ovanstående ber jag få anföra följande:

Jag fasthåller naturligtvis fortfarande vid, att den sassanidiska drakmen var den viktsenhet, som infördes under vikingatiden och länge användes, men tänkte mig, att ett närmande så småningom kunde ha ägt rum mellan det nya viktsystemet och ett möjligen från äldre tid härstammande mark-örtugsystem, som vi lära närmare känna fram under medeltiden. Örtugen har måhända jämnställts med 2 "drakmer". När detta skett, är svårt att f. n. avgöra, och det är kanske riktigare att antaga rent tillverkningsfel för de viktlod, som genom för hög vikt ej låta inpassa sig i systemet. Att, som dr de Brun gör, konstatera, att jag ej gör ett enda försök att längre vidhålla den sassanidiska drakmen, är ett falskt återgivande av mina ord. Jag framhåller tvärtom (sid. 63), att jag på det hela taget fortfarande måste vidhålla, att vikterna i regeln hänvisa på en viktsenhet av lägre valör (än örtugen).

Måhända uttryckte jag mig otydligt, då jag i mitt förra svar yttrade, att dr de Bruns viktsenheter växlade mellan 8,7, 8,4, 8,1 och 7,85 gr. Viktsenheterna voro naturligtvis konstanta, men enligt dr de Bruns mening ligger ingenting otroligt i, att

4 eller flera olika system samtidigt användes. Det är också någon skillnad på mitt och hans antagande av flera viktsystem i Sverige under vikingatiden. Jag har aldrig antagit, att samma system varit gällande i hela Norge som i Sverige — både viktstorlek och vågarnas utseende avvika — alltså är det ej uteslutet, att speciellt norska vikter kunna hittas här likaväl som andra norska föremål. Emellertid torde de vara skäligen sällsynta, och jag nödgas därför vidhålla, att de sfäriska vikterna med plattade poler, som hittats i Sverige, i regeln tillhöra det sassanidiska viktsystemet. Att detta "sfäriska system" intagit en särställning, framgår ju av, att av omkring 220 funna vikter, c:a 170 äro av denna art.

Antalet kubooktaedriska, vägbara vikter är för ringa för att därav draga några säkra slutsatser; jag har undvikit detta, vilket synes väcka dr de Bruns misshag. Ganska troligt är emellertid, att de ingå i systemet. Detta skulle hjälpa både dr de Brun och mig från en svårighet, nämligen att halva örtugsvikter resp. hela drakmevikter saknas i fynden. För dr de Brun, som förmodar en ovanlig precision vid uppvägningen av guld och silver, bör en sådan brist vara särdeles oangenäm. Att dessa små vikter gjordes helt av brons, torde bero dels på svårigheten att fabricera små järnvikter med bronsbeklädnad, dels på att kontrollen i fråga om avskavning av metall ansågs mindre nödig vid små vikter.

Dr de Brun förvånar sig högeligen över, att jag i min avhandling så föga uttalat mig om de olika fyndens ålder. Jag anser det f. n. omöjligt att med hjälp av de daterbara fynden uppvisa något slags utvecklingskedja för vikingatidens vikter, med avseende på tyngd eller andra förhållanden. Vad de gottländska fynden av sfäriska vikter beträffar, finns det blott ett, som kan kronologiskt närmare bestämmas, nämligen det från Buters i Hörsne socken (St. H. M. 3100). Av de åtföljande arabiska mynten förskriver sig det äldsta från 802 och det yngsta från året 906—907, och hela fyndet är sannolikt ej mycket senare nedlagt i jorden, än sistnämnda datum anger. "Doktor

Arne uppgav, att några *sena* vikter kunde hänföra sig till gottlandsörtugen“ heter det. Inte ens så positivt har jag uttryckt mig. Dr de Brun tycks hela tiden tro, att det här rör sig om ren matematik. Då man ej vet, hur långt fram i tiden de sfäriska gottlandsvikterna kunna ha använts och ej heller, när den historiskt bekanta Gottlands-örtugen först kom i bruk, så kunde det ju vara tänkbart, att vissa vikter representera den senare. Jag håller det emellertid inte för mycket sannolikt.

Dr de Brun utgår vid sitt försök att bestämma vikingatidens viktsystem från helt andra förutsättningar än jag. Han tycks antaga, att man hade goda likarevikter för de många av honom antagna viktsystemen — därom vet man i alla fall intet, och han hyser ett stort förtroende för de dåtida vågarnas noggrannhet.

Vidare utgår han från de förhållanden, som voro rådande under 1300-talet och söker från dem sluta sig tillbaka till vikingatidens. Han förgäter, att kulturförhållandena under de mellanliggande århundradena starkt ändrat sig, att vi fått städer med en handel, som stod under starkt tyskt inflytande.

Den mångfald av olika viktenheter, som under medeltiden fanns i Tyskland liksom i Sverige, berodde naturligtvis inte på, att man ävlades om en mängd olika viktsystem, utan dessa uppstodo på grund av svårigheterna att åstadkomma gemensamma likare och goda' vågar. Jag instämmer fullt med Falkman, då han yttrar (*Om mått och vigt i Sverige* I, 2, sid. 436): “Voro, — som — med kännedom om de kunskaper och den konstfärdighet vilka fordras för tillverkandet av en verkligt god våg — ganska troligt är, de vågar, som fordom begagnades vid vikters tillverkning och justering, lika dåliga eller föga bättre, än de nu beskrivna, så är det klart, både att vikterna och de mynt eller andra metalliska värdeören, vilka med dem uppvägdes, omöjligen kunde säkert givas den tyngd, som de rätteligen skulle hava.“

Falkman citerar efter Hällström en vikingatidsvåg, som icke visar någon skillnad, ehuru olikheten mellan de i de båda

vågskålarna lagda tyngderna uppgår till 1,7888 gr. Denna våg är alltså ännu sämre än den av mig omtalade från Långbro.

Om det nu inte fanns någon precisionsvåg eller någon justeringsmyndighet, så förstår man också, hur svårt det var att åstadkomma riktiga vikter. Om man vidare tar i betraktande svårigheten att, även om man förut vägt upp de båda metallerna järn och brons, av vilka ett viktlod oftast tillverkades, anbringa bronsbeklädnaden kring järnklumpen och avfila den förra, tills både en slät yta och en riktig vikt erhölls, så förvånas man ej så mycket över, att ett viktlod väger 32,02 gr. i st. för 34 gr. Det är ej heller bekant, var de i Sverige funna vågarna och vikterna tillverkats, här eller på andra sidan Östersjön.

Vid vägning av 26 välbevarade vikter har jag funnit, att enhetsvikten för dessa uppgår till 4,016 gr. Vid en undersökning efter samma grunder av de 27 vikter, som citeras av Falkman efter Holmboe kommer jag till en enhetsvikt för dessa av 4,129 gr. Även om dessa viktlod äro funna på vitt skilda ställen av det nordiska området, så synas även de tala för en enhetsvikt som ligger närmare den sassanidiska drakmen à 4,25 gr. än Falkmans grekiska drakme à 4,337 gr. En undersökning av 18 viktlod från Estland, Livland och Kurland (Palfer, Allatzkivi, Steinfichel, Ascheraden, Alt-Rahden; jfr *Katalog der Ausstellung zum X Archäolog. Kongress in Riga* 1896) ger en enhetsvikt av 4,078 gr., alltså samma resultat.

Holmboe anser, att enhetsvikten under vikingatiden varit en örtug på 8,44 gr., men *örtug* förekommer enligt Falkman (sid. 327) ej som namn på vikter i våra älsta lagar. Redan denna omständighet gör Holmboes liksom dr de Bruns antaganden mindre sannolika. Men avgörande för mig är hela det kulturella sammanhanget med Ryssland och den bortom liggande Orienten. Jag är alltså närmast överens med Hällström, då han menar, att det i Sverige allmänt använda viktsystemet överensstämde men det ännu in i vår tid bevarade ryska, ehuru jag vill härleda både från Persien, ej från Bysanz.

Att det troligen på 800-talet införda systemet ej kunnat så strängt upprätthållas på grund av ovan omtalade svårigheter är en annan sak. Man gjorde så gott man kunde.

Det skulle naturligtvis vara mycket glädjande, om en matematiker och en experimentalfysiker ville underkasta sig besväret att undersöka våra gamla vågar och vikter, men jag anser a priori deras resultat av omtvistat värde, om de glömma, att varje tid bör mätas med sitt mått och, så att säga, vägas med sin våg.

Litteratur.

Ultunagraven. En replik.

I sin recension av Hederströms *Fornsagor och Eddakväden* i föreg. årg. av denna tidskrift har antikvarien dr T. J. Arne begagnat tillfället att (s. 236 f.) rikta ett högeligen egendomligt angrepp mot min uppsats *Hjälmgraven vid Ultuna* i *Uppl. Fornm. Tidskr.*, h. XXXII.

Recensentens uttalande om det starkt hypotetiska i denna liksom i de flesta andra kungagravsteorier är förvisso befogat. Men detsamma är även av mig tydligt markerat genom underrubriken ("Ännu en kungagravshypotes") såväl som genom formuleringen i texten, varom mera nedan. Till yttermera styrkande av denna min syn på saken kan jag tillägga, att det endast var på uttrycklig uppmaning av professor Oscar Almgren, som jag överlämnade uppsatsen till tryckning i ifrågavarande tidskrift.

Vad jag med det lilla arbetet i främsta rummet ville ha sagt, att Ultunagraven med samma rätt som Vendelgravarna kunde göra anspråk på att betraktas såsom tillhörande en konungaätt, torde emellertid icke kunna jävas, och dessa slutsatser ha även av andra forskare — riksantikvarien Montelius i Nord. Tidskr. 1918, s. 227, dr Jungner i denna tidskr., innev. årg., s. 79 f. — blivit accepterade. Att framställa såsom kärnpunkten i min uppsats ett påstående från min sida, att Ultunagra-

ven "torde tillhöra dynastiens grundläggare Ivar Vidfamne", är ett missvisande och skärpande referat av mina försiktiga, avslutningsvis gjorda uttalanden ("Den konung eller konungaättling, som här kan förmodas vara höglagd, bör därför vara någon av dynastiens tidigaste medlemmar, måhända dess grundläggare — Ivar Vidfamne").

Vad slutligen angår anmärkningen, att min kronologiska bevisföring är otillfredsställande, är motiveringen härav, lindrigt sagt, "otillfredsställande". Det förebrås mig, att jag i fråga om svärdfästets ornering stöder mig på ett uttalande av riksantikvarien Salin, som dock på denna punkt ej vågar draga några säkra slutsatser. I själva verket berör jag svärdfästet endast i förbigående och förklarar, hänvisande till Salin, att dess ornering tyder på ett tidigare stilistiskt utvecklingsstadium. Däremot uppehåller jag mig utförligt vid gravens yttre form och framförallt vid hjälmarna. För var och en, som med någon uppmärksamhet läst min uppsats, måste det stå klart, att min gravkronologi fotar sig på hjälmtypologien, och vidare att denna gäller för Vendelgraven XII, likaväl som för grav I, enär i båda dessa förekomma hjälmar, som enligt min framställning äro yngre än Ultunagravens. Om nu denna typologi, förut helt eller delvis framställd av Mestorf, Henning och Stjerna, i en framtid kommer att befinnas oriktig, faller givetvis också det viktigaste stödet för min gravkronologi. Men även om så sker, är detta något helt annat än vad som sägs i T. J. A:s kritik av min uppsats.

Uppsala i oktober 1919.

Gunnar Ekholm.

INHALTSANGABE DER IM JAHRGANG 1919 ENTHALTENEN AUFSÄTZE.

Gräber aus der "Wendelzeit" bei Lagerlunda im Kirchspiel Kärna, Östergötland.

Von T. J. ARNE. *(S. 1).*

Auf Veranlassung einer Mitteilung von einem Waffenfunde aus der Latènezeit bei dem Hofe von Lagerlunda im Kirchspiele Kärna, Östergötland, in der Nähe der Stadt Linköping, wurde daselbst im August 1918 eine Untersuchung gemacht. Auf einem Kiesrücken, sydöstlich vom Hofe (Kapellbacken), liegen 86 Grabhügel, von welchen 6 schwer beschädigt sind. Vier sind von bedeutender Grösse, cirka 15 m. im Diameter und 2 m. hoch. Die meisten von ihnen sind weniger als 1 m. hoch (Fig. 1, Karte). Ganz in der Nähe liegt ein anderes Gräberfeld mit ungefähr 35 Hügeln (Rosensbacke, vergl. Fig. 2, grosser Grabhügel mit Randsteinen).

Auf dem Kapellbacken wurden 5 Hügel untersucht. Am interessantesten davon war No 6 (Fig. 10—12), welcher 15 m. im Diameter und 1,80 m. hoch war. Der Hügel bestand aus einem äusseren Sandmantel und einem inneren Steinkerne. Unter dem Steinkerne gab es ein Lager von verbrannten Knochen ohne eigentliche Kohlenmischung.

In diesem wurden 21 ganze und 22 Stücke von Spielbrettsteinen aus Knochen gefunden (Fig. 13), 2 Würfelfragmente (Fig. 14), 9 Stücke eines Knochenkammes (Fig. 15), 4

kleine bandähnliche Bronzebeschläge (Fig. 16), 10 Stücke eines grünen Glasbechers (Fig. 17), 2 ganze Eisennieten (Fig. 18), 5—7 Eisennägel (Fig. 19), Eisenstift (Fig. 20), ein Eissporn (Fig. 21), Fragmente von Bronzeblech, Glas und Eisen, ein Stück eines unverbrannten Schweinekiefers sammt Knochen von Menschen, Pferden, Hunden, Schafen und Schweinen.

Keiner der untersuchten Hügel gehört der Latènezeit, sondern der Zeit zw. 600 und 900 n. Chr. Geb. an. Der hier beschriebene Hügel 6 scheint durch seinen Inhalt aus dem 7 Jahrhundert zu stammen. Derartige Grabhügel, die aus einem inneren Steinkerne und einem äusseren Sand- oder Erdmantel bestehen, scheinen im Mälartale während des 6:ten und 7:ten Jahrhundertes häufig vorzukommen. Die stattlichen Königshügel bei Gamla Uppsala sind in dieser Art gebaut, und gehören den älteren dieses Genres an. Der grosse Hügel bei Lagerlunda scheint ein Ausläufer dieser Gräberart des Mälartales zu sein und deutet auf Östergötlands Unterwerfung unter die Sveaherrschaft hin.

Die wiedergefundenen Reliquien der Stockholmer Storkyrka nebst einigen Archiv-Beiträgen zur Datierung der St. Göransstatue.

Von **ISAC COLLIJN.** *(S. 21).*

Die Storkyrka von Stockholm besass während des Mittelalters eine grosse Anzahl von Reliquien und andere Kostbarkeiten, was aus verschiedenen Dokumenten hervorgeht. Einige solche werden auch im 16:ten und 17:ten Jahrhundert erwähnt. Diese sollen sich ursprünglich in einem Reliquienversteck auf der Brust des berühmten St. Göran (St. Georg)-denkmales in der Storkyrka befunden haben, und bestanden aus Knochen

der heiligen Georgius, Blasius, Germanus, Ciriacus, Leo Papa, Martinus, Donatus und Decem millium militum. Diese Reliquien sollen in 4 kleinen Kissen gefunden worden sein, was gut zu dem vierteiligen Versteck in der Brust des St. Georgdenkmales passt, das als Reliquienkasten (Fig. 1) diente, wovon es eine Messung und Zeichnung auf Fig. 2 gibt.

Was die Reliquien betrifft, scheinen sie am Anfange des 17 Jahrhunderts aus dem Reliquienversteck herausgenommen worden zu sein, worauf sie in dem Archiv der Kirche verwahrt worden sind. Dort wurden sie 1880 vom Schriftsteller August Strindberg gefunden; er erwähnt sie in einem Zeitungsartikel im Jahre 1881. Seine Beschreibung ist jedoch unvollständig und teilweise unrichtig. Man hat seither die Reliquien als verloren betrachtet, und das dürfte auch mit den drei Reliquienkissen der Fall sein. Das vierte wurde jedoch von Strindberg mitgenommen und in der Königlichen Bibliothek deponiert, woselbst es neulich gefunden wurde. Der Fund ist auf Fig. 3 und 4 wiedergegeben. Fig. 3, 1 zeigt ein Kissen aus rotem Goldsammetbrokat mit Granatapfelmuster, worauf eine Inschrift vom 15 Jahrhundert steht: De Sc̄to Georgio et Sancto blasio et Sc̄to Germano. In dem Kissen gibt es einige Knochensplitter (Fig. 3, 2) und ein Stück zusammengerolltes Papier mit der Aufschrift: De Sancto Blasio Et Sancto Germano Ep̄o et Martiribus (mit einer Hand vom Ende des 15 Jahrhunderts).

Demselben Kissen beigeschlossen war wahrscheinlich ein kleiner grüner Seidensack (Fig. 3, 4), ein Knochenstück (Fig. 3, 6 von St. Cyriacus), ein Papierstück mit der Inschrift De Sancto Georgio (Fig. 3, 5) sowie eine eigenhändige Konfirmation auf Pergament von dem päpstlichen Legaten Antonius Masth, die da besagt, dass er an dem Tage des heiligen Papstes Silvester 1490 die ehrenwerten Reliquien in das Denkmal des heiligen Göran (Georg) gelegt habe, welches Denkmal an selbigem Tage und auf dem Platze, wo es jetzt steht, errichtet wurde. Der Vorsteher des Reiches Schweden, der brave Ritter

und Herr Sten Sture und seine edle Gemahlin Frau Ingeborg errichteten es in einer glücklichen Stunde zum Heil ihrer Seelen

Der Verfasser zeigt, dass die Datierung Neujahrsabend. 1490 auf einem Irrtum beruht und dass 1489 das richtige Datum ist. Er teilt auch verschiedenes mit über die Wirksamkeit des Anthonius Masth in Schweden 1489—91. Hier predigte letzterer den Kreuzzug gegen die Türken und trieb dabei einen schwungvollen Ablasshandel, der laut der Bestimmung des Papstes Innocentius VIII während des als Jubeljahr proklamierten Jahres 1490 stattfinden sollte. Der Reliquienattest ist interessant durch seine Angaben über die St. Georgsstatue.

—

Das mittelalterliche Alwastra.

Untersuchungen in Jahre 1918

Von **OTTO FRÖDIN.** *(S. 43).*

Die Untersuchungen des Sommers (Vergl. *Fornvännen* 1918) beschränkten sich hauptsächlich auf die “Sverkerkapelle“; in geringerem Masse wurden sie auf dem “Sverkerhofe“ ausgeführt. Ungefähr 200 meter südlich von dem letzteren wurden im Felde Reste eines Grabhügels mit Brandgrab aus der jüngeren Eisenzeit gefunden. Auch andere solche Gräber scheint man auf diesem Plats gefunden zu haben. Da solche Gräber ganz nahe an dem Wohnplatze oder dem Dorfe zu liegen pflegten, so ist es wahrscheinlich, dass der “Sverkerhof“ in die Heidenzeit zurückgeht. Die Generation von christlichen Grossbauern, die hier gewohnt hat, scheint in Steinkisten aus dem 11:ten Jahrhundert, unmittelbar im Norden von den königlichen Abkömmlingen in der Kapelle am Strande des Wättersees begraben worden zu sein.

In dem Inneren der “Sverkerkapelle“ sind Stücke von den beiden westlichen Sarkofagen, Teile von Anfangsleisten (Fig. 2) und zwei Lichthalter aus Eisen gefunden worden. Ausserhalb sind noch einige gepflasterte Pfahllöcher gefunden worden, so dass ihre Zahl jetzt 11 beträgt (Vergl. A—L auf Fig. 1). In der Erde, ausserhalb der Mauern des Gebäudes, fand man ein bedeutendes Kulturlager, welches Kohle, Tierknochen, Netzgewichte und andere Fischereigeräte (Fig. 4), Fischhaken, Messer, Spinnwirtel, Thongefässfragmente, ein zylindrisches Vorhängeschloss, Stücke von Lehmverputz sammt einige Silbermünzen u. s. w. enthielt.

Es ist ganz klar, dass ein Fischerdorf auf diesem Platze gestanden hat.

Dasselbe Kulturlager findet man auch innerhalb der Kapellmauern wieder; dieses ist vor dem Anlegen der Kapelle dorthin gekommen. Die Ansiedlung auf diesem Platze ist schon während des älteren Mittelalters oder früher entstanden und hat dort bis ins 16 Jahrhundert weiter fortgelebt. Ausser Lehmverputzstücken, welche zum Hause gehört haben, sind auch ein par Hausfundamente auf diesem Platze gefunden worden, beide aus der späteren Hälfte des Mittelalters.

Die Überreste eines Hausfundamentes vor dem westlichen Giebel der Kapelle scheint einer Steinhauerhütte oder dergleichen während der Bauzeit der Kapelle angehört zu haben.

Ein Erdwall, am Ålebach, im Süden der Kapelle gelegen, ist an verschiedenen Stellen durchschnitten worden (Fig. 5, 1—4) und hat gezeigt, dass er teils aus natürlicher Moräne, teils aus hingeführtem Sande besteht. Ein Wegdamm ist auf künstliche Weise gebildet worden, der an den Kanten mit Baumstämmen oder Steinreihen besetzt worden war. In dem Schnitte 1 (Fig. 6) konnte eine deutliche Böschung wahrgenommen werden, welche durch eine Senkung in dem Erdboden zustande gekommen und mit niederem Steinbesatz, teilwese von einer mit Mörtel verputzten Mauer gekantet war. Der alte Weg führte vom “Sverkerhofe“ nach dem Süden, direkt an der Kapelle vorüber.

und der Verfasser nimmt an, dass König Sverker während der Reise auf diesem Wege ermordet wurde.

Überreste einer Mühle und eines Ziegelofens aus dem Mittelalter wurden desglechen probeweise untersucht.

Der Inhalt der Sarkofage in der "Sverkerkapelle" scheint im späteren Mittelalter nach der Klosterkirche übergeführt worden zu sein, wo er in neue, unter dem Boden angeordnete Gräber gelegt worden ist. Grabsteine mit Aufschriften deckten diese Gräber, aber sie scheinen während der ersten Hälfte des 17 Jahrh. teils nach Wadstena, teils nach Wästergötland weggeführt worden zu sein.

Die Übersiedelung des Erzbischofsitzes und der Reliquien Eriks des Heiligen im Jahre 1273 von Uppsala nach Östra Aros.

Von C. M. KJELLBERG. *(S. 69).*

Im Gegensatz zu einer Darstellung von Dr. Carl R. af Ugglas im *Fornvännen* 1918, wonach der Erzbischofsitz, die Domkirche und die Reliquien von dem heiligen Erik im Jahre 1290 von Alt-Uppsala nach Östra Aros (Neu-Uppsala) übersiedelt wären, macht der Verfasser geltend, dass dieses im Jahre 1273 geschehen ist. Diese Angabe findet sich in dem 1344 begonnenen: "Liber ecclesie Upsaliensis" und stammt aus der letzteren Hälfte des 14:en Jahrhunderts. Verschiedene fast gleichzeitige Briefe bestätigen dasselbe.

Die mytischen Stammväter der Uppsala- und Wendelkönige.

Von HUGO JUNGNER. *(S. 79).*

In einem Aufsatze über "Ynglingaätten" in der *Nordisk Tidskrift* 1918, IV, hat O. Montelius den Grabinhalt der grossen Königshügel bei Gamla Uppsala und des Ottarshügels in Wendel einerseits und andrerseits den der Bootgräber in Wendel und Ulltuna verglichen, und hat dabei den Waffenmangel in den ersteren und den Reichtum solcher in den letzteren hervorgehoben. Die Ursache hierfür sucht Montelus darin, dass in den Uppsalahügeln mehr oder weniger unkriegerische Priesterkönige begraben sein sollen, welche neben dem Tempel in welchem sie gewirkt haben, ruhen durften, währen die bei Wendel Beerdigten meist Krieger und Häuptlinge waren, die ihre kriegerische Ausrüstung nach dem Tode mitbekommen haben.

Der Verfasser betont, dass die in Beowulf geschilderten Skilfinga- oder Ynglingakönige, welche in Gamla Uppsala begraben liegen sollen, kriegerische Heeres-Häuptlinge und nicht bloss Tempel- und Opferkönige waren. Er sucht deshalb noch eine Erklärung für die erwähnte Erscheinung. Der Unterschied in Bezug auf die Begräbnisart kann eine zufriedenstellende Erklärung bekommen, wenn man annimmt, dass das Begräbnis nach dem Ritus abgehalten wurde, den eben der Hauptgott und Stammvater des in Frage stehenden Königsgeschlechtes verlangte. Wir haben, scheint es, mit verschiedenen Gottesglauben zu tun: *In den Uppsalahügeln und dem Ottarshügel ruhen Fröjsanbeter, in den Ulltuna- und Wendelgräbern Odinsanbeter.*

Das Königsgeschlecht, dessen Mitglieder in den drei grossen Uppsalahügeln und im Ottarshügel ruhen, machte Anspruch darauf *vom Gotte Fröj abzustammen.* Aber *man kommt zu seinem Gotte dadurch, dass man ihn nachahmt. So wie*

der Stammvater Fröj sein Schwert weggegeben hat und in späterer Zeit nackt und waffenlos im Uppsalatempel stand, so sollten auch seine Abkömmlinge und Anbeter ohne Schwert und andere Waffenausrüstung nach dem Tode ihrem göttlichen Stammvater entgegen ziehen.

Der so auffallend verschiedene Charakter des Helmgrabes bei Ulltuna und der Wendelgräber scheint seine Erklärung zu bekommen, wenn man annimmt, *dass hier Könige liegen, die sich als von Odin stammend angesehen haben und deshalb hauptsächlich Odinsanbeter waren.*

Das bezeugt die reiche Bewaffnung der in Wendel Beerdigten, vor allem der Speer sammt mehrere an Odin erinnernde Bildelemente der Helme. (Fig. 2, 4, 5).

Also scheint ein neues Königsgeschlecht, Odin anbetend, den von Fröj stammenden Königen nachgefolgt zu sein. Diese politische Umwälzung scheint vor sich gegangen zu sein, als Ingjald Illråde getötet wurde und Iwar Widfamne seinen Platz einnahm. Es ist jedoch möglich, dass die Skilfingar schon früher von Odin anbetenden, götischen Wetteiferern verdrängt wurden und nur eine Zeit als Opfer- oder Tempelkönige ohne politische Macht weiter leben durften.

Der Verfasser hebt hervor, dass Iwar Widfamne von Skåne herstammte und dass die Odinanbetenden Häuptlinge in Wendel besonderes Gewicht auf das Schild gelegt haben können, da sie sich zu den "Sköldungar" zählten, einem dänisch-skånischen Königsgeschlechte, welches diesen Namen trug. In den Wendelgräbern gibt es ja Überreste der prächtigsten Schilde, die wir aus unserer Völkerwanderungszeit kennen.

Der Odinkultus scheint langsam über Dänemark nach dem Norden vorgedrungen zu sein und hat sich zuerst in Wästergötland konsolidiert, bevor er sich in Mittelschweden ernstlich geltend gemacht hat. Hier scheint er um 650 n. Chr. oder etwas später ganz offiziell geworden zu sein.

— —

Die Bleirolle in dem Sarkofage der Königin Benedikta in der Sverkerkapelle bei Alwastra.

Von K. A. HÄRJE. *(S. 103).*

Der Verfasser berichtet über eine neue Lesung eines Wortes in der Runeninschrift auf der Bleirolle, welche Dr O. Frödin in einem Sarkofage in der Sverkerkapelle bei Alwastra gefunden hat. Die Inschrift wurde von Prof. Otto von Friesen und Lektor E. Brate im *Fornvännen* 1918 gedeutet. Der Erstere hat die Worte *a/morbo iss* (oder iuis) *so quem obiit* als *a morbo inviso* (= der schauderhaften Krankheit) *quem obiit* gedeutet; der Letztere betrachtet *iss* als eine Umstellung des lateinischen *si* = wenn. In dem ursprünglichen lateinischen Texte soll gestanden haben: *a morbo si occumbet.* Der Verfasser (K. A. Härje) nimmt an, dass in den lateinischen Vorlagen *"a morbo quartano"* stand, geschrieben íííjo mitsammt darüber angebrachtem Schlangenstrich, was in lateinscher Mittelalterschrift Abkürzungszeichen für *an* bedeutet. Aus diesem Worte ist die Runentranskription *iss so* enstanden. Es ist hier also von der Krankheit *Febris quartana* die Rede.

Die Solidifunde auf Öland und Gotland.

Von T. J. ARNE. *(S. 107).*

Auf Öland sind 166 Goldsolidi gefunden worden, auf Gotland 108. Alle Ölandssolidi ausser einem für Justinus, stammen aus dem 5:ten Jahrhundert (die jüngsten von Zeno 474—491). Von den gotländischen Solidi sind 41 für Anastasius geprägt (491—518) einen Kaiser, welcher auf Öland gar nicht vertreten ist. Durch das Studium der Verteilung der Solidi und das der Schlussjahre der Funde ist der Verfasser zu folgendem Resultate gekommen: Der Solidusimport kann als eine alleinstehende Erscheinung betrachtet werden ohne mit den reichen Goldfunden dieser Zeit in Zusammenhang gebracht zu

werden. Dafür spricht auch der Umstand, dass in den sonst goldreichen Landschaften Wästergötland, Bohuslän, Södermanland nur einige vereinzelte Solidi gefunden worden sind, und in Östergötland gar keine.

Die Solidi auf Öland und Gotland sind nicht der Ausdruck für einen durch Dezennien fortgesetzten Handel. Sie sind bei ein paar bestimmten Gelegenheiten nach diesen Inseln gekommen: durch einwandernde Südgermanen, wahrscheinlich Verwandte der Götar, die sich aus dem jetzigen Ungarn in ihr Ursprungsland zurückbegeben hatten, zu Hilfe gerufen in dem Kampf der Götar gegen die Svear.

Die Solidi auf Öland sind um 480 durch eine Germanenschaar, die kurze Zeit darauf eine gründliche Niederlage erlitt, gebracht worden. — Die Solidi auf Gotland sind am Anfange des 6:ten Jahrhunderts, wahrscheinlich während seines 2:ten Dezenniums, zum grössten Teil von einer anderen germanischen Hilfstruppe hingebracht worden. Gotland ist nicht von den Svearn erobert worden, sondern setzte in seiner Entwicklung fort und zeigt auch in späterer Zeit Spuren des Einflusses, welchen die Einwanderer ausübten.

Die Bleirolle von Alwastra und ihre Stellung in der Reihe von mittelalterlichen Runeninschriften.

Von **OTTO von FRIESEN.** *(S. 112).*

Der Verfasser gibt einen eingehenderen Bericht über seine Lesung der lateinischen Runeninschrift, die auf einer bei Alwastra in Östergötland gefundenen Bleirolle eingraviert ist und früher im *Fornvännen* 1918 besprochen wurde. Gleichzeitig polemisiert er gegen Lektor Brate's Lesung und Kritik in demselben Jahrgange der Zeitschrift. Die lateinische Transcription ist auf Seite 113 zu sehen. Weiter untersucht der Verfasser die Zeit der Inschrift. Dr Frödin, der Entdecker der Inschrift, hat vermutet, dass die in der Inschrift besprochene Benedikta

sich auf König Sverker des Jüngeren erste Gamahlin bezieht (cirka 1200). Lektor Brate hat sich dieser Vermutung gegenüber in seiner Behandlung der Inschrift nicht ganz abweisend gezeigt.

Alle Runen in der Inschrift sind punktiert, aber eine Inschrift, die diese Eigentümlichkeit zeigt, kann nicht aus einer Zeit stammen, die jünger ist als 1200. In Schweden finden wir dieses Alphabet frühestens auf der selbstdatierten Saleby-Glocke von 1228.

Die Bleirolle hat eine jüngere A-Rune welche im allgemeinen erst im 14 Jahrhundert und später auftritt.

Die Inschrift erwähnt und zählt die bekannten Siebenschläfer auf, welche viele Jahre in einer Grotte auf dem Berge Celion bei Ephesos schliefen. Der Verfasser zeigt, dass gewisse Namensformen in der Inschrift der Bleirolle so wie Markianus (= Marcianus) und Seilon (= Celion) erst in dem weit bekannten Werke Legenda Aurea von Jacobus de Voragine († 1298) vorkommen.

In welche Zeit die Alwastra-Inschrift gehört, kann nicht mit Bestimmtheit gesagt werden, nur, dass sie aller Wahrscheinlichkeit nach der Zeit nach Beginn des 14 Jahrhunderts angehört. Sie dürfte von einem Begräbnis herrühren, welches begangen wurde, nachdem die Kapelle aufgehört hatte, ihrem ursprünglichen Zwecke zu dienen.

Dolmengräber aus der Eisenzeit.

Von T. J. ARNE. *(S. 127).*

Bei Bölminge Bäckagård im Kirchspiele Nöttja, Småland, hat der Verfasser 4 kleine Dolmengräber studiert, von welchen Dr K. Kjellmark früher eines ausgegraben hat. Zwei weitere wurden jetzt untersucht (1918). Die Lage der Dolmengräber unter sich und im Verhältnis zu einigen anderen Altertumsdenkmälern, (2 errichtete Steine, ein Hügel und 3 aufeinander liegende Steinplatten) geht aus Fig. 1 hervor.

Die Dolmengräber waren aus 3, auf die hohe Kante gestellten Gneisblöcken gebildet, wie drei Seiten, in ein Quadrat angeordnet, und mit einem vierten Blocke bedeckt. Die offene Seite war gegen Süden gerichtet. Das erhalten gebliebene Dolmengrab No 1 (Fig. 2 und 3) war 1 m. 20 hoch, und innen zwischen zwei Blöcken über 60 cm. breit. Die Dolmen 2 und 3 (Fig. 4 und 5, 7 und 8) sind kleiner, das Dolmengrab 4 (Fig. 9) dürfte ursprünglich ungefähr ebenso gross wie das erste gewesen sein.

Bei der Nachuntersuchung des zuerst ausgegrabenen Dolmengrabes No 1 wurden im Sande einige verbrannte Knochenstücke gefunden. In dem Dolmen 2 lag, 20—25 cm. tief, ein Lager von c:a 130 weissen Quarzstücken. Zwischen diesen gab es dunkle Sanderde und verbrannte Knochen. Etwas tiefer wurden grössere Steine und zwischen diesen verbrannte Knochen gefunden, und auf dem unberührten, weissgelben Sande ein dünnes Kohlenlager. Zwischen den verbrannten Knochen wurden ein Kammstück, ein Ring mit zwei Eisenbeschlägen, Fragmente aus Bronze (Schlossbeschlag und rinnenförmiger Beschlag, wahrscheinlich zum Trinkhorn gehörend) sammt ein paar unbestimmbaren Fragmenten aus Bronze und Eisen (Fig. 6) gefunden. Die Gegenstände können als in die Zeit zwischen 250 und 400 n. Chr. gehörend datiert werden.

Ähnliche Dolmen aus der Eisenzeit sind von Fröböke im Kirchspiele Breared, Halland, bloss 35 km von Nöttja entfernt, bekannt. Sonst scheinen sie in Skandinavien und dem grösseren Teile von Europa unbekannt zu sein. Der Verfasser weist auf ähnliche Dolmengräber in dem Dorfe Skelja auf der Insel Krim hirr, doch sind diese etwas älteren Datums; er denkt sich weiter die Möglichkeit, dass die Kenntnis von dieser Gräberform den "Finnaithæ", dem von Jordanes erwähnten Volke im südwestlichen Småland, durch die Goten oder ein anderes ostgermanisches Volk, das nach der Schwarze-Meer-Gegend ausgewandert, vermittelt wurde.

Litteratur.

(S. 140).

Vilhelm Thomsen, *Samlede Afhandlinger,* Band I, (Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, København og Kristiania 1919), rec. von T. J. Arne.

Der Recensent beschäftigt sich ausschliesslich mit der in den gesammelten Abhandlungen V. Thomsens neuerschienenen Schrift: *Die Gründung des russischen Reiches durch die Skandinavier.* Die Arbeit ist vermehrt und an einzelnen Stellen ein wenig umgearbeitet worden. Die neuere russische und schwedische Litteratur ist garnicht oder nur teilweise berücksichtigt worden. Trotzdem bleibt die Arbeit ein Eckstein innerhalb der wissenschaftlichen Erforschung des Warägerproblems.

König Agne und sein Tod auf Agnefit.

Von **BIRGER NERMAN.** *(S. 143).*

König Agne wird in zwei Quellenschriften erwähnt, teils in Snorre Sturlasons *Ynglingasaga* aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, teils in *Historia Norwegiæ* von ungefähr 1200, die auf das hundert Jahre ältere Islendingabók von Are Frode zurückgeht. Die wichtigste Quelle für diese beiden Verfasser war das Gedicht *Ynglingatal,* nach Mitte des 9:ten Jahrhunderts von Tiodolf von Hvin verfasst.

Agne war ein schwedischer, dem Ynglingageschlechte angehörender König. Bei Snorre regiert er vor Alrek und Erik, Alf und Yngve, Jorund und Aun. Der letztgenannte ist nach Nermans früheren Forschungen eine historische Persönlichkeit und wurde in einem der grossen Hügel bei Gamla Uppsala um das Jahr 500 begraben. Alriks und Alfs Namen stimmen in ihrer urnordischen Form nahe mit denen der westgotischen Könige Alarik und Ataulf überein. Diese Zusammanstellung

ist schon von E. Svensén gemacht worden. Alarik starb 410, Ataulf 415. Der Verfasser nimmt an, dass Alf und Yngve um 450 gestorben sein müssen und Alrik und Erik zwischen 425 und 450. Alrek kann in diesem Falle um 420 geboren worden sein und nach Alarik benannt. Alf dürfte um 420 geboren und nach Ataulf benannt worden sein. Der Name verleibt sich zwanglos in die Reihe von Königsnamen ein, die mit einem Vokale beginnen und laut dem sogenannten Variationsprinzipe gebildet wurden. Das Variationsprinzip schloss in sich, dass gewisse Namenselemente in der Namensliste wiederholt wurden.

Wenn diese Paralellen richtig sind, dürfte Agnes Tod anfang des 5:ten Jahrhunderts eingetroffen sein.

Agne wurde, wie erzählt wird, von seiner geraubten Braut, die den Tod ihres Vaters rächen wollte, an einem Baume auf Agnefit (wo jetzt Stockholm liegt), aufgehängt. Er war gerade von einer Fahrt nach Finnland zurückgekehrt. Er wurde mittels eines Strickes, der an dem grossen Halsringe, welchen er trug, befestigt war und der seinem Besitzer Unglück brachte, auf den Baum hinaufgezogen.

Der Verfasser zeigt, dass Verbindungen zwischen Schweden und Finnland von Chr. Geburt an bis 500 nach Chr. Geb. existierten. Der Goldhalsring dürfte am besten den Ringen, welche wir aus dem 5:ten Jahrhundert kennen, entsprechen, und deren einfachste Formen auf das 4:te Jahrhundert zurückgehen dürften. (Fig. 1—4).

Die Tradition von Agnes Tod dürfte in die Zeit zurückgehen, wo solche Ringe noch in Brauch waren.

Es ist daher wahrscheinlich, dass Agne aufgehängt worden ist und dass ein Ring bei seinem Tode eine Rolle gespielt hat.

Über die Lage von Agnefit ist viel gestritten worden. Der Verfasser ist der Ansicht, dass es den niederen südlichen Teil der jetzigen Stadt "zwischen den Brücken" in Stockholm ausgemacht hat. Die Episode mit Agne ist also das älteste bekannte Ereignis aus der Geschichte der Stockholmer Gegend.

Studien über die Baugeschichte der Wästeråser Domkirche.

Von GERDA BOËTHIUS. *(S. 170).*

Die Domkirche in Wästerås, die ihr jetziges Aussehen während des letzten Jahrhunderts des Mittelalters erhielt, hat eine lange und verwickelte Baugeschichte.

Die älteste Kirche, deren Langhaus und Querschiff noch deutlich in dem jetzigen Bau unterschieden werden können, war eine ganz aus Ziegeln aufgeführte, flachgedeckte dreischiffige Basilika. Deren ursprünglicher Chor war wahrscheinlich gerade abgeschlossen und hatte eine Länge, die der des halben Mittelschiffes entsprach. Die Pfeiler waren von einem einfachen, kreuzförmigen Querschnitt, und die Gurtbögen haben eine schwache Neigung zum Spitzbogen. Von den ursprünglichen Portalen und Fenstern ist nichts bewahrt geblieben, aber ein Südportal, welches im 19. Jahrhundert rasiert wurde, ist durch eine Beschreibung und Abbildung bekannt; es hatte eine Runeninschrift an den Kapitälen (Fig. 4). Der westliche Giebel, der Hauptfassade bildete, hatte eine verkümmerte Vorhalle, und der Oberteil war mit noch erhalten gebliebenen Ziegelblendungen verziert. (Fig. 2). Längs des Dachgesimses laufen Rundbogenfriese und Zahnschnitt. (Fig. 3). Diese Kirche, deren Erbauung die Legende dem Birger Jarl zuschreibt, stammt mit grösster Wahrscheinlichkeit aus der Mitte des 13. Jahrhunderts. Schon am Ende des Jahrhunderts wurde sie zu einer gewölbten Hallenkirche umgebaut, — nach demselben Schema und mit derselben Gewölbetechnik wie sie gleichzeitig bei der Strängnäs-Domkirche und der Sigtunaer Marienkirche angewendet wurde, welch letzteren beide dem Westeråsdome ähnlich sind und ihre endgültige Gestaltung vor dem Durchbruche der Gotik erhalten haben.

Zu der Kirche in dieser Form wurde im Süden ein Kapitelhaus hinzugefügt, dessen gekuppelte, jetzt vermauerte lange und schmale Fenster deutlich zeigen, dass sie spätestens um 1300 hingekommen sind.

Spät-mittelalterliche Umbauten und zwei Restaurierungen im 19. Jahrhundert haben die östlichen Teile der Kirche so umgewandelt, dass es jetzt schwer ist, sich mit Bestimmtheit darüber zu äussern, welches Aussehen sie früher gehabt haben. Doch ist es wahrschenlich, dass das Querschiff und der Chor im 14. Jahrhundert umgebaut wurden, und dass zwei Supplemente des jetzigen Querschiffes (vergl. Fig. 1) welche aus dem 14:ten Jahrhundert stammen, dem älteren erweiterten Querhause beigefügt worden sind.

Der mächtige, in seiner ganzen Höhe bewahrte Westturm ist auch aus Ziegelstein in wendischem Verband aufgeführt, mit Ziegelblendungen in Form von Kreisen, Fenstern und vertieften horizontalen Bordüren. Er zeigt grosse Verwandtschaft mit dem 1424—44 erbauten Turme der Strengnäs-Domkirche, kann aber natürlich auch etwas älter sein. In der Mitte des 15:ten Jahrhunderts wurde dann der ganze Chor umgebaut. Zuerst wurde ein dreischiffiger Chor mit achteckigen Pfeilern und verkümmerten "Diensten" und Sterngewölben gebaut. Einige Dezennien später wurde dieser mit einem äusseren Gange versehen, welcher auch Sterngewölbe und achteckige Pfeiler mit Rundstäben an den Ecken aufwies. Die äusseren Seitenschiffe des Langhauses sind ursprüngliche Kapellen, die nach und nach gebaut und bis zum Turme fortgesetzt wurden. Das nördliche dieser Seitenschiffe ahmt die Ziegelornierung des Uppsalaer Domkirchenturmes aus der Mitte des 15:ten Jahrhunderts nach mit seinen Schildern und Treppenfriesen, — das südliche ist inschriftlich 1524 datiert.

Die spätere vorrömische Eisenzeit in Schweden.

Von T. J. ARNE. *(S. 188).*

I. Bestattungsweise.

Die spätere vorrömische Eisenzeit oder Latènezeit in Schweden umfasst die Zeit von etwa 300 vor Chr. Geb. bis zum Anfang des 1. Jahrhunderts nach Chr. Geb. Leichenverbrennung herrscht in dieser Zeit uneingeschränkt. Die Gräber bestehen teilweise aus solchen unter dem flachen Erdboden, teils sind es solche, die von Stein- oder mit Steinen vermischten Erdhügeln bedeckt sind, oder auch sind es oberhalb der Erde sichtbare Steinpflasterungen.

Brandgräber unter flachem Erdboden können laut folgendem Schema eingeteilt werden:

A. Brandgräber mit verbrannten weissen Knochen ohne Brandschüttung.
   1. Mit Thonurne oder anderer Knochenhülle (Urnengrab unter flachem Boden).
   2. Ohne Hülle, frei in der Erde (Knochenhäufchen).

B. Brandgräber mit verbrannten Knochen und Brandschüttung (Brandschüttungsgrab).
   1. Mit Thonurne oder anderer Knochenhülle.
      a. Reine Knochen in der Urne, Brandschüttung ausserhalb.
      b. Knochen und Brandschüttung in der Urne und gewöhnlich ein Teil davon ausserhalb.
      } Urnenbrandschüttungsgrab.
   2. Ohne Thonurne oder sichtbare Knochenhülle, mit den Knochen und der Brandschüttung in einer Grube (Brandgrube). (Die Knochen mitunter für sich).

Es sind bisher 600—700 latènezeitliche Gräber in Schweden untersucht worden. Bis jetzt sind einige 50 Gräberfelder unter flachem Erdboden angetroffen und teilweise untersucht worden, und zwar in den Provinzen Uppland, Nerike, Wärmland, Dalsland, Bohuslän, Wästergötland, Östergötland, Öland

und möglicherweise in Skåne. Am zahlreichsten sind sie in Wästergötland und im westlichen Östergötland. Eine ganz gewöhnliche Erscheinung ist, dass die Brandgrube durch einen an der Erdoberfläche sichtbaren Steinblock, welcher als ein Vorläufer des Bautasteines bezeichnet werden kann, gleichzeitig geschützt und gekennzeichnet wird. Bisweilen ragen diese Blöcke bis 20 cm aus der Erde hervor. — Derartige Gräber sind von Östergötland, Westergötland, Wärmland, Bohuslän, und Nerike bekannt.

Als Übergang von den Gräbern unter dem flachen Erdboden zu den sichtbaren Steinpflasterungen und Steinhügeln gibt es Brandgräber, welche unter dem flachen Erdboden von einer Pflasterung bedeckt werden. Solche Gräber sind von Uppland, Wärmland und Östergötland bekannt.

Gräber, welche von Steinhügeln oder sichtbaren Steinpflasterungen bedeckt sind, kennen wir von Östergötland, Öland, wahrscheinlich Wärmland und Wästergötland, sowie möglicherweise von Halland und Blekinge, — niedere Hügel aus Erde und Steinen von Öland, Gotland, Östergötland und Nerike. Zu beachten sind besonders die grossen rektangulären und runden Steinhügel auf Öland. (Fig. 1—7).

Die Sitte, Brandschüttung in die Gräber zu legen, kam während der Bronzezeit nicht vor, sondern erst während der ersten Periode der älteren Eisenzeit. Diese Gräberart ist die gewöhnliche auf dem Festlande Schwedens während der II und III-ten Periode, doch ist sie weit davon entfernt, die alleinherrschende zu sein. Sie hat nämlich mit der aus der Bronzezeit geerbten oder durch südwestliche Einflüsse von neuem aufgefrischten Gräberform mit reinem weissen Knocheninhalt ohne Kohlenbeimischung zu kämpfen. Eine interne Entwicklung auf dem Festlande Schwedens (und auf Öland) von den Brandgräbern der Bonzezeit (unter flachem Erdboden und ohne Brandschüttung) bis zu den Brandgruben mit Brandschüttung, lässt sich kaum feststellen, solange Gräber aus der Periode I in so unbedeutender Ausdehnung bekannt sind als wie es der Fall ist.

Was die Frage der oberhalb der Erde sichtbaren Gräber auf Schwedens Festlande und auf Öland anbetrifft scheint kaum ein Anlass vorzuliegen, dieselben von ausländischen Vorbildern herzuleiten, wenigstens nicht von nächst der Ostsee liegenden Gebieten.

Trotz des grossen Mangels an Gräbern aus Periode I der Eisenzeit, darf man wohl annehmen, dass die Bronzezeittraditionen (mit Stein- und Erdhügeln) in der Latènezeit weiter fortgepflanzt worden sind. Es können aber auch Einflüsse von ost- und westgermanischem Gebiete beobachtet werden, vorzugsweise von ostgermanischem. Das Anlegen von Brandgräbern unter flachem Erdboden geht in den südlichen Teilen Schwedens auf die jüngere Bronzezeit zurück, aber in dem centralen Latène-Gebiete, in den Landschaften um den Wetter- und Wener-See dürften sie erst während der Latènezeit Eingang gewonnen haben.

Interessant ist es jedoch, dass die Latènegräber in Schonen, Halland, Blekinge und Småland, also in Südschweden, ausgenommen Öland, äusserst selten sind. Ebenso verhält es sich mit Sjælland.

Zwei Funde aus der vorrömischen Eisenzeit.

Von **GUNNAR EKHOLM.** *(S. 224).*

Als ein Beispiel für die selbständige Entwicklung eines dem Auslande entlehnten Gegenstandes aus der ältesten Eisenzeit in Schweden (unsere "Hallstatt-Zeit"), führt der Verfasser einen Fund aus dem Kreise Ljunits im südöstlichen Skåne an (Fig. 1). Dieser Fund besteht aus zwei zusammengehörenden tutulusförmigen Spangen aus Bronze. Diese sind von typologischem Gesichtspunkte aus betrachtet späte Entwicklungsformen. Sie drücken den Geschmack der Germanen für den kunstvollen Guss, für das Schwere, Solide und Pompöse, im Gegensatze zu dem Einfachen, Dünnen und Massvollen, aus.

Der Verfasser veröffentlicht weiter einen im Karlskronaer Museum aufbewahrten Fund aus der Latènezeit, der im Kirchspiele Ysane, Blekinge (Fig. 2—4), gemacht wurde. Besonders bemerkenswert ist ein Halsring (Fig. 2), der mit einem solchen von Svie im Kirchspiele Alva auf Gotland und mit einigen von Öland übereinstimmt. Der Verfasser betrachtet den Ysane-Ring als einen öländischen Lokaltypus.

Zu dem Funde gehören weiter ein "Knotenring" (Fig. 3). sowie Teile einer Gürtelkette aus Bronze (Fig. 4 a—h), die keltischem Ursprunge zugeschrieben werden.

Die Gewichtseinheiten in Schweden während der Wikingerzeit.

Von FRANS DE BRUN und T. J. ARNE. *(S. 232 u. 241).*

Die Aufsätze bilden die Fortsetzung einer Polemik, welche im Fornvännen 1918 begann. Dr. de Brun findet, dass sein Widersacher von seiner früheren Auffassung — dass die sassanidische Drachme à 4,25 Gramm die Grundlage für das Gewichtsystem der schwedischen Wikingerzeit bildet, — abgekommen ist und dass er jetzt von einem Örtugsgewichte von 8,50 Gramm ausgeht. Dr. de Brun tadelt auch, dass das Wiegen der in Frage kommenden Gewichte nicht genug detailliert, nicht mit genügender Menge von Dezimalien ausgeführt worden ist. Dr. Arne erklärt, dass er fortdauernd an der sassanidischen Drachme als Einheitsgewicht festhält und hebt hervor, dass selbst das exakteste Wiegen das Problem nicht lösen könne. Es fehlte nämlich während der Wikingerzeit die Möglichkeit ganz genaue Wagen und Gewichte herzustellen, was von dr. de Brun vorausgesetzt wird. Ausser anderen Gründen spricht der ganze kulturelle Zusammenhang mit Russland und den hinter demselben liegenden Ländern für das sassanidische Gewicht.

226

Till Konungen.

Till fullgörande av den riksantikvarien enligt § 9 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens tjänstemän åliggande skyldigheten att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med årsberättelse över de under Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens vård ställda statssamlingarna samt över åtgärder, vidtagna för fornlämningars förtecknande och vård, får jag i underdånighet anföra följande:

I

1 och 2. **Statens Historiska Museum** och **Myntkabinettet** hava under året tillväxt genom 164 förvärv (inv. 16035—16198), varav 96 äro inköp för statsmedel, 32 fynd från utgräv-

ningar, 1 delvis inköp, delvis fynd från utgrävningar, 1 delvis inköp, delvis gåva, 31 gåvor och 3 depositioner. De enskilda förvärven innehålla oftast var för sig flera, stundom ett mycket stort antal föremål. Under året anordnades i museet under samverkan med Birgitta-föreningen i Vadstena en Birgitta-utställning, som rönte stort intresse och understöd från allmänhetens sida. Ett antal Karl XII:s-minnen har med Eders Kungl. Maj:ts bifall varit utlånade till en minnesutställning i Artillerimuseet.

I *Myntkabinettet* har under året anordnats en studiesamling mynt från Sveriges forna transbaltiska besittningar, alltifrån Revalmynten 1561 till Stralsundsmynten 1808. Från en person, som önskat förbli okänd, har Myntkabinettet mottagit en till omkring 10,000 kronor uppskattad gåva av romerska medaljer, s. k. storbronser. Professor Fr. Läffler har genom testamente givit Myntkabinettet rätt att efter testators frånfälle ur hans medaljsamling uttaga vad som ej finnes i Kabinettet.

3. **Antikvariskt-topografiska arkivets** båda serier, den ena innehållande anteckningar om fornlämningar, fornfynd, kyrkor och andra äldre byggnadsverk med inventarier, den andra motsvarande grupper avbildningar (största delen fotografier) jämte ett stort antal fotografiska negativ, hava under året i hög grad ökats. Särskilt bör nämnas, att betydligt över 1,000 fotografiska plåtar, tagna vid Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala kunnat förvärvas för samlingarna, tack vare ett av Eders Kungl. Maj:t beviljat anslag på 1,500 kronor.

4. **Bibliotekets** tillväxt framgår av följande tabell:

	Antal verk:	Antal band eller häften:
Genom köp	103	257
„ gåvor	211	528
„ byten	240	571
Tillhopa	554	1,356

De i tabellen upptagna bytena äro erhållna genom av Akademien knutna förbindelser med sällskap och institutioner, vilkas antal under året ökats till 788. Krigsförhållandena ha givetvis bidragit till, att tillväxten hållits betydligt nere under det normala. Frånsett lån till Akademiens tjänstemän och de talrika tillfällen, då besökande inom Akademiens lokaler begagnat dess bibliotek, har utlåningen under året omfattat 526 volymer.

Vid dessa institutioner hava under året tjänstgjort följande Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens *tjänstemän:*

Riksantikvarie och föreståndare för samlingarna: fil. dr Bernhard Salin, utnämnd år 1913, tjänstledig den 16 mars—31 december, då tjänsten uppehölls av antikvarien Janse.

Antikvarier och avdelningsföreståndare: för medeltiden och nyare tiden fil. dr Otto Janse, utnämnd år 1909 (andre amanuens år 1907); t. f. riksantikvarie 16 mars—31 december, då antikvarietjänsten uppehölls av amanuensen Lindblom;
för järnåldern fil. dr Ture J:son Arne, utnämnd år 1909;
för sten- och bronsåldern fil. lic. Otto Frödin; utnämnd år 1911;
för myntkabinettet (Hjertbergsk antikvarie) fil. dr Bror Schnittger, utnämnd år 1915.

Skrivbiträde: fru Lillot Hildebrand, ordinarie år 1912, tjänstledig september—december, då tjänsten uppehölls av fröken Siri Sörling.

Amanuenser: fil. lic. Gustaf Hallström (1909) sedan år 1910;
docenten fil. dr Sune Lindqvist sedan år 1910; docenten fil. dr Andreas Lindblom sedan år 1910;
arkitekten Sven Brandel sedan år 1917;
fröken Agda Reuterskiöld sedan år 1910;
fröken Elsa Broman sedan år 1910;
fröken Margit Salin januari—juni;
fil. mag. fröken Maj Sondén oktober—december.

Bibliotekarie: fil. kand. fröken Sigrid Leijonhufvud sedan år 1901.

Tecknare: teckningsläraren Olof Sörling sedan år 1890.

Tecknare: teckningsläraren Olof Sörling sedan år 1890.
Räkenskapsförare och biträde vid Myntkabinettet: fru Rosa Norström sedan år 1899.
Konservator: Erik Sörling sedan år 1910.
Konservatorns biträde: fröken Siri Sörling sedan år 1910.
Fotograf och konservatorns biträde: fröken Ella Öberg.

Samlingarna hava varit öppna för allmänheten söndagar (kl. 1—3) och helgfria vardagar utom måndagar (under maj—september kl. 12—3, övriga månader kl. 12—2); utan avgift söndagar, tisdagar och fredagar, eljest mot en avgift av 25 öre person. Besökandes antal har under året utgjort 32,773. Tjänsterummen hava varje söckendag varit tillgängliga kl. 11—3.

II

Undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader.

Under året hava inom riket följande mera betydande undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader företagits på uppdrag eller med tillstånd av riksantikvarien. Där ej annat angives, äro kostnaderna bestridda av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien dels med för dylikt ändamål till dess förfogande ställda statsmedel, dels med Akademiens egna medel.

När genom undersökningarna vunna fynd inkommit till Statens Historiska Museum, angives detta i förteckningen genom tillfogande av de inventarienummer, varunder de därstädes (understundom först 1919) antecknats. I andra fall angivas de museer, som fått tillstånd att behålla fynden, för så vitt avgörande därom träffats.

Från hednatiden.

Bohuslän. Intendenten Georg Sarauw har för Göteborgs Museum undersökt 3 avfallshögar från bronsåldern vid Åseby Sörgården i Solberga socken. Även en mindre gravhög från

järnåldern, belägen på samma gård, utgrävdes. En skadad avlång gravhög vid Högås kyrka i Lane härad besiktigades och undersöktes delvis av folkskolläraren Joh. Alin (inv. 16146). Herr E. Abrahamsson besiktigade en gravplats från förromersk järnålder vid Sjöhåla i Torsby socken.

Gestrikland. Vid Ulvsta i Ockelbo sn undersöktes av fil. kand. Hanna Rydh 3 gravhögar från vikingatiden. Innehållet i gravarna II och III överlämnades till Gävle Museum (St. Hist. Mus. 16220). Av samma undersökare utgrävdes jämväl 6 gravhögar från vikingatiden vid Björke i Hille sn. Grävningarna bekostades delvis av Hille kommun och fynden överlätos till Gävle Museum.

(Se *Meddelanden från Gestriklands Fornminnesförening* 1918).

Gotland. En stensatt grav vid Uggårds i Eksta undersöktes genom arkivarien O. W. Wennersten liksom ock ett par skelettgravar från vikingatid vid Kopparsvik nära Visby (inv. 16098). Doc. Lindqvist utgrävde en hällkista från romersk järnålder vid Smiss i Eke sn (inv. 16113); graven innehöll ett kvinnligt skelett med silverarmringar och andra smycken samt en romersk bronssil. En av vägghällarna bär en klumpigt ristad skeppsbild. På Kilåker vid Suderbys i Västerhejde sn blevo järnåldersgravar undersökta av fil. kand. Hanna Rydh (inv. 16133). En grav vid Suderbys i Bro sn utgrävdes av konservator E. Sörling, men lämnade inga fynd. Tillstånd till dess borttagande lämnades.

En skadad gravkista från järnåldern vid Havor i Hablingbo sn undersöktes av rektor F. Nordin (inv. 16124. Inspektion utfördes genom konservator Sörling av gravar vid Broa i Halla, Norrgårda i Vestkinde och Mos i Stenkyrka sn. Fil. kand. Harald Hansson utförde grävningar å ett gravfält vid Rolex i Valls sn, där sedermera 3 högar efter tillstånd fått borttagas, vidare i ett par gravrösen och en hustomtning vid Tungelbos i Levede sn, vilka fått borttagas, och i en s. k. “kämpagrav“ vid Sudervange i Lärbro sn, vars borttagande ävenledes med-

givits. Därjämte besiktigades fornlämningar vid Gannor i Lau sn och vid Gålrum i Alskogs sn.

Halland. Genom antikvarien T. J. Arne och statsgeologen L. von Post undersöktes ett mindre område av en "åsmosse" Käringmossen (Käringsjö) vid Elvasjö under Sperlingsholm i Halmstads landsförsamling. Här anträffades utom lagda grova trästammar bl. a. en brygga av smala björkstammar, keramik, järnyxa med bevarat träskaft samt andra bevarade bearbetade träföremål, allt från yngre romersk järnålder (inv. 16196, jfr inv. 15964). Av intendenten G. Sarauw undersöktes huvudsakligen för Göteborgs Museum en gjuteriplats från bronsåldern på "Broåsen" under herrgården Runsten, Grimetons sn, där förut grävningar verkställts 1914—1916. En stenåldersboplats vid Runsås i Onsala sn och ett par bronsåldersrösen vid Maa i Vallda sn undersöktes likaledes av intendent Sarauw; de senare, av vilka ett innehöll en kista, lämnade inga fynd.

Medelpad. På hemmanet Sörleringen nr 2 i Torps socken å det s. k. Korpnäset har en i åkern befintlig skadad stenkista undersökts av intendenten Th. Hellman. Endast kol anträffades i densamma.

Nerike. Å stenåldersboplatsen vid Körartorpet under Frötuna i Götlunda socken, utfördes grävningar av doc. S. Lindqvist (inv. 16114) för klarläggande av deras egendomliga lagringsförhållanden. Vid Hjelmarsnäs i St. Mellösa socken undersökte intendenten Hugo Hedberg en något skadad gravhög med rikt innehåll (y. jå.); fyndet förvaras i Örebro museum.

Skåne. På en åker invid Gyllerup på gränsen mellan Valleberga och Löderups socken, tillvaratog antikvarien Arne förutom skärvor av mestadels slipade flintredskap en del krukbitar med ränder och vågornament, liknande den äldsta Lund- och Björkökeramiken (inv. 16197). Dr Folke Hansen undersökte en "bostad" (eller bålplats?) från järnåldern vid Magleö i Grönby socken. Offerkällan vid Barum i Kiaby socken har besiktigats av antikvarien Arne och arkitekten Brandel. Ge-

nom statsgeologen L. von Post undersöktes fyndplatsen för de i ett par gropar i en mosse nära Kristianstad anträffade skeletten av människa, hund, räv m. m. (jfr en uppsats av L. von Post i *Rig* 1919) (inv. 16409). Amanuensen vid Historiska Museet i Lund O. Sundin undersökte en skadad skelettgrav med svärd från romersk järnålder vid Åkesdal, Hönsinge nr 8, Grönby socken. Fyndet förvaras i Lunds universitets historiska museum. Amanuensen vid samma museum dr F. Hansen undersökte ett röse i Västra Klagstorp, Oxie härad.

Småland. Antikvarien Arne undersökte en i ett stenröse befintlig skadad hällkista från slutet av stenåldern, liggande på Vägershults ägor i Lenhovda socken. Blott tre små krukskärvor anträffades i densamma. Tillstånd har lämnats till hällkistans borttagande. Av samma tjänsteman undersöktes även några stendösar från yngre romersk järnålder, liggande på Bölminge Bäckagårds ägor i Nöttja socken (inv. 16123; jfr T. J. Arne, *Stendösar från järnåldern, Fornvännen* 1919, 2). En skadad hällkista liggande i stenröse, utgrävdes av dr K. Kjellmark vid Alandaryds skattegård i Värnamo socken. Graven innehöll åtskilliga dolkar, en hjärtformig pilspets, en spjutspets, skrapor och skärvor av flinta, ett skifferhänge samt krukskärvor (inv. 16236). Tillstånd att borttaga denna hällkista har meddelats. En annan hällkista blev av dr Kjellmark undersökt vid Hå i Hamneda socken inom ett stort hällkistdistrikt. Graven var omkring 6 m. lång samt innehöll utom diverse föremål av flinta, skiffer och lera även brända ben och en bronskniv med tånge, förskrivande sig från en efter-begravning (inv. 16237). Dr K. Kjellmark har även besiktigat och uppmätt gravrösen vid Trästevik nära Fårbo i Misterhults socken, i vilka lerkrukor påträffats (inv. 16058), samt undersökt en stenåldersboplats vid Draftinge i Ås socken, på vilken anträffats flintredskap och keramik m. m.

Södermanland. Doc. M. Åberg undersökte några järnåldersgravar vid Lideby i Ytterjärna socken (inv. 16193). Vid Skäklinge i Tumba, Botkyrka socken, fann konservator E. Sör-

ling vid undersökning av tre små högar med centralrösen föremål från folkvandringstiden (inv. 16060). Besiktning av vissa fornlämningar i Lilla Mellösa socken samt vid Balsberga i Vårdinge socken företogs av antikvarien O. Frödin. Vid Himmelsberga storgård i Torpa socken undersöktes av antikvarien Arne en skadad hög från vikingatiden, som innehöll brända ben av människa och djur, pärlor, järnnitar, bronsfragment m. m. (inv. 16104 och 16195). Vid Malmberga nr 1 i Kung Karls socken (nära Kungsör) företog antikvarien Arne utgrävningar på ett större gravfält, varvid 6 jordblandade rösen undersöktes. Särskilt rikt var innehållet i en kvinnograv, vilken liksom de övriga förskrev sig från vikingatiden (inv. 16194).

Uppland. Av läroverksadjunkten K. A. Karlinder och amanuensen A. Julius undersöktes vid Mällby, Billerstena och Drävle i Altuna socken en del gravar från vikingatiden. Därvid hittades bland annat två gravkistor av ek (inv. 16410). På en av antikvarien Arne upptäckt boplats från stenåldern vid Tibble i Björklinge socken hittades ytterligare lerkrukssskärvor av doc. G. Ekholm (inv. 16082). Den sistnämnde undersökte, uppmätte och fotograferade även hällristningar i Biskopskulla socken, samt utgrävde tre förmodade bronsålderskummel i Alunda socken. Kandidaten Sv. Kjersén och amanuensen A. Julius ha gjort diverse iakttagelser vid tillvaratagandet av några i Sagån vid Tärna by i Tärna socken funna båtar. Av dessa förvaras en i Tärna folkhögskola. Järnyxor och ben m. m. ha anträffats å fyndplatsen (inv. 16122). Vid Oxsätra i Bälinge socken har kand. A. Enquist undersökt ett par förstörda järnåldersgravar (inv. 16303). Ett gravfält vid Överhassle i Häggeby socken har inspekterats av konservator E. Sörling.

Värmland. I närheten av Lennartsfors bruk i Trankils socken undersökte docenten N. Åberg två hällkistor från slutet av stenåldern. Inga fynd anträffades.

Västergötland. Genom folkskolläraren Joh. Alin företogs undersökning av en gammal härd nära Älvängens station i Starrkärrs socken (jfr 16099). På gravfältet vid Skändla Sör-

gården i Tuve socken, där 1917 10 mindre högar blivit undersökta, utgrävdes ytterligare 7 högar av intendenten G. Sarauw, varefter jordägaren fick tillstånd att borttaga dem. Högarna förskrevo sig från vikingatiden och voro delvis av stort intresse. I nr 15 fanns jämte brända ben ett tälgstenskärl med järnhank, ett litet lerkärl, en lerring, en bronsring, järnbitar och spikar. I hög 16 lågo jämte brända ben en lerkanna med pip och hank, en skopa av järnbleck, sländtrissa av tälgsten, lerkärl m. m. Konservator E. Sörling inspekterade "Kungshögen" vid Vads kyrka och gravfältet vid Gestilren i Varvs socken. I Tulebo mosse, Kållereds socken, Askims härad, påträffades av folkskolläraren Joh. Alin och herr J. Ekström lämningar av en pålbyggnad, bestående av en rustbädd av stockar på c:a 1 dm. diameter. Bearbetade plankor anträffades samt stycken av sådana med fyrkantiga hål i mitten. Flata gånghällar lågo på en del av rustbädden. Noggrannare undersökning kommer längre fram att företagas. Resterna av ett kummel undersöktes vid Gälared i Hillereds socken genom docenten S. Lindqvist, varefter tillstånd att borttaga detsamma meddelats.

Västmanland. Besiktning av en gravhög vid Herrevad i Kolbäcks socken företogs av riksantikvariens ombud i Västerås, intendenten Sven Kjellberg. Docenten Lindqvist utförde uppmätningar och topografiska undersökningar omkring Anundshögen i Badelunda socken och Ströbo hög i Köpings socken.

Östergötland. Fil. kand. Olov Janse undersökte vid St. Nybble i Kvillinge socken 16 gravhögar (inv. 16079), vilka tillhörde yngre järnåldern och bland annat innehöllo förkolnade bröd. Tillstånd till deras borttagande har beviljats. På gravfältet vid Sjögestad i Sjögestads socken fortsatte konservator E. Sörling sina grävningar och avtäckte nio brandgropar från den äldre järnåldern (inv. 16111). Antikvarien Schnittger undersökte 5 brandgravar från latènetiden vid Bolltorp i Skönberga socken (inv. 16198), varifrån tidigare fynd inkommit till museet (inv. 14149, 15004 och 15620). Undersökningen av en husgrund vid Ringstad i Ö. Eneby, påbörjad år 1917, blev nu

slutförd (inv. 16222) av antikvarien B. Schnittger. Brynen, järnknivar, en järnsölja, en mängd lertrissor och lerklining hittades härvid.

Från medeltiden och nyare tiden.

Blekinge. Förberedande åtgärder för undersökning av Sölvesborgs klosterkyrka hava företagits av redaktör William Andersson.

Bohuslän. Konserveringsåtgärder vidtogos vid Bohus fästning under ledning av dr E. Eckhoff, sedan medel beviljats av Eders Kungl. Maj:t.

Gotland. Dr E. Eckhoff verkställde undersökningar i S:t Karins ruin, vartill medel beviljats av Eders Kungl. Maj:t, samt av Visby stadsmur, varjämte konservering under dr Eckhoffs uppsikt företagits av Gamla Apotekshuset.

Halland. Förberedande åtgärder till konservering av Varbergs fästning vidtogos genom dr E. Eckhoff. Likaledes besiktigades de gamla kasematterade vallarna i Halmstad.

Skåne. Reparation har på akademiens bekostnad företagits av ett igenrasat källarvalv i Uranienborg på ön Hven. — Gyllebo slottsruin har på bekostnad av direktör O. Scheitel konserverats under ledning av arkitekten S. Brandel. — Biskop A. Sunessons krypta på Ifö har undersökts, fotograferats och uppmätts av arkitekten S. Brandel.

Småland. På Kungsholmen i sjön Unnen, S. Unnaryds socken, har kapten B. Kugelberg företagit uppmätning och undersökning av byggnadslämningar, som anses utgöra resterna av det forna Vallsnäs (inv. 16234).

Uppland. Vid Alsnöhus i Adelsö socken har fil. kand. Thordeman utfört undersökningar av flere husgrunder, belägna invid Kungshuset (inv. 16215). Genom Svenska Dagbladet har från ingenjör A. Frisell överlämnats 5,000 kr. och från bankir G. Kassman 2,000 kr. att användas till konserveringsarbete å Alsnöhus ruiner.

Värmland. Vid Ambjörby i N. Ny socken, Värmlands Älv-

dal, har med understöd av Uddeholmsverken utförts undersökningar rörande den äldre järntillverkningen. Därvid har ingenjör C. Stubbe utgrävt en primitiv ugn.

Västergötland. Under år 1918 ha de av Styrelsen för Göteborgs stads minnesutställning samt Vitterhets Akademien bekostade och år 1916 påbörjade grävningarna vid Gamla Lödöse fortsatts under ledning av docenten, friherre C. R. av Ugglas. Härvid ha blottats nya delar av stadens gatör, torg och kajer samt av den forna S:t Olofs-kyrkan, byggd på 1200-talet. Den senare är över 50 meter lång med två skepp, ett brett och ett smalare söder därom. Portalerna i väster och i södra skeppet äro av tegel med vacker profilering. Golvet är belagt med delvis glacerade tegelplattor. På olika håll i staden liksom vid muddring i den förbirinnande Gårdaån ha hittats en mängd lösa fynd, särskilt keramik samt skor och handskar av skinn, vidare ett par pilgrimsmärken. — Sedan Eders Kungl. Maj:t för ändamålet beviljat en summa av 1,200 kr., utfördes vid Varnhems klosterruin grävningar under ledning av kommissionen för kyrkans restaurering (genom fil. kand. E. Lundberg), då man härigenom önskade fastställa utsträckningen av Varnhems forna klosterbyggnader. — Förberedande undersökningar på platsen för den gamla staden Brätte i Vassunda socken, Vänersborgs föregångare, ha utförts av rektor F. Nordin. — I Gamlestaden vid Göteborg har dr S. Strömbom undersökt lämningar av Nya Lödöse, till vilkas borttagande Akademien lämnat tillstånd.

Öland. Med anslag av Byggnadsstyrelsen har amanuensen A. Billow utfört grävningar inom S:t Knuts kapellruin i Algutsrums socken.

Östergötland. Antikvarien O. Frödin fortsatte sina undersökningar av "Sverkerkapellet" och andra medeltida byggnadslämningar vid Alvastra (inv. 16192, se Fornvännen 1919, sid. 43 ff.) Den s. k. "Ombergsfonden", genom vilken dessa undersökningar bestridas, har under året förstärkts genom donationer av bankdirektör Axel Hallin (100 kr.), godsägare C.

W. Ribers (100 kr.) lasarettsläkaren G. W. Törnquist (100 kr.) samt kapten H. Westman (5,000 kr.). I Visingsborgs slottsruin har ett valv reparerats under ledning av ingenjör Algot Friberg.

I samband med ovanstående må även nämnas att anslag lämnats av Akademien i och för följande antikvariskt-topografiska undersökningar: av Medelstads härads fornlämningar i Blekinge av skriftställaren Pehr Johnsson; — av offerkällor i Sverige genom antikvarien B. Schnittger; — av fornlämningar, särskilt bildstenar på Gotland, genom rektor Fr. Nordin; — av fyrsidiga medeltida fästningskyrkor i Kalmartrakten genom rektor H. Frölén; — av kyrkklockor i Uppland genom teol. lic. M. Åmark; — av korsvirkeshus i Sverige genom fil. kand. Carl Werner; — av renässansborgar i Skåne genom professor A. Hahr.

III

Särskilda åtgärder ha på initiativ eller på bekostnad av Akademien vidtagits till skyddande av en del fornlämningar.

En skyddsmur har uppförts kring domarringen vid Hagla i Oppeby socken, Östergötland, genom ägaren G. Johansson.

En av Baljemostenarna i Annestad Frisagården i Främmestad socken, Skaraborgs län, har åter blivit rest på bekostnad av baron Per Hierta. Anslagstavla har uppsatts till skydd för en ättehög på domarebostället i Åsums socken, Skåne, genom P. Möller.

Lägenheterna Fornebo och Alftuna i V. Tollstads socken, Östergötland, ha inköpts för Statens räkning. På desamma är den bekanta Alvastra-pålbyggnaden belägen.

På begäran av Riksantikvarien har fridlysning utfärdats för de medeltida fornlämningarna på Kolneholme (Kolnehus), Urvalla ägor i Götlanda socken, Nerike, och för några domarringar på Röbacka ägor i Starrkärrs socken, Västergötland, varjämte anslagstavla uppsatts å sistnämnda plats.

Flera skadade gravhögar och rösen ha återställts i sitt förra skick. Fridlysning har på begäran av Riksantikvarien

utfärdats för en del fornlämningar på V. Brattås ägor i Röra socken, Orusts v. härad, Bohuslän, och vidare har förbud utfärdats för vidare grustäkt på området för ett gravfält i Lockmora i Kung Karls socken, Södermanland.

För skadegörelse å fornborgen på Vardaberget, Fårö socken, Gotland, dömdes ägaren av häradsrätten att böta 20 kronor. Efter justitiekanslerns överklagande av domen ålades han av Svea Hovrätt jämväl att återställa fornborgen i dess förra skick.

Akademien har lämnat bidrag till konserveringen av den gamla porten vid Kopungs i Gothems socken, till resande av stenkorset vid Laxer i Boge socken och till konservering av det medeltida huset vid Laux i Lokrume socken, som jämte husruinen vid Bringes i Norrlanda socken, Gotland, överlämnats som gåva till "Gotlands fornvänner".

Med anledning av förslag till restaurering av kyrkor eller Staten tillhöriga äldre byggnadsverk, som remitterats till Akademien eller Riksantikvarien, hava genom den sistnämndes försorg talrika besiktningar av ifrågavarande minnesmärken blivit verkställda.

Till den av Akademien förvaltade s. k. Forsbergska fonden för tryckning av ett större arkeologiskt arbete av prof. O. Montelius har konsul Fr. Forsberg överlämnat ytterligare 5,000 kr.

Inalles 7,886 kr. har överlämnats till Akademien för uppsättande av textilier och bildverk i Vadstena klosterkyrkas Birgittamuseum. Donatorerna äro följande: Prins Eugen, Herr Oscar Ekman, Bjärka-Säby, Kapten H. Falkenberg, Vadstena, Hamnfogden E. Guldström, Vadstena, Grosshandlaren S. Gustafsson, Vadstena, Godsägaren K. Hedmark, Starby, Dr A. Johansson, Vadstena, en onämnd, Greve E. von Rosen, Rockelstad, Bankir E. Severin, Stockholm, Vadstena och S:t Pers församling, Brukspatron J. Wennersten, Kallerstad, Kapten H. Westman, Linköping, Herr Hjalmar Wijk, Göteborg.

För konservering av Suntaks ödekyrka har ryttmästare R. Bäckström på Tunarp, Sandhem, till Riksantikvariens förfogande ställt en summa av 3,500 kr.

Av bergsingenjör F. N. Brusewitz i Limmared ha 1,000 kr. ställts till Riksantikvariens förfogande för undersökning under några medeltida gravstenar, s. k. liljestenar, i golvet till Brogårdens i Skara källare.

Vid denna mångskiftande minnesvård hava, vid sidan av Vitterhets Akademiens tjänstemän och av Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande eller av Riksantikvarien för särskilda fall anmodad kronobetjäning, företrädesvis följande personer vid upprepade tillfällen medverkat: Herr E. Abrahamsson, Göteborg, herr J. Alin, Göteborg, Professor O. Almgren, Uppsala, redaktör W. Andersson, Karlskrona, amanuensen A. Billow, Stockholm, dr J. Bring, Simrishamn, arkitekten Sven Brandel, Stockholm, professor Sigurd Curman, Stockholm, skriftställaren Sigurd Dahlbäck, Stockholm, doc. G. Ekholm, Uppsala, fil. kand. A. Enquist, Uppsala, intendenten E. Festin, Östersund, ingenjör Algot Friberg, Jönköping, professor C. M. Fürst, Lund, fil. dr Folke Hansen, Lund, rektor Hans Hansson, Gamleby, vilken under året avlidit, fil. kand. Harald Hansson, Gamleby, intendenten Th. Hellman, Hernösand, överstelöjtnant E. Hellgren, Visby, skriftställaren P. Johnsson, Broby, amanuensen A. Julius, Uppsala, intendenten Sv. Kjellberg, Västerås, folkskoleinspektören dr Knut Kjellmark, Växiö, fil. kand. Sv. Kjersén, Tärna, fil. lic. O. Lundberg, Uppsala, herr P. Möller, Skepparslöv, fil. dr B. Nerman, Stockholm, rektor Fr. Nordin, Vänersborg, professor M. Olsson, Stockholm, byggmästare N. Pettersson, Visby, vilken under året avlidit, statsgeologen L. von Post, Stockholm, intendenten A. Romdahl, Göteborg, professor J. Roosval, Stockholm, docenten O. Rydbeck, Lund, intendenten G. Sarauw, Göteborg, docenten U. Sundelin, Uppsala, amanuensen O. Sundin, Lund samt arkivdepåföreståndaren O. W. Wennersten, Visby.

Stockholm i oktober 1919.

Underdånigst
OTTO JANSE
t. f. riksantikvarie.

Enligt § 17 i Eders Kungl. Majt:s nådiga instruktion för riksantikvarien och Akademiens tjänstemän böra dessa samtliga verka för väckandet och underhållande av kärlek till våra fornminnen och för spridande av kunskap om dem, samt genom vetenskaplig verksamhet bidraga till vidgandet av vår kunskap om forntiden. Denna verksamhet har bedrivits huvudsakligen genom föreläsningar och vetenskapliga publikationer, till stor del utförda på tjänstemännens fritid.

T. f. riksantikvarien O. Janse har under året hållit diverse föreläsningar i Stockholms närhet.

Antikvarien T. J. Arne har hållit en serie föreläsningar (10 st.) i Svensk förhistoria vid Borgarskolan i Stockholm samt föreläst vid Södermanland-Nerikes nations sommarkurser i Kungsör samt vidare på en del platser i Uppland, Södermanland och Dalarna.

Publicerat: *Ett svenskt gravfält i guvernementet Jaroslavl, Ryssland.* (Fornvännen 1918);

Viktenheterna i Sverige under vikingatiden. (Fornvännen 1918);

Forntida förbindelser mellan Sverige och Åland. (Ord och Bild 1918).

En svensk Orientforskare dr Fr. Martin 50 år. (Ord och Bild 1918); därjämte tidningsartiklar och artiklar i Nordisk Familjebok.

Antikvarien Otto Frödin har hållit 18 föreläsningar i Östergötland, Stockholm, Uppland och Södermanland.

Publicerat: *Alvastra under medeltiden, undersökningarna år 1917.* (Medd. från Österg. Fornminnes- och Museiförening 1918);

tills. med E. Nordenskiöld: *Über Zwirnen und Spinnen bei den Indianern Südamerikas* (Göteborgs Vet.- och Vitt.-Samhälles Handlingar 4:de följden XIX).

Antikvarien B. Schnittger har hållit omkring 20 föreläsningar i Norrland från Riksgränsen ner till Umeåtrakten.

Publicerat: talrika tidningsartiklar i arkeologiska och andra kulturhistoriska ämnen.

Amanuensen S. Lindqvist har som docent och tillförordnad lärare i nordisk och jämförande fornkunskap vid Stockholms Högskola hållit offentliga föreläsningar i ämnet två timmar i veckan under högskolans terminer.

Publicerat: *Åker och Tuna.* (Fornvännen 1918);

Nordens benålder och en teori om dess stenåldersraser. (Rig 1918).

Amanuensen A. Lindblom har ordnat Birgittautställningen och hållit en del föredrag i samband med denna.

Publicerat: *Birgittas minne.* (Ord och Bild 1918);

Den heliga Birgitta. Bildverk i skulptur och måleri från Sveriges medeltid 1918.

Ävenledes publicerat talrika tidningsartiklar i konsthistoriska ämnen.

Bidragit till utställningskatalogen: *Birgittautställningen 1918.*

Redigerat *Vadstena klosters minnesbok "diarium vazstenense",* 1918.

Bibliotekarien Sigrid Leijonhufvud.

Publicerat: *Omkring Carl Gustaf Tessin.* II. *Drottningen.*

Sörmlandsherregårdar genom tiderna. (Sörmlandsboken. Sthlm 1918).

STATENS HISTORISKA MUSEUM OCH K. MYNTKABINETTET.

Tillväxten under år 1918.

Mynt, 5, och *medaljer,* 30, nypräglade år 1917 å Kungl. Myntet. Leverans från Kungl. Mynt- och Justeringsverket. 16035.

Minnesplakett i brons för Svenska Idrottsförbundet. Gåva av herr Isaac Westergren. 16036.

Bronskedja, fragmentarisk, av i varandra häktade ringar av bronstråd. ***Asplund, Rimbo sn, Sjuhundra hd.*** 16037. ***Up***

Blypolett. ***Älvsjö, Brännkyrka sn, Svartlösa hd.*** 16038. ***Sö***

Fynd från 1917 års grävningar av numera doc. Bengt Thordeman vid Alsnöhus, ***Adelsö sn, Färentuna hd.*** 16039. ***Up***

Skafthålsyxa av sten, svagt böjd, ryggad, lik Mn 389. ***Norrby, Skuttunge sn, Bälinge hd.*** ***Up***

Stenyxa med subrektangulärt snitt och hålegg; eggdel av *skafthålsyxa* av sten med avrundade brottytor. ***Kålsta, Torstuna sn och hd.*** ***Up***

Flintdolk med tvåsidigt skaft, lik Mn 818. ***Ånhammar, Gryts sn, Daga hd.*** ***Sö***

Trindyxor, 2; *stenyxa* med oregelbundet rektangulärt snitt och tväregg, grova slagmärken. ***Ensta, Över-Järna sn, Öknebo hd.*** ***Sö***

Flintyxa, tunnackig, eggdel med svag tväregg. ***Åle, Vårdinge sn, Öknebo hd.*** ***Sö***

Stenyxa med otydligt subrektangulärt snitt. ***Långbro, Vårdinge sn, Öknebo hd.*** 16040. ***Sö***

Överstycket: I mitten glaserat kakel från Helgeandsholmsfyndet; vid sidorna detaljer från ett guldarmband, som tillhört Johan den III:s dotter Anna.

Mynt, 13 moderna, amerikanska. Gåva av herr Richard Hogner. 16041.

Flintdolk med tvåsidigt, utsvängt skaft, lik Mn 417; 2 *flintspån*; fragment av *bronspincett,* lik Mn 979. F. i en hällkista. ***"Svanebro", Örs sn, Allbo hd.*** 16042. ***Sm***

Gravfynd från undersökning av 4 smärre, jordblandade rösen inom gravfält vid ***Ö. Ärnäs, Kärnbo sn, Selebo hd:*** ***Sö***

Nr 2. *Lerkärl* av grovt, gråaktigt gods, *brända ben* och liten *järnvikt* (vik.-t.).

Undersökningen utförd år 1917 av antikvarien T. J. Arne. 16043.

Skafthålsyxa av sten, troligen omslipad. ***Släbobygget, Hörje sn, V. Göinge hd.*** 16044. ***Sk***

Skafthålsyxa av sten med svagt ryggad framsida, lik Mn 387 och 379. Gåva av fru Clara Wahlin. ***"Nässkogen", Grödinge sn, Svartlösa hd.*** 16045. ***Sö***

Skifferyxa med oregelbundet subrektangulärt snitt, eggad i ömse ändar; *stenyxa* med subrektangulärt snitt; *rovaniemihacka* med smal tväregg, jfr Mn 185. Gåvor av landsfiskal Magnus Ström. ***Svanstein, Övertorneå sn.*** 16046. ***Vb***

Skattfynd, bestående av 194,5 g. silver: 114 tyska, 42 anglosaxiska, 6 danska och 1 böhmiskt *mynt; fingerring* av trind, mot ändarna utspetsande ten; *pärla* av glasfluss. Jämte dessa föremål upptogs enl. uppgift ett med fint vitt tyg fodrat näverstycke, som emellertid snart sönderföll. ***Frösslunda, Stenåsa sn.*** 16047. ***Öl***

Skattfynd: 145 *plåtmynt* av koppar, präglade åren 1710—53, lydande å tillsammans 289 daler s. m., vägande 215 kg. och funna i en förmultnad ekkista. ***Toveryd, Jerstorps sn, Tveta hd.*** ***Sm*** 16048.

Överstycke av trä med Adolf Fredriks monogram från gamla kyrkan i ***V. Torsås sn, Allbo hd.*** 16049. ***Sm***

Pilspets av järn, f. på ***Marsfjället, Vilhelmina sn.*** 16050. ***La***

Stenyxa med subrektangulärt snitt och hålegg. ***Korgesta, Sevalla sn, Yttertjurbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten. ***Bispebo, Sevalla sn, Yttertjurbo hd.*** ***Vsm***
Eldsten, spetsoval. ***Varmsätra, Norrby sn, Simtuna hd.*** ***Up***
Stenyxa, tjocknackig, med hålegg, svart stenart. ***Fastparbo, Tärna sn, Simtuna hd.*** ***Up***
Sländtrissa av täljsten. ***Vånga, Simtuna sn och hd.*** ***Up***
Stenklubba, lik Mn 251. ***Mällersta, Simtuna sn och hd.*** ***Up***
Stenyxa, tjocknackig, med hålegg, svartgrå; fragment av *sländtrissa* av glimmerskiffer, prydd med dubbla koncentriska kretsar. ***Strömsnäs, Simtuna sn och hd.*** ***Up***
Skafthålsyxa av sten, eggdel, med ryggad framsida. ***Måtteby, Frösthults sn, Simtuna hd.*** ***Up***
Trindyxa. ***Brunsätra, Vittinge sn, Torstuna hd.*** ***Up***
Stenyxa med långovalt snitt. ***Salinge, Österunda sn, Torstuna hd.*** ***Up***
Stenyxa, tjocknackig med skev egg. ***Ål, Österunda sn, Torstuna hd.*** ***Up***
Stenyxa med långovalt snitt och hålegg, lik Mn 233; nackdel av *skafthålsyxa* av sten. ***Nydala, Torstuna sn och hd.*** ***Up***
Stenyxa med subrektangulärt snitt. ***Kålsta, Torstuna sn och hd.*** ***Up***
Flintsåg, lik Mn 579. ***Norrbo, Sparrsätra sn, Åsunda hd.*** ***Up***
Stenyxa, tjocknackig. ***Vrå, Skogstibble sn, Hagunda hd.*** 16051. ***Up***
Spegel och 2 *spännen* av brons, romerska; långt och smalt *järnföremål;* några *järnfragment; blykula;* 38 antika *mynt.* Anträffade vid inventering av ett magasin å Stockholms slott. 16052.
Källfynd från offerkälla (jfr inv. 15958 o. 16093): 2 *silvermynt* (Karl XI, 1665 o. 1668); 2 *kopparmynt* (Kristina, 1640; Karl XI, 1666). ***Barum, Kiaby sn, Villands hd.*** 16053. ***Sk***
Flintdolk med fyrsidigt ej utsvängt skaft, lik Mn 414. ***Skävshult, S. Vi sn, Sevede hd.*** 16054. ***Kl***
Skifferspets, fragment, troligen av samma typ som Mn 516. ***Posjärv, Överkalix sn.*** 16055. ***Vb***
Klubba av skiffrig stenart med skafthål, dubbeleggad, lik Aspelin, Antiquités du Nord Finno-Ougrien 80 (jfr Mn 397). ***Vad, Kumla sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsm***
Skafthålsyxa av sten, fragment, lik Mn 384. ***Valla, Björksta sn, Yttertjurbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten, eggfragment, lik Mn 384. ***Råby, Tortuna sn, Yttertjurbo hd.*** Vs

Skafthålsyxa av sten, eggdel, välvda sidor. ***Darsta, Kungsåra sn, Siende hd.*** Vs

Sländtrissa av täljsten, plankonvex. ***Berga, Simtuna sn och hd.*** Up

Stenyxa, tjocknackig med tväregg, liten; nackdel av *mångkantig skafthålsyxa.* ***Ändersta, Simtuna sn och hd.*** Up

Pärlor, 2 av karneol, 1 av bergkristall och 5 av glasfluss; bottendel av mycket liten *lerkruka* av fint slammat och fast bränt gods; liten klotformig *pärla* av bly, beklädd med refflat bronsbleck (vikt?). ***Strömsnäs, Simtuna sn och hd.*** Up

Stenyxa, tjocknackig. ***Karlby, Simtuna sn och hd.*** Up

Stenyxa, tjocknackig med tväregg. ***Ribbingebäck, Skogstibble sn, Hagunda hd.*** Up

Stenyxa, tunnackig. ***Ingla, Skogstibble sn, Hagunda hd.*** Up

Flintsåg, lik Mn 579. ***Valla, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.*** 16056. Up

Fornsakssamling, huvudsakligen från Småland, inköpt från kronolänsman C. E. Hjertquist, Alvesta. 16057. Sm

Gravfynd: brända ben och *krukskärvor,* från en av fil. dr Knut Kjellmark år 1918 utförd undersökning av ett av 5 oregelbundna rösen vid ***Trästevik*** nära ***Fårbo, Misterhults sn, Tunaläns hd.*** 16058. Kl

Flintyxa, tjocknackig, utan fynduppgift.

Gravfynd: 4 *kambitar* av ben; fragment av ett troligen för skaftning från ömse ändar uppborrat *benstycke* med lätt inristad del av runraden: ᛅᛌᛏᛘᛚᛦ; *ten* och *nit* av järn; *krukskärvor* av poröst, gråbrunt gods; *brända ben* och *kol.* Gåva av fru E. Boheman. Föremålen hava för länge sedan anträffats i en gravhög vid ***Länna, Huddinge sn, Svartlösa hd.*** 16059. Sö

Gravfynd från tvenne 3—4 m. vida högar med mittrösen inom gravfält vid ***Skäcklinge, Botkyrka sn, Svartlösa hd:*** Sö

Nr 1. 2 *remändbeslag* som Vendel pl. XXXIX, fig. 1; rektangulärt *bronsbeslag* med urnupna hörn; *eldstål* (fig. 2); *flintbit;* fragment av *sandstensbryne; lerkärl* av grovt gods; *brända ben* och *kol.*

Nr 2. *Stenklot* (29,5 cm. i diam.); 3 1/2 *glaspärlor; knivfragment; lerkärl; brända ben.*

Nr 3. *Krukskärvor* och 2 ornerade bitar av *benkam* med bronsnitar; *brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd av konservator Erik Sörling. 16060.

Stenyxa, tjocknackig med tväregg, av svartaktig stenart. ***Nortuna, Tortuna sn, Yttertjurbo hd.*** Vsm

Skafthålsyxa av sten med omslipad egg. ***Ransta, Kumla sn, Övertjurbo hd.*** Vsm

Stenyxa, tjocknackig. ***Sörbäck, Norrby sn, Simtuna hd.*** Up

Flintdolk, lik Mn 486. ***Siggesta, Norrby sn, Simtuna hd.*** Up

Flintyxa, tjocknackig med hålegg, lik Mn 214. ***"Kalby", Norrby sn, Simtuna hd.*** Up

Stenyxa, tjocknackig med hålegg, av svartaktig stenart. ***Holmsta, Torstuna sn och hd.*** Up

Stenyxa med trapezformigt snitt och tjock nacke, av svartaktig stenart. ***Vreta, Breds sn, Åsunda hd.*** 16061. Up

Bronsmynt, 43 romerska från kejsartiden, mera sällsynta. Gåva av direktör G. E. Sylvén. 16062.

Skifferyxa med eggar i ömse ändar, den ena hålslipad, den andra rät. ***Hirvijärvi, Övertorneå sn.*** 16063. Vb

Minnessmycke, modernt, kopia av beslag på Birgittas relikskrin i Vadstena. 16064.

Remsölja av brons (nyare tid). ***Rå, Vallstena sn.*** 16065. Go

Spjutspets av järn, lik Sv. F. 272. ***Bryungs, Valls sn.*** 16066. Go

Trindyxa; fragment av annan *stenyxa; järnföremål* av okänd användning. ***Grinds, Vallstena sn.*** 16067. Go

Fingerring av brons av hopböjt, svagt välvt band. ***Sandäskes, Sanda sn.*** 16068. Go

Spännbuckla av brons, dosformig, med gropornering; *bronsnål* med kulformigt, korsmärkt huvud. ***Sigreifs, Vamlingbo sn.*** 16069. Go

Ryggknappspänne som Salin, Thierornamentik, fig. 573; ett par dubbelskaliga och genombrutna *ändskivor* av brons till kedjesmycke (jfr Mbl. 1879, s. 57, fig. 28) med upplöst karolingisk

djurornamentik; rester av tillhörande *bronskedjor.* **Långgutes, Mästerby sn.** 16070.

Stenyxor, mer eller mindre fragmentariska, 17 med långovalt snitt, 1 liten tunn, platt; *ämne* till stenyxa. **Sallmunds, Tofta sn.** 16071.

Tenar av brons, 2, f. vid bortforsling av ett stenröse vid **Domerarve, Öja sn.** 16072.

Minnespenning i "krigsmetall" över generalkvartermästare Erich Ludendorff (1914). Gåva av prof. L. Fr. Läffler. 16073.

Stenyxa med ovalt snitt och smal tväregg, jfr Mn 116. **Bie, Floda sn, Oppunda hd.** 16074.

Krucifixuppsats av trä från 1781. Gåva av Kvickjocks församling. **Kvickjocks ka.** 16075.

Skafthålsyxa av sten, f. vid järnvägsbygge vid stranden av Kaitum älv. **Gellivare sn.** 16076.

Skattfynd, bestående av 398,67 g. silver: 2 byzantinska, 6 tyska, 4 + 2 anglosaxiska och 49 + 4 kufiska *mynt; ringspänne* som Sv. F. 588; del av rund *plåt* med bandmönster, framställt genom graverade sicksacklinjer; bit av *ten* som Sv. F. 641. F. i åker vid **Sigsarve, Hejde sn.** 16077.

Armring av guld ung. som Sv. F. 610, men med dess knut ersatt av en enkelt ornerad, rombisk skiva (jfr Sv. F. 608). **Hässleberga, Lyngby sn, Bara hd.** 16078.

Gravfynd från gravfält om minst 16 jordblandade rösen av 3—10 m:s vidd med brandlager. **Stora Nybble, Kvillinge sn, Bråbo hd:**

Nr 1. 4 *järnspikar;* 30 *pärlor* av glas och glasfluss; smältklumpar av *glas; krukskärvor,* oornerade av grovt och illa bränt gods; *brända ben* och *kol.*

Nr 2. Facetterad blå *pärla* och *smältklump* av glas; *krukskärvor;* 2 förkolnade *brödfragment; brända ben* och *kol.*

Nr 3. *Hängprydnad* av brons, fragmentarisk, hjälmliknande som Fv. 1915, Tillv., fig. 10 a; 3 *ringar* och annat *bronsfragment;* 32 *spikar* och *nitar* av järn; 10 *pärlor* av glas och glasfluss; fragment av *benpärla; lerkärl; brödfragment; brända* och obrända *ben; kol.*

Nr 4. 80 *spikar* och *nitar, brodd* och 4 *fragment* av järn; 28 *pärlor* av glas och glasfluss; *krukskärvor;* förkolnat *bröd* i form av 2 mindre på varandra lagda runda kakor; *brända ben* och *kol.*

Nr 6. *Järnspik;* 2+3 *pärlor* och 1 *smältklump* av glas; *krukskärvor; brända ben* och något *kol.*

Nr 7. 16 *nitar* och 4 *fragment* av järn; *brända ben* och något *kol.*

Nr 16. 2 något försmälta *glaspärlor; krukskärvor; brända ben* och spår av *kol.*

6 högar innehöllo endast *krukskärvor, brända ben* och *kol,* 3 intet fynd.

Undersökningen utförd år 1918 av fil. lic. Olov Janse. 16079.

Silvermynt, 9, f. på ön Masatierra och härrörande från tiden för den gamla spanska kolonien därstädes. Gåva av prof. Carl Skottsberg. ***Juan-Fernandezöarna, Syd-Amerika.*** 16080.

Stenyxa med långovalt snitt. ***Hagaberg*** vid ***Linköping.*** 16081. ***Ög***

Boplatsfynd från stenåldersboplats, undersökt av doc. Gunnar Ekholm 1918 (jfr Upl:s fornm.-för:s tidskr., bd 8, s. 1 ff.). ***Tibble, Björklinge sn, Norunda hd.*** 16082. ***Up***

Gravfynd från år 1917 vid av fil. lic. Arvid Enqvist utförd undersökning å järnåldersgravfältet ***Smörkullen, Alvastra, V. Tollstads sn, Lysings hd.*** 16083. ***Ög***

Skifferyxa med rektangulärt snitt. ***Lomträsk, Överkalix sn.*** 16084. ***Vb***

Denarer, 5 (Vespasianus, Hadrianus, Antoninus Pius, M. Aurelius, Faustina d. y.), f. tillsammans vid jordschaktning å ***Varvsholmen*** vid ***Kalmar.*** 16085. ***Kl***

Stenyxa med långovalt snitt och tväregg. ***Rotfallet, Folkärna sn, Folkare hd.*** ***Dr***

Stenyxa med långovalt snitt, f. i skogsmark under Prästgården. ***Möklinta sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa med ovalt snitt; båtformig *stenyxa* med hålk. ***Boda, Möklinta sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsm***

Trindyxa, konisk; *stenyxa* med oregelbundet långovalt snitt och slagmärken. ***Kolpelle, Möklinta sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig med hålegg, av gråsvart stenart. ***Hillersbo, Möklinta sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsr***

Stenyxa, tjocknackig med svag hålegg. ***Gullvalla, Kila sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsr***

Sländtrissa av vit kalksten. ***Brunby, Frösthults sn, Simtuna hd.*** 16086. ***Up***

Trindyxa, konisk, lik Mn 114; *stenyxa* med subtriangulärt snitt, tväregg och slagmärken. ***Mälby, Västerfernebo sn, Vagnsbro hd.*** ***Vsr***

Stenyxa med långovalt snitt, lik Mn 112. ***Hedbo, Västerfernebo sn, Vagnsbro hd.*** ***Vsr***

Stenyxa, tjocknackig; *skafthålsyxa* av sten, starkt söndervittrad. ***Södra Salbo, Västerfernebo sn, Vagnsbro hd.*** ***Vsr***

Stenyxor, 2, med subrektangulärt snitt; tjocknackig *stenyxa* med djup hålegg, av svartaktig stenart, lik Mn 218; nackdel av båtformig *stenyxa,* lik Mn 305. ***Engarn, Kumla sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsr***

Stenyxa med avrundat subrektangulärt snitt. ***Kumla, Norrby sn, Simtuna hd.*** 16087. ***Up***

Bronsyxa med avsats, lik Mn 859. ***Gunkestorp, Floby sn, Vilske hd.*** ***Vg*** 16088.

Stenyxor, 3, med ovalt-långovalt snitt; tjocknackig *stenyxa* med tväregg, lik Mn 142. ***Stutby, Sorunda sn, Sotholms hd.*** ***Sö***

Spjutspets av järn. ***Torp, Sorunda sn, Sotholms hd.*** 16089. ***Sö***

Hängsmycke (?) av mörkgrön stenart. ***Ärsta, Runtuna sn, Rönö hd.*** ***Sö*** 16090.

Mässhake av karmosinröd, omönstrad sammet med i broderi utförda apostlafigurer och scener ur Marias historia. Deponerad från ***Boo ka, Värmdö sn.*** 16091. ***Up***

Stenhacka med subrektangulärt snitt och tjock nacke. ***Lomträsk, Överkalix sn.*** 16092. ***Vb***

Källfynd från samma offerkälla som inv. 15958 o. 16053: 3 *silvermynt* (Karl XI, 1668 och 1690) och 1 *kopparmynt* (Karl XII, 1715). ***Barum, Kiaby sn, Villands hd.*** 16093. ***Sk***

Spännbuckla av brons, dosformig, enskalig, med gropornering. ***Stenstugu, Levide sn.*** 16094. ***Go***

Sedelmynt, 2 finska på 1 mark, utgivna av upprorsledningen under inbördeskriget 1918. Gåva av löjtnant Birger Holmer. 16095.

Skifferyxa med insänkt tväregg. ***Svartbäcken, Överluleå sn.*** 16096. ***Vb***
Bryne med trapezoidiskt snitt. ***Bodträsk, Nederkalix sn.*** 16097. ***Vb***
Gravfynd från två skelettgravar vid ***Kopparsvik, Visby s. landsförsamling:*** ***Go***

Nr 1. 2 *ringspännen* med kubiska knoppar, resp. inrullade ändar å bygeln; *remändbeslag* och *sölja* av brons.

Nr 2. *Bronsspänne,* fig. 3; *järnkniv.*

Undersökningarna utförda år 1918 av fil. lic. O. V. Wennersten. 16098.

Boplatsfynd från härdplats vid järnvägsstationen ***Älvängen, Starrkärrs sn, Ale hd:*** ***Vg***

Flintstycken, 4; litet fragment av slipad *flintyxa;* 2 porösa *lerklumpar; bryne* av glimmerskiffer; *kol* och *djurben.*

Undersökningen utförd av folkskollärare Johan Alin. 16099.

Gravmonument av kristallinisk kalksten från 1100-talets mitt (fig. 9). Gåva av Löderups församling. Se Utställn. av äldre kyrkl. konst i Uppsala 1918, Katalog, nr 1. ***Löderups ka, Ingelstads hd.*** 16100. ***Sk***
Stenyxor, 1 tunnackig, 1 tjocknackig med tväregg; *skafthalsyxa* av sten, omborrad. ***Trollsta, Sorunda sn, Sotholms hd.*** ***Sö***
Trindyxa; tjocknackig *stenyxa.* ***"Enbergaby", Sorunda sn, Sotholms hd.*** ***Sö***
Trindyxor, 2, med spetsig nacke; *stenyxa* med långovalt snitt, spetsig nacke och tväregg. ***"Villtorp", Sorunda sn, Sotholms hd.*** ***Sö***
Trindyxa. ***"Hammarby", Sorunda sn, Sotholms hd.*** 16101. ***Sö***
Stenklot, ornerat (jfr Fv. 1916, Tillv. fig. 17). Gåva av herr Ludvig Jernberg, Lidehäll, Vallby sn, Trögds hd. Till nämnda gård, där det senast förvarats, lär det vara fört på 1880-talet av ditflyttad person, trol. från ***Tillinge sn, Åsunda hd.*** 16102. ***Up***
Skifferhacka med fyrsidigt snitt och smal, rundad rätegg. ***Norra Landsjärv, Överkalix sn.*** 16103. ***Vb***
Brända ben, troligen från en förstörd grav vid ***Himmelsberga storgård, Torpa sn, Åkerbo hd.*** 16104. ***Sö***
Skifferyxa, tjocknackig. Okänd fyndort, troligen i ***Västerbotten.*** 16105. ***Vb***
Trindyxa med ovalt snitt och spetsig nacke. ***Bålsta, Harakers sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Flintspån. ***Vagersta, Romfartuna sn, Norrbo hd.***

Skafthålsyxa av sten. ***Molnebo, Västerlövsta sn, Simtuna hd.***

Stenyxa med fyrsidigt snitt och tväregg; fyrkantig *benplatta* (troligen betselprydnad från nyare tid). ***Röcklinge, Västerlövsta sn, Simtuna hd.***

Stenyxa med långovalt snitt och tväregg; tjocknackig *stenyxa,* svart, med tväregg; eggdel av *skafthålsyxa* av sten med välvd framsida. ***"Bröstorp", Västerlövsta sn, Simtuna hd.*** 16106.

Kopparmynt, 200, av vilka 175 1 öres k. m. för Ulrika Eleonora och Fredrik 1 (1719—1750), de övriga från Johan III (1591)—Gustav IV Adolf, 2 för Kristian IV. F. vid upptagning av en stubbe. ***Kvissberg, Vinnerstads sn, Aska hd.*** 16107.

Fingerring av guld, treryggad (jfr SFT 9, s. 261, fig. 107/8), vikt 14,3 g. ***Henriksdal, Barlingbo sn.*** 16108.

Medalj i silver, präglad med anledning av kungamötet i Kristiania 28—30 nov. 1917. 16109.

Sten med människoansikte (jfr inv. 12187). Gåva genom intendenten frih. Erland Nordenskiöld. ***Korpedalen, Tisselskogs sn, Vedbo hd.*** 16110.

Gravfynd från undersökningar år 1918 inom gravfältet (jfr 15479, 15769 o. 15957) vid ***Sjögestad, Sjögestads sn, Valkebo hd:***

Brända ben ur var av 9 brandgropar; *lerkärl* från 7 av dessa och *hartstätningsbitar* från en av de återstående.

Undersökningen utförd av konservator Erik Sörling. 16111.

Pilspets och *sänke* av ben. Dep. av Norrbottens museiför. F. i ***Katlisträsk, Nossjö sn.*** 16112.

Gravfynd från hällkista, innehållande *skelett* med romersk *sil,* 2 *ändbeslag* till dryckeshorn och 2 *spännen* av brons; 2 *armringar* och *spänne* med omlindad fot av silver; *benkam; sländtrissa* av bärnsten; *pärlor* av guld, brons och glas; *nyckel* och *låsdelar, kniv* m. m. av järn samt *björnklor* (som anträffades i de fyra hörnen bakom huvudet och under fötterna). *Vägghäll* ur kistan, varå inristat skepp. Undersökningen utförd år 1918 av docenten Sune Lindqvist. ***Smiss, Eke sn.*** 16113.

Boplatsfynd från år 1918 av densamme utförda, fortsatta under-

sökningar å stenåldersboplatserna vid ***Körartorpet, Götlunda sn, Glanshammars hd.*** 16114. ***Ne***

Skifferspets med svagt böjda sidor och grov tånge. ***Lilledet, Överkalix sn.*** 16115. ***Vb***

Rovaniemihackor, 2, lika Mn 185. ***Lilledet, Överkalix sn.*** 16116. ***Vb***

Korkåpa av röd sammet med i Sverige utförda broderier från tiden omkr. 1500. Deposition från ***Vallentuna ka, Vallentuna hd.*** ***Up*** 16117.

Armbyglar, 5 (jfr Sv. F. 597), och 2 ringböjda *tenar,* allt av silver, vikt 444,07 g., f. vid plöjning i åker. ***"Granhagsmyr", Lärbro sn.*** ***Go*** 16118.

Skafthålsyxa av sten, plankonvex. ***Skålby, Skultuna sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten, planoplan, med påbörjat rörborrat skafthål. ***Gillberga, Skultuna sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Selbågsbeslag av brons, likt Sv. F. 522, med kvarsittande lerkärna. ***Sösta, Romfartuna sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig. ***Julpa, Romfartuna sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa, tunnackig; eggdel av *skafthålsyxa* av sten, plankonvex. ***Lista, Sankt Ilians sn, Norrbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten, eggdel, plankonvex. ***Vångsta, Dingtuna sn, Tuhundra hd.*** 16119. ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig. ***Sörby, Badelunda sn, Siende hd.*** ***Vsm***

Stenyxa med långovalt snitt. ***By, Västerlövsta sn, Simtuna hd.*** ***Up***

Skafthålsyxa av sten med svagt välvda sidor. ***Hjulmyra, Vittinge sn, Torstuna hd.*** ***Up***

Stenyxa med rektangulärt snitt och tväregg. ***Dalbo, Nysätra sn, Lagunda hd.*** ***Up***

Stenyxa med långovalt snitt. ***Bolandet, Bälinge sn och hd.*** ***Up***

Skafthålsyxa av sten, fragment med märke efter försöksborrning med rörborr. ***Altuna, Börje sn, Ulleråkers hd.*** ***Up***

Bronsnål med skivformigt huvud, lik Mbl. 1903—05, s. 28, fig. 31, ett lösbrutet segment av dess skiva förut insänt (inv. 11635); *knapp,* lik Mn 1376; *armband,* fragment, likt Mn 1285; liten *ring.* Allt av brons och f. samtidigt med de i Mbl. 1903—05, s. 27 ff. beskrivna föremålen. Prästgården, ***Härnevi sn, Torstuna hd.*** 16120. ***Up***

Lerkärl av grovt, grusblandat gods (y. j.-å.). ***Frölunda, Sorunda sn, Sotholms hd.*** 16121. S

Järnyxor, 3, med skafthålk och nedåtsvängd egg; stycken av förkolnat *trä; nötskal; järnslagg* (?); fragment av gul *lerpärla; underkäk* av ko och fragment av *rörben.* Allt f. vid muddring i Sagåns strömfåra. ***Tärnaby, Tärna sn, Simtuna hd.*** 16122. U

Gravfynd ur stendösar från rom. j.-å. (Fv. 1919, s. 127 ff.), undersökta år 1918 av antikvarien T. J. Arne. ***Bölminge Bäckagård, Nöttja sn, Sunnerbo hd.*** 16123. S

Bildsten; hängsmycke likt Sv. F. 612 och smalt rännformigt *band* av brons; 4 *pärlor* av glasfluss (2), gråvit stenart eller bärnsten. ***Roes, Grötlingbo sn.*** G

Remsölja och 6 smala *band* av brons; bitar av *sköldbuckla* och *kniv,* 2 *nitar* och liten romboidisk *plåt* av järn, den sistnämnda med fastrostade trärester; *brända ben,* varibland en björnklo 3 små *träfragment.* F. vid av rektor F. Nordin utförd undersökning av en liten hällkista vid ***Havor, Hablingbo sn.*** 16124. G

Skafthålsyxa av sten, svagt böjd, med halvfärdigt rörborrat skafthål. ***Lilla Sätra, Svedvi sn, Snevringe hd.*** V

Bronsyxa, lik Mn 805. ***Lundby, Tillinge sn, Åsunda hd.*** U

Dubbeleggad skafthålsyxa av grå porfyrisk stenart, lik Mn 265, oborrad. ***Närlunda, Västermo sn, Västerrekarne hd.*** S

Stenyxa med subrektangulärt snitt. ***"Långkärr", Öja sn, Västerrekarne hd.*** S

Flintspets. ***Vällbäck, Öja sn, Västerrekarne hd.*** S

Stenyxa med långovalt snitt. ***Äs, Julita sn, Oppunda hd.*** S

Stenyxa, tjocknackig med hålegg. ***Vännevad, Östra Vingåkers sn, Oppunda hd.*** S

Skafthålsyxa av sten, eggdel. ***Bie, Floda sn, Oppunda hd.*** 16125. S

Skifferyxa med fyrsidigt snitt och tväregg, fragment. ***Mickojärvi, Överkalix sn.*** 16126. V

Bildsten från gravfältet vid ***Havor, Hablingbo sn.*** 16127. G

Guldbrakteat, avbildad i Rig 1919, s. 82, fig. 11. F. i mosse vid ***Berg, Ödeborgs sn, Valbo hd.*** 16128. D

Järnredskap, troligen brandhake, och fyrkantigt *trästycke.* F. i jorden vid ***Karlbergskanalen.*** 16129. *St*

Skifferhackor, 2. ***Tväredet nr 1 B, Överkalix sn.*** 16130. *Vb*

Monstrans av förgylld koppar från nyare tid. 16131.

Stenyxa, tunnackig; simpel *skafthålsyxa* av sten, lik Mn 379. ***Norrby, Bergs sn, Snevringe hd.*** *Vsm*

Flintdolk med fyrsidigt skaft, lik Mn 414. ***Förunda, Bergs sn, Snevringe hd.*** *Vsm*

Skafthålsyxa av sten, tjock. ***Bärsta, Kolbäcks sn, Snevringe hd.*** *Vsm*

Stenyxa, tjocknackig. ***Slagårda, Lillhärads sn, Tuhundra hd.*** *Vsm*

Bronsgöt av oregelbunden form. ***Brånsta, Romfartuna sn, Norrbo hd.*** *Vsm*

Bronsnål, platt, troligen trädnål från nyare tid. ***Västerlövsta sn, Simtuna hd.*** *Up*

Bennål, platt, troligen från nyare tid. ***Navsund, Husby sn, Österrekarne hd.*** *Sö*

Stenyxa, tjocknackig med tväregg och stora slagmärken. ***"Ärlunda", Ärila sn, Österrekarne hd.*** *Sö*

Stenyxa, tjocknackig, fragment. ***Kantorps gruvor, Sköldinge sn, Oppunda hd.*** 16132. *Sö*

Gravfynd från två skelettgravar (med huvudena i N), anträffade under flat mark i Kilåker, ***Suderbys, Västerhejde sn:*** *Go*

Nr 2. 115 små *bronsbucklor* som ÄEG 146 (anträffade under och vid huvudet); *pärla* av bärnsten; 2 *järnklumpar; skelettdelar* av människa.

Nr 3. *Skelettdelar* av människa.

Undersökningen utförd av numera fil. dr Hanna Rydh. 16133.

Ben, obrända, från skelettgrav, rubbad vid schaktning inom gravfält från äldre järnåldern vid ***Norrgårda, Västkinde sn.*** 16134. *Up*

Korkåpa av brun sidenbrokad med rankmönster i olika färger (1700-talet); *bokdyna* av brun sidenbrokad med mönster i olika färger; *antependium* av röd sidentaft med foder av blått lärft med tryckt mönster (s. k. Luccamönster); fodret har ursprungligen tillhört en korkåpa. Gåvor av Tegelsmora församling. ***Tegelsmora ka.*** 16135. *Up*

Skattfynd, bestående av 790 g. silver, nämligen *skål* lik Mbl. 1891, s. 143, fig. 27, med gravyrer å bottnens innersida (ett fyrfota djur och bokstäverna AOA, fig. 4) och utvändigt längs randen (grov akantusranka, snarlik den å nyss anf. fig., rankans konturer niellerade); krossad *skål* av samma slag, utan bottenornering, mynningsdekorationen avb. fig. 5; *enkolpium* med å ömse sidor grovt tecknade, delvis niellerade gravyrer av Kristus på korset under sol och måne, samt tillhörande *kedja,* fig. 6); till hängsmycke förvandlad del av *krucifix,* bildat av två lika stora plåtar, av vilka den ena, genom drivning och filigranbeläggning sirade, är fastlödd vid den andras till 6 mm:s höjd uppvikta kanter, fig. 7; *hängsmycken:* 1 av myntliknande bronsplåt med silverbeläggning å ömse sidor, ögla och ring samt 8 halvsfäriska med den konvexa sidan ornerad, fig. 8; 44 *pärlor* av växlande former, jfr Mbl. 1891, s. 162, fig. 48—53; *plåt,* troligen fragment av tyskt mynt. *Pärlor,* 2 av karneol, 7 av glas med guldfolium, 5 av glas eller bergkristall. F. mellan två stenar på 0,3 m:s djup vid ***Gullunge, Skederids sn, Sjuhundra hd.*** 16136. U

Nätsänke (?), flat och rund sten med ovalt, från ena sidan urgröpt hål. ***Artojärvi, Matarengi sn.*** 16137. V

Stenyxor, 2 nackdelar med långovalt snitt; liten grovt slagen *stenyxa* med subtriangulärt snitt. ***Norrbys, Halls sn.*** 16138. G

Stenyxor, 2, med långovalt snitt; spetsig nackdel av *stenyxa* med ovalt snitt; *skafthålsyxa* av sten, plankonvex och svagt böjd. ***Norrbys, Halls sn.*** 16139. G

Skafthålsyxor av sten, 2. ***Malma, Badelunda sn, Siende hd.*** 16140. Vs

Stenyxa, tjocknackig med svag tväregg. ***Liljeholmen, Brännkyrka sn, Svartlösa hd.*** 16141. S

Påsyningsbeslag, 2, med upplöst djurornamentik på vardera i tre nedsänkta fält och spår av förgyllning; 129 *pärlor* av glas och glasfluss. ***Uggårds, Eksta sn.*** 16142. G

Gravfynd från fem högar, undersökta av antikvarien T. J. Arne och beskrivna i Fv. 1919, s. 1 ff. ***Lagerlunda, Kärna sn, Hanekinds hd.*** 16143. Ög

Sedel, falsk, på 10 kr. för Skaraborgs enskilda bank, Skövde 1885. Gåva av herr August Landgren. 16144.

Träsköld, klädd med pergament, lik Sv. M. II, fig. 166. Gåva av Ringarums församling. **Ringarums ka, Hammarkinds hd.** 16145. *Ög*

Krukskärvor, 14; *brända ben* och *kol* från avlång gravhög, undersökt av folkskolläraren Johan Alin 1918 vid **Åsen, Högås sn, Lane hd.** 16146. *Bo*

Skifferklubba, platt, långoval, med bikoniskt skafthål. **Torrekankorva, Övertorneå sn.** 16147. *Vb*

Ringspännebyglar, 2, av brons, den ena tvärstrierad med facetterade knoppar, den andra med uthamrade och inrullade ändar; 2 platthamrade *järnringar.* **Stenstugu, Bro sn.** 16148. *Go*

Hålkyxa och båge till *spänne,* båda av brons (per. 3), f. vid grävning i åker. **Gjellungs, Västkinde sn.** 16149. *Go*

Armbyglar av brons, 2, fragmentariska, den ena ornerad med instämplade trianglar; f. jämte spännbucklan inv. 16094 i en skelettgrav. **Stenstugu, Levide sn.** 16150. *Go*

Skifferyxa, triangulär, med oregelbundet snitt och tväregg. **Iiwari nr 1, Torrekankorva, Övertorneå sn.** 16151. *Vb*

Spjutspets (jfr Sv. F. 499) och *yxa* av järn. Gåva av direktör Gustaf E. Sylvén. **Hårby, Frustuna sn, Daga hd.** 16152. *Sö*

Helgonbilder, 3, av snidat trä: S. Olov, en biskop, S. Anna. Gåva av Köpings församling. **Köpings ka.** 16153. *Öl*

Bronskittel, fig. 1, fragment av *dylik* och av en *järnkittel; skärding* och 3 *hankfragment* m. m. av järn; rester av *trä* och *näver; svedda ben.* **Kyrkebys, Hejnums sn.** 16154. *Go*

Sporre av järn, medeltida. **Husaby kyrkogård, Kinnefjärdings hd.** *Vg* 16155.

Boplatsfynd från **Piros,** guv. **Novgorod, Ryssland:** 3 små *skivskrapor* av flinta; 1 *flintspån;* 5 *pilspetsar* av flinta. Gåva av prof. N. Roerich. 16156.

Boplatsfynd: flintor; lerklening och *djurben.* **Norrbys, Halls sn.** *Go*

Boplatsfynd: flintstycken; krukskärvor. **Ire, Hangvars sn.** 16157. *Go*

Flintspets lik Mn 475. **“Hagtorp“, Sala landsförsamling, Övertjurbo hd.** *Vsm*

Hålkyxa av järn lik Mbl. 1901—03, s. 108, fig. 49. ***Ringvalla, Kila sn, Övertjurbo hd.***
Stenyxa med långovalt snitt och svag tväregg. ***Grällsta, Kila sn, Övertjurbo hd.***
Dalpil. ***Ransta, Kumla sn, Övertjurbo hd.***
Stenyxa med subrektangulärt snitt och tväregg. ***Holvastby, Nora sn, Våla hd.***
Stenyxa med långovalt snitt. ***Ulebo, Nora sn, Våla hd.***
Stenyxa med subrektangulärt snitt. ***Horsbäck, Västerlövsta sn, Simtuna hd.***
Stenyxor, 2, med långovalt snitt, 1 skev med subrektangulärt och 1 smal, grovt slagen med rektangulärt snitt. ***"Lunda", Västerlövsta sn, Simtuna hd.***
Stenyxa med rektangulärt snitt och tväregg, eggdel. ***Långtibble, Frösthults sn, Simtuna hd.***
Skafthålsyxa av sten, eggdel, starkt förvittrad, möjligen båtformig. ***Boda, Breds sn, Åsunda hd.*** 16158.
Polett, tysk, möjligen från Hamburg. 16159.
Sedelmynt, 50 penni, utgivet av upprorsledningen år 1918 i Finland. Gåva av amanuensen Gustaf Hallström. 16160.
Frimärkspengar, 6 ryska. Gåva av kamrer L. Lindberg. 16161.
Thalermynt från Pommern 1644 och Stralsund 1649, båda för Kristina; 1 plåtmynt å 2 daler s. m., Garpenberg 1673. Gåvor av herr L. E. Bruun. 16162.
Mynt, tyska, avsedda för under världskriget besatta områden: 1 å 2 kopek, 1 å 10 fanigoro (Polen 1917). Gåva av numera docenten Bengt Thordeman. 16163.
Skafthålsyxa av sten, båtformig. ***Skogstorp, L. Mellösa sn, Villåttinge hd.*** 16164.
Skifferyxa med rektangulärt snitt och insänkt tväregg. ***Hebbersfors, Skellefteå sn.*** 16165.
Harpun, troligen av älghorn, lik Mn 45 o. 49. ***Hornborgasjön, Bjerka sn, Gudhems hd.*** 16166.
Spelbricka av trä med bröstbilder i relief av Karl XI och Johan Sobieski. 16167.

Slipstens- och *bryne*-fragment, enligt uppgift från förstörd gravhög vid ***Gerlsta nr 2, Bjärtrå sn.*** *Ån*

Stenyxa (?) med rektangulärt snitt och *bryne*-fragment av ljusröd sandsten. ***Strinne nr 8, Bjärtrå sn.*** *Ån*

Slipsten, yxliknande, av ljusröd sandsten. Gåva av P. Edholm. ***Bålsjö nr 4, Bjärtrå sn.*** 16168. *Ån*

Trädörr med ornamentala järnbeslag. Gåva av Hovs församling. ***Hovs ka, Göstrings hd.*** 16169. *Ög*

Guldten, lagd i två spiralvarv såsom en fingerring, vikt 5,655 g. ***Laxarve, Boge sn.*** 16170. *Go*

Gravfynd från en hög, kallad "Skopinntull", undersökt av numera fil. dr Hanna Rydh. Jfr. Fv. 1918, s. 77, och Rig. 1919, s. 237. ***Hovgården, Adelsö sn, Färentuna hd.*** 16171. *Up*

Gravfynd från 2 smärre gravhögar inom samma gravfält, varifrån fynden inv. 15726, undersökta av densamma. ***Hovgården, Adelsö sn, Färentuna hd.*** 16172. *Up*

Boplatsfynd från husgrunder, undersökta av densamma. ***Hovgården, Adelsö sn, Färentuna hd.*** 16173—16175. *Up*

Gravfynd (?): *kam, pärlor, bronsbeslag,* f. under kalkstenshäll i ***Hallvards, Garda sn.*** 16176. *Go*

Flintyxa, liten, tjocknackig; 2 *skafthålsyxor* av sten, den ena biplan och bred, den andra med svagt välvd framsida, lång och smal. ***Gunnarp, Tjörnarps sn, V. Göinge hd.*** 16177. *Sk*

Trindyxa, spolformig med spetsig nacke. ***Tjengdarve, Träkumla sn.*** *Go*

Bronsplattor, 2 runda, med graverad korsliknande ornering, trol. från slutet av medeltiden. ***Buters, Hogräns sn.*** *Go*

Bronsring, gjord av ett tunnt band med två hål; *fingerring* av koppar (s. k. lappring från nyare tid). ***Alands, Hogräns sn.*** *Go*

Bronsskaft som det till nyckeln ATS 22:4, f. 158. ***Tomsarve, Hogräns sn.*** 16178. *Go*

Stenyxor, 43, med ovalt-långovalt snitt, 5 *ämnen* till dylika och 2 *skafthålsyxor,* alla fragmentariska. ***Smågårda, Tofta sn.*** *Go* 16179—16180.

Skattfynd, bestående av 1265 g. silver: 1134 *mynt* (de yngsta från omkr. år 1100), varav 883 tyska, 87 anglosaxiska, 28 dan-

ska, 2 irländska, 4 ungerska, 2 böhmiska, 1 byzantinskt och 7 arabiska; 2 små *smyckefragment.* Till fyndet hör möjligen också litet *bitsilver* och ett kölnskt och 4 angelsaxiska *mynt,* senare f. i samma åker. **Snovalds, Alskogs sn.** 16181.

Silvermynt, 1 + 2 arabiska; 4 *vikter* som Sv. F. 645. **Sigvards, Etelhems sn.** 16182.

Benpryl; flätad *armring* av brons med hopslingrade ändar (jfr Sv. M. I, fig. 84); *ringspännebygel* av brons med facetterade knoppar; runt *bronsspänne* likt ATS 18:1, fig. 120 o. 122; fragment av *järnsporre,* lik Sv. M. II, fig. 171 b; *järnnyckel* till bultlås; fragment av *snäcka.* **Kvinnegårda, Havdhems sn.** 16183.

Skattfynd, bestående av över 1300 g. silver: 338 + 120 *mynt,* nämligen 322 + 119 arabiska, varav över 30 genomborrade och 2 försedda med ögla, 13 tyska, varav 1 genomborrat, 2 s. k. Hedebyhalvbrakteater, den ena genomborrad, ett anglosaxiskt och 1/2 byzantinskt; *armbygel* som Sv. F. 597; fragment av *dylik* med längsgående reffling; *fingerring* av lancettlikt, hopböjt bleck; 1 helt och fragment av ett andra runt *spänne* som Sv. F. 582—83; ett mindre, likaledes filigransirat *smyckefragment;* bit trol. av spenslig *spiralring* med knopp, lik Sv. F. 611; allt f. vid bethackning i åker. **Snäckarve, Stenkumla sn.** 16184.

Mosaikpärla; bronssölja från nyare tid. **Nymans, Fröjels sn.** 16185.

Bronskors (hängsmycke) av 5 ovaler med spår av gropemalj på ena sidan; 14 *pärlor* av glasfluss, f. vid gravöppning på **kyrkogården i Garda sn.** 16186.

Tennknapp. **Snovalds, Alskogs sn.** 16187.

Runt bronsspänne med nedvikt kant, likt ATS 22:4, f. 47. **Skota, Lojsta sn.** 16188.

Ringspännebygel av brons med facetterade knoppar och stämpelornering. **Boters, Hejnums sn.** 16189.

Eldsten av elliptisk form med ränna. Gåva av fil. dr Ivar Arwedsson. **“Svanå bränna“, Harakers sn, Norrbo hd.** 16190.

Boplatsfynd från långsträckt kämpagrav med 2 rader stolpstöd och 2 eldstäder i mittlinjen (jfr inv. 15886) å skiftesvägen mellan Nors och Tängelgårda, **Lärbro sn:**

Pärla av röd glasfluss; *koskälla* av järn; *bryne* av sandsten; *malstenar;* obrända *djurben; kol* och halvförmultnat *trä.*

Gravfynd från gravfält, beläget 250 m. NV om föreg., **Lärbro sn:** *Go*

Nr 1 (röse av 12 m:s diam. med ett av några hällar täckt skelett i N—S). *Stenklot* och *djurben* ur röset; eneggat *järnsvärd; skelettdelar* av människa.

Nr 3 (170 m. NO om nr 1, lågt röse, vari manslång kista av kantställda hällar i N—S med skelett på rygg). *Lerkärl* av svart gods och två *spjutspetsar* av järn, f. bakom huvudet; *guldring* (på högra handen); *sköldbuckla* av järn (över högra knät).

Undersökningarna, som jämväl omfattade tvenne förut plundrade rösen, av vilka det ena innehöll *skelettdelar,* utfördes år 1917 av rektor Hans Hansson. 16191.

Fynd från av antikvarien Otto Frödin sommaren 1918 utförda undersökningar i och vid Sverkerskapellet (jfr Fv. 1919, s. 43 ff.). **Alvastra, Ö. Tollstads sn, Lysings hd.** 16192. *Ög*

Gravfynd från 4 högar inom gravfält vid **Lideby, Ytter-Järna sn, Öknebo hd:** *Sö*

Nr 1 (hög av 11 m:s diam., med kärnröse över ett 1,7 m. vidsträckt bålmörjelager). *Brodd,* 50—60 *nitar* och flera *spikar* av järn; *lerkärl* av grovt grusblandat gods; *brända ben;* obrända *ben* av *tupp.* I bålmörjan anträffades även små bitar av *bränd lera,* av vilka flera hade en plan sida.

Nr 2. Över 5 *nitar* av järn; helt *lerkärl* av grovt gods; fragment av 2 *dylika.*

Nr 3 (hög med fotkedja av 5,5 m:s vidd, 0,3 m:s höjd, troligen över grav med nu förmultnat lik). *Kniv* och 2 andra små *järnfragment;* liten *bronsring.* Allt f. omkr. 0,5 m. under högens botten.

Undersökningen, som även omfattade en fjärde, fyndlös hög, utfördes år 1918 av docenten Nils Åberg. 16193.

Gravfynd, varibland föremål av rikt utstyrd kvinnograv, från 6 jordblandade rösen (vik.-t.) inom ett större gravfält, undersökta år 1918 av antikvarien T. J. Arne. **Malmberga nr 1, Kung Karls sn, Åkerbo hd.** 16194. *Sö*

Gravfynd från 4,5 m. vid, skadad gravhög vid ***Himmelsberga, Torpa sn, Åkerbo hd:*** ***Sö***

Pärlor av brons, glasfluss och ben; *bronsfragment; järnnitar; brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1918 av densamme. 16195.

Boplatsfynd från samma ställe som fynden inv. 15964 vid ***Elvasjö, Övraby sn, Halmstads hd:*** ***Ha***

Järnyxa med bevarat *träskaft* (ä. j.-å.); *krukskärvor* av grovt svart gods, ornerat med ovala intryck; stycken av avhuggna *björkstammar.*

Undersökningen utförd av densamme jämte statsgeologen L. von Post år 1918 inom östra delen av den cirkelrunda åsmossen. Föremålen lågo 0,4—0,7 m. djupt i bränntorv, varöver tidigare funnits nu bortgrävd vitmosstorv. Rester iakttogos av en ut i mossen löpande spång. 16196.

Krukskärvor med våglinjer (vik.-t.); slagna *flintstycken;* f. i åker nära Gyllerup på gränsen mellan ***Löderups*** och ***Valleberga snr, Ingelstads hd.*** 16197. ***Sk***

Gravfynd från 5 brandgropar e. dyl. (jfr inv. 14149, 15004 och 15620) vid ***Bolltorp, Skönberga sn, Hammarkinds hd:*** ***Ög***

Nr 1. *Lerkärl* av grovt, löst bränt gods med skrovlig, grusblandad utsida, av förflackad situlaform.

Nr 2. *Lerkärl* av tämligen väl bränt gods med slät utsida, av förflackad situlaform.

Nr 3. Litet, helt cylindriskt *lerkärl,* ornerat kring kanten med en horisontell groprad.

Nr 4 o. 5. *Brända ben.*

Undersökningarna utförda år 1918 av antikvarien Bror Schnittger. 16198.

De i marginalen stående förkortningarna hava följande betydelse:

Bl* = *Blekinge.	***Jä* = *Jämtland.***	***Sö* = *Södermanland.***
Bo* = *Bohuslän.	***Kl* = *Kalmar läns del av Småland.***	***Up* = *Uppland.***
Dd* = *Dalsland.		***Vb* = *Västerbotten.***
Dr* = *Dalarne.	***La* = *Lappland.***	***Vg* = *Västergötland.***
Ge* = *Gestrikland.	***Me* = *Medelpad.***	***Vsm* = *Västmanland.***
Go* = *Gotland.	***Ne* = *Nerike.***	***Vr* = *Värmland.***
Ha* = *Halland.	***Sk* = *Skåne.***	***Ån* = *Ångermanland.***
Hs* = *Helsingland.	***Sm* = *Småland.***	***Ög* = *Östergötland.***
Hr* = *Härjedalen.	***St* = *Stockholm.***	***Öl* = *Öland.***

Vid litteraturhänvisningar ha följande förkortningar använts:

ATS = Antikvarisk Tidskrift för Sverige.
Fv. = Fornvännen.
Mbl. = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad.
Mn = O. Montelius, Minnen från vår forntid (Sthlm 1917).
SFT = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
Sv. F. = O. Montelius, Svenska Fornsaker (Sthlm 1872—74).
Sv. M. = H. Hildebrand, Sveriges Medeltid (Sthlm 1879—1903).
Teckn. = B. E. och H. Hildebrand, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum (Sthlm 1873—83).
Vendel = Hj. Stolpe och T. J. Arne, Graffältet vid Vendel (Sthlm 1912).
ÄEG = O. Almgren, Die ältere Eisenzeit Gotlands (Sthlm 1914).

Fig. 1—2.

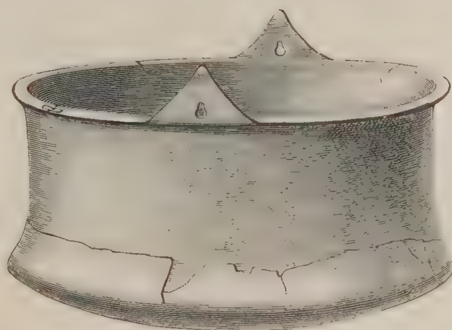

Fig. 1. 1/5. Inv. 16154. Go.

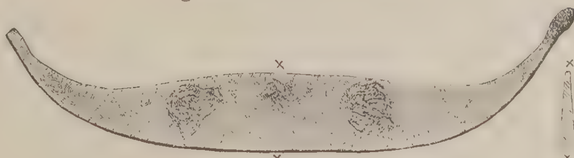

Fig. 2. 2/3. Inv. 16060. Sö.

Fig. 3—5.

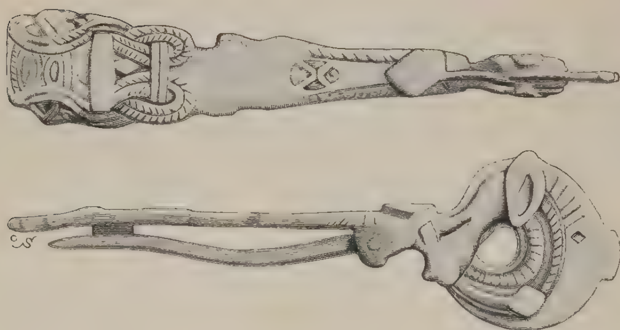

Fig. 3. 2/3. Inv. 16098. Go.

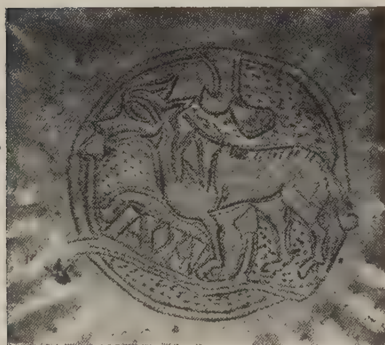

Fig. 4. Nära 1/1. Inv. 16136. Up.

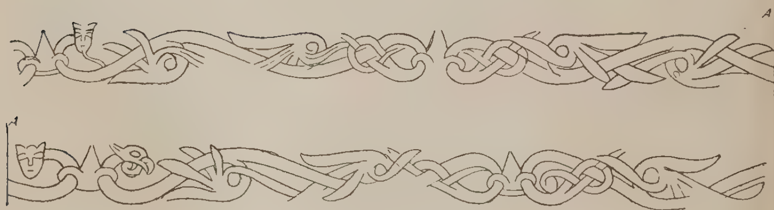

Fig. 5. 1/2. Inv. 16136. Up.

Fig. 6—8.

Fig. 6. 2/3. Inv. 16136. Up.

Fig. 7. 2/3. Inv. 16136. Up.

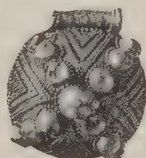

Fig. 8. 2/3. Inv. 16136. Up.

Fig. 9.

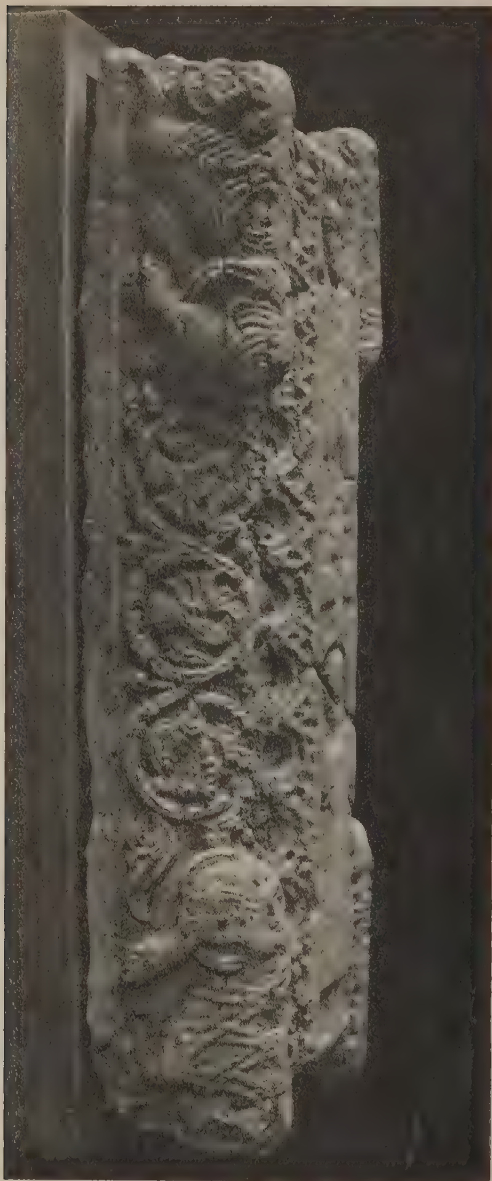

Fig. 9. Längd 1,65 m. Inv. 16100. Sk.

Arbeten utgivna på Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens förlag:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar (ny följd): del 1—8:1, 9—13:1.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige: del 1—20, 21:1, 3, 4, 22:1, 3.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad: band 1—10, 1872—1905.

Fornvännen: årg. 1—14, 15:1-4, 16:1-4, 17:1 1906-22.

Arkeologiska Monografier:

Almgren, O., "Kung Björns hög" och andra fornlämningar vid Håga, 1905. Pris 5 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, S:t Clemens kyrka i Visby, 1912. Pris 12 kr.

Stolpe, H., och **Arne, T. J:son**, Graffältet vid Vendel, 1912. Pris 25 kr.

Almgren, O., Die ältere Eisenzeit Gotlands. Hft 1, 1914. Pris 10 kr.

Kolmodin, L., Stolpe, H. och **Schnittger, B.**, Grottan Stora förvar på Stora Karlsö. Hft 1, 1913. Pris 3 kr.

Birka I. **Hjalmar Stolpes** grafundersökningar, beskrifna af **G. Hallström**. Hft 1, 1913. Pris 10 kr.

Tynell, L., Skånes medeltida dopfuntar. Hft 1—4, 1913—1921 Pris 45 kr.

Lindblom, Andreas, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden. Hft. 1, 2, 1916. Pris 20 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, Svenska stavkyrkor, 1914—1916. Pris 25 kr.

Lindblom, Andreas, La peinture gothique en Suède et en Norvège, 1916. Pris 30 kr.

Roosval, Johnny, Die Steinmeister Gottlands, 1918. Pris 125 kr.

Sveriges Runinskrifter:

Band 1. **Söderberg, Sven** och **Brate, Erik**, Ölands runinskrifter, 1900—1906. Pris 9 kr. — Band 2. **Brate, Erik**, Östergötlands runinskrifter, 1911—1918. Pris 22 kr. (Utgivna med anslag av Bergerska fonden).

Fullständig förteckning å arbeten utgivna på Akademiens förlag finnes på omslaget till Antikvarisk Tidskrift.

CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1922